

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

The XI International Science Conference
«Theoretical approaches of
Fundamental Sciences. Theory, Practice
and prospects»

April 26 – 28, 2021

Geneva, Switzerland

THEORETICAL APPROACHES OF FUNDAMENTAL SCIENCES. THEORY, PRACTICE AND PROSPECTS

Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference

Geneva, Switzerland
April 26 – 28, 2021

UDC 01.1

ISBN – 978-9-40361-482-3

The XI International Science Conference «Theoretical approaches of Fundamental Sciences. Theory, Practice and prospects», April 26 – 28, 2021, Geneva, Switzerland. 280 p.

Text Copyright © 2021 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2021 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Handzyuk T., Prylipko T.

Reproductive qualities of meat chickens when using different lighting modes // Theoretical approaches of Fundamental Sciences. Theory, Practice and prospects. Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference. Geneva, Switzerland 2021. Pp. 13-14.

URL: <https://eu-conf.com>.

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Handzyuk T., Prylipko T. REPRODUCTIVE QUALITIES OF MEAT CHICKENS WHEN USING DIFFERENT LIGHTING MODES	13
2.	Khokhlov A.V., Khokhlova L.I. DETOXIFICATION OF PESTICIDES IN SOILS WITH THE USE OF DESTRUCTIVE PLANT COMPOSITES	15
3.	Кулик Г.А., Малаховська В.О. ВПЛИВ СУМШЕЙ ГЕРБИЦИДІВ НА ЗАБУР'ЯНЕНІСТЬ ПОСІВІВ І ПРОДУКТИВНІСТЬ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ	19
4.	Троценко Н.В. ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОЩУВАННЯ КІНОА	21
5.	Яковчук В.С. ВПЛИВ ІНТЕНСИВНОЇ ВІДГОДІВЛІ ТА НАГУЛУ НА ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЖИРОВОЇ ТКАНИНИ МОЛОДНЯКА ОВЕЦЬ	24
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
6.	Савенко В.И., Благодырев В.А. ИННОВАЦИОННАЯ АРХИТЕКТУРА, КОНСТРУКЦИЯ И ТЕХНОЛОГИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА ОБЪЕКТОВ НА БАЗЕ УНИВЕРСАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ СБОРНО-МОНОЛИТНОГО БЕЗРИГЕЛЬНОГО КАРКАСА	27
7.	Татарченко Г.О. МОДЕЛЬ КОНСТРУКЦІЇ ОЧИСНОЇ СПОРУДИ	31
ART HISTORY		
8.	Баранорва Ю.В. ХОРЕОГРАФІЧНИЙ РИТМ У ТВОРАХ БАЛЕТМЕЙСТЕРІВ У ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	33
BIOLOGICAL SCIENCES		
9.	Дилмагамбетова А., Берденкулова А.Ж. БИОЛОГИЯ ПӘНІНІҢ ЗЕРТХАНАЛЫҚ САБАҚТАРЫН STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ	36

ECONOMIC SCIENCES		
10.	Bazaliyska N. ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА HR-ІНЖИНІРИНГУ В БІЗНЕС-ЕКОНОМІЦІ	41
11.	Кириченко С.О., Іващенко Л.С. АНАЛІЗ РИЗИКІВ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ГАЛУЗІ НА ПРИКЛАДІ ПРАТ «КОРОСТЕНСЬКИЙ ЗАВОД МДФ»	44
12.	Корнієнко Т.О., Корнеєва І.О. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	47
13.	Мартин О.М., Живко З.Б. ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ВАЖЛИВА КОМПЕТЕНЦІЯ В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	49
14.	Міщенко Т.М. НЕОБХІДНІСТЬ ВИОКРЕМЛЕННЯ АУДИТУ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ОДНОГО З ВИДІВ НЕЗАЛЕЖНОГО АУДИТУ	52
15.	Федорчук Н.В. РОЗВИТОК АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ, ЯК СЕКТОРУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	54
GEOGRAPHICAL SCIENCE		
16.	Айдаров О.Т., Айтжанов Ж.М. ВЛИЯНИЕ РЕЗКОГО УВЕЛИЧЕНИЯ ОРОШАЕМЫХ ЗЕМЕЛЬ В СРЕДНЕЙ АЗИИ НА ОБМЕЛЕНИЯ ВОД АРАЛЬСКОГО МОРЯ	56
17.	Алимбетова Г.С., Айдаров О.Т. ӨЛКЕТАНУ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ НЕГІЗДЕРІ	60
18.	Демчук Н.С., Дрозд П.В. ПРОБЛЕМА ЗМІНИ КЛІМАТУ В ЄВРОПІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ	64

GEOLOGICAL SCIENCES		
19.	Тучковенко Ю.С., Ілікчієв О.Г. ЗМІНИ ПОВЕРХНЕВОГО СТОКУ У ПЕРІОД ЗЛИВОВИХ ОПАДІВ У М. ОДЕСА ЗА ПЕРІОД 200-2019 РОКИ	66
HISTORICAL SCIENCES		
20.	Биназарова Н.Н. ГОЛОД В КАЗАХСТАНЕ В 1921-1922 ГГ. И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ (К 100-ЛЕТИЮ ГОЛОДА В КАЗАХСТАНЕ В 1921-1922 ГОДАХ)	69
21.	Гончарова О.С., Мірошніченко С.В. АВТОРСЬКА ПІСНЯ ЯК ЧИННИК РУЙНАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ В УРСР 1960-Х – 1980-Х РОКІВ	72
22.	Горбань Т.Ю. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПЕРЕЯСЛАВСЬКО-МОСКОВСЬКОГО ДОГОВОРУ 1654 Р. У ПОГЛЯДАХ Б.НОЛЬДЕ І Д.СІРОМАХИ	75
23.	Қамза А.Т., Исакова Х.Р. АЙДОСУЛЫ НАЙМАНБАЙ БАТЫР ЕСІМІН ЖАС ҰРПАҚҚА ТАНЫТУ - ЖАҢА ЖАҒДАЙДАҒЫ ЖАҢҒЫРУҒА ДЕГЕН ҰМТЫЛЫС	78
LEGAL SCIENCES		
24.	Алимбетов А.В., Газаев А.И. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ	81
25.	Меирбекова Г.Б., Мәдіхан Ш. КОЛЛЕКТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	84
26.	Меирбекова Г.Б., Шотыбай Ж.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН ДІНИ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ	87
27.	Меирбекова Г.Б., Нұртуған О. «БАЛА АСЫРАП АЛУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	90

28.	Брендель О.І. ЕКСПЕРТИЗА ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ: СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ	93
29.	Хамзина Ж.А., Ақжұлдыз А. БАЛА ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ- ЕЛІМІЗДІҢ БАСТЫ СТРАТЕГИЯСЫ	96
30.	Қамза А.Т., Батырбаев Қ. СЫЙҒА ТАРТУ ШАРТЫНЫҢ ЖАРАМСЫЗДЫҒЫ	100
MANAGEMENT, MARKETING		
31.	Pohrebniak L.V. ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP AS A MEANS OF DEVELOPING INNOVATIVE COMPETENCES AMONG SERVICE SECTOR GRADUATES IN UKRAINE	103
32.	Козійчук М.В., Махсма М.Б. СУЧАСНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ	105
33.	Мікосянчик О.О., Безверха Р.П. ЗАПРОВАДЖЕННЯ БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПЕРЕВЕЗЕННІ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ	108
34.	Тясто С.А., Пачкова А.А. АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССНОГО ПОДХОДА В ОРГАНИЗАЦИИ НА ОСНОВЕ ИНСТРУМЕНТОВ МОДЕЛИРОВАНИЯ	111
MEDICAL SCIENCES		
35.	Antonova O. HEALTH OF PRESCHOOL CHILDREN AND LONG-TERM EFFECT OF LEAD	113
36.	Osukhovska O., Kovalenko N. PREMORBID STATE AS A PATHOLOGICAL MATRIX OF MENTAL AND BEHAVIORAL DISORDERS IN INTERNALLY DISPLACED PERSONS	116

37.	Zhumaeva Z.Z. OUTCOMES OF COMPLEX TREATMENT OF ALLERGIC RHINITIS IN SCHOOL CHILDREN	119
38.	Коваленко Т.І., Лахно М.В. МЕХАНІЗМИ, ЩО ЗАПОБИГАЮТЬ ДОЗРІВАННЮ ФАГОСОМИ М. TUBERCULOSIS В МАКРОФАГАХ ЛЮДИНИ	121
39.	Малонога С.О. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКСТРЕНОЮ МЕДИЧНОЮ ДОПОМОГОЮ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ	124
PEDAGOGICAL SCIENCES		
40.	Pavlyk N., Sytniakivska S. NON-FORMAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATION	127
41.	Udovychenko I.V. THE IMPORTANCE OF USING COMPETENCY COURSES IN GEOGRAPHICAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF THE «NEW UKRAINIAN SCHOOL»	130
42.	Безена І.М., Богатирьова Т.М. РОЗВИТОК ДІАЛОГОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В ІНШОМОВНІЙ ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ	133
43.	Білосевич І.А., Олексюк М.П. СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ОСВІТНИХ КОМПОНЕНТІВ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» ТА «ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ» У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	136
44.	Заря Л.О., Костенко Т.С. ВИКОНАВСЬКА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ПО ФОРТЕПІАНО	139
45.	Зозуля О.В., Конарева Є.В. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ В РІЗНИХ СФЕРАХ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА	142

46.	Абдуллина М.А., Кененбаева М.А. КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ӘЛЕУЕТІН ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	145
47.	Петрук О.Н. ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРУЮЩЕГО ОЦЕНИВАНИЯ: АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ОНЛАЙН ОПРОСА ПЕДАГОГОВ	148
48.	Сембрат А.Л. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	151
49.	Сергієнко А.А. РЕАЛІЇ ТА МАЙБУТТЯ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ НА ПОРОЗИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	154
50.	Серих Л.В. ПЕДАГОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ-МЕТОДИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗСО ТА ПО В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ	157
51.	Тупальська Г.О. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОБОТИ НАД РОЗВИТКОМ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	161
52.	Шевченко О.М. ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ SMART EDUCATION У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	164
PHILOLOGICAL SCIENCES		
53.	Myronova N. IMAGES PRÉSIDENNELLES : MACRON VS ZELENSKY	167
54.	Кінджибала О.С. СИМВОЛІЗМ ЧИСЕЛ У КОРЕЙСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ	170
55.	Мардазімова Р.С. НЕЗАМЕНИМЫЙ ФАНТАСТ СЛОВ	173

56.	Шакирова Қ.М. ҚАПАН САТЫБАЛДИННИҢ ӘДЕБИ –СЫН МАҚАЛАЛАРЫ	177
57.	Штифорок Т.В. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВИДО-ЧАСОВИХ ФОРМ ДІЄСЛІВ У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	182
58.	Шульга О.О. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО МОВЧАННЯ У СУЧАСНІЙ ФЕМІНІСТИЧНІЙ ПРОЗІ	185
PHILOSOPHICAL SCIENCES		
59.	Manchul B. CHALLENGES OF DISCIPLINARITY: PHILOSOPHICAL ASPECTS	187
PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
60.	Muminov I.A., Qo'chqorov M.X. THE MULTIPHOTON INTERBAND ABSORPTION OF LIGHT IN CRYSTALS WITH A COMPLEX ZONE	190
61.	Muminov I.A., Qo'chqorov M.X. THE MULTIPHOTON INTERBAND ABSORPTION OF LIGHT IN CRYSTALS WITH A COMPLEX ZONE	194
62.	Rakhimova A.A. OVERVIEW OF THE MULTI-CHANNEL MICROWAVE DISTRIBUTION SYSTEM (MMDS)	197
63.	Еримбетова Г.К. АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІҢ МАҢЫЗЫ	201
64.	Клеба А.І. ВИДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАННІ	204
POLITICAL SCIENCE		
65.	Вегеш М.М., Кухта В.В. «ІМІТАЦІЙНА ДЕМОКРАТІЯ» ЯК СПЕЦИФІЧНА МОДЕЛЬ ПОЛІТИКО-ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В КРАЇНАХ ТРОПІЧНОЇ АФРИКИ	206

66.	Еменова Г.Б. ЖАСТАРДЫҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	209
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
67.	Берегова Н.П., Колба В.Р. ЖИТТЕСВА КРИЗА ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН	211
68.	Ясточкіна І.А. СОЦІАЛЬНА ТРИВОГА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	214
TECHNICAL SCIENCES		
69.	Kalachova V. WAYS TO APPLY OF DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES BY KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF THE AIR FORCE DURING THE CORONIOVIRUS EPIDEMIC COVID-19	216
70.	Khudoyberdiev A. PROBLEMS OF USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY	219
71.	Miedviedieva O., Miedviediev O. THE NEED FOR MONITORING TO STUDY AND PREVENT FLOOD OF SETTLEMENTS	221
72.	Muhamediyeva D.K. ALGORITHMS FOR SOLVING THE OPTIMIZATION PROBLEM	224
73.	Muhamediyeva D.T., Khasanov U. DYNAMIC MODEL OF WEAKLY FORMALIZED PROCESSES	226
74.	Muhamediyeva D.T. OPTIMIZASION MODEL OF WEAKLY FORMALIZED PROCESSES	228
75.	Muhamediyeva D.T., Kabilova O. SOLVING THE PROBLEMS OF ASSESSING THE LEVEL OF FORMATION OF THE COMPETENCIES OF STUDENTS	230

76.	Safarova L. THE ALGORITHM FOR SOLVING SUGEN'S PROBLEMS	232
77.	Semak A., Kolmakov A., Kurzina E. INFLUENCE OF CORD REINFORCEMENT OF COMPOSITES BASED ON A RUBBER COMPOUND ON THE CHANGE IN DYNAMIC STIFFNESS OVER TIME	234
78.	Toirov S.A. EFFICIENT METHODS FOR SOLVING FUNCTIONS USING QUANTUM GENETIC ALGORITHMS	237
79.	Волоха М.П., Геворгіз Н.С. ДОТИЧНІСТЬ ЦИФРОВІЗАЦІЇ І ПРИКЛАДНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	240
80.	Выговский А.В. НОВЫЕ ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ ЗАКУПОРКИ ПОЛЫХ ПРОВОДНИКОВ И ПОВЫЩЕННЫХ ТЕПЛОТЫДЕЛЕНИЙ ОБМОТКИ СТАТОРА МОЩНЫХ ТУРБОГЕНЕРАТОРОВ С НЕПОСРЕДСТВЕННЫМ ВОДЯНЫМ ОХЛАЖДЕНИЕМ	242
81.	Колмаков А.Г., Опарина И.Б. КОМПОЗИЦИОННЫЙ МАТЕРИАЛ НА ОСНОВЕ ПОЛИМЕРНОЙ МАТРИЦЫ	245
82.	Крыкбаев М.М., Тлешова А.С. АВТОМАТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ТЕХНИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ ГАЗОПЕРЕКАЧИВАЮЩЕГО АГРЕГАТА	248
83.	Москвітін А.С., Пефтева І.О. АНАЛІЗ ТЕЧІЇ СТЕПЕНЕВОЇ РІДИНИ ПО ЦИЛІНРИЧНИМ ТРУБАМ	252
84.	Оваденко Е.Р., Билько М.В. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРЕПАРАТОВ ТАНИНА В ТЕХНОЛОГИИ ВИНОГРАДНЫХ ВИН	255
85.	Сабырханова Л.Ш., Сабырханова Г.Ш. АКТУАЛЬНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ	258

86.	Сироватка В.Л. ДЕТОНАЦИОННЫЕ ПОКРЫТИЯ НА ОСНОВЕ МЕХАНОСИНТЕЗИРОВАННЫХ ПОРОШКОВ АЛЮМИНИДА ЖЕЛЕЗА	262
87.	Хакимянов И.Н., Фазульянов А.И. АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ БСКО НА СТАХАНОВСКОМ МЕСТОРОЖДЕНИИ ПАО «БАШНЕФТЬ»	264
88.	Қаршыға Ғ.О., Низанова Ш.А. ДИНАМИКАЛЫҚ СЫНАҚТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІМЕН ҚАДАЛАРДЫҢ КӨТЕРГІШ ҚАБІЛЕТІН ЗЕРТТЕУ	268
TOURISM		
89.	Боруцька Ю.З., Дудяк Р.П. ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	271
90.	Герасименко І.М. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ СИСТЕМ ПРОДАЖУ АВІАЦІЙНИХ ПОСЛУГ	274
VETERINARY SCIENCES		
91.	Антіпов А.А., Гончаренко В.П. ВІКОВА ДИНАМІКА ЕЗОФАГОСТОМОЗНОЇ ІНВАЗІЇ СВИНЕЙ	277

REPRODUCTIVE QUALITIES OF MEAT CHICKENS WHEN USING DIFFERENT LIGHTING MODES

Handzyuk Taras
Postgraduate

Prylipko Tetiana
Doctor. agricultural Sciences, Professor

It is known that the light factor significantly affects both the growth and development of repair hens of broiler chickens, and their subsequent laying throughout the productive period.

It is also established that the growth and development of young chickens is more influenced by the length of daylight and the degree of its decrease or increase than the light intensity [1,3].

In addition, it should be noted that high light intensity adversely affects the condition of repair chickens, leads to cracking and overconsumption of electricity. The light intensity for raising broilers should not exceed 20 lux. The switching on and off of the light is regulated automatically, by means of a time switch, and in most cases by means of special programs for personal computers, which are installed in each poultry house separately [2,4].

In total, 5 groups of repair chickens were formed. Experimental lighting regimes began to be studied after three weeks of age of females. Production implementation was carried out taking into account the different length of daylight in the control and experimental groups of repair chickens. 5 groups of cross Ross -308 repair chickens were formed for production inspection, each of which was placed in a separate poultry house. The mode or duration of lighting was controlled by a time relay and a special computer program.

In the control group of repair chickens, the duration of lighting was constant and gradually increased from 8 hours at 4-16 weeks of age to 16 hours at 29-30 weeks of age. In the experimental groups of repair chickens, daylight was reduced to 7 or 8 hours per day, but intermittent.

Intermittent 7-hour lighting was used for females of the 2nd experimental group. Intermittent 8-hour lighting was used for chickens of the 3rd experimental group, ie the influence of 1-hour lighting was studied in these two experimental groups. The next two groups determined the effect of 2-hour lighting of chickens on the results of their cultivation. For repair chickens of the 4th experimental group, a 7-hour intermittent daylight with 2-hour lighting was used. For repair chickens of the 5th experimental group, a 7-hour duration of intermittent lighting with two-hour lighting was used.

Результати досліджень. Research results. The applied reduced and intermittent lighting regimes did not reduce both the number and percentage of

conditioned young compared to the existing constant and gradually increasing regime for females of the control group. lower by 1.4 -2.5% compared with the control group of females . In addition, we calculated the actual electricity consumption in each experimental group. They found that they were the largest in the control group - 1224 hours of lighting were spent in 25 weeks of cultivation. and intermittent 8-hour daylight showed savings of 46.2% of electricity.

Subsequently, all repair young were transferred to a permanent 16-hour lighting regime and monitored for safety and egg-laying of adult chickens, ie studied the effect of normal and reduced light regimes in the preparation of repair chickens on their further performance. It was noted that the safety rate of 82.2 in the control and 81.1-87.3% - in the experimental groups, laying for 64 weeks (or 452 days of life) chickens of the experimental groups (224.1 - 227.6 eggs)) were not inferior to females, for which the existing constantly increasing light regime (225.9 eggs) was used during rearing. There was also no difference in the percentage of hatching eggs (in the control - 95.1, and in the experimental groups, respectively, from 96.2 to 97.1%).

Thus, we propose to use a shortened 7-hour intermittent daylight and to apply it from the 4th to the 25th week inclusive when growing repair youngs of Ross-308 cross. It turned out that the best indicators (the difference of 1.5 - 2.5% according to the control group) in the preservation of the population of repair chickens had a bird, in the cultivation of which used abbreviated intermittent light regimes.

It is important to note that the technology of feeding with the use of feed restriction allowed to bring the live weight of repair chickens in all experimental groups to the level of the standard for this cross - the deviation reached from 0.7 to 4.7% Thus, chickens by live weight were normally developed and they were not observed the phenomenon of obesity. This is indicated by the rate of homogeneity of females in live weight, which was 86% and was the same in all experimental groups.

Conclusions.

1. The use of reduced 7-8-hour intermittent light modes allows to obtain well-developed repair wells and to save electricity by 46.2 - 48.0% compared to the existing lighting mode for this cross of repair females.

2. It is noted that in terms of safety 82.2 in the control and 81.1-87.3% - in the experimental groups, laying eggs for 64 weeks of the experimental groups (224.1 - 227.6 eggs) were not inferior to females, for which when growing used the existing constantly increasing light regime (225.9 eggs).

REFERENCES

1. Besulin V.I, Prilipko T.M. and others. Guidelines for the use of intermittent light modes for repair young hens. - Bila tserkva: 2005. - 20 pp.
2. Besulin vi, Guzhva V.I. etc. Edited by vi poultry farming and egg and poultry production technology. - Bila tserkva: 2003. - 448p.
3. Besulin vi, Prilipko T.M. Some ways to improve the technology of production of eggs and chicken meat // scientific herald. series: agrarian sciences .. № 3 (29), 2005.
4. Borodai vp, Sokhatsky M.I/ etc. Technology of poultry production. - Vinnytsia: "new book", 2006. - 360p.

DETOXIFICATION OF PESTICIDES IN SOILS WITH THE USE OF DESTRUCTIVE PLANT COMPOSITES

Khokhlov Andrii Viktorovich,

PhD,

Department of Ecological Chemistry,

Senior Researcher

Institute for Sorption and Problems of Endoecology

National Academy of Sciences of Ukraine

Khokhlova Lyudmila Iosiphovna

PhD,

Department of Ecological Chemistry,

Senior Researcher

Institute for Sorption and Problems of Endoecology

National Academy of Sciences of Ukraine

Environmental pollution with agrochemicals used in agriculture is one of the problems of our time. Reducing pollution and neutralizing pesticides in soil is an important environmental issue. Pesticides are the main chemical stressors that threaten the quality and fertility of agricultural soils. Soil is an ecological runoff for pesticides and acts as a secondary source of pollution for other ecological components such as groundwater and surface waters (rivers, lakes and coastal areas). There is an obvious need to develop and implement the latest technologies for cleaning and remediation of pesticide-contaminated soils.

Bioremediation has become a common means of removing pesticide residues from soil and reducing their toxicity. The detoxification of pesticides accumulated in soils is becoming more and more widespread in order to restore them by biotechnological methods, providing for the introduction of microorganisms-destroyers of pesticides into natural ecosystems. Many works [4, 5] emphasize the great importance of soil microorganisms in the decomposition of pesticides. It has been proven that almost all chemical compounds used as pesticides are utilized by microorganisms. The advantages of using biological methods for disinfecting pesticides over physical and chemical ones are explained by the fact that microorganisms mineralize pesticides in the natural cycle of substances without negatively affecting the ecosystem. [1-2].

A new direction in soil bioremediation technologies is the creation of biosorption complexes in which microorganisms-destroyers of pesticides are immobilized on carriers that are sorption-active with respect to the pollutant and microorganisms-destroyers. Research has been carried out on the physicochemical, sorption and destructive (in relation to pesticides) properties of sorbent compositions based on plant raw materials modified by a natural complex of destructive microorganisms. Isolation of microorganisms, potential destroyers of pesticides, was carried out by the method of enrichment of crops from soils (chernozems), which had been under the influence

of pesticides for a long time. The joint action of microorganisms of the consortium makes it possible to bring any organic compounds to complete mineralization, which cannot be done by a population of one type of microorganisms [8-10]. Natural microflora is adapted to natural climatic conditions. In addition, the return of the microbial complex to the environment has selective advantages. It is known that in the presence of a pollutant (pesticide) in the soil, only the most resistant populations survive by selective suppression. The creation of biosorption complexes of a wide spectrum of action based on plant materials is important for detoxification of soils contaminated with pesticides of various chemical compositions.

Sorption carriers based on a composite of plant raw materials have a satisfactory absorption capacity for pesticides. Such a sorbent carrier of microorganisms has a directional adsorption capacity and is biocompatible. In addition, these materials are environmentally friendly and technologically advanced. The immobilization of microorganisms-destroyers of pesticides on the surface of the sorbent makes it possible to obtain a sorbing material of a biodestructive type. The absorption capacity of the carrier sorbent was tested on a mixture of pesticides in the form of an aqueous emulsion of pesticide preparations in concentrations exceeding the permissible ones.

Table 1 shows data on the destructive activity of the complex (sorption composite - immobilized microorganisms-destroyers). Composition of composite 1: crushed wheat straw - 50%; peat - 20%; beet pulp - 30%. Composition of composite 2: chopped wheat straw - 50%; peat - 20%; bagasse - 30%.

Table 1

Sorption capacity for pesticide of sorption material and microbiological activity of bioactivated sorbent

Adsorbent	Chloridazone		Chlortefis	
	Sorption capacity, g / g sorbent	MOD activity, % destruction	Sorption capacity, g / g sorbent	MOD activity, % destruction
Wheat straw	20,1	0,8	28,4	3,10
Peat	13,6	2,09	18,8	5,19
bagasse	8,6	10,28	6,54	20,09
beet pulp	9,0	15,02	7,6	20,60
Composite 1	22,9	85,21	36,2	91,32
Composite 2	32,6	90,61	46,2	90,82

Studies of the destructive activity of pesticide decomposition under the action of microorganisms-destroyers in a free state (culture liquid) and immobilized (biosorption composite) on contaminated soil samples and in an aqueous medium have been carried out (Table 2). The immobilization of microorganisms on a functional sorption material increases their metabolic effect and the degree of destruction of the

pollutant. The destructive activity of such a complex with respect to pesticides reaches up to 90% in water and soil systems.

Table 2

Destructive activity of biosorption complex and MOD in a free state relative to pesticides in water and soil (model systems)

Time from the beginning of processing	Pesticide content in water mg / 100 g of water, in soil mg / 100 g of soil							
	Option of MO-destroyer							
	Destructive microorganisms (culture fluid)				Microorganisms-destroyers on sorption material			
	Chloridazon		Chlortefis		Chloridazon		Chlortefis	
	water	soil	water	soil	water	soil	water	rsoil
Weekend	50,0	50	50	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0
In 10 days	49,2	25	25	28,0	44,0	18,0	21,0	16,0
In 20 days	44,0	21	21	15,0	35,0	15,0	18,0	13,0
In 30 days	42,0	19	19	11,0	32,0	11,0	12,0	11,0
In 40 days	38,0	18	18	10,0	24,0	10,0	8,0	10,0
In 50 days	36,5	12,4	17,4	9,0	21,0	9,0	4,0	9,0
In 60 days	34,5	6,2	16,2	8,1	18,1	8,1	2,0	8,1
In 80 days	25,0	5,4	15,4	7,2	10,2	5,2	1,5	5,2
In 120 days	1,0	1,9	2,9	0,8	0,8	0,9	0,4	0,9

Thus, the studies carried out confirm the promising nature of sorption plant carriers for microorganisms-constructors of pesticides in the development of biosorption technologies for cleaning soils contaminated with pesticides. A biosorption complex based on a composite (wheat straw, peat, beet pulp or bagasse) with immobilized microorganisms-destroyers of natural origin has significant destructive activity,

The obtained results, taking into account the cheapness and availability of the raw material base, will make it possible to reasonably approach the solution of specific practical problems associated with the development of modified bioactive sorption complexes and their use for cleaning soils from accumulated pesticides of various origins.

References

1. Kolomiets ND, Matusevich GD, Moklyachuk LI, Kavetsky VM (2001). Investigation of the persistence of herbicides Pewot and Stump in soil and plants. Bulletin of the Agrarian Science of the Black Sea. T 2. Special Issue.3 (12). P. 89–95. [In Ukrainian].
2. V.A. Kalyuzhin. (2009). Utilization of technogenic organic compounds by native microflora / V.A. Kalyuzhin. Bulletin of Tomsk State University. No. 328. P. 200-201. [In Russian].

3. A.B. Kolupaev, T.Ya. Ashikhmina I.G. (2009). Broad reaction of soil micromycetes to pesticidal pollution / A.B. Kolupaev, T.Ya. Ashikhmina I.G. Wide // Immunology, allergology, infectology. No.2. P. 50-51. [In Russian].

4. Tertichnaya O. (2003). The state of the development in using microbiological remediation of pesticides polluted soils // 7-Th International HCH and pesticides forum (Abstracts). Kyiv. 7-10 June. P. 118.

5. Ignatovich, O. S., Leontiev, V. N. (2008). The mechanism of decomposition of promethrin by bacteria of the genus *Pseudomonas*. Doc. NAS of Belarus, 3, 82—86 [in Russian].

ВПЛИВ СУМІШЕЙ ГЕРБІЦИДІВ НА ЗАБУР'ЯНЕНІСТЬ ПОСІВІВ І ПРОДУКТИВНІСТЬ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ

Кулик Галина Андріївна

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри загального землеробства
Центральноукраїнський національний технічний університет

Малаховська Валентина Олександрівна

викладач кафедри загального землеробства
Центральноукраїнський національний технічний університет

В сучасних технологіях вирощування сільськогосподарських рослин на перший план висуваються питання їх захисту від шкочинних організмів: шкідників, збудників хвороб і бур'янів. На зниження забур'яненості посівів припадає біля 40% енергетичних та 25% затрат праці загального обсягу польових робіт. Сумарні затрати на боротьбу з бур'янами складають 30% загальних витрат на виробництво продукції рослинництва[1].

За даними О.В. Ащепи та Г.А. Кулик при застосуванні заходів боротьби з бур'янами урожайність коренеплодів цукрових буряків досягала 68,8 т/га[2].

Знизити забур'яненість посівів тільки за допомогою обробітку ґрунту нижче економічного порогу шкочинності не завжди вдається. А тому невід'ємною складовою частиною сучасних технологій вирощування багатьох сільськогосподарських культур є хімічний метод контролю бур'янів.

Вивчення удосконалення способів надійного контролювання бур'янів на посівах цукрових буряків є питання актуальним.

Метою досліджень було розробити ефективну систему надійного захисту посівів цукрових буряків від бур'янів.

Польові досліді проводили в зоні Центральної частини України. Ґрунтом дослідної ділянки був чорнозем звичайний середньо гумусний важкосуглинковий глибокий.

Агротехніка в дослідіх була загальноприйнята для зони вирощування, крім агрозаходів, що вивчалися.

Для досліджень використовували гербіцид Бетанал максПро(1,0л/га) та його суміші з гербіцидами Карібу + Тренд-90(0,03л/га + 0,2л/га) та Голтік(0,75л/га) Обприскування посівів цукрових буряків проводили триразово.

Згідно результатів обліків, у контрольному варіанті чисельність бур'янів на період 20 травня склала 78,4 шт/м², а у досліджуваних від 24,7 до 36,8 шт/м² що менше забур'яненого контролю на 53,7-41,6 шт/м². При проведенні обліку через десять днів у забур'яненому варіанті кількість зросла на 18,3 шт/м², тоді як у при застосуванні гербіцидів зменшилася на 5,7 – 6,3 шт/м². При обліку 10 червня зменшення чисельності у досліджуваних варіантах було в межах 77,8 – 88,1 шт/м², та 89,6-92,7 шт/м² при обліку 20 червня. Найвищий показник забезпечив варіант із застосуванням суміші Бетанал максПро + Карібу + Лонтрел. Дещо

менше були показники при застосуванні суміші Бетанал максПро + Голтікс і склала на період обліку 20 червня 90,8 шт/м² Слід зазначити, що у варіанті з обприскуванням посівів лише Бетаналом максПро чисельність бур'янів зменшувалася менше ніж у варіантах з сумішами гербіцидів.

Суша маса бур'янів дає більше уявлення про їх шкодочинність на посівах сільськогосподарських культур.

У забур'яненому варіанті постійно зростала суха маса бур'янів і склала на період обліку 20 травня 134,6 г/м² до 345,7г/м² на дату обліку 20 червня.

При обприскуванні посівів цукрових буряків гербіцидом Бетанал максПро та сумішами з іншими гербіцидами накопичення сухої маси зменшувалося. Найменша маса була відмічена у варіанті з використанням суміші Бетанал максПро + Карібу + Лонтрел протягом всіх обліків і на 20 червня була 29,6г/м², що склало 91,4% зниження показника порівняно до контролю. Решта варіанти забезпечили зниження сухої маси бур'янів на рівні 83,6 – 88,5%. Варіант з застосуванням лише Бетанал максПро мав нижчий показник порівняно з його сумішами.

Застосування гербіцидів в боротьбі з бур'янами значно підвищують продуктивність посівів цукрових буряків.

Найбільш ефективною була суміш гербіцидів Бетанал максПро + Карібу + Лонтрел, де урожайність була 47,6 т/га, цукристість – 18,4% та збір цукру 8,8т/га. Менші показники були у варіанту з обприскування посівів гербіцидом Бетанал максПро і склали: урожайність – 41,4 т/га, цукристість- 18,1% і збір цукру з одиниці площі 7,5 т/га.

Отже, послідовне обприскування посівів цукрових буряків сумішшю гербіцидів значно зменшує чисельність та масу бур'янів, забезпечує суттєву прибавку урожайності, цукристості та збору цукру коренеплодів.

Список літератури

1. Іващенко О.О. Пріоритетні напрямки досліджень з проблем сучасної гербології // Особливості забур'янення посівів і захист від бур'янів в сучасних умовах. - К.: Світ, 2000. - С. 3-7.

2. Ащепа О.В., Кулик Г.А. Вплив гербіцидів на забур'яненість посівів та продуктивність цукрових буряків. //Збірник тез доповідей за підсумками студентських, магістрантських, аспірантських наукових досліджень та наукових досліджень викладачів на XLV науковій конференції студентів і магістрантів. Кіровоград 2011. –С. 899-902.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОЩУВАННЯ КІНОА

Троценко Надія Володимирівна,
аспірант,
факультет агротехнологій та природокористування
Сумський національний аграрний університет,
Україна

Глобальною проблемою сучасного світу є ріст населення з одночасним скороченням земельних ресурсів, придатних для аграрного виробництва. Інтенсивна антропогенна діяльність та зміни клімату як наслідок підвищення температурного режиму ведуть до таких негативних явищ, як засолення, де-гуміфікація, запустелювання і становлять загрозу продовольчій безпеці людства. [1]

Нині увага аграріїв прикута до малопоширених культур, які б не тільки були продовольчим ресурсом, але й сприяли б стабілізації агроecosystem. Серед них чільне місце посідає кіноа (*Chenopodium quinoa Willd.*). Цей вид походить із високогір'я Анд, де рослину культивували протягом століть, і є символом генетичного різноманіття сільськогосподарських культур у цьому регіоні. [2]

Кіноа має потенціал для вирішення глобальних проблем, пов'язаних із демографією, наслідками зміни клімату, фіторемедіації, задоволенням дефіциту поживних речовин і скороченням бідності.

За останні роки ця культура значно поширилася за межі центру походження. Нині кіноа комерційно вирощується за межами Південної Америки, а кількість країн-виробників та площа посівів швидко зростає. Потужним поштовхом для дослідження біологічних особливостей та можливостей культивування кіноа в різних регіонах світу було проголошення Організацією Об'єднаних Націй "року Кіноа" (2013), як визнання важливості та високих харчових властивостей культури [3].

Активно сприяє поширенню кіноа ФАО: культура вирощується в 26 країнах за межами Андського регіо, як запорука продовольчої та харчової безпеки.

Кіноа є унікальним видом за толерантністю до абіотичних стресів, кліматичних змін, а також здатністю рости на маргінальних ґрунтах. Кіноа пристосовується й розвивається в найекстремальніших і суворих кліматичних умовах, таких як посуха, висока солоність та низькі температур. Завдяки великому рівню пристосованості, кіноа може рости в низинах, пустелях та районах понад 4000 метрів над рівнем моря [4, 5, 6].

У порівнянні з традиційними продовольчими культурами кіноа відзначається високою харчовою цінністю, з унікально збалансованим вмістом поживних речовин і може бути важливою культурою для забезпечення продовольчої безпеки й оптимального харчування. [7]

Кіноа може стати стабільним джерелом продовольства у всьому світі в умовах кліматичних змін, одночасно пом'якшуючи антропогенний тиск на орні землі. [8, 9, 10]

Зважаючи на зростаючий світовий попит на насіння кіноа, в багатьох регіонах світу проводяться дослідження вирощування культури в різних екологічних та географічних умовах. Один із регіонів, найбільш віддалених від природних умов походження культури, - Європа. Дослідницька робота, що ведеться в багатьох країнах Європи, продемонструвала потенціал виробництва кіноа, зокрема з сортами, пристосованими до умов довгого дня або з нейтральною реакцією на його тривалість, вищого рівня вологості та придатності до механізації. [11, 12]

Для забезпечення успішного вирощування кіноа в Європі, слід враховувати кілька аспектів: глибину заробки насіння, рівномірність сівби, достатній рівень вологості. Нині урожайність кіноа в Європі досить низька, і деякі сорти містять гіркі сполуки - сапоніни. Зусилля селекціонерів спрямовані на ранньостиглість, низький вміст сапоніну стійкість до хвороб та високий урожай культури.

За оцінками можливості адаптації та збуту насіння кіноа місцевого виробництва в Європі є високими. Хоча перспективи виглядають багатообіцяючими, виробництво кіноа все ще перебуває на експериментальній стадії розвитку. Однак включити цю культуру в рільництво не є проблематичним. [13,14]

Здатність кіноа формувати високобілкове насіння в екологічно екстремальних умовах робить культуру важливою для диверсифікації майбутніх сільськогосподарських систем, особливо в районах, де аграрне виробництво малопродатне через абіотичні стреси та забруднення ґрунту.

Список літератури

1. Ruiz, K. B.; Biondi, S.; Oses, R.; Acuña-Rodríguez, I. S.; Antognoni, F.; Martinez-Mosqueira, E. A.; Coulibaly, A.; Canahua-Murillo, A.; Pinto, M.; Zurita-Silva, A. et al. (2014). Quinoa biodiversity and sustainability for food security under climate change. A review. *Agron. Sustain. Dev.* 34, 349–359, doi:10.1007/s13593-013-0195-0.
2. Christos, Noulas; Miltiadis, Tziouvalekas; Dimitrios, Vlachostergios; Dimitrios, Baxevanos; Theodore, Karyotis & Constantinos Iliadis. (2017). Adaptation, agronomic potential, and current perspectives of quinoa under mediterranean conditions: case studies from the lowlands of central greece, *communications in soil Science and Plant Analysis*, 48:22, 2612-2629, DOI: 10.1080/00103624.2017.1416129
3. Jacobsen, S. & Mujica, A. The genetic resources of Andean grain amaranths (*Amaranthus caudatus* L., *A. cruentus* L. and *A. hypochondriacus* L.) in America. *Plant Genet. Resour. Newsl.* 2003, 133, 41–44.

4. Jacobsen, S. E.; Mujica, A. & Jensen, C.R. The Resistance of Quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd.) to Adverse Abiotic Factors. *Food Rev. Int.* 2003, 19, 99–109, doi:10.1081/fri-12001887
5. Ruiz, K.B.; Biondi, S.; Martinez, E.A.; Orsini, F.; Antognoni, F.; & Jacobsen, S.-E. Quinoa—a model crop for understanding salt-tolerance mechanisms in halophytes. *Plant Biosyst.* 2016, 150, 357–371, doi:10.1080/11263504.2015.1027317.
6. Garcia-Parra, Miguel & Roa, Diego Fernando & Stechauner, Roman & Molano, Jose Francisco & Bazile, Didier & Plazas Leguizamon, Nubia. (2020). Effect of temperature on the growth and development of quinoa plants (*Chenopodium quinoa* Willd.): A review on a global scale. *Sylwan.* 164.
7. Gordillo-Bastidas E. & Diaz Rizzolo, Diana. (2016). Quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd), from Nutritional Value to Potential Health Benefits: An Integrative Review. *Journal of Nutrition & Food Sciences.* 06. 10.4172/2155-9600.1000497.
8. Shahid Iqbal, Shahzad M. A. Basra, Muhammad Sohail Saddiq, Aizheng Yang, Saqib Saleem Akhtar, & Sven-Erik Jacobsen. (2020). The Extraordinary Salt Tolerance of Quinoa, *Emerging Research in Alternative Crops*, 10.1007/978-3-319-90472-6_5, (125-143),
9. Jacobsen, S.-E.; Liu, F. & Jensen, C. R. (2009). Does root-sourced ABA play a role for regulation of stomata under drought in quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd.). *Sci. Hortic.*, 122, 281–287, doi:10.1016/j.scienta.2009.05.019.
10. El Hazzam K, Hafsa J, Sobeh M, Mhada M, Taourirte M, El Kacimi K, & Yasri A. (2020). An Insight into Saponins from Quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd): A Review. *Molecules*, 25(5).
11. Rachel A. Wieme, John P. Reganold, David W. Crowder, Kevin M. Murphy, & Lynne A. Carpenter-Boggs. (2020). Productivity and soil quality of organic forage, quinoa, and grain cropping systems in the dryland Pacific Northwest, USA, *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 10.1016/j.agee.2020.106838, 293, (106838),
12. Jacobsen, Sven-Erik. (2017). The scope for adaptation of quinoa in Northern Latitudes of Europe. *Journal of Agronomy and Crop Science.* 203. 10.1111/jac.12228.
13. Bilalis, D.; Roussis, Ioannis; Kakabouki, Ioanna; Folina, Antigolena. (2019). Quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd.) crop under Mediterranean conditions: a review. *Ciencia e investigación agraria.* 46. 51-68. 10.7764/rcia.v46i2.2151
14. Präger, Achim; Munz, Sebastian; Nkebiwe, Peteh; Mast, Benjamin & Graeff, Simone. (2018). Yield and Quality Characteristics of Different Quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd.) Cultivars Grown under Field Conditions in Southwestern Germany. *Agronomy.* 8. 10.3390/agronomy8100197.

ВПЛИВ ІНТЕНСИВНОЇ ВІДГОДІВЛІ ТА НАГУЛУ НА ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЖИРОВОЇ ТКАНИНИ МОЛОДНЯКА ОВЕЦЬ

Яковчук Віктор Станіславович

кандидат сільськогосподарських наук,

старший науковий співробітник

завідувач лабораторії технології і виробництва і переробки продукції
вівчарства

Інститут тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова “Асканія-Нова”
– Національний науковий селекційно-генетичний центр з вівчарства НААНУ,
Україна

Якість м'яса овець визначається багатьма факторами: породою, статтю, віком, розподілом жиру у туші. Вона залежить не лише від генетичних факторів, але й від навколишнього середовища, годівлі, технології утримання [1, 2]. З літературних джерел відомо, що якість м'яса залежить від його хімічного складу, де поряд з білком важливе значення у структурі біокомплексу займають ліпіди. Біологічна роль жирової тканини насамперед у тому, що жир входить до складу клітин усіх видів тканин та органів і необхідний для побудови нових структур (так звана пластична функція). Крім того, накопичуючись у підшкірній жировій клітковині, вони забезпечують механічний захист і теплоізоляцію організму. Наприкінці, жири, що входять до складу жирової тканини, служать енергетичним депо і приймають участь у процесах обміну речовин і енергії в організмі [3].

Біологічна повноцінність м'яса в значній мірі визначається жирнокислотним складом, а саме вмістом ненасичених жирних кислот, які відіграють в організмі людини важливу роль у нормалізації процесів обміну речовин, сприяють виведенню з організму надлишкового холестерину, являються компонентами клітинних мембран, служать попередниками простагладинів.

Дослідження проведено у ДПДГ «Асканія-Нова» Чаплинського району Херсонської області на баранцях таврійського типу асканійської тонкорунної породи, вирощених за вдосконаленою ресурсозберігаючою технологією у період підсису.

Ягнята, котрі перебували на нагулі (n=19) утримувалися за традиційною технологією. Тварин, яких інтенсивно відгодовували (n=16), утримували за розробленою технологією інтенсивної відгодівлі, що відповідає основним вимогам технології відгодівлі ягнят у європейських країнах з розвиненим вівчарством. Її складовими елементами є: відлучення ягнят у 2,5-місячному віці; стійлове утримання з обмеженням свободи пересування; високий вміст у раціоні концентрованих кормів – до 65%; використання неподрібненої зерноsumіші з 4-місячного віку; застосування комплексу мікроелементів разом з сольовою сумішшю.

Контрольний забій баранців (по три голови з кожної групи) проводили у кінці досліду згідно методики оцінки м'ясної продуктивності овець [4].

Визначення компонентного складу жирних кислот проводили методом газорідинної хроматографії (ГРХ аналіз) на газовому хроматографі "Хром-5".

При досягненні ягнятами 6,5-місячного віку експеримент було припинено, а тварин забито. Проводити подальшу відгодівлю було недоцільно: по-перше, з досягненням статевої зрілості організму знижується синтез білка у тілі тварини; по-друге, значне надходження поживних речовин високоенергетичного корму (концентратів) у цей період призведе до створення резервного енергетичного субстрату жиру.

Встановлено, що у 6,5-міс. віці забійна маса молодняка овець з контрольної групи склала 16,2 кг, тоді як з дослідної групи – 19,7 кг, або на 21,6% більше. У ході експериментальних досліджень встановлено, що використання інтенсивної відгодівлі ягнят забезпечило зростання кількості внутрішньом'язового жиру у найдовшому м'язі спини на 9,18 %. Компонентний склад жирних кислот підшкірного жиру піддослідних тварин наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Компонентний склад жирних кислот підшкірного жиру 6,5-місячних баранців асканійської тонкорунної породи, %.

Найменування жирних кислот	Код жирної кислоти	Піддослідні тварини	
		нагул	інтенсивна відгодівля
Насичених у т.ч.:	-	57,92	49,47
капринова	C _{10:0}	0,28	0,25
лауринова	C _{12:0}	0,36	0,32
міристинова	C _{14:0}	2,49	2,08
пальмітинова	C _{16:0}	22,71	19,25
стеаринова	C _{18:0}	32,08	27,57
арахінова	C _{20:0}	1,65	1,46
Мононенасичених у т.ч.:	-	35,90	41,28
пальмітоолеїнова	C _{16:1}	1,18	1,44
олеїнова	C _{18:1}	34,72	39,84
Поліненасичені у т. ч.:	-	6,18	8,04
лінолева	C _{18:2}	3,13	4,41
ліноленова	C _{18:3}	2,96	3,35
арахідонова	C _{20:4}	0,09	0,28
Не ідентифіковано	-	1,09	1,21
Співвідношення ненасичених: насичених	-	0,73	0,99

Для визначення вмісту жирних кислот у ягнятині було досліджено підшкірний жир (як найбільшу фракцію жиру, що має харчову цінність). У ньому визначали якісний і кількісний склад шести насичених і п'яти ненасичених жирних кислот, як показника глибинних процесів, що лежать в основі обміну речовин у овець.

При порівнянні отриманих результатів видно, що у ягнят відгодівельної групи вміст таких життєво важливих кислот як пальмітоолеїнова, олеїнова, лінолева, ліноленова і арахідонова підвищується у порівнянні з ягнятами, котрі перебували на нагулі, що призвело до пониження вмісту таких кислот як капринова, лауринова, міристинова, пальмітинова, стеаринова і арахінова. Інтенсивно відгодований молодняк мав у середньому на 7,24 абсолютних відсотка більше ненасичених кислот ніж ровесники, що утримувалися на пасовищі. Слід відмітити, що ліноленова і лінолева жирні кислоти практично не синтезуються в організмі, а надходять виключно з їжею. Крім того, ці кислоти в організмі здатні у присутності вітамінів В₆ і Е слугувати джерелом синтезу арахідонової кислоти, котра відрізняється високими харчовими перевагами. Вона лише у малій кількості зустрічається у жирах тваринного походження. У нашому експерименті її кількість у інтенсивно відгодованих тварин становила – 0,28%, тоді як у ровесників з групи що нагулювали на пасовищі – 0,09%.

Таким чином, слід відмітити, що інтенсивна відгодівля молодняку, як обов'язкова складова частина утримання овець суттєво змінює якісні, а отже і харчові переваги жиру овець, у порівнянні з екстенсивними методами пасовищного утримання тварин. Встановлено також підвищення вмісту у підшкірній жировій тканині моно- та поліненасичених жирних кислот, а саме істотне збільшення пальмітоолеїнової на 0,26%, олеїнової на 5,12, лінолевої на 1,28, ліноленової на 0,39 та арахідонової кислот на 0,12%.

Список джерел

1. Вороненко В.І. Вівчарство України, стан та перспективи розвитку / В.І. Вороненко, В.М. Іовенко, П.Г. Жарук // Вівчарство : міжвід. темат. наук. зб. – Нова Каховка : ПІЄЛ, 2007. – № 34. – С. 3-4.
2. Кильпа А.В. Все о баранине / А.В. Кильпа, В.В. Абонеев, Ю.Д. Квитко, Б.Т. Абилов, В.В. Марченко, Д.В. Абонеев. – Ставрополь, 2010. – 150 с.
3. Маменко А.М. Формирование, прогнозирование и методы оценки качества мясной продуктивности животных / А.М. Маменко, В.Н. Кандыба, Н.И. Бугаев // – Харьков : РИП “Оригинал”, – 1998. – С. 132-144.
4. Методика оценки мясной продуктивности овец. – Дубровицы, 1979. – 49 с.

ИННОВАЦИОННАЯ АРХИТЕКТУРА, КОНСТРУКЦИЯ И ТЕХНОЛОГИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА ОБЪЕКТОВ НА БАЗЕ УНИВЕРСАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ СБОРНО- МОНОЛИТНОГО БЕЗРИГЕЛЬНОГО КАРКАСА

Савенко Владимир Иванович

доктор техн. наук, профессор Киевский национальный университет
строительства и архитектуры

Благодырев Владимир Александрович

член-корреспондент Академии строительства Украины, директор ООО
компания ПСК Монолит г. Мелитополь Запорожская обл.

Освоена и внедрена в практику строительства в Украине ООО
производственно-строительным комбинатом «Монолит» в полном цикле:
проектирование, производство, транспортировка и монтаж каркасов зданий.

Объекты по данной технологии построены в г.Обухов Киевской области,
г.Севастополь, г.Бердянск и г.Мелитополь Запорожской области. В настоящее
время ведутся проектные работы по другим объектам. Эффективность
современной технологии домостроения сборно-монолитного универсального
безригельного каркаса определяет оригинальные конструктивные и технические
решения несущего каркаса здания.

КУБ-2,5 представляет собой пространственную конструкцию, образованную
колоннами, дисками перекрытия, которые одновременно выполняют роль
ригелей и диафрагм жесткости, обеспечивающие устойчивость каркаса здания.

Преимущества применения системы: [1,5]

1. универсальность (жилищное, гражданское, промышленное строительство);
2. надежность и сейсмостойкость конструкции (несущая способность m^2 диска
перекрытия от 1300 до 2500 кг/ m^2 ; несущая способность узла соединения плиты с
колонной – 140 тн, сейсмостойкость системы – 9 баллов);
3. возможности разнообразных решений фасадов;
4. свободная планировка помещений внутренних пространств (нет несущих
стен);
5. минимальное количество элементов каркаса (6 элементов);
6. высокая скорость монтажа каркаса (за 12 часов работы производится монтаж
конструкций в количестве 150 m^2 площади диска перекрытия под одним
монтажным механизмом);
6. возможность изготовления элементов каркаса здания до начала его
монтажа;
7. экономичность строительства: расход бетона и металла зависит от
этажности здания, шага колонн, высоты этажа, удельные показатели системы на

1 м² диска перекрытия составляют-для бетона-от 0,18 до 0,24 м³/м²;для арматуры от -18 до 25 кг/м².

Расход арматуры на 1м³ каркаса от 94 до 100 кг/м³.

Количество монолитного бетона на строительной площадке составляет от 5 до 6% от объема каркаса здания.

Основными изделиями заводского изготовления являются:

1) колонны сечением 400 x 400 мм, длиной до 15 м из высокомарочных бетонов В30 -:В60, что позволяет производить монтаж каркаса 24-х этажных зданий;

2) плиты перекрытий толщиной 160мм двух основных типоразмеров 2980 x 2980 мм и 2980 x 5980 мм из бетона В25;

3) диафрагмы жесткости, состоящие из колонн толщиной 160 мм шириной от 600 до 1000 мм и длиной до 6,6 м и дисков жесткости толщиной 160 мм изготавливаемых необходимых конструктивных размеров из бетона В30;

4) система также комплектуется лестничными маршами, вентблоками, связями, балками.

Производство сборных конструкций организовано на производственно-строительном комбинате «Монолит» в г.Мелитополь, Запорожской области.

На все выпускаемые конструкции системы сборно-монолитного унифицированного безригельного каркаса имеются сертификаты качества (UA1/032/0086467-06 № 28-:-34).

Конструкция системы прошла испытания на огнестойкость (протоколы ИЦ «Вест» № 1/БК-07 лт 22.03.2007г.).

Проектная производственная мощность комбината МОНОЛИТ 500000м² дисков перекрытия в год.

На базе известной и уже успешно применяемой системы КУБ-2,5 возникла инновационная технология строительства Сборно-Монолитного Каркаса Универсально Безригельного: (СМКУБ).

Достоинства и возможности использования способа строительства объектов недвижимости в системе СМКУБ:[2,5]

1) полезная нагрузка на перекрытия от 900кгс/м² до 2100 кгс/м²;

2) осуществлять строительство в районах с сейсмической активностью в 9 баллов по шкале Рихтера;

3) строительство 24-х этажных зданий;

4)технология изготовления конструкций полностью соответствует требованиям пожарной безопасности ДБН В.1 1-7-2002 (защитный слой бетона 4,5см);

5) сборно-монолитный каркас имеет 1 степень по огнестойкости;

6) сборный железобетон является негорючим материалом класса НГ;

7) индустриальное (заводское) изготовление конструкций обеспечивает экологическую и радиационную безопасность применяемых исходных материалов, путем обязательного входного лабораторного контроля;

8) значительная несущая способность перекрытия каркаса позволяет обеспечить применение эффективных строительных шумозащитных материалов

в несущих наружных и внутренних стенах, а также в конструкциях пола помещений;

9) данная технология позволяет строить здания в любых климатических районах;

10) несущая способность перекрытия каркаса позволяет обеспечить применение в наружных стенах зданий современных эффективных теплоизоляционных материалов, обеспечивающих эффективность расходования потребляемых энергоресурсов, в том числе из-за возможности использования энергии солнца или применения автономных систем энергоснабжения;

11) обеспечивает экономию применения основных природных ресурсов (щебень, песок) при строительстве каркаса, оснований и фундаментов, потому что вес сборно-монолитного каркаса легче аналогичного, выполненного по технологии монолитного домостроения в 1,5 раза;

12) удельный максимальный расход сборного железобетона в системе составляет $0,21\text{ м}^3/\text{м}^2$, (в технологии монолитного строительства не менее $0,35\text{ м}^3/\text{м}^2$ общей площади перекрытия), а удельный расход арматуры 94-:-100 кг/м³;

13) данная технология позволяет использовать для строительства наружных и внутренних стен применения местных стеновых строительных материалов (в районе строительства объекта); [1]

14) данный способ строительства применяется в промышленном, гражданском или жилищном строительстве;

15) ряд архитектурных достоинств (“гладкий” потолок, “гибкий” фасад, изменяемая высота этажа и другие) дополняет эффективность применения системы, возможность применения наружного утепленного фасада, в т.ч. вентилированного, солнечных батарей и т.д.; [2,3]

16) высокая скорость монтажа (200 м^2 плит перекрытия в сутки под одним монтажным механизмом – бригадой в 7 человек) сокращает вдвое время и построечные затраты на объекте; [4]

17) использование системы позволяет выполнять проектирование и изготовление индивидуальных конструкций параллельно до получения разрешительных документов на строительство, 9 из 10 объектов недвижимости можно проектировать и строить в системе СМКУБ. [5]

Полный жизненный цикл строительных объектов – это время: от идеи, сбора исходных данных, проектирования, прохождения экспертизы проекта, строительство, сдача объекта в эксплуатацию, эксплуатация, модернизация производства и до ликвидации (утилизации) объекта недвижимости.

Выводы:

1. Высокие технико-экономические показатели технологической системы СМКУБ и ее модификаций дает ей преимущества перед известными, освоенными сериями индустриального домостроения и должна по праву пользоваться поддержкой профессионалов, строителей и государственных органов, особенно в случаях бюджетного финансирования строительства.

2. Для обеспечения людей, нуждающихся в жилье, качественным и доступным жильем, государство должно выполнять ,возложенные на него функции по пресечению коррупции и недобросовестной конкуренции, чтобы

открыть дорогу прогрессивным, инновационным технологиям в жилищном строительстве, да и во всей экономике страны.

Литература

1. Савенко В.І. Доценко С.І.Васильков В.Г.. та ін. Менеджмент якості в будівництві та виробничі організаційні системи [Текст] монографія В.І.Савенко під ред. Лівінського О.М. та ін. – Київ Центр учб.літер.2018 -230с.

2.В.І.Савенко С.І., Доценко П.М., Куліков І.С., Нестеренко та ін.. Дослідження і математичне моделювання організаційних структур та виробничих процесів будівельних організацій комбінатного типу УАН, - Київ Центр учб. літ. 2018 -124с.

3.В.І.Савенко С.С.Савенко С.І.Доценко та ін. Конкурентоспроможність будівельної організації – основа виживання економіки УАН – Київ Центр учб.літ. 2017 -128с.

4. Доценко, С. І. Розвиток принципу бінарних відносин в теорії управління економічними процесами [Текст]: монографія / С. І. Доценко; під ред. В. О. Тимофєєва, І. В. Чумаченко. – Х.: ХНУРЭ, 2015. – 245 с.

5. Патент України №54694 Індустріальна конструктивна технологія Система збірно-монолітний каркас універсальний бетонний (Система З-МКУБ) автори Благодирьов В.О.,Брусан А.А.Данилець В.М., Куцепко Є.М. 2014 р.Україна

МОДЕЛЬ КОНСТРУКЦІЇ ОЧИСНОЇ СПОРУДИ

Татарченко Галина Олегівна

доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри будівництва, урбаністики та просторового планування
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Україна

Концептуальне проектування розглядається як стрижнева основа оновлення всього змісту архітектурної освіти. Інструментарій сучасних версій програм САПФІР-3D та ЛІРА-САПР [1,2] дозволяє провести ідею архітектора через детальний аналіз напружено деформованого стану та перевірку несучої здатності будівельних конструкцій у програмному комплексі ЛІРА-САПР, до виготовлення проектної документації з дотриманням вимог необхідних нормативних документів у програмі САПФІР-3D. Основним методом розрахунку є – метод кінцевих елементів (МКЕ). Основна ідея МКЕ полягає в тому, що будь-яку безперервну в деякій області величину (наприклад, внутрішнє зусилля в фундаментній балці, переміщення в плиті перекриття та ін.) можна апроксимувати дискретною моделлю, яка створюється з безліч кусочно-безперервних функцій, визначених в кінцевому числі під областей (елементів).

Основні етапи створення дискретної моделі невідомої величини наступні:

1. У досліджуваній області задається кінцеве число точок (вузлів).
2. Значення безперервної величини в кожному з вузлів вважаються невідомими, вони повинні бути визначені.
3. Досліджувана область розбивається на кінцеве число під областей (елементів), що мають загальні точки (вузли).
4. Безперервна величина в кожному елементі апроксимується поліномом, який визначається за допомогою вузлових значень цієї величини: для кожного елемента визначається свій поліном, але його коефіцієнти підбираються так, щоб зберігалася безперервність величини на кожному кордоні елемента.

Модель конструкції очисної споруди в основі якої є шістнадцятигранник в Рис.1а, збирається з 16 основних фігурних фрагментів в Рис.1б, кожен з яких розбивається на кінцеві елементи (пластини). Розбиття області на під області – перший етап у вирішенні завдання МКЕ. Взагалі, при розбитті області завжди йде пошук золоті середини: з одного боку, елементи повинні бути досить малими, щоб отримати результати необхідної точності; з іншого боку, чим більші елементи, тим менше обчислювальної роботи.

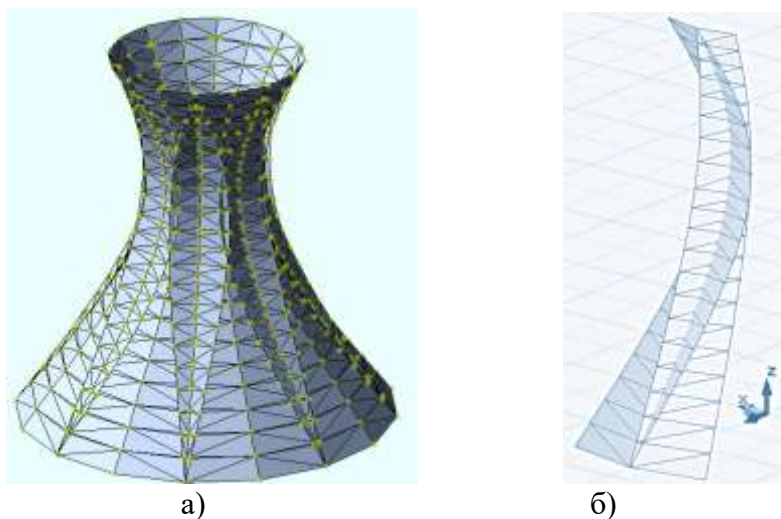

Рисунок 1. а) Розрахункова модель; б) базовий фрагмент аналітичної моделі.

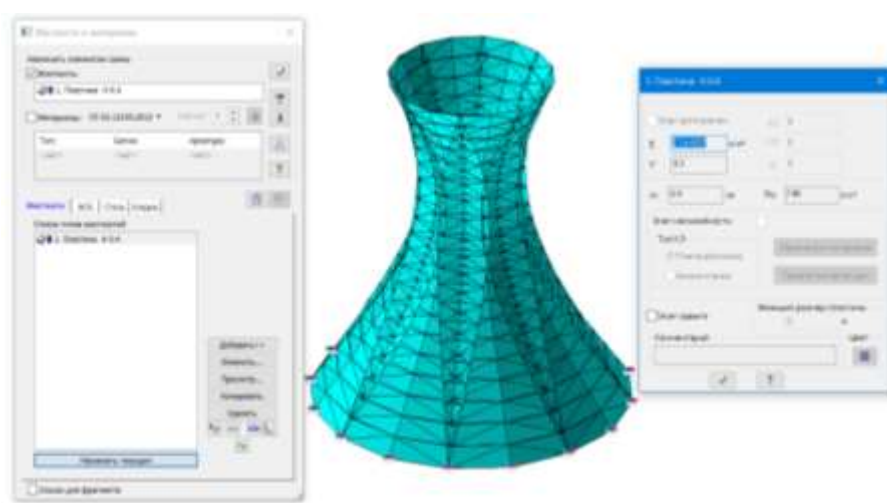

Рисунок 2. Параметри жорсткості матеріалу для конструкції

У нашому випадку фрагмент збірної конструкції розбиття йде автоматично за заданими параметрами бібліотеки програми на 116 кінцевих елементів (пластин), тобто всього в концептуальній моделі їх 1856 пластин і число вузлів – 784 в Рис.2. У роботі реалізовані підбір і перевірка елементів сталевих конструкцій з металу товщиною 4 мм та їх вузлів за першим і другим граничними станами. Підбір полягає в тому, що для кожного елемента металевих конструкцій, що входять у розрахункову схему споруди, підбирається сталевий поперечний переріз мінімальної площі, здатний нести навантаження, які задані в розрахунковій схемі в Рис.1а.

Список литературы

1. Система параметричного 3D моделювання // LIRALAND Group URL: <https://www.liraland.ua/sapfir/> (дата звернення: 10.11.2020).
2. Багатофункціональний програмний комплекс ЛІРА-САПР // LIRALAND Group URL: <https://www.liraland.ua/sapfir/> (дата звернення: 10.11.2020).

ХОРЕОГРАФІЧНИЙ РИТМ У ТВОРАХ БАЛЕТМЕЙСТЕРІВ У ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Баранорва Юлія Володимирівна

кандидат мистецтвознавства,
викладач вищої категорії, Канівського коледжу культури і мистецтв
(м. Канів, Україна)

Початок ХХ ст. позначений авангардними творчими пошуками російських митців у сфері балетного мистецтва, що втілювалося у діяльності «Російських сезонів», значення яких, попри зміну культурологічних підходів до трактування багатьох явищ, оцінюються як визначальне. Цей період характеризується зміною взаємостосунків між музикою та хореографією. Спростування усталених норм написання музичних партитур, нове відношення до ритму характеризують творчість композиторів-авангардистів цього періоду. До них належить й І. Стравінський, перші балети якого «Жар-птиця», «Петрушка», «Весна священна» були створені композитором на прохання С. Дягілева для його проекту «Російські сезони» у Парижі.

Координація музики й танцю в балеті відбувається на рівні ритму композиції та на рівні ритму драматургії. Основою узгодження композиційних ритмів у хореографії й музиці є структурні відповідності танцювальної та музичної композиції та їхніх розділів (актів, сцен, номерів з їхнім внутрішнім членуванням, періодів й фраз). «У ритмі драматургії задіяний виразний, смислотворчий бік ритму: його участь у створенні образних характеристик, а також у створенні етапів драматургічного розвитку – експозиції, розробки та завершення. Із узгодження ритмів форми та драматургії, що тісно взаємопов'язані між собою, складається ритм спектаклю», - зазначає А. Галятина [3, 15]. Отже, ритм хореографії (хореоритм) є самостійним просторово-часовим феноменом хореографічного мистецтва. Під «хореоритмом» розуміємо співвідношенням тривалостей динамічних та статичних лексичних танцювальних конструкцій, а також драматургічних структурних одиниць хореографічних творів у межах певної метричної схеми.

Хореографія оперує специфічним пластичним арсеналом засобів ритмічної організації часу. При цьому співвідношення музичного та хореографічного ритму визначаються конкретними художніми завданнями. Діапазон підходів балетмейстерів до реалізації музичного ритму може коливатися від формального наслідування ритмічного рельєфу музики до повного ігнорування його. Найоптимальнішим можна вважати варіант, сформульований Ю. Абдоковим, коли балетмейстер, «розгадавши тайну ритмічної структури музики та відштовхуючись від сутності музичного ритму, створює свій вільний та самостійний ритмічний простір. Своєрідний метафоричний паралелізм у

співвідношенні музичного ритму та хореоритміки і визначає сутність синтезу, в якому народжується музично одухотворений танець» [1, 109 - 110].

Відношення хореоритму до ритмічної організації музичного тексту можна сприймати як приклад художнього іносказання. Зрозуміло, що хореоритм не можна вважати пластичним транслятором музики, а лише творчим інтерпретатором.

Видатний балетмейстер В. Бурмейстер розумів роль ритму як «душі рухів». Він не розглядав танець поза ритмом, усвідомлював, що ритм притаманний усьому, що проходить процес розвитку. За переконанням В. Бурмейстера, ритм не може текти спокійно та одноманітно, він повинен підніматися та падати, чергування цих підйомів та падінь, то розмірене, то стрімке, і є ритм. Віднайти необхідний ритм, пронести його крізь увесь танець, узгодивши з музичними образами, - задача балетмейстера, що бажає злити танець та музику у єдине гармонійне ціле. Отже, завданням балетмейстера є пошук необхідного ритму хореографічних рухів, а не калькування ритмоформул музичного тексту [2, 95 – 96].

Дж. Баланчін створив хореографічну мову, що відповідала нормам сучасної музики, новим ритмам, став справжнім реформатором та апологетом неокласичного балету. Співпраця І. Стравінського та Дж. Баланчіна є чи не найпліднішою в історії балетного театру. С. Наборщикова зазначає, що ритм-пульс – безкінечно різноманітний та примхливий – незмінно вражає Дж. Баланчіна у музиці І. Стравінського. Ритм – джерело його натхнення та формотворчий фактор. В одному зі своїх виступів Дж. Баланчін висловлюється про це з вичерпною повнотою: «Хореограф не може винаходити ритми, він тільки відображає їх у русі. Організація ритму у довготермінових масштабах – довгочасна функція музичного мислення... Як організатор ритмів Стравінський тонше та винахідливіше за будь якого з найвидатніших творців в історії» [Цит. за 4, 195].

Хореоритм постановок Дж. Баланчіна на основі традиційних партитур (І. Бах, В. Моцарт, П. Чайковський) відповідав принципам побудови неокласичних творів та був подібним до інтерпретації творів А. Веберна, І. Стравінського, П. Хіндемінта. Музичний ритм для Дж. Баланчіна став джерелом натхнення і формотворчим фактором.

У драматургії М. Бежара відбувся «монтаж» музичної, хореографічної та ритмічної реальності; лексику складали класичний танець, вільний танець, акробатика, пантоміма. М. Бежар не відтворював, а перетворював простір шляхом еклектичного поєднання елементів, створював оригінальний ритм твору. Прибічником хореоритміки можна вважати сучасного балетмейстера Іржи Кіліана. Але хореографічна лексика І. Кіліана завжди цілеспрямована, балетмейстер використовує різноманітні варіанти побудови хореоритму, принципи музично-ритмічного розгортання композиції.

Постановка І. Кіліана «Stamping ground» на музику К. Чавеса вважають одним з найсмівливіших хореографічних втілень ідеї ритму як джерела усієї багатоманітності музичного та танцювального руху. Хореограф використовує інтонаційно нерозроблене звучання ансамблю ударних інструментів. У цьому

унікальному в багатьох аспектах балеті трансформація музичного матеріалу в хореографічний ніби подана у своєрідному зворотному відліку. Ю. Абдоков аналізуючи постановку, говорить: «Кіліан досягає дивного ефекту: свідомість зміщує сам механізм візуально-оптичного та слухового сприйняття: очі – чують... Кіліан реалізує найскладніший тим хореомузичного синтезу, коли тіло танцівника вплетене у тканину музичної партитури... Без хореографічного інтонування музика цього балету втрачає свою привабливість» [1, 117].

Одним з найяскравіших інтерпретаторів хореоритму в Україні протягом останніх років є художній керівник та головний балетмейстер унікального для нашої країни колективу «Київ-модерн-балет» Радю Поклітару. Такі постановки, як «Дош», «In vivo veritas», «Двоє на гойдалці», «Болеро», «Сили доли» та інші, а також балетна вистава на три дії «Перехрестя» на музику М. Скорика, на сцені Національної опери України ім. Т. Г. Шевченка, є прикладами нетривіального підходу до трактування хореоритму талановитим балетмейстером.

Отже, на відміну від попередніх історичних періодів, де можна з більшою чи меншою мірою узагальнення визначити принципи ритмічної організації танців, визначальною у процесі створення хореографічного ритму протягом ХХ – початку ХХІ століття стала творча індивідуальність хореографа.

Список використаних джерел

1. Абдоков Ю. Б. Музыкальная поэтика хореографии : пластическая интерпретация музыки в хореографическом искусстве. Взгляд композитора / Юрий Борисович Абдоков. – М. : МГАХ, РАТИ-ГИТИС, 2009. – 272 с.
2. Владимир Бурмейстер. – М. : Редакция журнала «Балет», 2001. – 324 с.
3. Галятина А. В. Особенности ритма и его роль в музыке русского балета конца XIX – начала XX веков : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата искусствоведения : спец. 17.00.02 «Музыкальное искусство» / Анна Валерьевна Галятина. – Магнитогорск, 2008. – 22 с.
4. Наборщикова С. В. Видеть музыку, слышать танец : Стравинский и Баланчин : к проблеме музыкально-хореографического синтеза / Светлана Витальевна Наборщикова. – М., 2010. – 344 с.

БИОЛОГИЯ ПӘНІНІҢ ЗЕРТХАНАЛЫҚ САБАҚТАРЫН STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ

Дилмагамбетова Алия

биология пәні мұғалімі

Ж.Әбдірашев атындағы №62 мектеп –лицейінің
Қазақстан. Қызылорда облысы Арал ауданы

Берденкулова Алма Жеткербайқызы

б.ғ.к., аға оқытушы

Қорқыт Ата ат. Қызылорда университеті
Қазақстан, Қызылорда

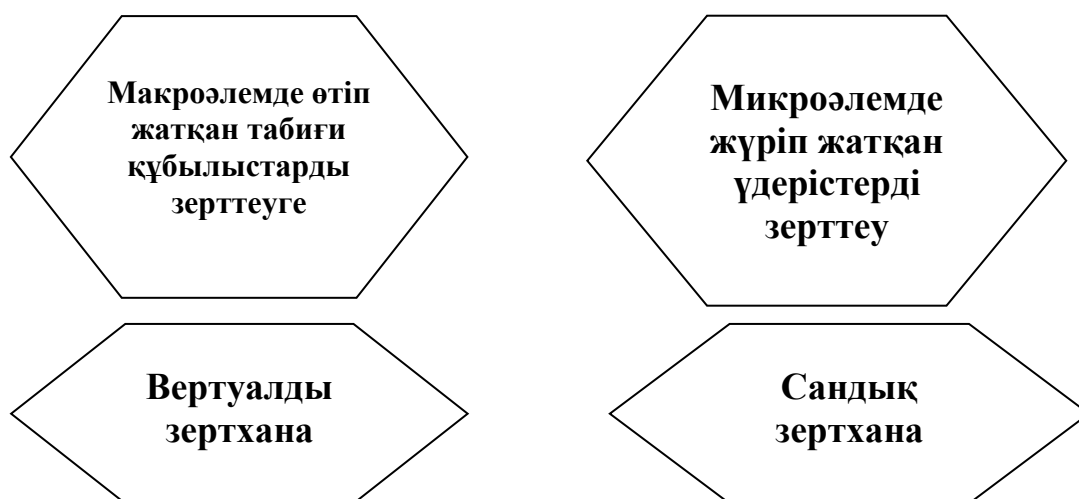
Ел президенті Н.Ә. Назарбаев: Қазіргі кезде цифрлық технологияның жедел дамуы мен адам қызметінің барлық саласын цифрландырудың жылдам дамуымен байланысты. STEM білім беру маңызды және өзекті мәселе, білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде ерекше назар аударуды талап етеді.

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) - ғылым, технологиялар, инженерия және математика ұғымын білдіреді. STEM негізінде бұл түсініктің жаңа нұсқалары пайда болды, солардың ішінде анағұрлым кең таралғаны STEAM (ғылым, технологиялар, инженерия, өнер және математика) және STREAM (ғылым, технологиялар, робототехника, инженерия және математика) болды. Қазіргі уақытта STEM әлемдік білім берудің басты трендтерінің бірі болып табылады. Зертханалық практикум физика, химия, биология т.б. және т.б. басқа пәндерді STEM оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып саналады. STEMзертханаларының мақсаты — теориялық материал бойынша алынған білімді тереңдету, әртүрлі шамаларды өлшеудің әдістемелерімен танысу, әртүрлі құралдардың жұмыстарын зерттеу, тәжірибелік мәліметтерді жинау және өңдеу технологияларын үйрену, инженерлік графика және дизайн жасау дағдыларын дамыту.

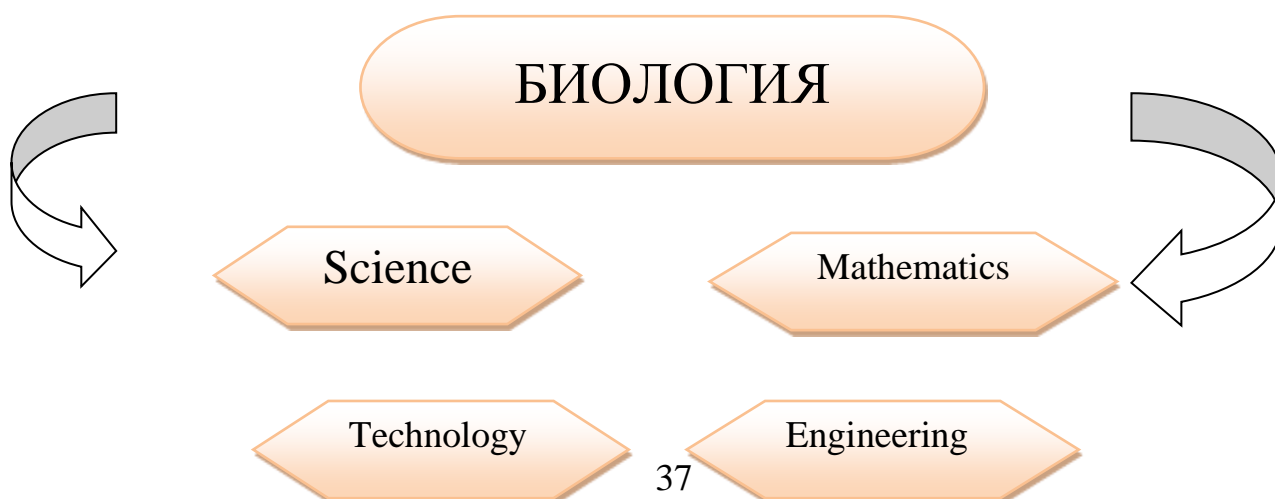
Жаратылыстану пәндеріне қатысты **STEM технологиясын** келесі бағыттарда қолданған тиімді болып саналады.

Заманауи цифрлық технологияларды дамыту және адам қызметінің барлық салаларын цифрландырудың жылдам қарқынмен өтуіне байланысты «STEM» білім беру маңызды және өзекті мәселе болып табылады.

Жаратылыстану пәндеріне қатысты **STEM технологиясын** келесі бағыттарда қолданған тиімді болып саналады:

XXI ғасырда білім мен ғылым саласында болып жатқан өзгерістер білімді ұрпақ даярлауда мектептің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Осыған орай, оқушының бүгінгі әлеуметтік білім беру кеңістігіне сай білім алуы мен іскерлікті, жеке тұлғалық және кәсіби сапалық қасиеттерді меңгеруі қоғамның негізгі талабы ретінде қарастырылуда. Білімді жас ұрпақтан ғана қоғам мен экономиканың, әлеуметтік және мәдени өркендеуіне үлес қосатын азаматтар шығады. Осы себепті, Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында: «Жоғары білімді дамытудың негізгі үрдісі мамандар даярлау сапасын арттыру, қарқыны ғылыми-зерттеу қызметімен ықпалдастырылған инновациялық білімді дамыту, жоғары оқу орындары зерттеулерінің әлеуметтік сала мен экономиканың қажеттіліктерімен тығыз байланысы, білім беру және ақпараттық технологияларды жетілдіру болып табылады» - деп атап көрсетілген. Осының бәрі оқушылардың биологиялық білімін қалыптастыруға жеткілікті зейін аударуға мүмкіндік беретін ақпараттық технология үдерісін жетілдіре түсу керек екендігін негіздейді. Қазіргі таңда биология пәні сабақтарында ақпараттық технологиялар жиі қолданылуда. Оқушыларға оқылатын табиғат құбылыстардың толық және дәл ақпаратты бере отырып оқу сапасын арттыру, материалдарды көрнекі түрде түсіндіруге қол жеткізу, оқушылардың дүние танымдық көзқарасын қалыптастыру - мектепте биология пәнін оқытудағы негізгі мәселелер.

Биология пәнін оқытуда ақпараттық технология тиімділігі төмендегідей:

- аудиовизуальды құралдарды қолдану оқу материалының мазмұнын түсінікті етеді;
- биологиялық эксперименттерді виртуальды зертхана арқылы көрсетуге болады;
- оқушылардың білімін есепке алу мақсатында тез және тиімді жолмен тест алуға болады;
- ақпараттық мәдениеттің дамуына және ақпараттық құралдармен еркін жұмыс жасауына ықпал жасалынады.

Компьютерлік білім беру саласындағы шынайы әлем объектілерінің тәртібін үлгілеуге көмектесетін және оқушыларға өздігінен жаңа білім мен машықтарды игеруге жәрдемдесетін виртуальды зертханалар тәжірибеші-педагогтардың назарын аударады. Профессорлардың пікірінше, виртуальды зертхана «оқу, оқу-әдістемелік, тәжірибелік, анықтамалық, оқу-бақылау және бақылау-тестілеу материалдарын құрайтын интеграцияланған ақпараттық орта» болып табылады. Олар «виртуальды зертхана – ол математикалық модельдерді құрудың кең мүмкіндіктері мен көптеген виртуальды құрылғылары бар бір бағдарламалық-есептеу кешені болып табылатын әр түрлі физикалық құбылыстарды зерттеудің аппараты» деп есептейді .

Биология сабағында виртуальды зертхананың артықшылығын атап өте отырып, оны «әдістемелік материалдарды әзірлеуге кететін уақытты айтарлықтай қысқартуға және негізгі назарды зерттелетін теорияның әдістері мен алынатын қорытындылардың сараптамасына бөлуге мүмкіндік беретін» құрал болып табылатынын айтуға болады. Аталмыш мәселе бойынша педагогикалық әдебиеттерді зерттеу виртуальды ақпараттық-білім беру зертханасы:

- оқу үрдісінде оқытушыны алмастырмайтын, оқушының білім алу қарқынын және өздігінен оқу мен өзін-өзі қадағалау элементтерімен білім алу жолын таңдау еркіндігін қамтамасыз ете отырып, оқудың тиімді құралы ретінде пайдаланылатынын;
- өзінің құрамына компьютердің мүмкіндіктері бар жақсы оқулықтың құндылығын біріктіретінін, бұл ақпараттың ауқымды көлемін сақтауды, көрнекілігін, мәтіндік, сызбалық, аудио- және бейне ақпараттарды сақтау мүмкіндігін қамтамасыз ететінін атап өтуге мүмкіндік береді .

Биология сабағында виртуальды зертхана жағдайында зертханалық тапсырмаларды орындаудың негізгі құндылықтарына төмендегілерді жатқызуға болады:

- көрнекі суретті және зерттелетін заңдардың әділдігін;
- сызбаларды өздігінен жинау, олардың параметрлерін есептеу және үдерістерді қадағалау мүмкіндігін;
- жүргізілетін тәжірибелердің толық қауіпсіздігі мен сыныптағы ауаның тазалығын қамтамасыз етуін;
- тәжірибелерді өздігінен істеу мүмкіндігін, бұл оқушылардың өздігінен жұмыс істеу қабілеттерін, олардың конструкторлық қабілеттілігі мен техникалық тапқырлығын арттырады;

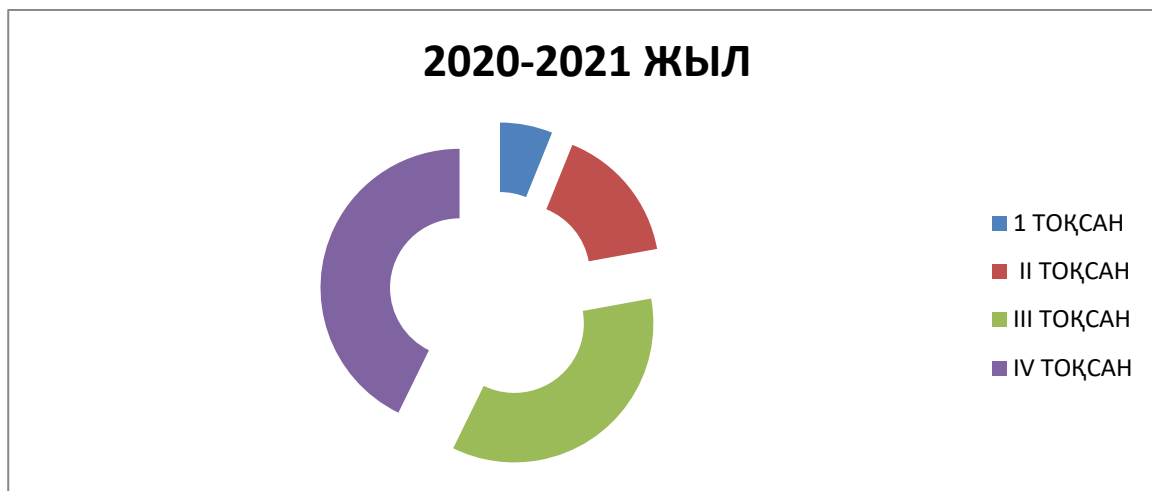
- сабақ үстінде виртуальды зертханалық жұмыстарды орындау теориялық және тәжірибелік сабақтардың арасындағы уақыт тосқауылын жояды, бұл оқытудың тиімділігі мен сапасына әсер етеді, оқушылардың өздігінен танымдық қызметпен айналысуын белсендіреді;
- виртуальды ақпараттық-оқыту зертханасы белгілі бір әдістемелік негізделген жағдайларда нақты зертханалық құрылғыларға қосымша ретінде пайдалануға мүмкіндік беретін зерттеу сипатындағы тәжірибелер жүргізуде кең мүмкіндіктерді ұсынады;
- компьютердегі зертхана оқушылардың стандарттан тыс және проблемалық жағдайларды шешуде субъективті тәжірибесін қамтамасыз етеді.

Зертханалық жұмыстар барысында «оқушының зерттеушілермен жасалған бағытта немесе оның өзі жасаған виртуальды құрылғысында «тәжірибе» жасап, талап етілетін көлемдерді өлшеп, содан соң жауаптың компьютерлік тексеруден өтуі» виртуальды ақпараттық-оқыту зертханалары білім берудің басқа да жолдарымен кешенді түрде пайдаланылуының типтік үлгісі болып табылады.

Виртуальды зертханалардың негізгі құндылығы оның мазмұндылығында жатыр. Тамаша навигация, бояу түстері, жылдам жүктелуі мен виртуальды тәжірибелердің сенімділігі білім алу мен игерудің қосымша элементтері ғана. Виртуальды зертханалар «бос үстел» секілді, оған оқушылар арнайы құралдардың көмегімен зертханалық объектілерін жасай алады, оларды бір-біріне қатысты қажетті түрде орналастырады, объектілер арасында байланыстар орнатып, олардың бастапқы мәнін қояды. Негізінен виртуальды зертханалар бір зертханалық модуль негізінде әр түрлі интерактивті модельдер жасауға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, осы заманғы орта білім жағдайындағы виртуальды үдеріс осылайша оны жаңа, виртуальды компьютерлік технологиялар деңгейіне шығара отырып, дәстүрлі білім берудің бай педагогикалық әлеуетін пайдалануға бағытталған. Бұдан басқа, виртуальды ақпараттық-оқыту зертханалары жағдайында оқу модельдері арқылы білімнің жаңа салаларын зерттеуде оқушыларда қоршаған орта құбылыстарын танып-білуде өздігінен жұмыс істеу қабілеті артады, өмір сүру барысында туындайтын міндеттерді шешу жолдарын өздігінен табу мүмкіндігі қалыптасады, алынған білімді тәжірибе жүзінде пайдалануға даярлығы артады. Ендеше, оқушылардың өздігінен жұмыс істеуіне септігін тигізетін виртуальды зертханаларды пайдалану электронды білім беретін компьютерлік өнімді ендіру стратегиясындағы сәттіліктің ажырамас бөлігі болып табылады.

**Ж.ӘБДІРАШЕВ АТЫНДАҒЫ №62 МЕКТЕП-ЛИЦЕЙІНДЕ
БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ
БОЙЫНША ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ЖҮРГІЗІЛУІ**

Р с	2020-2021 Оқу жылы	БІЛУ	ТҮСІНУ	ҚОЛДАНУ	ТАЛДАУ	ЖИНАҚ ТАУ	БАҒАЛАУ
1	Science	21%	32%	20%	35%	23%	53%
2	Technology	70%	78%	26%	62%	74%	52%
3	Engineering	88%	78%	56%	75%	78%	45%
4	Mathematics	86%	78%	88%	79%	76%	43%

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы.

2. Г. Ногайбаева. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане. «Білімді ел-Образованная страна», №20(57) от 25 октября 2016 г.

3. С.А.Шитыбаев, Н.А.Уакбаева, Э.Ө.Байғұт. Химия сабақтарында STEM оқытудың тиімділігі және оны қолдану. «Өрлеу-Шымкент» Республикалық әдістемелік-педагогикалық журналы. №2 (38), 33-37 б.б.

ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА HR-ІНЖИНІРИНГУ В БІЗНЕС-ЕКОНОМІЦІ

Bazaliyska Nataliya,
Ph.D., Associate Professor
Khmelnytskyi National University

Становлення та подальший розвиток ринкових відносин в Україні ставлять особливий наголос на проблеми забезпечення ефективного функціонування бізнес-структур. Важливість зазначеної проблеми підкреслюється тим фактом, що економіку країн в цілому формують окремі бізнес-одиниці, від успішності функціонування яких значною мірою залежить рівень суспільно-економічного розвитку України в цілому. Ефективне функціонування суб'єктів бізнесу вирішує також і суспільні задачі – створення робочих місць та забезпечення зайнятості населення, здійснення податкових і страхових платежів, формування зовнішньоторговельного балансу країни.

Суттєве пришвидшення процесів розвитку передових технологій сприяє значному посиленню їх проникнення в усі сфери економічного та соціального життя, зокрема у процеси управління організаціями та ведення бізнесу. При цьому цифровіперетвореннязмінюютьспос обиздійснення управління діяльності, трансформують процеси управління змінами, ведуть до появи цифрового мислення та революціонізують досвід працівників, вимагаючи актуалізації існуючих HR-технологій. Швидкість переходу від традиційного до високотехнологічного способу ведення економічної діяльності поряд із ефективним використанням наявного людського капіталу визначає сьогодні рівень конкурентоспроможності компанії та вимагає побудови HR-стратегії нового типу, що базується на активному використанні передових технологійта забезпечує високу продуктивність, інноваційність, гнучкістьта адаптивність. Цифровий HRпередбачає використання соціальних мереж та цифрових платформ, аналітикивеликих обсягів даних, хмарних сервісів, можливостей штучного інтелекту, доповненої реальності, спеціальних мобільних додатків, що одночасно із наданням значних переваг у здійсненні HR-діяльності веде до посилення крос-функціональності фахівця, збільшує компетентністі та професійні вимоги. В більшості своїй впровадження передових HR-технологій в українських компаніях здійснюється точково та не завжди послідовно, спостерігається значний обсяг розбіжностей щодо бачення необхідності змін серед вищого та лінійного керівництва, що вимагає глибокого аналізу та оцінки ефективності існуючого досвіду і розстановки акцентів у здійсненні HR-менеджменту нового типу.

Застосування методів інжинірингу для розробки і експлуатації рішень по організації діяльності компаній і некомерційних інститутів отримало назву

«бізнес-інжиніринг» [1]. Описати або спроектувати бізнес-процеси, поліпшити організаційну структуру компанії або підрозділу, розробити і впровадити систему управління, автоматизувати виконання процесів – все це типові завдання бізнес-інженера.

Найчастіше інженеру доводиться мати справу зі створенням і експлуатацією унікальних об'єктів при обліку специфічних умов навіть там, де можна говорити про суттєву типів застосовуваних рішень. Масштабність і різноманітність сфери застосування інжинірингових послуг сприяють розвитку індустріальних методів роботи інженера, які кожен раз, орієнтуючись на досягнення унікальних практичних рішень, спираються на наукові підходи, системно використовують доповнюють теорію кращі практики, використовують сучасні методи організації розробки і впровадження рішень.

На агрегированому рівні процеси створення інжинірингових рішень можуть бути описані досить однотипно. Так, процес створення об'єкта фахівці пропонують ділити на чотири етапи [2]:

- ініціювання – постановка питання, структурування, експертиза, прийняття ідеї до виконання та інвестування бізнес-плану проекту створення та експлуатації об'єкта;

- створення об'єкта – детальне проектування, організація поставок, фізичне створення об'єкта;

- експлуатація об'єкта, включаючи сервісні послуги, а в деяких випадках аутсорсинг ряду функцій;

- реконструкція або утилізація рішення.

Розглянемо як приклад об'єкте інжинірингу бізнес-процеси компанії. Стосовно до такого об'єкте описана схема може виглядати приблизно так:

- ініціювання проекту опису та регламентації бізнес-процесів;

- створення опису і регламентів бізнес-процесів;

- застосування описів і регламентів бізнес-процесів;

- аудит і поліпшення (коригування стратегії і реінжиніринг) бізнес-процесів.

Специфіка конкретного проекту проявляється в процесі деталізації і конкретизації загальної схеми створення рішення. Варіантність об'єктів застосування інжинірингу колосальна, і деталізації здаються неозорими.

Першочерговим завданням інжинірингу є проектування бізнес-процесу управління персоналом в системі економічної безпеки організацій. Загалом він складатиметься із 5-ти основних функцій:

1. Визначення місії та стратегії економічної безпеки в управлінні персоналом. Це ключова функція основного бізнес-процесу управління персоналом в системі економічної безпеки підприємства, вихід якої безпосереднім чином визначає усі подальші процедури в процесі формування кадрової безпеки.

2. Ідентифікація ключових ризиків в системі управління персоналом. В межах даної функції передбачено проведення діагностики основних процесів управління персоналом у формуванні систем економічної безпеки, на підставі чого будуть ідентифіковані ключові ризики та загрози кадровій безпеці підприємства.

3. Розробка заходів по формуванню кадрової безпеки підприємства. На вході третьої функції даного бізнес-процесу знаходиться перелік індикаторів кадрової безпеки та їх цільові значення, що є продуктом попередньої функції бізнес-процесу кадрової безпеки.

4. Організаційно-технічне та інформаційне забезпечення управління кадровою безпекою. Основна мета реалізації четвертої функції бізнес-процесу – створити на підприємстві відповідну інфраструктуру забезпечення управління кадровою безпекою, яка містить у собі такі її компоненти як організаційну (створення підрозділу, відповідального за управління кадровою безпекою), інформаційну (налагодження інформаційних взаємозв'язків) та матеріально-технічну (ресурсна підтримка діяльності із формування кадрової безпеки).

5. Моніторинг стану кадрової безпеки та контроль її рівня. Під час реалізації даної функції бізнес-процесу здійснюється оцінка та аналіз цільових та фактичних показників – індикаторів стану процесів управління персоналом в системі економічної безпеки, при цьому основна увага зосереджується на аналізі трьох груп показників – що характеризують стан функціональної підсистеми прийому персоналу на роботу, підсистеми оцінки, атестації та розвитку працівників, підсистеми мотивації, підсистеми стимулювання та формування лояльності персоналу до компанії.

Отже, HR-інжиніринг – це фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування адміністративно-управлінських процесів для досягнення суттєвих покращень у таких ключових показниках результативності, як витрати на персонал, якість функцій, що вони виконують. Метою реінжинірингу є відмова від існуючих способів і принципів організації діяльності на користь нових і досягнення таким чином підвищення ефективності.

Перелік джерел посилання

1. Данченко Е.Б., Польшаков И.В., Поскрипко Ю.А. Программа реинжиниринг бизнес-процессов организации. Восточно-европейский журнал передовых технологий. 2010. № 1/3 (43). С. 39-41.

2. Польшаков В.І., Данченко О.Б., Польшаков І.В. Реінжиніринг бізнес-процесів: монографія. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2011. 290 с.

АНАЛІЗ РИЗИКІВ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ГАЛУЗІ НА ПРИКЛАДІ ПРАТ «КОРОСТЕНСЬКИЙ ЗАВОД МДФ»

Кириченко Сергій Олександрович

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва

Іващенко Людмила Сергіївна

Студент 4 курсу
НТУУ «КПІ ім. Сікорського»

Аналіз ризиків необхідний для ефективного управління ризиками будь-якого підприємства. Варто зазначити, що для деревообробної галузі виділяється низка специфічних ризиків, які потрібно досліджувати для налагодження ефективного виробництва шляхом мінімізації ризиків.

Деревообробна промисловість представлена як сегмент лісопромислового комплексу та включає такі галузі виробництва: лісопильна, фанерна і меблева промисловість, виробництво деревностружкових і деревноволокнистих плит та будівельних матеріалів з лісу (вікна, двері, паркет, лиштва, плінтус).

Розвитку деревообробної промисловості в Україні сприяють такі асоціації, засновані на добровільному об'єднанні учасників: Асоціація “Меблідеревпром”, створена меблевими та деревообробними підприємствами (близько 80 учасників, загальний обсяг виробництва яких становить більш 500 млн.\$, в яку і входить ПрАТ «Коростенський завод МДФ»), Асоціація виробників паркету України (АВПУ), заснована підприємствами-виробниками паркету (5 учасників: ПП “Компанія “Інекс Укр Паркет” (Київ), ТОВ “Норд – Ест” (Закарпаття), ПФ “Вуд” (Хмельницький), ТОВ “Сігма Тулз” (Київ), ТОВ “Пирятиндрев” (Полтава)), яка є членом в Раді національних асоціацій товаровиробників[4].

Розглянемо ризики деревообробної галузі на прикладі ПрАТ «Коростенський завод МДФ»[1].

1) Ризик посилення конкуренції внаслідок створення нових компаній та входження іноземних компаній на внутрішній ринок

Наслідок: втрата частини цільової аудиторії через моральне старіння продукції та незначний її асортимент.

Фактори:

- відмова від старих каналів збуту через нестабільну політичну ситуацію;
- швидка зміна трендів дизайну інтер'єру на підлогу.

Способи зниження ризику

- Проведення модернізації морально застарілої техніки та обладнання;
- Розширення асортименту продукції (У 2020 році ПрАТ «Коростенський завод МДФ» розширило асортиментний перелік на 53 од.)[1];
- Підвищення довіри до торгової марки (У 2020 році ПрАТ «Коростенський завод МДФ» скоротило кількість скарг в 3,5 рази)[1].

2) Ризик вивезення сировини з України та зростання цін на неї

Наслідок: дефіцит запасів деревини та відповідно зростання цін на неї, перевитрата грошових ресурсів, пов'язана з заміною матеріалів.

Фактори:

- тривале вивезення деревини за кордон;
- зменшення лісових масивів через неконтрольовану вирубку лісів;
- зростання попиту на лісоматеріали в усьому світі;
- висока тривалість відновлення дерево-сировини;
- відсутність державних обмежень на експорт дерево-сировини;
- поставка неякісної чи невідповідної деревини та допоміжної сировини;
- коливання цін на допоміжну сировину (сезонність цін).

Способи мінімізації впливу:

- Створення значних складських запасів (побудова власної лісопильні);
- Розширення переліку постачальників деревини.
- Впровадження технологій безвідходного та економного виробництва;
- Ввести штрафи та компенсацію за постачання неякісної сировини, та включити цей пункт до договору та специфікації.

3) Ризик пов'язаний з реалізацією та логістикою

Наслідок: невчасне постачання продукції споживачеві, пошкодження продукції на складі; виникнення збитків під час продажу продукції, а також у процесі взаємодії з партнерами в процесі продажу.

Фактори:

- невідповідне зберігання продукції на складі;
- пошкодження товару, відповідальність за яке у процесі транспортування несе виключно продавець;
- проблеми, пов'язані з укладенням договору на транспортування товару та розподілом відповідальності між виробником, перевізником та покупцем;
- низький рівень сегментів ринків збуту;
- помилкове рішення вибору цільової аудиторії;
- помилкові умови продажів;
- помилки в маркетингових дослідженнях;
- помилкова організація процесу збуту;
- несвоєчасне виконання зобов'язань партнерами.

Способи зниження ризику: самострахування, введення штрафних санкцій, моніторинг мереж збуту, маркетингові заходи, диверсифікація ринків збуту, створення та просування торгового зразка.

4) Виробничий ризик

Наслідок: можливе банкрутство підприємства внаслідок припинення виробництва; матеріальні та грошові витрати.

Фактори:

- зменшення планових обсягів виробництва та реалізації продукції через скорочення продуктивності праці, втрати робочого часу, простій обладнання, відсутність або нестачу матеріалів, підвищений відсоток браку;

- підвищення рівня матеріальних витрат внаслідок неефективного використання матеріалів, сировини, палива, енергії, а також збільшення транспортних витрат;
- виготовлення продукції з невідповідними фізико-механічними показниками;
- вихід з ладу обладнання та його тривалий ремонт [2];
- виготовлення продукції невідповідної якості та збільшення браку під час виробництва ХДФ та МДФ на 0,5% у порівнянні з минулим роком [1];
- псування продукції через низьку кваліфікацію робітників складів та водіїв
Способи зниження ризику
- Забезпечення якіснішою сировиною та напівфабрикатами;
- Повторне використання бракованої продукції для забезпечення цілісності транспортування готової продукції;
- Проведення курсів підвищення кваліфікації для основних робітників;
- Введення автоматизованої лінії пакування та проведення регулярних ремонтів виробничого обладнання.

Література:

1. ПрАТ "Коростенський завод МДФ" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kmm.ua/ua/>
2. Технологія виробництва [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://kmm.ua/ua/tehnologii-ua/tehnologichna-liniya>
3. О.А. Похильченко, Аналіз можливостей та загроз розвитку деревообробної промисловості / Похильченко О.А./ Науковий журнал НУ “Львівська політехніка” - 2009 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vlp.com.ua/files/special/34.pdf>
4. К. О. Бужимська, Г. Ю. Ткачук, Оцінка процесів модернізації на підприємствах деревообробної промисловості / Ткачук Г.Ю./ Економіка, управління та адміністрування. Науковий журнал. – 2020 - № 1 (91) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://doi.org/10.26642/jen-2020-1\(91\)-15-20](https://doi.org/10.26642/jen-2020-1(91)-15-20)
5. П. М. Купчак, Перспективи розвитку деревообробної промисловості в Україні /Купчак П.М. / Електронний журнал «Ефективна економіка» - № 11, -2014– [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3556>
6. Кривда О.В., Очеретяна О.В., Аналіз та методика управління ризиками на підприємствах деревообробної промисловості / Очеретяна О.В./ СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ - Випуск 2 (25) - 2020– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/25_2020/36.pdf

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Корнієнко Т. О.

к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна

Корнієва І. О.,

студент
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна

В умовах ринкових відносин, коли держава вже не відповідає за результати фінансово-господарської діяльності підприємства, забезпечення фінансової безпеки стає однією з найбільш важливих і актуальних проблем його життєдіяльності.

Забезпечення фінансової безпеки передбачає виділення, аналіз й оцінювання існуючих загроз з кожної функціональної складової та розроблення на їх основі системи протидіючих і застережних заходів.

Фінансова безпека протягом тривалого періоду привертає увагу вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: В. Геєць, Я. Жаліло, Т. Клебанова, С. Кавун, В. Мунтіян та інші.

В своїй праці В. Мунтіян [1], проблеми фінансової безпеки України розглядає як провідну складову національної безпеки з урахуванням питань, пов'язаних із визначенням її чинників, поточного стану та напрямків забезпечення на усіх рівнях. Автор аналізує етапи економічного реформування від початку до сьогодення, економічну кризу, дає пропозиції щодо структурного реформування господарської системи України на макро- та мікрорівнях [2].

Для формування і практичної реалізації дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки, необхідно з'ясувати суть цього поняття, визначити фактори, які впливають на її стан, а також дослідити взаємопов'язаність окремих складових за внутрішньою будовою та ієрархічною декомпозицією структури.

Опрацювавши літературні джерела, було виявлено, що фінансова безпека – це найважливіша характеристика економічної системи, яка визначає її здатність функціонувати в режимі розширеного відтворення, забезпечувати фінансовими ресурсами національне господарство і стимулювати економічний розвиток.

Розглядаючи фінансову безпеку з позиції різностороннього підходу, можна визначити, що фінансова безпека – це захист фінансових інтересів на етапах фінансових відносин, певний рівень стійкості, стабільності, незалежності фінансової системи України при впливі на неї дестабілізуючих факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх, які загрожують фінансовій безпеці; здатність забезпечення ефективного функціонування економічної системи та сталого економічного зростання фінансовою системою держави.

Неможливо займатися вирішенням практично будь-якого завдання, що стоїть перед державою, без фінансової безпеки. Занепад галузей, банкрутство

підприємств, і навіть, підрив системи життєзабезпечення держави з подальшою втратою її суверенітету – ось до чого може призвести нехтування станом фінансової безпеки.

Досконалість інституціональної, організаційної та правової бази, політична стабільність, рівень ризиків ринкової кон'юнктури, масштаби тіньової економіки та рівень корупції в державі визначають безпеку внутрішньої фінансової сфери України.

Фінансова безпека – це складна багаторівнева система, яка складається з ряду підсистем, які в свою чергу мають власну структуру і розвиток. До фінансової безпеки держави відносяться: податкова, бюджетна, фінансова безпека страхового ринку, боргова, валютна, фінансова безпека фондового ринку, інвестиційна безпека, грошово-кредитна та фінансова безпека банківської системи [3].

Отже, при належному рівні фінансової безпеки забезпечується гарантія незалежності держави, виконується умова здійснення стабільної та ефективної життєдіяльності суспільства, досягається успіх у зовнішньоекономічній діяльності. Уникнення негативних наслідків, забезпечення конкурентоспроможності галузей, захищеність вітчизняної фінансової сфери, ефективна взаємодія з міжнародними економічними та фінансовими структурами, захист національних інтересів країни буде можливим при створенні потужної системи фінансової безпеки на різних управлінських рівнях.

Список літератури:

1. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія. Київ : КВІЦ, 1999. 462 с.
2. Підхомний О. М. Типологія загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємницької діяльності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. № 605. 2007. С. 119–123.
3. Корнієнко Т., Вінницька О. Основні засади формування національної безпеки держави. Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції / 14 червня 2019 р., м. Острог / Упорядн.: Дорогих С.О., Доронін І.М., Довгань О.Д., Лебединська О.В., Пилипчук В.Г., Радзівська О.Г., Романов М.С. – НУОА, НДІП НАПрН України. – К.: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2019. С. 205–208.

ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ВАЖЛИВА КОМПЕТЕНЦІЯ В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Мартин Ольга Максимівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

Живко Зінаїда Богданівна,

доктор економічних наук, професор
професор кафедри менеджменту,
Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

Ділова репутация підприємства є стратегічним нематеріальним активом, що здатний приносити підприємству додатковий прибуток і містить сукупність уявлень контактних аудиторій та позитивні думки громадськості про підприємство, яка формується поступово впродовж життєвого циклу підприємства на основі забезпечення не лише якості товарів чи послуг, що пропонуються споживачам, але й отримання попереднього досвіду громадськості на основі особистих знань, моральних та суспільних норм та цінностей, а також економічних, екологічних та соціальних аспектів діяльності підприємства [4, с. 122]. Вона є багатогранною і має складну структуру, причому всі її компоненти – гудвіл, імідж, фінансова стійкість підприємства, репутация керівника, організаційна культура, якість продукції, соціальна відповідальність підприємства – тісно пов'язані між собою і становлять цілісне поняття.

Ділова репутация підприємства забезпечує стабільність діяльності і інвестиційну привабливість, а також можливість укладання ділових контрактів на вигідних для підприємства умовах, є складовою частиною ринкової вартості фірми. Підвищення індексу ділової репутации підприємства на 1% сприяє приросту ринкової вартості компанії на 3%. Світові компанії витрачають мільйони доларів на створенні свого доброго імені. Ділова репутация є цінною складовою її ринкової вартості. За даними Ernst&Young, у компанії Microsoft частка ділової репутации становить 84%, Disney – 66%, Yahoo – 91%, Nike – 76% [1, с. 43].

Забезпечення високого рівня ділової репутации підприємства, по-перше, сприяє більш ефективному веденню бізнесу; по-друге, підвищує конкурентоспроможність підприємства на ринку за рахунок покращення інвестиційного клімату на підприємстві, залучення вигідних інвестицій і реалізації сучасних інвестиційних проєктів; по-третє, сприяє збільшенню обсягу виробництва економічних благ, обсягів валового доходу і прибутку; по-четверте, сприяє навіть в умовах кризи не тільки збереження, але і збільшення кількості споживачів та бізнес-партнерів; по-п'яте, сприяє зростанню соціальної

відповідальності, зростанню привабливості та іміджу підприємства на ринку праці.

На підприємстві необхідно уникати негативного впливу різноманітних чинників на стан ділової репутації та мінімізувати їх вплив. Важливу роль у цьому відіграє управління діловою репутацією підприємства, яке є важливою складовою антикризового управління підприємством. Управління діловою репутацією підприємства – це «послідовна реалізація загальних управлінських функцій (планування, організування, регулювання, мотивування та контролювання) у напрямі досягнення підприємством позитивного рівня репутації у сукупності таких етапів: проведення репутаційного аудиту; розроблення цілей та стратегії управління репутацією; розробка заходів щодо мінімізації репутаційних ризиків; здійснення контролю та оцінювання репутації підприємства» [3, с. 51].

Цілями антикризового управління виступають:

- 1) фінансова стабілізація підприємства;
- 2) локалізація кризових явищ;
- 3) недопущення банкрутства підприємства;
- 4) виведення підприємства зі стану юридичного банкрутства;
- 5) запобігання повторенню кризи [6, с. 237].

Антикризове управління на підприємстві спрямоване на попередження кризових явищ і передбачає управління можливостями підприємства. Такими реальними можливостями є ділова репутація підприємства, яка забезпечує підприємству високу конкурентоспроможність, дозволяє стати лідером на ринку і в галузі. На наш погляд, сформована ділова репутація підприємства забезпечує не тільки реалізацію поточних можливостей підприємства, а стає сьогодні реальним інструментом реалізації стратегічних можливостей.

Можливості стратегічного розвитку підприємства сьогодні визначаються наявністю і якістю ділової репутації підприємства як ключової компетенції. «Компетенції стають частиною стратегічного потенціалу тоді, коли стратегічно доцільні, тобто коли їх використання дозволяє ефективно скористатися можливостями зовнішнього середовища організації. Оточення фірми швидко змінюється, не може довгий час використовувати постійний набір компетенцій, оскільки нові умови потребують нових компетенцій» [2, с. 27]. Ділова репутація є ключовою компетентністю і реальною якісною характеристикою можливостей підприємства.

Оскільки існує тісний зв'язок між організаційно-правовою формою підприємництва та структурою капіталу, величиною залучення фінансових ресурсів, умовами оподаткування, можливостями виходу на ринок капіталу, правильний вибір організаційно-правової форми підприємництва є передумовою успішного ведення бізнесу. Вибір організаційно-правової форми підприємництва безпосередньо впливає на потенціал ділової репутації підприємства, під яким розуміються можливості, які виникають у підприємства в управлінні діловою репутацією як ключовою компетентністю, зокрема, при його створенні.

В сучасних умовах позитивна ділова репутація підприємства виконує роль ключової компетенції і є важливим інструментом антикризового управління підприємством в процесі формування та реалізації антикризової стратегії, яка спрямована на досягнення наступних цілей:

- 1) підтримання обсягів виробництва та реалізації продукції, достатніх для підтримання ринкової стійкості підприємства;
- 2) підтримання активів підприємства на рівні достатньої ліквідності, що досягається оптимізацією структури пасивів та активів балансу;
- 3) відновлення достатнього рівня платоспроможності за рахунок оптимізації джерел фінансування діяльності підприємства;
- 4) підтримання визначеного рівня ефективності діяльності підприємства [5, с. 69].

Отже, підприємства з високим рівнем ділової репутації володіють як поточними перевагами, так і стратегічними перевагами в перспективній конкурентній боротьбі, зокрема, по-перше, в умовах кризи зростають конкурентні переваги підприємства і довіра до нього, по-друге, таке підприємство за рахунок збалансованості економічних аспектів діяльності і соціальної та екологічної відповідальності забезпечує довгостроковий успіх на ринку, по-третє, забезпечує можливість виявляти та управляти ризиками, які є можливими у перспективі. Тому високий рівень ділової репутації підприємства як ключової компетентності підприємства є стратегічним активом і вимагає належної уваги в процесі антикризового управління.

Список літератури

1. Берницька Д.І., Кравчук Н.О. Ділова репутація як стратегічний чинник розвитку підприємства. *Інноваційна економіка*. 2011. № 3. С. 41-45.
2. Біленький О.Ю. Аналіз методів ідентифікації стратегічних факторів ділової репутації транснаціональних корпорацій. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. Вип. 3. С. 25-30.
3. Деєва Н.Е, Грабчак В.І. Управління діловою репутацією підприємства: основні фактори впливу на формування та підвищення. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 48-52.
4. Міцура О.О., Хижняк М.О. Управління онлайн-репутацією: теоретичні засади та методичні підходи. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 4. С. 121-129.
5. Мостенська Т.Л., Юрій Е.О. Інструменти антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том. 4. № 1. С. 64-72.
6. Романяк Г.М. Сутність антикризового управління підприємством в умовах нестабільного ринкового середовища. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2016. № 1. С.235-239.

НЕОБХІДНІСТЬ ВИОКРЕМЛЕННЯ АУДИТУ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ОДНОГО З ВИДІВ НЕЗАЛЕЖНОГО АУДИТУ

Міщенко Т. М.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту та економічного аналізу
Університет Державної фіскальної служби України

Розвиток ринкових відносин в Україні та виникнення недержавної форми власності сприяли розвитку нового виду діяльності, пов'язаної з наданням аудиторських послуг. Під аудиторською діяльністю розуміється «незалежна професійна діяльність аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, зареєстрованих у Реєстрі аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, з надання аудиторських послуг» [1]. Останнім часом широким попитом серед клієнтів аудиторських фірм користується особливий напрям аудиторської діяльності – аудит оподаткування, який є одним із інструментів усунення та запобігання загрозам, що виникають для суб'єкта господарювання у вигляді донарахування податкових платежів, різних видів фінансових санкцій та кримінальної відповідальності, у разі ухилення від сплати податків. Водночас, аудит оподаткування є дуже актуальним для платників податків, які мають потребу у спеціалізованих аудиторських послугах щодо мінімізації податкових ризиків, оптимізації оподаткування, отримання впевненості щодо відповідності податковому законодавству України податкової звітності тощо.

Показники діяльності суб'єктів аудиторської діяльності, за інформацією поданих звітів (форма № 1-аудит), свідчать, що у 2019 році частка супутніх послуг у загальному обсягу виконаних аудиторських завдань становила 15%. При цьому, найбільша частка замовників (40%) консультаційних послуг, зокрема з оподаткування, становлять малі та мікропідприємства. В 2019 році таких послуг було надано на суму 125749,6 тис. грн. [2]

Наразі аудиторські фірми та приватні аудитори надають зазначені послуги здебільше у форматі перевірки податків як погоджені процедури або у форматі завдання з надання впевненості. Проте, відповідно чинним нормами законодавства такі послуги кваліфікуються як консультаційні. Зазначена інформація наводиться у рядку 133.1 річного статистичного Звіту аудитора (за ф. № 1-аудит). [3, с. 208]. Такий підхід до розуміння аудиту оподаткування ґрунтується на окремих нормах МСА та не дає можливості ідентифікувати його як повноцінний вид аудиту. Тому, постає необхідність відокремлення понять «консультаційна послуга з оподаткування» і «аудит оподаткування» та ідентифікації останнього як одного з видів сучасного незалежного аудиту.

Відмінність цих понять, в першу чергу, полягає у меті, яку для консультаційної послуги з оподаткування можна визначити таким чином: надання незалежної професійної думки у формі порад та роз'яснень економіко-

правових ситуацій, які виникають (виникли, плануються, передбачаються) з питань оподаткування діяльності клієнта.

Метою аудиту оподаткування є надання впевненості через висловлення уповноваженою аудиторською фірмою (аудитором) думки про те, чи складена податкова звітність у всіх суттєвих аспектах відповідно до вимог податкового законодавства України.

Саме на такому розумінні аудиту оподаткування постійно наголошують науковці та аудитори-практики, підкреслюючи, що «аудит оподаткування – незалежна аудиторська перевірка правильності та повноти нарахування і своєчасності сплати податків, стану їх бухгалтерського та податкового обліку, підтвердження достовірності податкової звітності та податкових аспектів фінансової бухгалтерської звітності, контроль за дотриманням податкової політики та дисципліни» [4, с. 10].

Отже, однією із важливих складових загальної проблеми аудиту оподаткування є пошуку теоретичних чинників та законодавчих підстав ідентифікації його як одного з видів сучасного незалежного аудиту. Вирішення цієї проблеми сприятиме розробці методик перевірок показників податкових декларацій та їх імплементації в міжнародну нормативну базу аудиту, оскільки, ці методики не виступають складовою аудиту з причина того, що податкові декларації не належать до складу фінансової звітності підприємства, як на міжнародному рівні, так і в Україні.

Список літератури:

1. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: закон України від 21.12.2017 р. № 2258-III / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>
2. Інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2019 році. URL : <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2020/06>
3. Малишкін О.І. Аудит податків: конструкція на майбутнє // Економіка: реалії часу. 2015, №1(17), С. 208-209.
4. Петрик О.А., Давидов Г.М., Редько О.Ю. Аудит оподаткування підприємств. – Київ. : ДННУ «Акад. фін. управ ління», 2012. – 352 с.

РОЗВИТОК АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ, ЯК СЕКТОРУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Федорчук Наталія Вікторівна,

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економіки, підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності

Подільський державний аграрно-технічний університет,
Україна

Аграрний бізнес – сектор ринкової економіки, що охоплює виробництво, переробку, розподіл, зберігання та доставку до споживача сільськогосподарської продукції. Він є одним з найбільш перспективних видів бізнесу в Україні.

Основу агробізнесу (зокрема і територіальних агропромислових комплексів (АПК)) формують товариства, кооперативи, агропромислові об'єднання, агрофірми, агрохолдинги, фермерські та особисті селянські господарства. На сучасному етапі в Україні нараховується декілька сотень компаній АПК.

Сьогодні простежується тенденція до збільшення ролі та впливу великих аграрних господарств. Серед найбільших компаній, які працюють в українському агропромисловому секторі є «Укрлендфармінг», «Кернел» «Миронівський хлібопродукт», «Астарта» та інші.

Агробізнес функціонує як система інтеграції сільськогосподарських товаровиробників із партнерами, що уможливорює забезпечення взаємної вигоди в усьому ланцюгові руху продовольства і сировини. У ринковій економіці систему агробізнесу становить сукупність відносин і зв'язків галузей АПК. Розвиток агробізнесу, удосконалення його галузевої і територіальної структури сприяє раціональнішому розміщенню виробництва, ефективному використанню ресурсної бази, покращенню кінцевих результатів його діяльності, забезпеченню продовольчої безпеки країни [1].

У розвинутих країнах в агробізнесі задіяно від 20 % до 30 % працездатного населення, а також стільки ж основного та оборотного капіталу. Найпотужніший АПК сформовано в США, кінцева продукція якого складає 12 % від ВВП, що зумовлено високим рівнем розвитку всієї економіки, а також поглибленням розподілу праці, перерозподілом функцій між сферами агробізнесу, індустріальним розвитком сільського господарства. У країнах Західної Європи формування АПК відбувалося на основі загальносвітових зв'язків, що пов'язано з неможливістю забезпечити себе сільськогосподарською сировиною та необхідними засобами виробництва.

Україна має великий потенціал для розвитку агробізнесу. Площа сільськогосподарських земель є найбільшою в Європі – 41,5 млн га (70 % території країни), з них 32,5 млн га використовуються для вирощування сільськогосподарських культур. Розвитку сектору також сприяють близькість основних ринків збуту, транспортна інфраструктура (залізниці, автошляхи,

порти), постійне зростання світового попиту на продовольчі продукти та альтернативну енергетику, а також наявність порівняно дешевих трудових ресурсів. Наразі в українському агробізнесі основний напрямок це рослинництво. Загалом спостерігаються як позитивні, так і негативні тенденції. Україна успішно конкурує на міжнародних ринках за експортом соняшникової олії, кукурудзи, пшениці. Найбільше зернових експортується до Китаю, Кореї, Єгипту, Ізраїлю, Ірану, Тунісу, Туреччини. Проте внаслідок економічних реформ, зміни економічного устрою в цілому, форм власності у 1990-ті відбулася значна дезінтеграція у функціонуванні АПК, яка виявилася у значному скороченні виробництва продукції на всіх підрозділах агробізнесу, кризі неплатежів, зменшенні посівних площ, деградації сільськогосподарських земель, старінні села. Причини цього відомі – диспаритет цін, непрофесійна аграрна політика уряду, зниження платоспроможного попиту населення та інше [2].

Отже, український агробізнес має всі шанси для розвитку. Для того щоб саме цей бізнес став більш ефективним, необхідні інвестиції, які дозволять впровадити новітні технології та залучити кваліфікований персонал. Іноземні інвестори зацікавлені в українському ринку і, за наявності гарантії, готові вкладати кошти в український агросектор. Далекоглядні міжнародні інвестори, розуміючи, що першочергове право покупки землі будуть мати орендарі, як і раніше, так і в поточний момент продовжують покупку фермерських господарств, які мають договори оренди з пайовиками (власниками землі). Завдяки уряду, який активно працює над створенням ринку землі, є всі підстави для того, щоб сподіватися на створення сприятливих умов в аграрному секторі для залучення інвестицій, а отже і розвитку галузі.

Список літератури

1. Агробізнес // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Агробізнес> (дата звернення: 23.04.2021).
2. Федорчук Н.В. Агробізнес України: сучасні реалії та перспективи // Сучасний рух науки: тези доп. X міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 2-3 квітня 2020 р. Дніпро, 2020. Т.2. С. 551-554.

ВЛИЯНИЕ РЕЗКОГО УВЕЛИЧЕНИЯ ОРОШАЕМЫХ ЗЕМЕЛЬ В СРЕДНЕЙ АЗИИ НА ОБМЕЛЕНИЯ ВОД АРАЛЬСКОГО МОРЯ

Айдаров Оразхан Турсункожаевич

к.г.н., старший преподаватель,
Кызылординский университет им. Коркыт Ата
Казахстан.

Айтжанов Жасулан Маханбетулы

Учитель географии, учитель-исследователь,
№62 школа-лицей им. Ж.Абдирашева
Казахстан. г.Аральск

Для жителей Центральной Азии, где есть такие гигантские пустыни, как Кызылкум, Каракум и проходит очень большой засушливый пояс, значение воды и цена жизни уже известны. Аральское море имеет большое значение для региона, который находится между песками Большое и малое Барсуки, Приаральские Каракумы, Мойынкумы, Бетпакдалой и Аральским морем.

Однако именно в этом районе произошла катастрофа Аральского моря, совершенная собственными руками человека.

Как следствие, огромный экологический ущерб был нанесен давней биологической среде Сырдарьи. Хрупкая среда биоценоза планеты, природные водные ресурсы использовались хаотично, без учета. Как нам удалось это допустить ?

Аральская катастрофа является следствием масштабного антропогенного воздействия, охватившего более 50 миллионов населения, проживающих в этом регионе.

В августе 2010 года Генеральный секретарь ООН Пан Ги Мун, прибывший в Казахстан со специальным визитом, посетил Аральское море и Семипалатинский регион. Во время этого визита генеральный секретарь воочию осмотрел Аральское море и назвал его «зоной крупнейшей экологической катастрофы в мире». Вскоре в Ашхабаде был подписан меморандум о взаимопонимании между ООН и исполнительным комитетом фонда спасения Арала. Глава ООН пообещал, что возглавляемая им организация окажет всю необходимую техническую, экспертную и даже финансовую помощь проектам, касающимся проблемы Аральского моря. В какой-то степени ответственность за последствия катастрофы на Аральском море, как наследника СССР, несет и Россия.

Ведь разрушение моря-это катастрофа, совершенная человеком своими руками путем осуществления резкого увеличения орошаемых земель для

выращивания хлопка в Средней Азии. Более того, говорить о катастрофе Аральского моря и его будущих последствиях при тоталитарной системе было крайне опасно. У коренных жителей Средней Азии существовала традиция ведения орошаемого земледелия, сложившаяся на протяжении тысячелетий, с 60-х годов XX века эта традиция была нарушена.

«Независимость хлопка» предполагалась за счет целенаправленной политики и резкого увеличения орошаемых земель, в основном в Средней Азии. Так началось массовое освоение пустующих земель, граничащих с пустынями Кызылкум, Каракум. В результате такого внезапного и экстенсивного развития орошаемых земель объем воды, получаемой в год из Сырдарьи и Амударьи, достиг 110 кубометров из 54 кубометров и превысил их в два раза.

Например, смотрите: Центральная Азия в основном снабжается водой из двух рек – Амударьи и впадающей в Аральское море Сырдарьи. То есть, в Аральское море впадает только река Сырдарья, а в основном раньше впадала и Амударья. А 2/3 воды, впадающей в море, поступали из Амударьи. Кроме того, река Жанадария прекратила свое впадение в Аральское море с 1819 года, Куандария- с 1823 года. С 1930-х годов началось масштабное строительство оросительных каналов в Средней Азии. В 1960-х годах большое количество воды ушло на орошение.

С 1960 по 1990 год объем орошаемых земель составлял от 4.5 млн. увеличилась до 7 млн. га.

В 1989 году море разделилось на два больших водоема – Южный (Большой Арал) и Северный (Малый Арал).

Амударья (в переводе с латинского «оксус», арабы называли «Джейхун») – самая крупная и водная река Средней Азии. Протяженность 1415 км, а с начала Пянджей 2540 км, площадь 309 000 км² (за исключением Зерафшанского и Кашкандаринского массивов). Амударья ежегодно приносил в Аральское море 270 млн.т осадок.

Орошаемый сев в пойме реки достигает 1260 тыс. га (за исключением массивов Зиравшан и Кашгария) [1].

Водоохранилище Туйемойын в Амударии, Каракумский (Сталинский) канал полностью перекрыли поступление воды этой реки в Аральское море. Они полностью перекрывают коллекторно-дренажные воды. Каракумский канал, созданный в 50-60-е годы XX века, получает 12 кубометров воды в год. Половина из них растрачивается впустую, вызывая второй процесс засоления, но только в пустынной зоне. Кроме того, он превращает цветущий регион в Оазисе Хиви в Амударии и открытых степях Сырдарьи в болото.

В Туркменской земле из-за обильной воды, уходящей из Амударьи через Каракумский канал, бывшие песчаные земли стали болотами и солончаками. Известно, сколько скважин работают днем и ночью, чтобы не оставлять город Ашхабат под образовавшимися подземными водами. Никто не знает, сколько оставшейся воды впитывается в песок, уходя через канал Амударья–Бухара, орошая пустыню, и некому ее вычислить. Кроме того, на узбекской земле вода, не помещенная в Шардару, стекала в Айдарколь посреди кипящего песка.

Известно, что озеро Арнасай, Сарыкамыс также образовалось из-за этого безысходности.

Результаты анализа многих специалистов, сделанные на основе результатов аэрокосмосъемок, показали, что для орошаемой пашни берется 115 кубометров сточной воды из рек Амударья и Сырдарья, которая в среднем составляет 116 кубометров в год [2].

Более 30 процентов пахотных земель в регионе оказались непригодными для использования в процессе «второго засоления». Для промывки и орошения их солей используется речная вода, превышающая норму в 2-3 раза

Распределение воды по всему земному шару неодинаково. Во многих странах, в том числе и в Казахстане, вода очень скудная. Например, объем естественной воды в республике не достигает 4% от объема во всех странах СНГ или вода реки составляет 42 миллиметра в пересчете на площадь земли. Это самый низкий показатель по странам Содружества. А в Туркменистане он равен - 139, Узбекистане - 250, Таджикистане и Кыргызстане - 600, Грузии - 985 миллиметров.

Исходя из исторических данных, можно выделить несколько документов, характеризующих тяжелое состояние, при котором уровень моря претерпел изменения [3]:

- 1221 год – ликвидация Чингисханом ирригационной системы, вследствие чего поворот Амударьи на Каспий;
- 1417 год – уменьшение воды Аральского моря (Хафизии-Абру) (соответствует периоду малого оледенения). В это время в Европе была суровая зима, замерзали незамерзающие реки Темза и др.);
- 1573 год – поворот Амударьи в Аральское море (Абельгазы);
- 1935 год – строительство Каракумского (Сталинского) канала на реке Амударья, в море Амударья не впадала вообще.

Кроме того, при советской власти в регионе идет совершенно противоположный научным понятиям водопользование, грабеж. Например: в те годы стартовало соревнование «Герои Социалистического Труда», 120 ягнят с 100 голов, посеяли 200 га пашни вместо 100 га, взяли 200 га воды вместо 100 га, подсчитайте, сколько было «Героев Социалистического Труда» «в странах Средней Азии в те годы, они не учитывались

Общий объем коллекторно – дренажных вод в республиках Центральной Азии превышает 35 кубометров в год. В настоящее время почти все это направляется в склады, где собираются сточные воды. Временный вывод этих земель из сельскохозяйственного оборота создает условия для пропуска речной воды, необходимой для Аральского моря, и начала плановой реконструкции оросительных систем с целью восстановления на этих землях древних традиций орошаемого земледелия. К сожалению, другие республики в Центральной Азии не принимают никаких мер по этому вопросу. Да, Казахстан действительно доказал, что Аральское море можно спасти. Начало восстановления Северного Арала, развитие там рыбного хозяйства – яркий тому пример. Ситуация может измениться, если международное сообщество будет активно участвовать, разрабатывать совместные проекты действий и жестко требовать их выполнения.

Единственный способ ликвидации Аральской катастрофы – это реконструкция водно – земельных и социально-экономических отношений в бассейне рек Амударья и Сырдарья, реконструкция орошаемых земель, реконструкция хлопчатобумажных и рисовых хозяйств, создание и восстановление естественного русла малых рек, исчезающих во всех населенных пунктах горных районов, модернизация каналов водных путей и систем канализации и водоснабжения на производственных объектах. Второй-восстановление собственной акватории моря, пусть и в размере минимального экологически эффективного уровня, определение сроков его осуществления и резервов внутренних водных ресурсов для Аральского моря и их реализация

Необходимо пересмотреть количество водозаборов вдоль рек Сырдарья и Амударья и других низменных водохранилищ, очистить каналы обеих рек от илового грунта, чтобы обеспечить полный доступ речных вод в Аральское море.

На ее основе необходимо создать условия, при которых в Северное (Малый Арал) море поступает не менее 30-40 кубометров сточных вод из рек в год и сохранить его как богатый биоценозом водоем.

Использованная литература

1. Бартольд В. Сведения об Аральском море и низовьях Аму-Дарьи с древнейших времен до XVIII века. Известия Туркестанского отдела Императорского Русского географического общества, т. IV. Научные результаты Аральской экспедиции, снаряженной Товариществом ИРГО, вып. II.-Ташкент, 1902. -120 с.

2. А.Ә. Тұрсынов От Арала до Лобнора. Алматы – 2010.

3. Кривоногов С.К. Масштабы понижения уровня Аральского моря в средневековье. Доклады АН. 2009, в печати.

ӨЛКЕТАНУ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ НЕГІЗДЕРІ

Алимбетова Гулназ Сансызбековна

Қазақстан. Қызылорда обл., Арал қ.
География пәні мұғалімі
Ж.Әбдірашев атындағы № 62 мектеп-лицейі

Айдаров Оразхан Турсункожаевич

география ғылымдарының кандидаты,
Қорқыт Ата ат. Қызылорда университеті
Қазақстан.

Оқушылар бойындағы елжандылық қасиеттердің төмен болуының басты себептерінің бірі – соңғы жылдардағы оқу-тәрбие үрдісіндегі оқытудың тәрбиеден алшақтауы болса, екіншіден оқулықтарды құрастырушы авторлардың сұрау-тапсырмаларды құрастырудағы біржақтылығы, яғни көркем тексттің мазмұнын талдауға ғана көңіл бөліп, оның тәрбиелік жағына жете мән бермеулері деуге болады. Бұндай кемшіліктер қазақ әдебиеті пәні оқулығының көпшілігіне тән.

Сондықтан біз оқулықтардың білімдік, әсіресе тәлімдік қызметіне баса көңіл бөліп, оны жетілдірудің жолдарына пәндерді кіріктіре меңгертуге арналған таңдау курсы бағдарламасында басымдық бағыт бердік. Оқушылар бойында елжандылық қасиеттерді қалыптастыруда әр баланың тек географиялық атауларын білуі немесе тарихтың даталарын құрғақ жаттағаны емес, сол арқылы елін, жерін, ел қорғаған ерлерін танығаны, сүйгені керек. Осындай мақсатта пән сабақтарында бірнеше пәнаралық байланысты жүзеге асыруға және өлкетану материалдарын мейлінше кіріктіруге бағытталған жұмыстар жүргізілді. Сабақтан тыс тәрбие жұмысына, яғни педагогикалық үрдісті ұйымдастырудың қосалқы формаларына балалардың жан-жақты қызығушылығы мен қажеттілігін қанағаттандыратын және олардың бейімділігіне сәйкес бағытталған формалары жатады. Олар: факультативтік сабақтар, үйірме, клуб жұмыстары мен таңдау және арнайы курстары. Сонымен қатар факультатив сабағында оқушылардың білімін бағалау әдістемесіне де көңіл бөлдік.

Негізгі мектеп оқушыларының ішінен таңдау курсына өз тілектерімен 272 оқушы жазылып екі жыл бойы жұмыс жүргізілді. Мектептен тыс тәрбиені кең түрде өрістету үшін педагог-ғалым Н. Монаховтың отбасының тәрбиелік мүмкіндігін зерттеу әдістемесіне негіздей отбасының тәрбиелік мүмкіндігін айқындаудың диагностикалық картасы жасалды. Оны 3 бағытта жүргіздік:

1. психологиялық қатысымдық деңгейі;
2. адамгершілік бағыттылығы;
3. ата-ананың педагогикалық мәдениеті.

Диагностикалау нәтижесі төмендегідей рәсімделді (1-кесте).

Кесте 1
Диагностикалау нәтижесі

Отбасының саны		Тәрбиелік деңгейі		
		төмен	орташа	жоғары
5 сыныптарда	125	51%	25%	24%
6 Сыныптарда	132	48%	29%	23%
7 Сыныптарда	118	52%	26%	22%
8 Сыныптарда	133	49%	27%	24%
9 Сыныптарда	130	52%	28%	20%
10 Сыныптарда	114	55	27%	18%
Барлығы :	752	51%	27%	22%

Негізгі мектептегі 752 отбасының патриоттық тәрбие берудегі мүмкіндігі 22 % жоғары, 27 % орташа, 51 % төмен екендігі анықталған соң, осы бағыттағы жұмысты оңтайлы ұйымдастыру жолдары педагогикалық кеңесте қаралып, іске асырылды. Олар ата-аналар арасындағы сауалнамалар, кездесу кештері, пікір алысу т.б. жұмыстар арқылы жүргізілді. Аудандық бұқаралық ақпарат құралдар өкілдеріне елжандылық сезімді оятатындай материалдарды жиі насихаттау, жергілікті әкімшіліктен ауданда әскери-патриоттық ойындар өткізуді дәстүрге айналдырылуы сұралды.

Кесте 2.
Алғашқы анықтаушы кезең

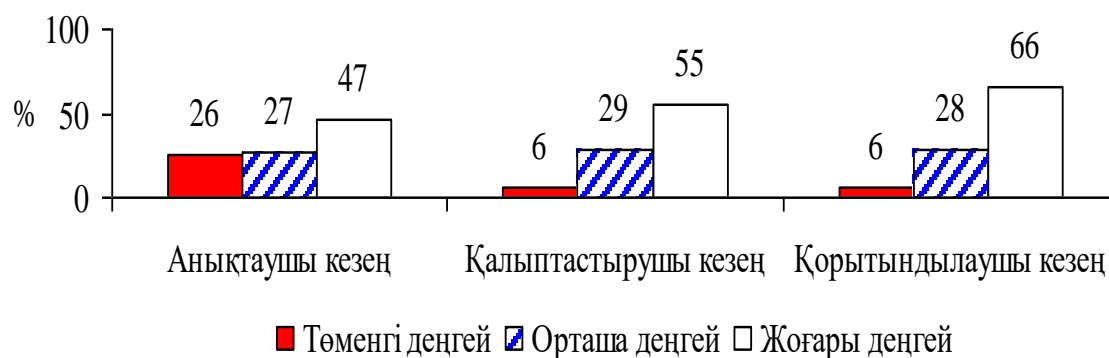
Білімділік тәрбиелік көрсеткіш	Эксперименттік сыныптар				Бақылау сыныптар			
	саны	жоғар . деңг	орт. деңг	төм. деңг.	саны	жоғар . деңг	орт. деңг	төм. деңг
1 Атамекен, туған жер, Отан, ұлттық сезім, тіл, ұлтжандылық, елжандылық ұғымдары туарлы түсінігі	272	48%	23%	29%	189	47%	24%	29%
2 Аталған ұғымның мәнін түсініп, ажырата білуі	272	47%	29%	24%	189	44%	32%	24%
2 Өнкетану жұм-ң негізгі бағытта-рын білуі және елжандылықтың алғашқы бастауы екенін түсінуі	272	46%	26%	28%	189	48%	29%	23%
2 Қазақстандық патриотизмді саналы түсініп, қалыптастыруға ұмтылысы	272	47%	25%	28%	189	48%	32%	20%
Жалпы	272	47%	27%	26%	189	46,5%	29,5%	24,5%

Кейінгі оқу жылында жүргізілген жүйелі жұмыс нәтижесінде қалыптастырушы (формирующий) экспериментін нәтижелік қорытындысы бойынша жоғарғы деңгей – 55 %, орта деңгей – 29 %, төменгі деңгей – 16 % төмендетілді. Өлкетану материаладарын пән сабақтарында, таңдау курсына, факультативтік сабақтарда, сыныптан тыс тәрбие жұмысында, оқушылардың ғылыми қоғамы жұмысында кіріктіре пайдалану нәтижесінде бекіту кезеңінде негізгі мектеп оқушыларының білімі мен тәрбиелік деңгейлері едәуір өсті (2-кесте).

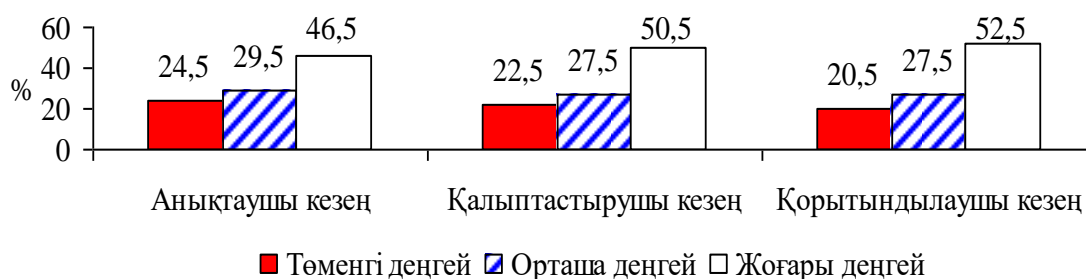
Кесте 3.
Қорытындылаушы (бекіту кезеңі)

Білімділік тәрбиелік көрсеткіш	Эксперименттік сыныптар			Бақылау сыныптары				
	саны	жоғ деңг	орт деңг	төмен деңг	саны	жоғ деңг	орт деңг	төмен деңг
1 Атамекен, туған жер, Отан, ұлттық сезім, тіл, ұлтжандылық, елжандылық ұғымдары туралы түсінігі	272	68%	28%	4%	189	53%	26%	21%
2 Аталған ұғымдардың мәнін түсініп, ара жігін ажырата білуі	272	67%	27%	6%	189	51%	26%	23%
3 Өлкетану жұмысының негізгі бағыттарын білуі және елжандылықтың алғашқы бастауы екенін түсінуі	272	66%	27%	7%	189	52%	27%	21%
4 Қазақстандық патриотизмді саналы түсініп, қалыптастыруға ұмтылысы	272	65%	28%	7%	189	54%	31%	15%
Жалпы	272	66%	28%	6%	189	52,5%	27,5%	20,5%

Өлкетану материалдары арқылы оқушылардың елжандылық қасиеттерінің дамуының өзгеру динамикасы төмендегі суреттерде берілген (2, 3-сурет).

2-сурет. Өлкетану материалдары арқылы оқушылардың елжандылық қасиеттерінің дамуының эксперименттік сыныптары өзгеру динамикасы

3-сурет. Өлкетану материалдары арқылы оқушылардың елжандылық қасиеттерінің дамуының бақылау сыныптары өзгеру динамикасы

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың бекіту кезеңіндегі оқушылардың

білімдік, тәрбиелік деңгейлерінің сапалық көрсеткіші, өлкетану материалдарын оқу-тәрбие үрдісіне кешенді түрде тиімді пайдалануда оң нәтиже берді .

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. География және табиғат. 2003-2008 ж.ж.
2. Сарыбекоа Н.С. Жалпы білім беретін орта мектепте оқушыларды табиғат қорғауға тәрбиелеудің педагогикалық негіздері. Алматы, 1993.
3. «Өлкетану» таңдау курсының кіріктірілген бағдарламасы және оны іске асырудың жолдары // «Қазақстанда жоғарғы педагогикалық білім беруді реформалау: тарихы, тәжірибесі және болашағы». Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Атырау, 2007.

ПРОБЛЕМА ЗМІНИ КЛІМАТУ В ЄВРОПІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Демчук Наталія Станіславівна

кандидат біологічних наук,
старший викладач кафедри екології та географії
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Дрозд Петро Васильович

студент
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Вступ. Зміна клімату є викликом для людства, оскільки вона суттєво впливає на спосіб життя на планеті. На всю діяльність людини впливає мінливість клімату, яка зумовлена природними факторами та антропогенною діяльністю. Зміна клімату має надзвичайно неоднорідний характер з точки зору простору, часової мінливості та розподілу. Ця особливість передбачає необхідність визначити ключові місцеві фактори для географічного регіону, який досліджується, а також ефективний мультидисциплінарний підхід для подолання негативних наслідків.

Фаза інтенсивного глобального потепління, яку ми пережили в останні десятиліття, розпочалася в 1950-х роках і прискорилося з 1980-х [2,3]. Ці зміни вплинули як на середньомісячну температуру, так і на сезонні показники, а також на екстремальні кліматичні явища.

Сьогодні наслідки зміни клімату вже відчуються і вони посилюватимуться у майбутньому. Зумовлені зміною клімату небезпечні погодні явища, наприклад, паводки, повені, сильні вітри, зливові дощі, град, посухи, затоплення прибережних територій призводять до значних економічних втрат в усьому світі.

Мета статті – розглянути проблему зміни клімату в Європі та прогнозовані зміни у майбутньому.

Обговорення та результати дослідження. Проблема виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних зі зміною клімату, є актуальною й для України. Незважаючи на повільний характер глобальних змін, критично і суттєво змінюються екстремальні показники, що впливають на виникнення надзвичайних ситуацій.

Швидкість підвищення температури повітря в Україні випереджає світові тенденції. Внаслідок цього в Україні ймовірно посилення та поширення засух, збільшення площ земель, схильних до виникнення пустель. Такі зміни відбуваються не лише в Україні, а й на території Європи. За останні декілька десятків років в Україні середня річна температура підвищилася на 1,2°C [1]. У 2020 році середня місячна температура повітря була найвищою за весь період інструментальних спостережень за погодою. Такі зміни, зокрема, можна прослідкувати і на прикладі м. Києва. В період з 2010 по 2020 роки

середньомісячна температура м. Києва постійно змінювалася, що помітно на графіку (рис.1).

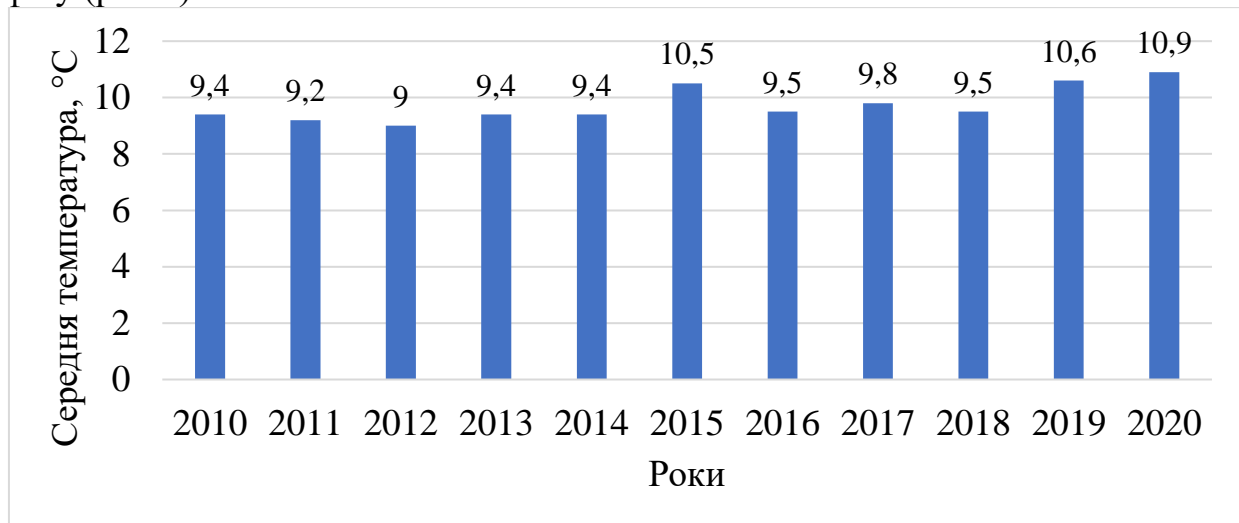

Рисунок 1. Середньомісячна температура у м. Києві в 2010-2020 рр.

Ймовірно, що зміни клімату будуть впливати на загальний річний стік і його коливання протягом року. Прогнозується, що зміни в характері опадів збільшать річний стік в Північній Європі і зменшать його в країнах, що оточують Середземне море. У гірських і континентальних районах більша кількість опадів буде випадати у вигляді дощу, а не снігу. Ці зміни також підвищують небезпеку повеней і літніх засух в низовинах річок. Випадання більш інтенсивних опадів може охопити великі площі, очікуються «повені століття».

Отже, зміна клімату – це проблема, яка торкнеться всіх нас, і тому її необхідно вирішувати разом.

Список літератури:

1. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь / [С.П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко]; заред. С. П. Іванюти. Київ: НІСД, 2020. 110 с.
2. Baldi M., Dalu G., Maracchi G., Pasqui M., Cesarone F. Heat waves in the Mediterranean: a local feature or a larger-scale effect? *Int. J. Climatol.* 2006. 26. P. 1477–1487.
3. Zampieri M., Russo S., di Sabatino S., Michetti M., Scoccimarro E., Gualdi S. Global assessment of heat wave magnitudes from 1901 to 2010 and implications for the river discharge of the Alps. *Sci. Total Environ.* 2016. 571. P.1330–1339.

ЗМІНИ ПОВЕРХНЕВОГО СТОКУ У ПЕРІОД ЗЛИВОВИХ ОПАДІВ У М. ОДЕСА ЗА ПЕРІОД 200-2019 РОКИ

Тучковенко Юрій Степанович

Науковий керівник д. геогр. н., проф.
Одеський державний екологічний університет

Ілікчієв Олег Геннадійович

Аспірант 2 року навчання
Одеський державний екологічний університет

Поверхневий стік – це процес переміщення вод атмосферного походження по земній поверхні.

Забруднення поверхневого стоку відбувається в результаті розчинення газів та пилу із приземних шарів атмосфери, змиву верхніх шарів ґрунту та зруйнованих дорожніх покриттів, промислових відходів, витоку нафтопродуктів, миття транспорту. На ступінь забруднення дощових та талих вод впливають фактори географічного розташування та кліматичних умов місцевості, інтенсивності та тривалості випадання атмосферних опадів, виду поверхневих покриттів територій, забруднення повітряного басейну та санітарного стану басейну водозбору, близького розташування промислових зон та автомобільних доріг.

На території міста Одеса є дві станції біологічної очистки (СБО) стічних вод міста Одеси «Північна» і «Південна», які відповідають за випуски в море зливових і дренажних вод, поступаючих з території міста і його узбережжя.

Стічні води піддаються механічній та біологічній очистці, а потім скидаються в море або Хаджибейський лиман. Скидання в море проводиться на видаленні 300 м від берега на глибині 3,6 м у відносно мілководну зону Одеської затоки.

Для визначення кількості забруднюючих речовин у поверхневому стоці, були проаналізовані дані по дощовим опадам на станціях Одеса ГМЦ та Одеса Порт за період 2000-2019 рр.. З цих даних були вибрані дні з 2000 по 2019 роки коли був зливовий дощ інтенсивністю більше 10 мм. опадів. Для визначення змін кількості таких днів за різні періоди вони будуть порівнюватися у таблиці 1 з даними кліматичного кадастру України за період 1961-1990 роки.

Таблиця 1.

Кількість днів по місяцям зливових опадів більше 10 мм. на території Одеси за період з 1961-1990 рр. та 2000-2019рр.

Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2000	2	18	1	1	17	26	1	18	20	1	1	19
- 2019	8	,5	3	2	,5	,5	9	,5	,5	9	9	,5
1961	6	5	4	5	6	8	6	4	4	3	5	5
- 1990												

З даних приведених у таблиці 1 можна зробити висновок що у сучасний період з 2000 по 2019 роки кількість днів коли відбуваються зливі дощі з кількістю опадів більше 10 мм. значно збільшилося ніж за період 1961-1990 роки. Кількість таких днів збільшилася у двічі. Це пов'язано зі змінами клімату які відбуваються в останні десятиріччя.

З цих даних можна побачити що в лютому, травні та грудні на станції ГМЦ було більше днів з опадами більше 10 мм.. А в червні, липні та серпні таких днів було більше на станції Одеса порт, незважаючи на те що на цій станції не були враховані 2018 та 2019 роки. В усі інші місяці дані майже співпадають. Різниця в кількості днів на цих станціях показують що зливі дощі на території Одеси проходять не рівномірно. Наприклад якщо на станції Одеса ГМЦ було зафіксовано кількість опадів під час зливого дощу більше 10 мм, то на станції Одеса порт може бути зафіксовано менше 10 мм. опадів. Для порівняльного аналізу з даними кліматичного кадастру, слід знайти середню кількість днів за кожен місяць на обох станціях. Середня кількість днів покаже більш точну кількість днів для всієї території Одеси.

Для визначення обсягу дощової стічної води використовують формулу :

$$W = 10 * \psi * F * H, \text{ м}^3 / \text{рік}$$

Де: ψ - коефіцієнт стоку дощових вод

F - площа водозбірної території, га

H- шар опадів, мм

Для розрахунків була взяті наступні вихідні дані, коефіцієнт стоку дощових вод 0,35, площа водозбірної території -5424,2 га(Площа водозбірної території СБО Північна), та сумарна кількість опадів у дні зливових опадів по роках за період спостережень. Розрахунок обсягу зливого стоку показаний в таблиці 2.

Таблиця 2

Розрахунок обсягу зливогого стоку на станції СБО Північна за 2000-2019 рр.

Роки	Середня кількість зливових опадів, мм	Обсяг зливогого стоку, м ³ / рік,
2000	278,9	5294832,83
2001	190,8	3622280,76
2002	216,65	4113035,255
2003	289,6	5497969,12
2004	375,1	7121160,97
2005	350,72	6658313,984
2006	291,15	5527395,405
2007	238,25	4523104,775
2008	201,25	3820670,875
2009	156,05	2962562,435
2010	402,1	7633747,87
2011	214,7	4076015,09
2012	327,1	6209895,37
2013	152,6	2897065,22
2014	312,65	5935566,455
2015	191,6	3637468,52
2016	484,6	9199985,62
2017	228,3	4334207,01
2018	250,1	4748073,47
2019	163,4	3102099,98

З результатів розрахунків можна зробити висновок що за період спостережень з 2000 по 2019 роки було в середньому 265,7 мм. зливових опадів на рік. Середньорічний стік зливових вод складає 5,04 млн. м³ / рік. З цих даних можна зробити висновок що кількість вод які виносяться поверхневим стоком з роками збільшилася, що в свою чергу збільшує кількість забруднюючих речовин які виносяться стоком в море.

Список літератури

1. Оценка влияния береговых антропогенных источников на качество вод Одесского района северо-западной части Черного моря / Тучковенко Ю.С., Иванов В.А., Сапко О.Ю.; НАН Украины, Морской гидрофизический институт, Одесский государственный экологический университет.– Севастополь, 2011. – с.169, ил. 61, табл. 43, библи. 74.

2. Характеристика станцій біологічного очищення стічних вод міста Одеса як джерел біогенного забруднення морського середовища в сучасний період / Тучковенко Ю. С., Сапко О. Ю., Тучковенко О. А. ; Український гідрометеорологічний журнал, 2020, № 25, 127-135 doi:10.31481/uhmj.25.2020.12 , ISSN 2311-0902 (print), 2616-7271 (online)

ГОЛОД В КАЗАХСТАНЕ В 1921-1922 ГГ. И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ (К 100-ЛЕТИЮ ГОЛОДА В КАЗАХСТАНЕ В 1921-1922 ГОДАХ)

Биназарова Назым Нұрлановна

старший преподаватель

магистр истории

Таразский региональный университет

имени М.Х.Дулатаи

Голод 1921-1922 годов – еще одно трудное испытание, которое обрушилось на советский народ сразу после окончания Гражданской войны.

По мнению исследователей, оно стало следствием бесснежной зимы и сухого лета. Зима без снега, весна и лето без дождей спровоцировало засуху, повлекшую за собой угрозу голода. Уже летом 1921 года голод начал распространяться по регионам страны. К осени этого года число голодающих по всей стране достигло 20 млн. человек. [4].

Эта беда не обошла стороной и регионы Казахстана. Из-за засухи львиная доля посевов Уральской, Костанайской, Оренбургской, Букеевской и Актюбинской губерний погибла, а те, что удалось взрастить, в ходе знойного лета высохли.

В скотоводческих полукочевых и кочевых районах непогода уничтожила пастбища и сенокосные угодья. Кроме того, долгая зима 1920-1921 гг. спровоцировала поголовный падеж скота в Тургайском уезде. Число жертв голода увеличивалось каждый день. Голод охватывал и оседлые регионы страны.

Вместе с голодом пришли и инфекционные заболевания – холера, тиф, цинга, чума и другие. Число инфицированных в то время людей значительно превышало возможности лечебных учреждений республики. Голод спровоцировал высокую смертность, а эпидемии, нищета и нехватка больниц лишь увеличивал ее показатели.

В губерниях, пострадавших от засухи и голода, резко сократилось поголовье скота. Только в Костанайской губернии в 1922 году (по сравнению с данными 1920 года) произошло уменьшение поголовья лошадей на 63%, поголовья крупного рогатого скота на 50%, поголовья мелкого рогатого скота на 65%, а посевная площадь сократилась на 62%.

Жители бедствующих губерний страны, спасаясь от голода, нищеты, болезней, отправлялись на юг (Туркестан) и на восток (Семипалатинская и Акмолинская губернии). Жители Приволжья и вовсе бежали в Туркестанскую и Оренбургскую губернии. Это еще сильнее усложнило и без того тяжелую ситуацию в Казахстане. К примеру, в 1921-1922 гг. около 75% заболевших и голодных жителей Кустанайской губернии погибло. По данным Народного

комиссариата здравоохранения республики, в Оренбургской, Акмолинской, Актюбинской и Уральской губерниях в период с 1 ноября 1921 года по 1 июля 1922 года погибло 37 657 человек.

При уездных и губернских исполнительных комитетах республики была создана специальная комиссия по оказанию помощи голодающим, которая начала работу весной 1921 года. Она была наделена полномочиями беспрепятственного использования административных механизмов губернских, уездных, волостных, сельских и аульных чрезвычайных органов. Комиссия контролировала каждый груз вне зависимости куда он отправлялся. Решением Казахского ВЦИК от 15 июля 1921 года был создан специальный комитет экстренной помощи (компомгол) для голодных во главе с С. Мендешевым. За годы работы на посту председателя Центрального исполнительного комитета Казахстана С. Мендешев (1920-1925 гг.) смог проявить деловую хватку в борьбе с голодом. Он возглавлял комиссии по чрезвычайным ситуациям в стране и боролся, чтобы восстановить ситуацию в стране. [3].

Мухтар Ауэзов был одним из самых активных интеллектуалов страны. Во время конференции по борьбе с голодом он подчеркнул, что казахстанцы очень сильно пострадали, партийные организации слабы в борьбе с голодом, до сих пор нет информации о реальных затратах.[6]. Он первым предупредил газету «Қазақ тілі» о голоде на казахской земле, указывая на то, что единственный способ избавиться от голода - это посадить урожай [7].

Представители национальной интеллигенции - Турар Рыскулов, Маннан Турганбаев, Миржакып Дулатов, Жусупбек Аймауытов, Сакен Сейфуллин, Шаймерден Токжигитов, Уалитхан Танашев и другие - открыто высказывали свои взгляды на борьбу с голодом в Казахстане. Во время голода они открыто писали о нерациональной уплате налогов и несправедливом распределении продуктов питания среди населения. Например, У. Танашев подчеркнул необходимость учета при налогообложении площадей неурожая.

М. Турганбаев в статье, опубликованной в газете «Помогите голодным», призвал усилить подготовку к следующему году, чтобы не допустить голода, заранее позаботиться о посевах и сенокосе.

В документе сборника «Движение Алаш» писателя Турсына Журтбая говорится, что 10 декабря 1921 года был проведен митинг по организации живой помощи голодающим в степных районах.

Помощь голодающим поддержали и М. Дулатов, Ж. Аймауытов. Некоторые граждане, принимавшие участие в сборе «тепла» и раздаче его голодным, но не участвовавшие в процессе, были привлечены к уголовной ответственности в 1926-30 гг.

Государственный деятель Турар Рыскулов принимал непосредственное участие в борьбе с голодом. В начале голода в Казахстане Турар Рыскулов был заместителем Народного комиссариата по делам национальностей РСФСР. Во время голода на казахской земле он предлагал несколько требований по борьбе с голодом и следил за их выполнением. В своей книге «Казахстан» он четко написал о последствиях голода и различных мерах, принятых против него в стране. Новый Восток также сообщил, что были затронуты кочевые районы, что

голодающие были обеспечены едой и одеждой, и что 80 000 человек и 35 000 детей были переселены в Центральную Россию, Туркестан и соседние районы, а также что Американская Административная помощь (АРА) оказала помощь к голодающим.[3].

К концу 1922 года беженцы стали возвращаться в родные края. Работа по встрече и размещению их была возложена на местные советы. Стоит отметить, что объемы работ по размещению беженцев не уступали объемам работ по ликвидации голода. Были созданы специальные комиссии для встречи беженцев, организации их размещения в городах, селах, поселках и других населенных пунктах. Советское правительство предусмотрело социальные льготы для вернувшихся.

Историк Манаш Козыбаев так сказал о голоде 1921-1922 годов: «Голод 1921-1922 годов привел к демографической катастрофе для казахов. В марте 1922 года в западных и северных областях Казахстана голодали 2 миллиона 350 тысяч человек, многие из которых умерли. Помощь правительства была оказана только городскому населению, где в то время проживало только два процента казахов, большинство из которых находилось в сельской местности », - сказал он, добавив, что центральное правительство не смогло своевременно разрешить ситуацию. [5].

Благодаря помощи казахстанской интеллигенции и отдельных регионов, небезразличных к нации, эти дни давно прошли. Эти действия наших интеллектуалов, считающих своим гражданским долгом помогать своему народу и братьям в столь трудное время, - еще одно проявление того, что они служат жизненным интересам.

Литература

1. [http://ru.wikipedia.org/wiki/Голод в Казахстане в 1919—1922 гг.](http://ru.wikipedia.org/wiki/Голод_в_Казахстане_в_1919—1922_гг.)
2. <https://e-history.kz/ru/news/show/4652/>
3. Рыскулов Т. Избранные труды. Алма-Ата, 1984.
4. Омарбеков Т. Ашаршылық ақиқаты // Ақиқат. 1997. №5.
5. Қозыбаев М. Тарих зердесі. 1-кітап. –Алматы: “Ғылым”, 1998.
6. Казахстанская организация ВКП(б) в решениях ее конференций и пленумов. Вып.1. А.,– М., 1931.
7. Мұхтар Әуезов. Егінге дайындалындар // Қазақ тілі. – 1921. - 18 ақпан.

АВТОРСЬКА ПІСНЯ ЯК ЧИННИК РУЙНАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ В УРСР 1960-Х – 1980-Х РОКІВ

Гончарова Ольга Сергіївна

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Мірошніченко Світлана Валентинівна

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Останнім часом об'єктом пильної уваги науковців стали суспільно-політичні та соціокультурні процеси 1960-х – 1980-х років у Радянському Союзі та національних республіках, що створили передумови до його розпаду. Аналізуючи перебіг подій, вчені стверджують, що значний вплив на умонастрої значної частини тогочасного суспільства мала неофіційна культура, в тому числі й один з її напрямів – авторська пісня. І якщо щодо вивчення цього явища на союзному рівні сьогодні спостерігається активізація дослідницької роботи, то особливості поширення означеного пісенного напрямку та його вплив на суспільно-політичні процеси в Українській РСР ще й досі не стали предметом наукового вивчення.

Неминучим результатом лібералізації простору культурної сфери радянського суспільства, що відбулася після смерті Й. Сталіна, стала активізація творчих пошуків діячів мистецтва. Однак це привело до зіткнення їх із діяльністю партійної бюрократії, спрямованої на консервацію культурно-ідеологічних норм, встановлених державою. Як наслідок, музично-пісенна творчість, що не вписувалась в офіційні рамки, наприкінці 1960-х років перейшла в розряд контркультурного явища, одним з елементів якого стала авторська пісня. Найбільшого поширення цей вид невідцензурної музично-пісенної творчості набув у Москві та Ленінграді, де для цього був найбільш сприятливий соціокультурний простір. Твори бардів передавались з вуст у вуста, поширювались у магнітофонних записах по всьому Радянському Союзу [1]. Тож, коло прихильників цього жанру досить швидко зростає й він стає невід'ємною частиною культурного життя й Української РСР.

За зразком Москви та Ленінграду у великих містах УРСР створюються організаційні структури, що об'єднували любителів авторської пісні. Так, у Києві це стали клуби «Гитара», «Костер» та «Арсенал»; у Сумах – клуб «Икар» [2, с. 4], у Харкові – «Харьковский городской клуб авторской песни при Дворце культуры железнодорожников» [3, с. 45]; в Одесі – Клуб самодіяльної пісні «Дельфиник» [4, с. 6]. В основному членами таких клубів були студенти, молоді вчителі, інженери, вчені, журналісти, актори, спортсмени. Як зазначає Петро

Картавий – один з членів сумського осередку любителів авторської пісні та літописець місцевих КСП – для творчих особистостей та романтичних натур захоплення цим жанром було внутрішньою еміграцією від радянської дійсності [2, с. 7]. Воно стало протестом проти офіційної культури радянського періоду, яка була втиснута в жорсткі ідеологічні рамки. Для прихильників авторської пісні пріоритетними стають відкритість, свобода слова, демократизм поглядів, вміння і бажання критично осмислювати сучасне, минуле і майбутнє.

Влада переслідувала активну волелюбну творчу позицію співаючих поетів. Однак всі ці заходи тільки сприяли зростанню популярності авторської пісні в УРСР. Починають організовуватись різноманітні концерти, огляди, конкурси, фестивалі. Зокрема, з 1972 по 1979 рік проводився Київський фестиваль туристичної пісні, у Харкові 1978 р. пройшов перший фестиваль туристичної пісні «Эсхар» [3, с. 22, 47], у 1981 р. – I-й Сумський обласний туристичний зліт на турбазі «Кияница» [2, с. 6] та ін. Влада намагалася регламентувати роботу клубів, нав'язувала зльотам і фестивалям комсомольські вивіски і гасла. Обов'язковим було узгодження списку виконавців та текстів їх пісень з відповідними структурними підрозділами партійного бюро; їх представники включались до організаційних комітетів та журі заходів. Проте це не могло загасити вільний демократичний рух, учасників якого єднала авторська пісня [5, с. 162]. Під час зльотів та фестивалів налагоджувались зав'язки між аналогічними організаціями Радянського Союзу, творча співпраця. Значне визнання на загальносоюзному рівні отримали такі українські виконавці, як: Ілля Ченцов, Леонід Духовний, Анатолій Лемиш, Дмитро Кіммельфельд, Володимир Каденко та багато інших. Свої пісні вони виконували російською мовою. Україномовної бардівської пісні фактично не існувало.

Проголошення керівництвом СРСР політичного курсу на «перебудову» привело до зростання політичної активності в українському суспільстві, до розвитку національного самоусвідомлення. Це вплинуло й на сферу культури. Широкого поширення набуває україномовна авторська пісня та починається створення середовища для її існування. У 1988 р., з ініціативи тодішнього головного режисера Молодіжного театру міста Києва Л. Танюка, відбувся перший концерт україномовної авторської пісні. Цього ж року у Львові почав діяти театр «Не журись!», зі сцени якого починає лунає українська пісня у виконанні бардів. Зокрема, 5 жовтня 1989 р. у виставі «Повіяв вітер степовий» Віктор Морозов виконав пісню «Ще не вмерла України», яка згодом стала гімном незалежної України [2, с. 7]. Проведення концертів і фестивалів української авторської пісні на професійній основі було основною метою театру «Academia», організованого Семеном Рубчинським у Києві 1989 року. Згодом філії цього театру запрацювали у Запоріжжі та Харкові. Продемонструвати свій талант і познайомитись з творчістю інших виконавців україномовні співаючі поети мали можливість на фестивалях «Студентські струни» у Житомирі та «Я і гітара» у Рівному і, звичайно, на Всеукраїнському фестивалі авторської пісні та співаної поезії «Оберіг» у Луцьку.

Однією з масштабних подій культурного життя УРСР кінця 1980-х років став фестиваль «Червона рута». Вперше його було проведено у Чернівцях 17-

24 вересня 1989 року. Захід проходив під пильним контролем КДБ, міліції та Компартії. Постійно змінювались рішення щодо дати, місця його проведення, видавались нові заборони та вилучення з програми виконавців та творів. Складалося таке враження, що фестиваль намагалися провести за зачиненими дверима, звести цей масштабний республіканський захід до огляду художньої самодіяльності обласного масштабу. Незважаючи на ці перепони, фестиваль відбувся й став, за визначенням британського антрополога В. Тернер, «активним фактором змін» [6, р. 148]. Фестиваль «Червона Рута» був підтвердженням вагомої ролі музики у формуванні національної свідомості, оглядом не лише ліричної, а й громадської, політичної україномовної пісні. Виконавці у своїх пісенних творах закликали відмовитись від радянського режиму й радянського способу життя, пригадати славне минуле українського народу, відродити його мову. Фестиваль у Чернівцях та наступний пісенний форум, що відбувся у Запоріжжі 1991 р., дали можливість митцям висловити підтримку українській культурі та надії на розгортання боротьби за незалежну українську державу [6, р. 151].

Таким чином, авторська пісня, що виникла на хвилі політичної «відлиги» у СРСР, впродовж 1960-1980-х років стала не просто альтернативною естрадою, а й потужним суспільним рухом. Своєю пісенною творчістю барди сприяли формуванню демократизму поглядів, вміння і бажання критично осмислювати радянську дійсність. З середини 1980-х років, у період суверенізації України, саме вони сприяли пробудженню національної свідомості та інтересу до української мови, культури, історії, прискоривши цим процес здобуття Україною незалежності.

Список літератури:

1. Moir, Sarah K. The People's Phenomenon: «Author's Song» in Khrushchev's Soviet Union. *Constructing the Past*. 2012. Vol. 13: Iss. 1, Article 6. URL: <http://digitalcommons.iwu.edu/constructing/vol13/iss1/6> (дата звернення: 20.04.2021)
2. Картавий П. В. Сучасна українська авторська пісня. Суми: Вид-во «Мак Ден», 2009. 76 с.
3. А можно я спою. Харьков: ТО Эксклюзив, 2013. 240 с.
4. Найдис И. Интим на тысячу душ. *Мигдаль-TIMES. Еврейский журнал для всех*. 2007. № 87. С. 6-9.
5. Каганов Ю. О. Музыка як ідеологічний феномен: радянський контекст і українська версія (друга половина ХХ ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. XXXIII. С. 159-164.
6. Wanner C. Nationalism on Stage: Music and Change in Soviet Ukraine. *Retuning Culture – Musical Changes in Central and Eastern Europe / Slobin, Mark (ed.)*. London: Duke University Press (Durham), 1996. P. 136-155. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Wanner_Catherine/Nationalism_on_Stage_Music_and_Change_in_Soviet_Ukraine_anh1.pdf (дата звернення: 21.04.2021)

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПЕРЕЯСЛАВСЬКО- МОСКОВСЬКОГО ДОГОВОРУ 1654 Р. У ПОГЛЯДАХ Б.НОЛЬДЕ І Д.СІРОМАХИ

Горбань Тетяна Юріївна

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри історії світового українства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Початок ХХ ст. у підросійській Україні ознаменувався переходом до нового етапу в українському русі за національне самовизначення. Його основним постулатом стають вимоги національно-політичної емансипації. У свою чергу, це актуалізувало осмислення проблеми правосуб'єктного статусу українських земель у складі Російської імперії. Аналізуючи зміст та наслідки Переяславсько-Московського договору 1654 р. та наводячи аргументи на користь обґрунтування української концепції національного самовизначення, провідні українські інтелектуали вдавалися і до напрацювань російської правничої думки. Наведемо погляди на вказану проблему відомих представників тогочасної правничої думки – Б.Нольде і Д.Сіромахи.

Праці відомого фахівця у галузі державного права професора Б.Нольде, який належав до поміркованого ліберального крила російського загальнодемократичного руху, користувалися на початку ХХ ст. значною популярністю. Зокрема, його праця «Автономія України з історичного погляду», в якій були ґрунтовно проаналізовані правові підстави Переяславсько-Московських угод 1654 р., в українському перекладі була видана у Львові (1912 р.), що апріорі дає можливість судити про її спрямованість.

У названій праці автор наголошував, що Україна була першим краєм, який увійшов до складу Російської імперії не як безправна земля, а на певних договірних умовах, із забезпеченням собі окремих прав і привілеїв. Особливий наголос було зроблено на добровільно-договірному характері «трактату 1654 р.», що певний час визнавалося «цілком недвозначно в Москві, а пізніше і в Петербурзі» [1, с. 10, 19].

Водночас і Б.Нольде, і українські правники та історики початку ХХ ст. наголошували на недостатній юридичній визначеності актів 1654 р., а також наступних «пунктів», щодо точних меж залежності і меж самостійності «земель гетьманського реґіменту», тобто тих територій, на які поширювалася влада гетьмана. З іншого боку, «статті» і «пункти» не були кодифіковані, що також утруднювало визначення їх правових наслідків. До того ж значна частина документів на початок ХХ ст. ще не була опублікована або взагалі втрачена чи навмисне деформована. Адже і тоді, як і в подальшому, тобто в радянський період, дослідження зазначеної проблеми перебувало під пильним контролем влади, інакше кажучи, вважалося небажаним.

Нарешті, необхідно враховувати й те, що в XVII – XVIII ст. ще не сформувалися звичні для кінця XIX – початку XX ст. форми політичного мислення, тож у документах доби гетьманщини відсутні відповіді на багато таких питань українсько-російських відносин, які набули особливої актуальності в умовах політизації українського національного руху. Ускладнювало правові оцінки договору 1654 р., як і наступних похідних від нього угод, і те, що в договірних документах ішлося не про відносини між двома політичними одиницями – державами, а про відносини між московським царем, з одного боку, і гетьманом Війська Запорозького – з іншого. А відтак, зазначав В. Винниченко, московські царі вклали в переяславський трактат і у відносини між Москвою та Україною своє власне право й розуміння того акту, себто право й розуміння дужчого [2, с. 32].

У цьому контексті наведемо міркування, які висловлював відомий український правник Д. Сіромаха. Зокрема, у розлогій рецензії на іншу працю Б. Нольде – «Очерки русского государственного права», зосереджуючись на тих аспектах названої праці, які безпосередньо стосувалися української правосуб'єктності, Д. Сіромаха робить ряд висновків щодо вказаної проблеми. Насамперед він зазначав, що ані Переяславсько-Московський трактат, ані наступні узгодженості через їхнє недостатнє юридичне обґрунтування не давали чіткого формулювання взаємних відносин прав і обов'язків між Москвою та Україною. Відтак кожна зі сторін, наголошував автор, дотримувалася щодо угод власної позиції, ні в чому нею не поступаючись, та провадила повністю «свій погляд і свій інтерес», не переймаючись неузгодженістю його з іншою стороною [3, с. 63]. За сучасними науковими поняттями, зазначав Д. Сіромаха, кожна держава складається з трьох елементів: народ, що її складає; влада, яка організовує цей народ в одне державне ціле; державна територія. Народ український, – розмірковував далі правознавець, – як був до договору, так і залишився; влада до певного часу залишалася у нього; територія до середини XVIII ст. була відмежована від Росії особливим митним кордоном. І доходив висновку: отже, з погляду сучасної правової науки тодішня Україна – навіть якщо розглядати її статус на основі не завжди точних і неупереджених джерел – була самостійною державою. А та обставина, що внаслідок перебігу історичних подій українська держава згодом втратила свою самостійність, не може бути перешкодою для визнання правильності юридичного аналізу стосовно періоду, коли самостійність мала місце [3, с. 68].

Щоправда, ані Б. Нольде, ані Д. Сіромаха так і не визначилися з формою союзу між двома державами, посилаючись як на брак відповідних документів, так і на розбіжності у правових категоріях часів гетьманщини та початку XX ст. Загальний висновок зводився до того, що попервах існували дві держави-союзники, проте згодом одна з них, посилюючись, «прибрала до рук» іншу, звівши спочатку державну автономію України до рівня обласної, а потім скасувавши і обласну. Проте, стверджував Д. Сіромаха, український народ був і залишається самодостатнім суб'єктом історії, всупереч доктрині «єдиноруської нації». Такий теоретичний доробок українських, а почасти і російських

інтелектуалів, закладав підвалини обґрунтування історичних та правових підстав національно-політичного самовизначення українців.

Список літератури

1. Нольде Б. Автономія України з історичного погляду. – К.: Вид-во «Україна», 1995. – 45 с.
2. Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції. У 3 ч. [репр. відтворення вид. 1920 р.]. – К.: Політвидав України, 1990. – Ч. 1. – 348 с.
3. Сирмаха Д. Соединение Украины с Москвою // Украинская жизнь. – 1912. – № 2. – С. 55 – 68.

АЙДОСУҒЫ НАЙМАНБАЙ БАТЫР ЕСІМІН ЖАС ҰРПАҚҚА ТАНЫТУ - ЖАҢА ЖАҒДАЙДАҒЫ ЖАҢҒЫРУҒА ДЕГЕН ҰМТЫЛЫС

Қамза Айнура Талғатқызы

Абай атындағы ҚазҰПУ,
«Академик Т.С.Садықов атындағы
Қазақстан тарихы» кафедрасының оқытушысы,
Гуманитарлық ғылымдар магистрі
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Искакова Халида Рахманқызы

Жангелдин атындағы орта мектебінің
Тарих пәні мұғалімі
Алматы облысы, Жамбыл ауданы
Бесмойнақ ауылы, Қазақстан

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: *рухани жаңғыру*» атты мақаласында: "Патриотизм кіндік қаның тамған жеріңе, өскен ауылыңа, қалаң мен өңіріңе, яғни туған жеріңе деген сүйіспеншіліктен басталады. Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуге тиіс"- деп айтылған болатын [1].

Осыған орай, Қазақстанның Алматы облысы, Жамбыл ауданында жерленген "Найманбай батыр" бабамыздың есімін бірі білседе, оның өмірі мен батырлық тарихи жолын екінің бірі біле бермес.

Өйткені, жастар ғана емес, тіпті үлкендерде өзіміздің ата-баба тарихынан мақұрым қала жаздаппыз. Өйткені, олар оқып білім алған XX ғасыр Қазақстанға бірқатар игіліктері мен жақсылықтарын берсе де, өз тарихымызды білу, оны зерттеу, жазып жаңғырту жағынан барынша кедергілер мен тосқауылдарға жол берді. Кезінде көбіне өзіміздің емес, өзгенің тарихын оқыдық... Өйткені, қазақ халқының көнеден жалғасып келе жатқан, өзімізге ғана тән жолы біржола күйретіліп, жоққа шығарылып, басқа елдің, басқа қоғамның біздер білмеген жат үлгісі өмірімізге енгендіктен, біз "ата-баба тарихы", "ауыл тарихы", "ел тарихы" деген ұғымдардан алыс болдық. Сондықтанда, қазақтың қасиетті тілі мен мәдениеті, салт дәстүрінен, өткен тарихынан біржола айырылып қала жаздадық.

Еліміз егемендігін алып, екі ғасыр түйіскен шақта Қазақстанға өткенімізді жаңғыртып, өшкенімізді шығаратын, рухани жаңғыруға теңдесі жоқ тарихи мүмкіндіктер беріліп жатыр. Осы мүмкіндіктерді барынша пайдалана алу, рухани жаңғыру жөніндегі ұсыныстардың маңызын терең түсіне білу, ол үшін өзгере білу, біздер үшін үлкен сын деп ойлаймын. Сондықтан, Найманбай батырдың есімін елге, жас ұрпаққа таныту - жаңа жағдайдағы жаңғыруға деген

ұмтылыс деп білеміз. Бұл біздің замандастарымыздың, ауылдастарымыздың, жастарымыздың дамуының басты мақсаты болғанын, ол үшін небір кедергілер мен қиындықтарға төтеп беріп, үлкен өзгеріске барғанын мақтанышпен айтуға болады.

Заманына қарай адамы мен амалы - демекші, заманға қарай өмір сүру үшін өзгере білу керек. "Баяғы жартас- бір жартас" - деп өзгере алмасақ, өткеннен ажырағымыз келмесе, онда сол баяғы қалпымызша тарихтың шаңына көміліп қала бермекпіз. Тарихты әркім әрқалай түсінеді, әрқалай пайым алады. Біреуге өзіңнің көзқарасыңды еріксіз таңа алмайсың. Тек өзіңнің ойыңды еркін айтуға ғана мүмкіндік берілгендіктен, өз ойымызбен бөлісіп отырмыз.

Айдосұлы Найманбай батыр жайлы Қазақстан Ұлттық Энциклопедиясынан бастап, жерлес жазушы, зерттеуші-ғалымдардың мақалаларынан, мұрағат деректерінен және ауыл ағаларынан, замандастарымнан көптеген мәліметтер жинадық.

Найманбай батыр бабамыз Қарасай мен Хангелді, Шапырашты Наурызбай, Қанжығалы Бөгенбай, Қаракерей Қабанбай, Райымбек сынды айбынды ерлерімізбен пара-пар тұра алатын асқақ тұлғаның бірі. Оның артында қалған аңыздар мен әпсаналар уақыт зердесіне жазылып қалғаны осы өлкедегі бесіктегі баладан еңкейген қарияға дейін мәлім. Әрине, елі мен туған жері үшін етігімен су кешіп, түн қатып, түсі қашқан кездерінде алыс-жақын жауларымен жан аямай күрескен батырлардың есімін тізе берсек, сірә, таусылар ма. Десек те, соңғы жиырма жыл көлемінде ерен ерлеріміздің ұмыт болуға айналған есімдері елімен бірге қайта жаңғырып жатқаны зор қуаныш [2].

Айдосұлы Найманбай батыр 1720 жылы туып, 1812 жылы 92 жасында қайтыс болған. Көнекөз қариялардың айтуы бойынша жас кезінде Шапырашты Наурызбай батырдың сарбазы болыпты. Қарасай бабамыздың ұрпағы Кәшке батырмен бірге жоңғар-қалмақ шапқыншыларына бірнеше рет тойтарыс беріп, жекпе-жекте Шона Добаның оң қолы Қалден Сереннің қасында жүретін қысық көз, қара бұжыр Шона Бодан деген батырын жеңіп, батыр атанған. Бұдан басқа соғыстарда жоңғардың 12 батырын жеңген. Найманбай немересі Керім батырдың айтуынша ұзын бойлы, денелі, кең иықты, қыр мұрынды ірі сақалды балуан кісі екен. Найманбай бабамыз заманында ынтымақ-бірлік өте күшті болған. Бір ел екінші елге өріс-қоныс бере береді екен. Мырзабек, Кәшке батырлар бүгінгі Жамбыл ауданындағы Қарақыстақ пен Үшбұлақтың арасындағы жазық даланы Найманбайға берген. Сол дала осы күнге шейін "Найманбай жазығы" деп аталады. Найманбай баба осы жерге жерленген. 1960 жылы бейіті жөнделіп, күмбез тұрғызылды. Найманбай батыр өзінің білгірлігі, шешендігі, көсемдігі, парасаттылығы мен бүкіл 13 аталы қасқараудың (Бәйімбеттің) тыныс-тіршілігіне күнбекүн басшылық етіп, елін жаудан, даудан қорғаған, Қазақ жерін қалмақтардан қорғаған екен [3, 57 б].

Осындай ерлік істері бар Найманбай батыр бабамыз тегін адам болмаса керек. Бабамыздың батырлық ерліктерін зерттеу, жандандыру болашақ тарихшылардың еншісінде деп ойлаймын. Өйткені, бұл ізденем деген жас ғалымдарға таптырмас тың тақырып.

Бұл тарихымыздың аржағында көмескі болып қалып бара жатқан, ұлт жады мен ұрпақ сабақтастығын жалғастыратын тұғырнама болғандықтан, Найманбай батыр бабамыздың аты да, ерлігі де, "жалауы" да енді жанданбаса өшпек емес. Сондықтан, төл тарихымызға, ауыл азаматтары жасап жатқан тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерімізге, жаңғыру атаулыға бұрынғыдай шекеден қарамай қолдау көрсетуіміз керек. Қолдау көрсете алмасақта кедергі жасамауға тырысуымыз қажет. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен бабаларымыздың есімін ұрпақтан ұрпаққа жалғастыра отырып, рухани жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білуіміз керек. Егер жаңғыру ел азаматтарының ұлттық-рухани тамырынан нәр алмаса, ол адасуға бастайды.

Төл тарихымызға, Найманбай батыр бабамыздың өмір салтына, шайқас жолындағы батырлық ерліктеріне жан-жақты терең зерттеу жүргізетін болсақ, шынайы тарихтың талай жарқын жақтарын табуға болады. Біз рухани жаңғырудың сабағын айқын түсінуіміз керек. Бұдан сабақ ала білмесек, бабамыздың атының қайта жаңғыруына қуана білмесек, тағы да тарихтың темір қақпанына түсеміз. Ендеше, елім, жерім дейтін әрбір азаматтың туған жерін дамыту қағидасы олардың жеке басының дербес бағдарына, мақсатына айналуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар:рухани жаңғыру» атты мақаласы 12 сәуір 2017 жыл. // <https://www.akorda.kz/kz/>
- 2 Байжан К. Туған жерге ту тіккен батыр ұрпақтары бабасына ескерткіш орнатып, саябақ ашты.// egemen.kz: <https://> (Өтініш беру 12.03.2021)
3. Қапалбекұлы Н. Басбатыр және Атамекен. 17.04.2015 жыл // <https://webcache.googleusercontent.com/search?>
4. Рахымқұлов Д.А. Найманбай батыр және оның ұрпақтары: (біртұтас әулет тарихы жөнінде),- Алматы: DK Print, 2014,-244 б

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ

Алимбетов Абдугаффар Ваисбекович,

Кандидат юридических наук,
доцент кафедры «Государственно-правовых дисциплин»
Международный Таразский инновационный институт, Казахстан

Газаев Асхат Ибрагимович,

PhD, доктор криминологии,
доцент кафедры «Гражданского и уголовного права»
Международный Таразский инновационный институт, Казахстан

Несмотря на свои нынешние проблемы, Казахстан все же прилагает серьезные усилия для того, чтобы перестать быть страной транзита наркотиков, дорабатывает законы, развивает свои полицейские службы и сотрудничает с международным сообществом. Коррупция, не выделение достаточных средств на обучение и оснащение и слабая инфраструктура по-прежнему являются серьезными проблемами, но уверен намеченные цели и задачи нашего государства в борьбе с этим злом максимально снизят уровень незаконного оборота наркотиков и нейтрализуют, связанную с ним преступность.

Преступления в сфере незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ представляют непосредственную и реальную угрозу национальной и общественной безопасности Казахстана.

Рост наркобизнеса и потребления наркотических средств сопровождается также возрастанием других общеуголовных преступлений. Так, по данным статистики, из 10 имущественных преступлений практически каждые 6 совершаются наркоманами. Подавляющее большинство этих преступлений совершено лицами в возрасте до 35 лет.

Не ослабевает острота проблемы, связанной с контрабандой наркотиков: маршруты контрабандной транспортировки постоянно меняются, усиливается проникновение на казахстанский наркорынок международных преступных группировок. Основная часть потребляемых в Казахстане наркотиков ввозится контрабандно. Основными источниками поступления наркотиков на казахстанский рынок являются: Украина – маковая соломка (рост поставок за последние 5 лет увеличился в три раза); Китай – в основном эфедрин; Латинская Америка – героин, кокаин; Нидерланды, Польша, Германия – «экстази». Что касается Юго-Восточной Азии, то экспансия опиума по азиатскому направлению усиливается в геометрической прогрессии. Потенциал стран «Золотого полумесяца» - Пакистана, Афганистана и Ирана – в производстве опиума стал

фактором серьезной угрозы после того, как стала «прозрачной» прежде тщательно охраняемая граница СССР. Через Узбекистан, Таджикистан и Туркменистан – страны, которые добавляют к транзитному товару продукт своего наркотического производства, - наркотрафик проходит через Казахстан, Прибалтику и Западную Европу. Этот путь стал настолько легок и доступен, что им теперь пользуются и колумбийские кокаиновые картели[1].

Нетрудно заметить, что наркотрафик проходит и через Жамбылскую область, которая занимает место среди субъектов Казахстана, наиболее подверженных наркопреступности.

Жамбылская область активно осваивается наркопреступностью, так как это благополучная по доходам населения территория. Наркопреступность – это сложное явление, представляющее собой многоэпизодную, многоаспектную преступную деятельность, в которую вовлечено значительное количество людей-функционеров: наркодилеров, наркокурьеров, содержателей наркопритонов и потребителей. Раскрывать и расследовать такие преступления можно только в системе связей и отношений между всеми участниками данной криминальной деятельности.

В сложном механизме наркопреступности личность организатора наркопреступлений играет важную роль, однако она не нашла своего отражения ни в одной из имеющихся в криминологии и криминалистике типологий преступника. Лишь отдельными авторами разрабатывается социально-психологический портрет преступника, участвующего в криминальной деятельности. Представляется, что перспективным направлением в ближайшее время будут являться разработка конкретных рекомендаций по работе с такой категорией лиц и внедрение их практическую деятельность правоохранительных органов.

Высокий уровень латентности исследуемого вида преступлений предопределяет их раскрытие, в основном, в результате проведения негласной оперативно-розыскной деятельности, в структуре которой преобладает такое мероприятие как проверочная закупка[2]. Не умаляя достоинства этого оперативно-розыскного мероприятия, следует подчеркнуть, что федеральное законодательство «Об оперативно-розыскной деятельности» предоставляет широкие возможности для применения и других, не менее значимых оперативно-розыскных мероприятий: контролируемая поставка, оперативное внедрение, оперативный эксперимент и др.

На наш взгляд, во избежание процессуальных и тактических ошибок необходима дальнейшее совершенствование типовых схем тактических операций, направленных на легализацию оперативной информации, раскрытие и расследование преступлений исследуемой категории, использование результатов оперативно-розыскных мероприятий в доказывании по уголовным делам.

Проблема преступности, связанной с незаконным оборотом наркотических средств, является одной из наиболее актуальных, так как рост наркомании продолжается, и борьба с ней практически не дает позитивных результатов. Ежегодно в преступную деятельность, связанную с незаконным оборотом

наркотических средств вовлекаются тысячи людей по всей планете.

Проведенный анализ предварительного расследования преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств позволяет сделать вывод о том, что нынешний институт предварительного следствия несовершенен.

На наш взгляд, необходимо при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий, направленных на раскрытие преступления, связанного с незаконным оборотом наркотиков, следователь должен быть ознакомлен с оперативной информацией. По рассматриваемой категории дел взаимодействие следователя с оперативными работниками должно быть постоянным, оперативные работники должны проводить оперативное обеспечение расследования.

В качестве поводов и оснований для возбуждения уголовного дела должны рассматриваться результаты оперативно-розыскной деятельности[3]. На стадии возбуждения уголовного дела для обнаружения и изъятия наркотика необходимо проведение тактических операций, после изъятия наркотиков необходимо проводить предварительное исследование при помощи специалистов изъятых предметов, чтобы установить их природу. После возбуждения уголовного дела необходимо проведение судебно-химической и судебно-биологической экспертиз, как по изъятому веществу, так и смывам с рук, лица, волос и т.д.

Задержание должно рассматриваться как процессуальное действие, которое может быть проведено до возбуждения уголовного дела, задержанному должен быть разъяснены его права, независимо от того представителем какой службы он будет задержан, и представлен адвокат - защитник в обязательном порядке. Лицо, у которого обнаружены наркотические средства, может быть допрошено только в качестве подозреваемого.

Список литературы

1. www.prav.stat.kz
2. Яблоков Н.П. Криминалистическая методика расследования. - М.: Юридическая литература, 1985.
3. Астапова И.А. Особенности первоначального этапа расследования преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, совершенных организованными группами: Дисс. . канд.юрид.наук. Ростов-на-Дону. 2004.

КОЛЛЕКТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Меирбекова Гульжазира Болатқызы

Абай атындағы ҚазҰПУ-і
Тарих және Құқық институты
«Құқықтану» кафедрасының
қауымдастырылған профессоры
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Мәдіхан Шаһризада

«Құқықтану» мамандығының
2-курс студенті
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Соңғы уақытта Қазақстанда тұтынушылық несиелеу нарығының қарқынды дамуы байқалады. Тұтынушылық несиенің маңызды әлеуметтік-экономикалық мәні бар екені белгілі. Бұл халықтың өмір сүру деңгейінің өсуіне ықпал етеді, тұтыну тауарларына сұранысты арттырады, осылайша олардың өндірісі мен саудасын ынталандырады. Алайда, бұл процесс тұтынушылық несиелер бойынша мерзімі өткен берешектің өсуімен сөзсіз байланысты.

Борышкерлер мерзімі өткен дебиторлық берешекті өндіріп алуды жеңе алмайтын жағдайда, коллекторлық агенттіктер банк инфрақұрылымының перспективалы элементі болып табылады. Олар жекелеген несие ұйымдарына да, жалпы ел экономикасына да айтарлықтай пайда әкелуі мүмкін, бұл "өтелмеген" қарыздардың ықтимал дағдарысының алдын алуға көмектеседі.

Шет елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, коллекторлық агенттіктер тек банктермен ғана емес, сонымен бірге өз клиенттеріне, көбінесе жеке тұлғаларға жаппай тауарлық және ақшалай несие беретін ұйымдардың барлық түрлерімен тиімді ынтымақтаса алады.

Банк инфрақұрылымының ажырамас бөлігі болып табылатын дамыған елдерде кеңінен таралған коллекторлық бизнес Қазақстанда әлі де әр түрлі қиындықтарды жеңе отырып қалыптасуда.

Елдің банктік инфрақұрылымының элементі тұрғысынан коллекторлық агенттіктер мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуына, қаржы-кредит саласының нығаюына, кәсіпорындардың экономикалық өсуіне ықпал ететін қызметті жүзеге асырады. Коллекторлық агенттіктер мерзімі өткен берешек көлемін төмендетуде және өтімділік дағдарысының алдын алуда маңызды рөл атқарады [1, 260 б.].

Өркениетті және ашық коллекторлық нарықтың табысты дамуына халықтың қаржылық сауаттылығының төмендігі кедергі келтіруде. Қарызды өндіріп алу мәселесі қарыздардың өздері пайда болған кезде пайда болды. Ежелгі

өркениеттерде мәселе қарыз алушының балалары мен қызметшілері оның қарызын өтеуге мәжбүр болған кезде "қарыз құлдығының" көмегімен шешілді.

Коллекторлардың көмегімен ақшаны қайтару алғаш рет ортағасырлық Англияда басталды. Олар сот приставтарында жұмыс істеген және кез-келген мәжбүрлеу әдістерін қолдана отырып, борышкерлерден салық жинауға көмектескен адамдар болды.

Коллекторлық агенттіктердің қызметі көптеген факторлармен күрделенген: халықтың банальды қаржылық сауатсыздығынан бастап жұмыс істемейтін заңдарға дейін. Алайда, олар үмітсіздіктен жаппай өндіріп алудың өрескел әдістеріне жүгінуді жалғастыруда. Заңгерлер бұл әдістер өткен заманғы әдістер деп санайды: Өйткені, коллекторлар өз жұмысында заманауи технологиялардың жетістіктерін қолдануды үйренуі қажет, олардың алдына борышкер ретінде келетін мүдделі жеке тұлға мен заңды тұлға конституциялық құқықтарға ие болғаннан соң, оларға тең дәрежеде қарап, қызмет көрсетуі тиіс.

Коллектор-бұл банк пен клиент арасындағы өтелмеген соманы талап етуші, коллекторлық агенттікте жұмыс істейтін тұлға. Оның атқаруы қажет міндеттері мен құқықтары Қазақстан Республикасының «Коллекторлық қызмет туралы» заңында бекітілген [2].

Қазақстан дәл қазіргі уақытта дамушы мемлекет қатарында. Сондықтан халықтың әлеуметтік деңгейі әлі де болса тұрақтанған жоқ. Материалдық деңгейдің төмендігіне жалақы мәселесі мен карантин әсерінен халықтың жұмыссыздық деңгейінің күрт өсуі өзекті проблема болып отыр. Мемлекет атынан қаншалықты әлеуметтік жәрдемақы жағдайы жасалған күннің өзінде бұл процесс халық мақсатын орындауға қауқарсыз. Неге? Басты себеп- нысансыз жұмсалған ақы, жеңіл жолды ойлаушы адам, түбі қаржылық және заңдық сауатсыздық. Ал қара халық үшін қаржы тапшылығынан уақытша болса да құтылудың жолы-микрозайм мен несие. Мұның артында көлеңке заң бұзушылық пен қиналған халықтың жағдайы тұр.

Бір айлыққа қараған қолдан жасалған кейде шынайы сынақтар несиеге итермелейді. Соның салдарынан жеке тұлға мемлекетке не лицензияланған заңды тұлғаға қарыз болады. Бұл жағдайға қарай тауар, ақша түрінде болуы мүмкін.

Статистика бойынша несие алушы он адамның біреуі тіпті негізгі төлемді (основной долг) төлеусіз қалдырады екен. Сондықтан төленбеген соманы банк пайыздап өзге клиенттерге шашады. Жалпы қандай жағдай болмасын несие өсімпұлы алынған соманың тиісті пайызынан аспау қажет. Нәтижесінде қаржы қиындығынан халықтың көп бөлігі негізгі соманы төлемек тұрмақ, тұрақсыздық айыбы күнделікті өсімпұлді төлеуге шамалары жетпейді.

ҚР Азаматтық кодексінің 725-1 бабының 6 тармағына сәйкес өсімпұл мөлшері орындалмаған әр күндік міндеттеме үшін 0,5%- дан аспау қажет [3].

Осы процесстер негізінде төленбеген сома үшін микрозайм не кез келген банк ақшаны өндіріп алу мақсатында коллекторлық компаниялармен келісім шарт жасасады. Ал олар қарызды өндіріп алу үшін барын салады.

Дәл бүгінгі уақытта Ұлттық банкке Коллекторлық компаниялар атынан көптеген шағымдар келуде. Шағымда айтылатын басты мәселе-

коллекторлардың азаматтармен сауатсыз дөрекі, қарым қатынасы. Яғни, клиенттермен мәдениетсіз қарым қатынас, жұмыс уақытынан бөлек артық қоңыраулар шалу, сондай-ақ, қорқытушылық, бопсалау және жеке басқа қатысты диалогтар жасау, клиенттің жақындарына хат хабар құпиясын сақтамастан ауыр сөздер айту.

Аталған заңның 9-бабында клиентті тек жұмыс күндері белгіленген уақыттардан тыс мазалауға тыйым салынады.

Сонымен қатар кез келген жеке тұлға, яғни несие алушының ҚР «Коллекторлық қызмет туралы» заңның 11-бабына сәйкес хат хабар құпиясын сақтауға толық құқығы бар. Сонымен бірге банк құпиясы деген талап бар. Егер коллекторлық агенттіктерден осындай заң бұзушылықтар болса, Ұлттық Банкке арыз жазуға болады.

Кез келген адам мемлекет үшін қымбат. Олардың ар намысы, қадір қасиеті, еркіндігі заңмен қорғалған. Сондықтан әрбір несие алушы тұлға қандай жағдай болмасын өз құқығын қорғау үшін сотқа жүгіне алады.

Қорыта айтқанда, коллекторлық компаниялардың жұмыс жасаушыларының еңбек шартына заңдық біліктілік деңгейін, сондай-ақ адамдармен қарым қатынас әдебін білетін жоғары білімді азаматтарды қабылдау қажет. Саннан сапамен жұмыс жасаған әлдеқайда тиімді. Заң бәрімізге ортақ!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Масленников, О. В. Исследование опыта США в организации и развитии коллекторского бизнеса в России / О. В. Масленников // Анализ состояния и перспективы развития экономики России. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск № 4. Иваново, ИГЭУ. - 2007. – С. 167-174.

2. Қазақстан Республикасының «Коллекторлық қызмет туралы» заңы, 2017 жылғы 6 мамырдағы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000062>

3. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі. Жалпы және Ерекше бөлімдері. Алматы: «ЮРИСТ», 2017 – 212 б.

4. Алимжанова С. Коллекторлар несиені төлету үшін не істеу керек? // https://tengrinews.kz/private_finance/

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН ДІНИ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Меирбекова Гульжазира Болатқызы

Абай атындағы ҚазҰПУ-і
Тарих және Құқық институты
«Құқықтану» кафедрасының
қауымдастырылған профессоры
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Шотыбай Жәнібек Бақтиярұлы

Тарих және Құқық институты
«Құқықтану» мамандығының
2-курс студенті
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Мемлекет пен діни бірлестіктердің ғасырлар бойы өзара қарым-қатынасы туралы мәселе мемлекеттік құрылыстың негізгі мәселелерінің бірі болып табылады.

1995 жылғы 30 тамыздағы еліміздің ата заңы - Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, азаматтарға дін бостандығы еркіндігі берілген. Елімізде кім қандай дінді ұстанамын десе, қандай діни бірлестікке кіремін десе өзінің еркі. Ол азаматтық құқықтағы заңды тұлғаларының комерциялық емес түріне жататын негізгі тақырыптарының бірі. Діни бірлестіктер өз қызметі барысында тек қана заңға қайшы әрекеттер жасалмауы тиіс. Егер дінді ұстануға, діни рәсімдерді жасауға кедергі келтіріп жатса азаматтың соттық қорғану құқығы мен бостандығына кепілдік берілген [1].

«Діннің қызметі тек рухани ықпал ету саласымен шектелмей, мемлекеттік және қоғамдық мүдделерді жиі қозғайтындықтан, мемлекет бұл салаға басып кірмеуге болмайды» - бұл елбасы Н.Ә.Назарбаевтың өзінің кезекті жолдауларының бірінде мемлекетіндегі билік құрылымдарының діни ұйымдармен өзара қарым-қатынасының құқықтық негіздерін зерттеу қажеттігін нақты көрсетеді [2].

Сондықтан бүгінгі күні ғылым алдында құқықтық реттеудің неғұрлым жетілдірілген тәсілдерін табуға мүмкіндік беретін заңнаманың тұжырымдамалық ғылыми базасын құру міндеті тұрған кезде мемлекет пен діни бірлестіктердің өзара іс-қимылының тарихи тәжірибесіне жүгіну өзекті болып отыр. Бұл уақыттың әртүрлі кезеңдерінде мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды құрудың ерекше ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде мұндай қатынастардың қазіргі заманғы моделін объективті бағалауға көмектеседі, олардың дамуына ықпал ететін берік құқықтық база құруға жәрдемдеседі.

Соңғы онжылдықта болған өзгерістер біздің қоғамда тұтастай алғанда бірқатар факторлар байқалды. Қазақстанның сапалы жаңаруындағы маңызды орын қоғамның рухани өміріндегі өзгерістерге жатады. Діннің маңыздылығы арта түсті.

Қазақстан Республикасының Конституциясында маңызды құқықтар мен бостандықтармен қатар-ождан бостандығы мен діни сенім бостандығы бекітілген. Еліміздің Конституциясының 28-бабында былай делінген: "әркімге ар-ождан бостандығына, діни сенім бостандығына кепілдік беріледі, соның ішінде жеке немесе басқа дінмен бірге немесе ешқандай дінді ұстамауға, діни және өзге де сенімдерді еркін таңдауға, иеленуге және таратуға және оларға сәйкес әрекет етуге құқық беріледі». Осы орайда, діни сенім мен нанымды тарату мақсатында азаматтарды біріктіру арқылы, көбінесе негізгі конституциялық бостандықтардың бірі жүзеге асырылады. Діни ұйымдар Қазақстанда ар-ождан бостандығы мен діни сенім бостандығын іске асыру тетігінде маңызды рөл атқарады. Діни бірлестіктерді құру құқығы адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Діни ұйымдардың қатысуымен қарым-қатынастарды тиімді құқықтық реттеу, адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың құқықтық кепілдіктерінің болуы қоғамның әлеуметтік және саяси өмірі үшін әлеуметтік-саяси аспект маңызды мәнге ие.

Конфессияаралық келісім саласындағы қазақстандық тәжірибе көп жағдайда бірегей. Республикада дәстүрлі діни бірлестіктерден (ислам және христиан) бастап елде бұрын болмаған жаңа діни нанымға дейінгі діни бірлестіктердің кең ауқымы бар. Түрлі көзқарастардың, дәстүрлер мен мәдениеттердің сан алуан болғанына қарамастан, Қазақстан діни тұрғыдағы қақтығыстар туындамайтын мемлекет болып қалады. Қоғамдағы тұрақтылықтың қамтамасыз етілуі, Қазақстандағы діни дәстүрлердің жаңғыруы мен дамуы, діни сенім бостандығын қамтамасыз етуге, қоғамдық келісім мен қоғамдағы тұрақтылықты сақтауға бағытталған салмақты әрі сындарлы мемлекеттік саясаттың нәтижесі болып табылады [3].

Қазіргі уақытта діни бірлестіктер коммерциялық емес заңды тұлғалар ретінде азаматтық құқықпен реттелетін мүліктік қатынастардың белсенді қатысушылары болып табылады. Діни ұйымдардың тек рухани-адамгершілік қана емес, сонымен қатар қоғамның экономикалық өміріне қатысуы сөзсіз. Өйткені діни қызметті материалдық қамтамасыз етуге қызмет етеді, діни ұйымдар діни және заңмен тыйым салынбаған өзге де қызметті жүзеге асыруға құқылы. Сондықтан бүгінгі күні ғылым алдында құқықтық реттеудің неғұрлым жетілдірілген тәсілдерін табуға мүмкіндік беретін заңнаманың тұжырымдамалық ғылыми базасын құру міндеті тұрған кезде мемлекет пен діни бірлестіктердің өзара іс-қимылының тарихи тәжірибесіне жүгіну өзекті болып отыр. Бұл уақыттың әртүрлі кезеңдерінде мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды құрудың ерекше ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде мұндай қатынастардың қазіргі заманғы моделін объективті бағалауға көмектеседі, олардың дамуына ықпал ететін берік құқықтық база құруға жәрдемдеседі.

Қазақстанда азаматтарды, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдарды, оның ішінде қайырымдылық арқылы және (немесе) олардың діни бірлестіктерден шығуына кедергі келтіретін, оның ішінде Қазақстан Республикасы азаматтарының, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың материалдық немесе өзге де тәуелділігін пайдалана отырып бопсалау, күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту жолымен не алдау жолымен өз қызметіне мәжбүрлеп тартатын діни бірлестіктердің қызметіне жол берілмейді [4].

Мемлекеттің діни бірлестіктерден бөлінуі зайырлы биліктің өзара қарым-қатынасын құрудың негізгі принципі болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген қызметі идеологияны таратуға бағытталған діни бірлестіктер мен діни басқармаларды мемлекеттен бөлу – мемлекеттің және мемлекеттік – құқықтық қатынастардың дінге немесе идеологияға санкциялаудан немесе қысым жасаудан және мемлекеттік қызметті діни бірлестіктерге бағынудан тәуелсіздігін көрсететін немесе бекітетін мемлекеттің зайырлылығының маңызды белгілерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыздағы. - Алматы: Жеті Жарғы, 2019.-56 б.
2. Назарбаев Н.А. Рухани жаңғыру-болашақтың кепілі. Қазақстан Президенті Н.Назарбаевтың 1 наурыз 2017 жылдағы Қазақстан халқына Жолдауы. // Егемен Қазақстан - 2017. - №32 (654). - 8б.
3. Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатын іске асыру жөніндегі 2021 – 2023 жылдарға арналған кешенді жоспары ҚР Үкіметінің 2020 жылғы 31 желтоқсандағы №953 Қаулысы
4. Қазақстан Республикасының «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» 2011 жылғы 11 қазандағы Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483>

«БАЛА АСЫРАП АЛУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Меирбекова Гульжазира Болатқызы

Абай атындағы ҚазҰПУ-і
Тарих және Құқық институты
«Құқықтану» кафедрасының
қауымдастырылған профессоры
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Нұртуған Орынша

Тарих және Құқық институты
«Құқықтану» мамандығының
2-курс студенті
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Бала құқығы қай елдің болмасын ең бірінші орынға қоятын мәселесі. Әрбір сәбидің отбасынды өмір сүріп, тәрбиеленуге құқығы бар. Тіпті, тағдырдың тауқыметін тартып кішкентайынан жетім қалған, ата-анасы тастап кеткен, және тағы сол секілді себептермен балалар үйінде өсіп келе жатқан бейкүнә перзенттердің де жаңа өмір бастауларына заңды негіздері бар.

Жалпы бала асырап алу отбасылық қатынас. Ол туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексінде нақты айтылған [1].

Негізінен, бала асырап алу күрделі процесс, өйткені, заң бойынша бала асырап алуға үміткерлер Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын, Қазақстан Республикасының азаматтары болған жағдайда олар баланы жеке өзі таңдауға, онымен кемінде екі апта тікелей қатынасуға міндетті болады. Олар бала асырап алу үшін бірнеше сатылардан өтеді. Алдымен, баланың тұратын жері бойынша қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органға баланы асырап алуға тілек білдіргені туралы жазбаша өтініш береді. Одан кейін өтіні бойынша құжаттар жинауды бастайды. Олардың ішінде тұрғын үй жағдайларын тексеріп-қарау актісін, жиынтық табыс мөлшері, отбасы жағдайы, денсаулық жағдайы туралы анықтамалар міндетті түрде болу керек. Бала асырап алуы үміткерлер ерлі-зайыпты болса, екеуінің келісімімен жүзеге асады, ал егер жалғызбасты ер не әйел болатын болса, олардың жас айырмасы 16 жас болуы керек және сотталмағандығы туралы анықтамалар ұсынуға міндетті.

Жетім балалардың, ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балалардың және балаларды өз отбасына тәрбиелеуге қабылдауға тілек білдірген адамдардың республикалық деректер банкіне қалыптастыру жүзеге асырылды [2]. 2020 жылы 1 шілдеде ҚР «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексінде жаңа толықтыру енгізілді. Бұл жердегі толықтыру- «жетім балаларды және ата-

анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды тәрбиеге қабылдауға тілек білдірген адамдарды оқытуды аяқтағандығы туралы куәліктің электрондық көшірмесі».

Балаға тәрбие беру, оқыту, баптау оңай жұмыс емес. Өзгенің баласын асырау тіптен қиын. Өйткені, ата-ана жылулығын көрмей өскен бала мен толыққанды отбасында тәрбиеленген баланың арасы жер мен көктей. Олардың өмірге деген көзқарастары, мінез- құлықтары өзгеше. Сол себептен де асырап алған баланы біршама уақыттан кейін қайта тапсырып жатқан азаматтар жетерлік. Қамқоршы мен қорғаншы болуға ниет білдірушілердің басым көпшілігі сәби сүйе алмаған жастар екені бәрімізге мәлім. Бұрын соңды перзент тәрбиелеп көрмеген жандарға бұл нәрсе, әрине, өте қиын. Олар өздерінің қиялындағы нәрседе жүріп, шын мәнісіндегі проблемалар мен қиындықтарға келгенде не істеу керектігін білмей қалады. Яғни, барлық жағдайға дайын болмайды. Психология жағынан болсын, практика жағынан болсын дайын емес.

Осы тұста " Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы" Кодекске енгізілген толықтырудың тиімді тұсын байқаймыз. Асырап алушы ата-ана мектептері еліміздің барлық облыстары мен басты қалаларында бар.

Асырап алушы ата-ана мектебінің мақсаты - ата-ана болуға даярлау, бала асырап алуға, шарттарын түсіндіруге, тәртібі мен барлық қажетті іс-шараларды даярлануға көмек көрсету, тыңдаушыларға жаңа сәтті отбасын құру бойынша қажетті білім беру.

Асырап алушылар мектебі асыраушы ата-ана, қамқоршы, қорғаншы болғысы келетін, бала асырағысы келетін, сонымен қатар мұны жүзеге асырып қойған жандар үшін құрылған. Мектеп асырап алушы ата-ана болуға кандидаттарды даярлайды, тәрбиелеуге алынған балаларды тәрбиелеу мен дамуы мәселелері бойынша асырап алушы отбасыларға жәрдем көрсетеді, сонымен қатар заңдық көмек те көрсетеді. Потенциалды кандидаттарға бала асырап алу бойынша көмектесу үшін, осы немесе өзге де сұрақтар бойынша, асырап алушы ата-ана мектебінде семинарлар, тренингтер, дәрістер, үйретуші курстар мен тәжірибе сабақтары жүргізіледі.

Жалпы толықтырудың тиімді тұстарын нақтылама айтып өтсек: біріншіден, асырап алған балдарды қайтаруды азайтады, өйткені, баласы жоқ адамдар баламен қарым қатынасты қалай құру керек екенін, қалай сөйлесу керек екенін педагогикалық жағынан да психологиялық жағынан да білім алу арқасында біраз жетістіктерге жетуі мүмкін. Екіншіден, асырап алуға ниет білдіруші мен баланың арасындағы байланысты дамытады. Бұл дегеніміз Теориялық оқу бойынша алған білімдері мен дағдыларын ол баламен қарым қатынаста көрсете отырып, бір-біріне жақындауына көмек береді. Сонымен бірге, жай толық отбасында өскен баладан жетімдер үйінде өскен балалардың психикасының ерекшеліктері туралы түсінік береді; алда кездесетін асырап алушы мен бала арасында туындауы мүмкін қиындықтарды шешуге көмектеседі және баланың асырап алушылар ортасына бейімделуіне қалай жәрдемдесу керек екенін үйретеді [3, 125 б].

Жоғарыда аталған заңға енген өзгерістің оң тұстарынан кейін «басты мәселе неде?» деген сұрақ туындауы мүмкін. Байқап қарайтын болсақ, бұл жерде

ескерілмей қалған жайттарды байқауға болады. Толықтырудың кемшілігі 2 жағдайда көрінеді. Жеке- жеке тоқталатын болсақ, баланы туматуысқандарының қамқорлыққа алуы. Мысалы, 10 жасар бала ата-анасынан жол апатының салдарынан айырылды делік. Кейіннен, оны туысқандары асырап алмақшы болады. Ол үшін жаңа толықтыруға сәйкес асырап алушы ата-ана мектебінен өткендігін растайтын куәлік қажет. Ал ол жердегі оқу мерзімі- 3 айды құрайды. Бұл аз уақыт емес. Енді ойлаңыз, 3 айдан кейін ол бала қандай болмақ? Оның мүлде тансық емес ортаға түсіп, сол жаққа бейімделіп қалуы, баланың психологиясының өзгеруі сияқты мәселелер туындайды. Барлығын тез қағып алатын жастағы балаға кері әсері тіпті бөлек.

Ал, енді бірнеше мәрте бала асырап алушылар мәселесіне келер болсақ, олда әлі де жетілдіре түсетін процесс. Елімізде бір емес бірнеше рет бала асырап алып жатқан батыр аналар мен әкелер жетерлік. Біршама тәжірибесі жинақталған азаматтар тағы да бала асырап алуға ниет білдіретін болса, олар әр балаға 3 ай сайын оқып тұруға міндетті болады ғой. Қаншама уақыт жоғалтады десеңізші... Міне, аталған 2 жағдайда бапқа енгізілген толықтырудың тиімсіз тұстарын да көреміз [4, 125 б].

Қорытындылай келе, бұл толықтыруға тағы да өзгертулер енгізу керек деген ұсыныс тастар едім. Негізінен бастама өте жақсы. Тек баланың биологиялық туыстары мен тәжірибесі бар, бірнеше баланы асырап алушылар туыстықты растайтын құжаттарды немесе алдыңғы асырап алған балалары туралы мәліметтер мен олардың қазіргі жағдайы туралы дерек алса жеткілікті деген ойдамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Неке (Ерлі-зайыптылық) және Отбасы кодексі – Алматы: ЮРИСТ,2017. – 234 б.
2. ҚР Білім және Ғылым Министрінің «Жетім балалардың, ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балалардың және балаларды өз отбасына тәрбиелеуге қабылдауға тілек білдірген адамдардың республикалық деректер банкін қалыптастыру және пайдалану қағидалары туралы» 2016 жылғы 16 қарашадағы № 661 бұйрығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/>
3. Орынтаев Ж.К., Меирбекова Г.Б. Қазақстан Республикасының Отбасы құқығы. Оқу құралы. Алматы, Ақшағыл баспасы,- 2013.-247 б
4. Айжан Қалиева Қазақстанда қандай азаматтарға бала асырап алуға рұқсат етілмейді // <https://azattyq-ruhy.kz/society/>

ЕКСПЕРТИЗА ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ: СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ

Ольга Іванівна Брендель,

завідувач сектору досліджень відео-, звукозапису Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна

Як в ході попереднього розслідування, так і під час судового розгляду, сприйняття відповідної інформації полегшує перегляд матеріалів відео-, звукозапису, що створює «ефект присутності» та в цілому дозволяє забезпечити повноту, об'єктивність й всебічність розслідування. Повне та об'єктивне встановлення обставин подій для з'ясування механізму злочину й винуватості учасників у процесі розслідування, можуть забезпечити не тільки ідентифікаційні дослідження експертизи відео-, звукозапису, але й діагностичні.

Подія правопорушення як подія, що існує в конкретному середовищі, обумовлена ознаками простору й часу. У кримінальному провадженні має бути доказано подію правопорушення, час, місце, спосіб вчинення правопорушення, винну особу тощо. Будь-яка діяльність злочинця, знаряддя, інструментів і технічних засобів правопорушення, що ним використовуються – створює систему звукових слідів природних і штучних джерел походження – звукове середовище події правопорушення. Досягнення зазначеної мети (встановлення події правопорушення) обумовлено характером і часом дії на об'єкт злочинного посягання, а також єдністю місця (простору) і способом її досягнення [1]. При скоєнні правопорушення створюється комплекс звуків, які утворюють звукове середовище злочину. З юридичної точки зору особливість аналізу звукового середовища розслідуваної події полягає в тому, що таке дослідження дозволяє довести багато фактів злочинної діяльності.

Умовно за об'єктом дослідження в експертизі відео-, звукозапису можна виділити три основні напрями діагностичних досліджень:

- дослідження мовленнєвої інформації, яка може нести в собі відомості про особистість невідомого;
- технічні дослідження, які містять відомості щодо технології отримання/фіксації/збереження відео-, звукозаписів, властивостей самого носія даних;
- дослідження звукового середовища, яке об'єднує відомості щодо джерел звуків за акустичними явищами, котрі супроводжують процес відео-, звукозапису, або безпосередньо пов'язані із ситуацією події, що розслідується – не мовленнєвої інформації.

Звуковий зміст записів аналізується на слух. Властивості людського слуху і досвід акустичної діагностики при певних навичках дозволяють виділяти із звукового середовища потрібні елементи, оцінювати та відносити їх до тієї чи іншої групи звукових явищ [2]. Висновок експертизи відео-, звукозапису починає формуватися та остаточно оформлюється тільки з урахуванням слухового

сприйняття записаної на фонограмі звукової інформації (мовленнєвої та немовленнєвої природи походження).

Щодо діагностичних досліджень безпосередньо мовленнєвої інформації.

Усне мовлення людини характеризується акустичними та лінгвістичними ознаками, які, будучи індивідуальними і незмінними, дозволяють не лише відтворити приблизний вигляд особи, котрій належить мовлення, але й ідентифікувати його.

Діагностика безпосередньо мовленнєвої інформації включає визначення: форми усного мовлення, сенсу змісту бесіди, темпу мови і емоційного стану співрозмовників (спокійний, рівний, дратівливий, пригнічений, радісний тощо), характеру відносин між співрозмовниками. За усним мовленням особи можна встановити деякі біологічні параметри диктора (стать, вік, ріст, вага), територію перебування, освіту, інтелектуальний рівень, навички спілкування з людьми, темперамент, емоційний стан у момент розмови, психологічні особливості мовця, його соціально-професійну приналежність, коло осіб його спілкування, вік, стать, деякі антропологічні дані, національність, вади мовлення (гаркавість, гугнявість, шепелявість) тощо. Характеристики диктора вказують лише на відповідні – потенційні – соціально-біологічні характеристики особи, яка перевіряється, характерні для відповідної категорії осіб.

Щодо діагностичних технічних досліджень носіїв та апаратури запису. Метою таких досліджень є встановлення технічних умов і технологій отримання відео-, звукозапису, зокрема, системи запису (механічної, оптичної, магнітної), способу (аналогового або цифрового), встановлення факту копіювання, перезапису або дублювання, виявлення ознак і способів монтажу, технологічних характеристик виготовлення записів, виявлення дефектів, пошкоджень тощо, а також з метою діагностики пристроїв фіксації записів, засобів їх виготовлення, визначення технічного стану засобів відео-, звукозапису і їх компонентів, характеру несправностей, ймовірних причин їх виникнення тощо.

Питання криміналістичної діагностики звукового середовища вимагають окремого розгляду. Слухове сприйняття найчастіше пов'язано із зоровими уявленнями про події, що відбуваються. Властиве кожній реальній обстановці звукове середовище (рівень шумів, наявність певних джерел звуків, періодичність звукових коливань) в сукупності з мовною ситуацією допомагає нам на підставі власного досвіду та слухової пам'яті судити про навколишнє оточення по її звуковим проявам. Звукове середовище нібито переносить слухача в навколишнє оточення, характерне даному звукового фону: стадіон, кімната з відкритими вікнами, довгий коридор, станція метро, сільська місцевість тощо.

У загальному вигляді немовленнєві звуки по їх приналежності певним джерелам можна класифікувати таким чином:

– природні джерела звуку: звуки живої природи (голоси птахів, тварин, шум крил, шум пересування тварин тощо), в тому числі, звуки властиві людині (шум кроків, хлопки руками, не мовленнєві звуки переміщення тощо); та звуки неживої природи (вітер, грім, шум прибою, шелест листя, та інші);

– звуки, вироблювані приладами, апаратами, пристроями: звуки музичних інструментів; звуки теле-, радіомовлення, відтворення записів; звуки сирен,

тривожної сигналізації, систем оповіщення тощо; звуки пристроїв зв'язку (виклику телефонів, месенджерів), годинникових механізмів, тощо;

– звукові коливання, функціонально властиві механізмам, машинам, апаратам: звуки механізмів виробничого призначення (верстати, крани, преси); звуки транспортних засобів; звуки приладів побутового призначення (пилосос, холодильник, електробритва); звуки електричних і ручних інструментів (електродриль, ножівка, газонокосарка тощо); звуки офісної техніки (принтер, оргтехніка, сканер, клавіатура, кулер);

– звуки, властиві предметам не за прямим призначенням: падіння предметів, удари по корпусу автомобіля; використання предметів побутового призначення (дзвін посуду, дзвін монети, що впала, звук відкривання/закривання дверей, скрип мостини, тощо).

Відповіді на питання криміналістичної діагностики звукового середовища в першу чергу базуються на всебічному аналізі характеристик тих джерел звуку, які формують звукове середовище події правопорушення. В криміналістичній діагностиці можна використовувати як інформацію, котру можна отримати про особистість людини по фонограм усного мовлення, так і інформацію про визначення акустичних умов і обставин виготовлення звукозапису, акустичну обстановку (характер приміщення, місцевість, хронологію подій що відбуваються), про немовленнєві джерела звукових сигналів (номер телефону що набирається, джерела шумових або музичних перешкод тощо).

Наведена класифікація не вичерпує усіх можливостей криміналістичного діагностичного дослідження відео-, звукозаписів, а лише вказує на необхідність проведення подальших розгорнутих і поглиблених наукових пошуків у цьому напрямку.

Список літератури:

1. Ящуринский Ю. В. Криміналістическая диагностика звуковой среды : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев: 1990. 327 с.
2. Ложкевич А. А., Снетков В. А., Чиванов В. А., Шаршунский В. Л. Криміналістическое исследование звуковой среды, записанной на фонограмме. Москва. ВНИИ МВД СССР, 1981. 48 с.

БАЛА ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ- ЕЛІМІЗДІҢ БАСТЫ СТРАТЕГИЯСЫ

Хамзина Жанна Амангельдиновна

Абай атындағы ҚазҰПУ-і
Тарих және Құқық институты
«Құқықтану» кафедрасының
профессоры з.ғ.д.,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Асан Ақжұлдыз

«Құқықтану» мамандығының
2-курс студенті
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Балалардың құқығын қорғау мәселесі – жаһандық деңгейдегі ең өзекті проблемалардың бірі. Бүкіләлемдік ұйымдардың да дәл осы тақырыпты қозғап, үнемі бас көтеруінің себебі – әр перзент өз заманының баласы. Сондықтан да, қолайлы жағдай жасап, дұрыс өмір сүруге қабілетті балаларды тәрбиелеу өте маңызды. Шетсіз, шексіз қызық пен қиындыққа толы бұл әлемде қанша отбасы болса, сонша ішкі саясат бар. Дүниежүзіндегі ең дамыған, демократиясы мықты, экономикасы тұрақталған деген алпауыт мемлекеттердің өзінде де – бала мен ана құқығының жүз пайыз сақталуын ешкім қамтамасыз ете алмайды. Себебі кәмелет жасына толмай жатып ауыр қылмыстық істер жасау, өмір сүру деңгейі ортадан төмен отбасылардың көбеюі, балалардың медициналық көмектің болмауынан дүниеден өтуі және дала тәрбиесінде кеткен жеткіншектер санының өсуі қай мемлекетте болсын бар. Бұл арқылы болашақ ұрпақты дұрыс жолға бағыттап, өркениеті дамыған мәдениетті қоғамды қалыптастыру үшін бала құқығын қорғауға арналған дүниежүзілік, мемлекеттік, тағы да басқа заңдардың қауқары жеткіліксіз екенінін түсінеміз.

Отбасылық-демографиялық ахуал – зор алаңдаушылық тудырып отырған мәселе. Балалардың қауіпсіздігі мен құқығын қорғау мәселесіне ерекше назар аудару керек,- деп атап өткен болатын Президентіміз Қасымжомарт Тоқаев [1].

Бала құқығы елімізде жылдар бойы жазылып та, айтылып та, баспасөз беттерінде басылып та жатыр. Бұл әрекет баланың құқығы назардан тыс қалмайтынын білдіреді. Баланың құқығын басты назарда ұстау үшін алғашында 61 мемлекеттің мұрындық болуымен «Балалар құқығы туралы Конвенция» қабылданды [2]. Осы конвенцияның арқасында елімізде 2002 жылдың тамыз айында Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы» заңы қабылданған болатын. Бұл заң 9 тараудан, 53 баптан тұрады [3]. Аталмыш заңды бұлжытпай орындау, әрбір азаматтың парызы. Заңды тиісті нормада сақтамаудың салдарынан, елімізде қазіргі уақытта дүрбелең оқиғалар мен апатты жайлар жиілеп орын алуда. Солардың барлығы осы қарапайым Қазақстан Республикасының заңдарын білмеуімізден туындап жатады.

Ендеше аталмыш заңның ең негізгі тетіктеріне тоқталып өтейік:

1) бала – он сегіз жасқа (кәмелетке) толмаған адам деп түсінік беріледі. Дегенмен, азаматтық заңнамалар бойынша біз әрекетқабілеттілігіне қарай оларды бірнеше атауларға бөлуге болады. Он төрт жасқа дейін жасөспірімдер деген терминде қолданылады. Өйткені олар үшін, барлық жауапкершілікті толықтай ата-аналары, асырап алушылары, қорғаншы және қамқоршы органдар жауап береді. Қамқоршылық – он төрт жастан он сегіз жасқа дейінгі балалардың құқығы мен заңды мүдделерін қорғаудың құқықтық нысаны. Он төрт пен он алты жастағы балалар жартылай әрекет қабілеттілігі бар деп танылады. Өйткені, осы жастан олар қылмыстық, әкімшілік жауапкершілікке тартылумен қатар, азаматтық айналымда өздерінің табыстарына, степендияларына салымдарына өздері билік ету құқығына ие болады. Ал он алты жас пен он сегіз жас ішінара жартылай әрекетқабілеттіліктер бойынша ата-аналарының келісімімен еңбек құқықтық қатынасы мен некеге отыру құқығына белгілі себептер болған жағдайда ие бола алады. Оларға эмансипация жарияланады. Некеге отырғаннан бастап, олар толық әрекетқабілеттілікке ие болады. Сондықтан бала деген ұғым әрбір құқық саласы бойынша әрекетқабілеттіліктеріне орай жасөспірімдер, кәмелетке толмағандар деп аталуы мүмкін [4, 65 б.].

2) ата-анасының қамқорлығынсыз қалған бала – ол бірнеше жағдайларға байланысты ата-анасының тірі кезінде қамқорлығынсыз қалғандарды айтамыз. Ал егер ата-анасының біреуі қайтыс болса, асыраушысынан айрылған, ал екеуі бірдей қайтыс болса жетім бала деп аталады. Жетім бала – ата-анасының екеуі де немесе жалғыз басты ата-анасы қайтыс болған бала.

Ата-ана құқықтарының шектелуі немесе олардан айрылуы соттың шешімімен ғана жүзеге асады. Ата-ана балаға қарамай, өз ата-аналық құқықтарын дұрыс атқармаған жағдайда, қорғаншы қамқоршы органдардың арызымен қаралады. Ал егер ата-анасы хабар-ошарсыз кетті деп танылуына, олардың қайтыс болды деп жариялануына, әрекетке қабілетсіз (әрекет қабілеті шектеулі) деп танылуына байланысты бала қамқорлықсыз қалса, онда бала тәрбиелеу мекемелеріне жіберіледі. Ата-анасының бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтеуіне байланысты жағдайда да, бала сол мерзімде ғана қамқорлықсыз қалған деп есептелінуі мүмкін. Ата-анасы жазасын өтеп келген жағдайда, егер олар ата-аналық құқықан айырылмаса, қайтадан балаларын қолдарына алып, өздері бағып қағуына рұқсат беріледі.

Ата-анасының баласын тәрбиелеуден немесе оның құқықтары мен мүдделерін қорғаудан жалтаруына, оның ішінде ата-анасының өз баласын тәрбиелеу немесе емдеу мекемелерінен алудан бас тартуына байланысты, сондай-ақ ата-анасы қамқорлық жасамаған өзге де жағдайларда жалғызбасты ата-анасының немесе екеуінің де қамқорлығынсыз қалған баланы балалар үйіне не патронат қабылдап алған жағдайларда ол балаларды асырап алушыларға тәрбиелеуге біржола сот шешімімен берген жағдай болса, онда бұрынғы бас тартқан ата-аналары оларды қайта ала алмауы мүмкін. Патронат – ата-анасының қамқорлығынсыз қалған баланы уәкілетті мемлекеттік орган мен баланы тәрбиелеуге алуға тілек білдірген адам (патронат тәрбиелеуші) жасасатын шарт

бойынша азаматтардың отбасына тәрбиелеуге берген кездегі тәрбиенің нысаны [5].

3) бала құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдар – Қазақстанда балаларды әлеуметтік қолдауды, әлеуметтік-тұрмыстық, медициналық-әлеуметтік, әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық-педагогикалық, құқықтық қызметтер көрсету мен материалдық көмек көрсетуді, өмірде қиын ахуалға тап болған балаларды әлеуметтік оңалтуды, мұндай балалар еңбекке қабілетті жасқа жеткенде олардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуді жүзеге асыратын ұйымдар болады. Оларға жүгінуді баланың заңды өкілі жүзеге асырады. Баланың заңды өкілдері – ата-ана, бала асырап алушылар, қорғаншы, қамқоршы, патронат тәрбиелеуші, баланы қабылдайтын ата-аналар болып табылады. Сонымен бірге, Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес балаға қамқорлық жасауды, білім, тәрбие беруді, оның құқықтары мен мүдделерін қорғауды жүзеге асыратын олардың орнындағы басқа да адамдар да заңды өкіл бола алады.

Бұл жердегі баланы әлеуметтік оңалту дегеніміз бала жоғалтқан әлеуметтік байланыстар мен функцияларды қалпына келтіру, тұрмыс-тіршілікті қамтамасыз ету ортасын толықтыру, оған қамқорлық жасауды күшейту жөніндегі іс-шаралар кешенін айтамыз. Өмірде қиын ахуалға тап болған баланың қоғамдағы құндылықтарды, мінез-құлқы қағидалары мен нормаларын игеру және қабылдау арқылы әлеуметтік ортаның жағдайларына белсенді түрде бейімделу процесі, сондай-ақ басынан кешірген психологиялық және (немесе) моральдық зардаптарды еңсеру процесі баланың әлеуметтік бейімделуі арқылы көрінеді.

Қойнауы терең тарихымызға зер салып қарайтын болсақ, бала тәрбиесі қазақ халқын үнемі толғандырған және ерекше назар аударуға тырысқан. «Бала жастан» демекші, жақсы мен жаманды, ақ пен қараны ажыратып, мінез-құлқын, өмір салтын анықтау сәби кезден басталатынын жақсы түсінген. Сондықтан да, үлгілі әрі өнегелі ұрпақты тәрбиелеуді басты міндет деп санаған.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні: Отан – отбасыдан басталады. Ал отбасыдағы саясаттың түзу болып, толыққанды азаматтар мен азаматшаларды тәрбиелеп, ыстық ұядан ұшырып шығару – тікелей ата-ананың міндеті. Сонда ғана, зорлық пен зомбылықтың тасасынан биік, отбасы құндылығын бойына сіңірген және болашаққа деген көзқарасы жарқын қоғам өкілдерін құруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қасым-Жомарт Тоқаев «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» атты 1 қыркүйек 2020 жылғы Қазақстан халқына арналған жолдауы. // <http://www.akorda.kz/> (өтініш берген күні: 11.02.2021)
2. «Бала құқығы туралы Конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы Қаулысы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400> (өтініш берген күні: 24.01.2021)
3. Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы» 8 тамыз 2002 жылғы заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_

4. Орынтаев Ж.К., Меирбекова Г.Б. Қазақстан Республикасының Отбасы құқығы. Оқу құралы. Алматы, Ақшағыл баспасы, - 2013.-247 б
5. Қазақстан Республикасының Неке (Ерлі-зайыптылық) және Отбасы кодексі – Алматы: ЮРИСТ, 2017. – 234 б.

СЫЙҒА ТАРТУ ШАРТЫНЫҢ ЖАРАМСЫЗДЫҒЫ

Қамза Айнура Талғатқызы

Абай атындағы ҚазҰПУ,
«Академик Т.С.Садықов атындағы
Қазақстан тарихы» кафедрасының оқытушысы,
Гуманитарлық ғылымдар магистрі
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Батырбаев Қаныш

«Құқықтану» мамандығының
2-курс студенті
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Сыйға тарту шарты-классикалық Рим Заңына белгілі ежелгі шарттардың бірі. Рим құқығында сыйға тарту шарты деп бір тарап (сыйға тартушы) екінші тарапқа (сый алушыға) қатысты жомарттық таныту мақсатында өз мүлкі есебінен қандай да бір құндылықтар беретін бейресми келісім түсінілді.

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы азаматтық заңнамасында сыйға тартумен байланысты қатынастарды құқықтық реттеудің негізін Міндеттемелік құқықтың жалпы бөлігін құрайтын Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің Ерекше бөлімінің қағидалары, сондай-ақ сыйға тарту туралы арнайы нормалар құрайды [1].

Сыйға тарту шартында бірнеше сипаттамалық белгілер бар, олардың әрқайсысы белгілі бір дәрежеде тәуелсіз және осы шартты азаматтық-құқықтық шарттардың жалпы барлығынан бөлу үшін қажет.

Әрине, сыйға тарту шартының ерекше белгісі оның өтеусіз, ақысыз болуы болып табылады. Сыйға тарту шарты бойынша бір тарап, сый тартушы екінші тарапқа, яғни сый алушыға одан ақы немесе өзге де зат алмай-ақ бір нәрсе береді не беруге міндеттенеді.

Сыйға тарту актісі-бұл келісім, оны орындау тараптардың еркіне байланысты. Бұдан шығатыны, сыйға тарту шарты жасалған деп есептелуі және заңды маңызды салдарға әкелуі үшін сый тартушының ерік-жігерін білдіру жеткіліксіз: сый алушы да мүлікті сыйлық ретінде қабылдауға ниет білдіруі керек.

Сый алушы сыйды қабылдауға келіспеген жағдайда, сыйға тарту шарты жасалған болып саналмайды және тиісінше сый беруші сыйды ұсыну кезінде есептеген заңдық мәні бар салдарларға әкеп соқпайды.

Сый алушының сыйды қабылдаудан бас тартуы мүлікке меншік құқығының ауысуына байланысты жағымсыз салдарлар болған жағдайда мүмкін болады, мысалы, кепіл, сервитут және т.б. мұндай жағдайларда сый алушы өзін қосымша міндеттемелермен ауырлатудың мағынасы жоқ және ол сыйды қабылдаудан бас тартуға құқылы.

Жылжымайтын мүлік сыйлау (Пәтер, Үй, өз үлесін, жер учаскесі) — бұл оған құқықты басқа тұлғаға өтеусіз беру. Жылжымайтын мүлікті сыйға тарту — бұл сату сияқты мәміле және беруші (жылжымайтын мүлік иесі) және сый алушы (мүлікті сыйлық ретінде қабылдайтын адам) тараптары болып табылатын келісім-шарт жасасуды талап етеді. Сыйға тарту шартының нысанасы сыйға тартушыға меншік құқығымен тиесілі жылжымайтын мүлік объектісі (мысалы, пәтер), сондай-ақ мүліктік құқықтар (мысалы, жылжымайтын мүлікті салатын объектіге қатысты үлестік құрылысқа қатысу шарты бойынша талап ету құқығы) болуы мүмкін [2, 42 б].

Пәтер немесе үй беру туралы ауызша уәде заңды күшке ие емес және заңды салдарға әкеп соқтырмайды, сонымен қатар пәтер кілттерін немесе жылжымайтын мүлік құжаттарын қарапайым түрде беру. «Тек сый тартушы мен сый алушы қол қойған сыйлық шарты және оның негізінде тіркелген құқықтарды тіркеу органында меншік құқығының ауысуы сый алушының мүлікке ие болғанын көрсетеді», — деп атап өтті [3, 58 б].

Осы талаптар орындалмағандықтан сыйға тарту шартын жасауда көп ағаттықтар кетіп, шарттың жарамсыздығына әкеп соғуда. Мысалы, бұл мемлекеттік қызметкерлер жасаған сыйға тарту шартынан көптеп байқалады.

Мұндай жағдайлар спорт саласында жеңіске жеткен спортшыларға сыйға тартылған жылжымайтын мүліктерді иеліктен айыру шарттарын жасамағандықтан көрінеді.

Мысалы, жеңімпаз болған спортшыға әкім екі бөлмелі үй берген. Кейін 2 жыл өткеннен кейін, үйдің сатылымда екенінен хабар келіп, спортшыдан 10 күн ішінде босатуды сұрайды. Амалы қалмаған спортшы билікке шағымын айтады. Тексере келе бұл үйді спортшы алғанымен ақысы төленбеген, яғни мемлекеттен ақша бөлінбеген. Бұл жерде заң бойынша үлкен ағаттық кеткен.

Сыйға тарту шартында жылжымайтын мүлік сыйға беру кезінде кілт, символды белгілер берілгенімен шарт жазбаша орын алу керек еді. Сол жерде барлығы анық, әрі заңды күшке енуі үшін, нотариуста сыйға тарту шарты куәландырылып, иеліктен алынып, спортшының меншігіне мемлекеттік тіркелуі керек болатын. Бұл жерде сыйға тартушы тараптың ұқыпсыздығынан осы жағдай орын алған және оның үйдің кілтін ауызша беруі сыйға тарутшының үлкен қателігі болды. Бұл жерде үйді салған құрылыс компаниясы банкротқа ұшырап үйді сатуға мәжбүр болған. Бұл жерде нақты кінәлі жоқ, себебі шарт орын алмаған, расталмайды. Ауызша болғандықтан дәлелдеу мүмкін емес. Сондықтан сыйға тарту шарты талабына, мазмұнына сай жасалмағандықтан жарамсыз болып отыр.

Заңнамада: меншік иесі өзіне тиесілі мүлікке қатысты заңға қайшы келмейтін кез келген іс-әрекет жасауға, оның ішінде сатып алу-сату, айырбастау, сыйға тарту шарттары немесе жылжымайтын мүлікті иеліктен шығару туралы өзге де мәміле негізінде өз мүлкін басқа тұлғалардың меншігіне иеліктен шығаруға өз қалауы бойынша құқылы. Жылжымайтын мүлік объектісін иеліктен шығару нәтижесінде меншік құқығының жылжымайтын мүлік объектісінің меншік иесінен оны сый алушыға ауысуы жүзеге асырылады, бұл туралы жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік тізіліміне жазба енгізіледі.

Жылжымайтын мүлікке құқықты тіркеу – мүлікке құқығыңызды растайтын міндетті рәсім. Жылжымайтын мүлікті сыйға алу, сатып алу, мұрагерлік ету немесе жалға алу сіздің құқығыңызды растамайды, дегенмен тіркеуге негіз болып табылады. Жылжымайтын мүлікке құқықты тіркеу мүліктің толыққанды иесі атану, өзіңізді алаяқтықтан қорғау және келешекте оған қатысты операцияларды кедергісіз орындау үшін қажет [4].

Жылжымайтын мүлікті сыйға тарту- оған құқықты басқа тұлғаға беру тегін жүзеге асырылғандықтан заңды түрде рәсімдеуге көбіне көңіл бөлінбей жатады. Соңында, ол шарттың жарамсыздығына әкеп соғады. Жылжымайтын мүлікті сыйға тарту-бұл шарт, сондықтан, азаматтық құқықтар мен міндеттерді белгілейтін келісімді нысанына, талабына сай жасайтын болсақ, азаматтық даулар туындамайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі. Жалпы және Ерекше бөлімдері. Алматы: «ЮРИСТ», 2017 – 212 б.
2. Жайлин Г.А. Азаматтық құқық (Ерекше бөлім) I-II-том. Алматы, Жеты Жарғы 2012.-340 б.
3. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Договоры о передаче имущества. -М., 2000.-252 с.
4. Жылжымайтын мүлікке құқықты қалай тіркеуге болады // <https://egov.kz/cms>

ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP AS A MEANS OF DEVELOPING INNOVATIVE COMPETENCES AMONG SERVICE SECTOR GRADUATES IN UKRAINE

Pohrebniak L.V.

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism
Lviv National Agrarian University

The current challenges of the information society based on the power of knowledge and information, as well as the tasks set by the Ministry of Education and Science of Ukraine to higher education institutions, require the introduction of innovative methods of work into the scientific and educational environment. The reforms focus on changing the mechanisms of financing higher education institutions of state ownership, the need to finance scientific (science and technology) works commissioned by business and society, to provide higher education students with practical knowledge, and to develop dual education and academic entrepreneurship. Ukraine is currently developing an economy that is based on knowledge and innovation, which is finding practical use in the market for goods and services. It is in the field of tourism, hotel and restaurant business that the driving force is knowledge concentrated in human capital, transformed into an innovative product (service). Today, the existence of international tourism as one of the most profitable sectors of the economy cannot be imagined without international cooperation. Cooperation is a system of partnership at the regional, state and interstate levels [1, p. 70].

The shortening of state funding and the increasing autonomy of Ukrainian educational institutions encourages the search for accessible external sources of funding. Educational institutions must find sources of funding for their statutory academic activities through commercialization of scientific research, cooperation with businesses and creation of companies based on intellectual property. The main mission of a higher education institution to educate students and conduct scientific research is complemented by a new mission - to influence the social and economic environment, including the innovative development of the regional economy.

An academic entrepreneurship is an entrepreneurship in an academic environment in which an educational institution becomes a distinct enterprise, which has to be well organised and managed. The experience of the world's leading educational institutions shows that for decades they have been building small and medium-sized enterprises run by students and academics, and the entry points of the universities with Nobel laureates, other academic honours and the best graduates are the academic subsidiaries (start-ups).

The leader in the development of academic entrepreneurship in the world is the USA, particularly Stanford University.

Scientists, lecturers and other competent professionals become intellectual entrepreneurs who are engaged in the commercialization of their own ideas and developments. Academic entrepreneurship is implemented in the following areas: science and technology, creativity, management (consulting), education and staff training, information services, etc.

In the world and in Ukraine, in particular, educational institutions can set up academic enterprises and form technology transfer centres, thus becoming hubs for the development of academic enterprises.

To work successfully, such an innovation hub must have centres for generating scientific knowledge and business ideas with the constant involvement of promising students and training high-professional specialists - innovators. The activities of higher education institution's hubs should be focused on working with promising markets of innovations.

Innovative enterprises operate successfully in Germany, Poland, Slovakia, Czech Republic. Academic entrepreneurship centres are created to support the economic activity of the academic environment, employees, students of the educational institution, who are entrepreneurs.

In such institutions of higher education, students form responsibility not only for how they learn, but also to society for how they use the results of their studies. The teachers are no longer satisfied with programme-limited knowledge, but rather focus education on the external obligations of the university according to the demands of the external environment.

All this motivates higher education institutions to evolve from educational centres to business institutions [2, p. 153]. And those who are educated today need to learn how to analyse real business situations in order to solve them practically, while businesses need to invest in young talents and commercialise their entrepreneurial ideas.

Each higher education institution as an innovative start-up centre (hub) for academic entrepreneurship development should aim to find its own identity and be different from others that are currently being formed in Ukraine. Herewith, it is essential to maintain its academic essence, scientific quality, high level of educational services, and to maintain high moral and ethical standards, which is characteristic of the academic environment. It is also important to preserve the previous achievements and the high reputation of the higher education institution and the higher education system.

References

1. Pohrebniak L.V. Integration processes as a means of promoting the development of trade in tourist services // Ways to ensure the competitiveness of tourism business in the context of globalization: a monograph.-Lviv: Galician Publishing Union, 2020. P.70-76.ISBN 978-617-7809-62-2.

2. Machusky V.V. Academic entrepreneurship in Ukraine: concepts and subjects. International scientific journal "Rule of Law". 2018. № 3. pp. 153–156.

СУЧАСНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ

Козійчук Марія Вікторівна,
студентка V курсу, ДВНЗ «Київський економічний університет імені Вадима
Гетьмана», Україна

Махсма Марія Борисівна,
доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри соціоекономіки та
управління персоналом, ДВНЗ «Київський економічний університет імені
Вадима Гетьмана», Україна

Сучасний етап розвитку економічної системи вимагає підвищення екологічної відповідальності суб'єктів господарювання на усіх рівнях управління. В цьому зв'язку важливим завданням є пошук інструментів і механізмів ефективної взаємодії усіх зацікавлених сторін - бізнесу, держави, населення. З огляду на це, викликають інтерес прогресивні практики екологічної відповідального ведення бізнесу. Слід зауважити, що нині переважна більшість країн світу орієнтуються на розробку національних стратегій побудови екологічно свідомого суспільства, що свідчить про гостроту проблеми. Для порівняння прогресу країн у сфері охорони навколишнього середовища запроваджено Індекс екологічної ефективності (Environmental Performance Index). Лідерами за екологічною ефективністю є Данія, Люксембург та Швейцарія, які, як відомо, роблять значний внесок у збереження клімату та славляться сучасними технологіями майже повної переробки відходів. Україна за зазначеним індексом посіла у 2020 р. 60 місце з 180 країн, набравши 49,5 балів [1]. Випереджають Україну і її країни-сусіди (Польща, Білорусь та Росія), які посідають відповідно 37-ме, 49-те та 58-ме місця. Найбільші екологічні проблеми в Україні спостерігаються за напрямками «Якість повітря», «Санітарія та питна вода» та «Життєздатність екосистем», за якими країна посіла відповідно 86, 66 та 66 місця рейтингу (Рис. 1).

Багато в чому загострення екологічних проблем зумовлено застарілими, нищівними промисловими та аграрними технологіями. Разом з тим, все більше компаній фінансового сектору України демонструють приклади екологічно відповідального ведення бізнесу. Заслуговує на увагу досвід таких фінансових установ, як: «Альфа-Банк», «Укргазбанк», АТ «Пумб» та інші.

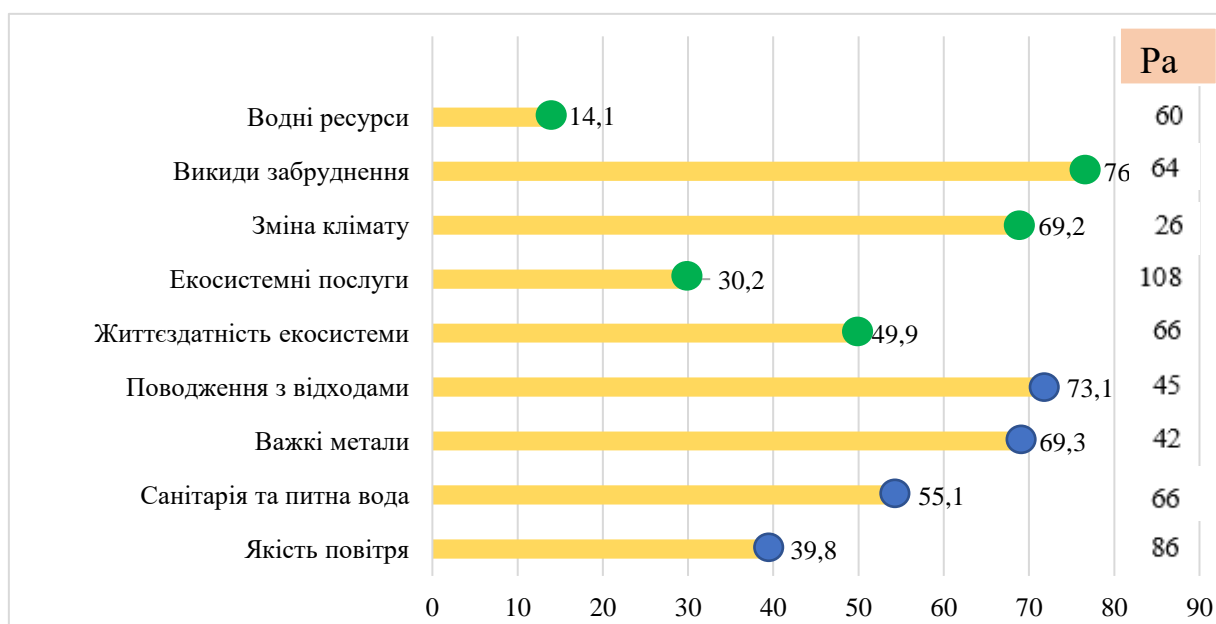

Рисунок 1. Місце України у рейтингу екологічної ефективності за 2020 р [1]

Наприклад, АТ «Альфа-Банк», приєднавшись у 2017 р. до всесвітньої екоініціативи «Година Землі», у всіх відділеннях і офісах на одну годину вимикає світло, щоб привернути увагу суспільства до екологічних проблем планети. Банк направлений на вирішення екологічних проблем і удосконалення робочих місць співробітників. В офісах відбувається сортування сміття, використовується екопосуд, заохочується використання термочашок, збір батарейок та передача їх на утилізацію. З метою благоустрою, працівники банку влаштовують акції прибирання сміття у громадських місцях відпочинку, парках, біля річок та озер. Так, обсяг зібраного сміття перевищив уже 10 т [2].

Іншим прикладом екологічно відповідальної компанії є «Укргазбанк», який обрав стратегією своєї діяльності еко-банкінг, тобто надання пільгових банківських послуг клієнтам, які планують реалізувати проекти ефективного використання ресурсів та зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище. Екотренд підтримують в усіх офісах банку: контейнери для сортування сміття та утилізації батарейок і пластикових карт; енергозберігаюче освітлення; відмова від паперового документообігу; відмова від використання пластика тощо).

Заслугове на увагу досвід АТ «Пумб», який за рейтингом Global Banking&Finance Review Awards є одним з найкращих за корпоративною соціальною відповідальністю. Інвестиції в охорону навколишнього середовища в 2020 р. склали 450 000 грн. Компанією застосовуються принципи «Зеленого офісу»: економно витрачаються енергоресурси та папір, оптимально використовується обладнання, запроваджено електронний документообіг, збір макулатури. Так, за 2020 р. банк передав на вторинну переробку 148 т паперу, на утилізацію 0,4 т небезпечних відходів, а також 1,6 т пластикових банківських карток [3].

Іншим прикладом екологічної відповідальності є діяльність ЖК «Greenville Park» - найуспішнішого девелопера Львова. Побудовані компанією житлові комплекси бізнес-класу «Добра оселя», «Місто трав», «Greenville House» та інші продемонстрували європейську якість і новітній підхід до комфортного життя сім'ї зі збереженням екологічного середовища. У будівництві компанією використовуються лише екологічно безпечні енергоефективні матеріали, що забезпечує комфорт і зменшення вартості комунального обслуговування [4].

Міжнародний лідер із аудиту компанія «Ernst & Young Ukraine» зменшує негативний вплив на довкілля такими способами:

- використання паперу з екомаркуванням FSC (Forest Stewardship Council);
- дотримання політики у сфері закупівель, орієнтованої на виробників, які мають екологічне маркування продукції;
- застосування екологічних критеріїв при відборі постачальників, з якими працює компанія;
- передавання приборів денного світла та картриджів передаються спеціалізованим компаніям для подальшого використання;
- використання працівниками столового посуду багаторазового використання замість пластикового та багато іншого [5].

Таким чином, можемо констатувати, що в Україні все більше компаній усвідомлюють важливість екологічних проблем, виступають організаторами екологічних акцій, чим являють для інших взірць екологічно відповідальної поведінки. На нашу думку, розв'язання екологічних проблем потребує консолідації усіх ключових стейкхолдерів: держави, бізнесу, науки, освіти, громади.

Список літератури

1. Environmental Performance Index - Ukraine [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://epi.yale.edu/epi-results/2020/country/ukr>.
2. Збереження екосистеми [Електронний ресурс] // АТ "Альфа-Банк". – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://alfabank.ua/ru/about/sotsialna-vidpovidalnist-2020/eco-day>.
3. Звіт про прогрес АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА «ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК» за 2020 рік // АТ "Пумб". – 2020. – С. 1–31
4. ТОП-20 найкращих екопрограм компаній [Електронний ресурс] // Перший Запорізький. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://1news.zp.ua/top-20-luchshih-ekoprogramm-kompanij/>.
5. Дослідження ЕУ: екологічна, соціальна та управлінська (ESG) [Електронний ресурс] // Європейська Бізнес Асоціація. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://eba.com.ua/doslidzhennya-ey-ekologichna-sotsialna-ta-upravlinska-esg-informatsiya-a-takozh-dani-nefinansovoyi-zvitnosti-mayut-velykyj-vplyv-na-pryjnyattya-rishen-investoramy/>.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПЕРЕВЕЗЕННІ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ

Мікосянчик Оксана Олександрівна,

доктор технічних наук, професор,
професор кафедри організації авіаційних робіт та послуг
Київський авіаційний університет, Україна

Безверха Раїса Павлівна

Студентка I курсу
Київський авіаційний університет, Україна

На основі аналізу кейсів в області застосування блокчейн технологій в мультимодальних перевезеннях при управлінні ланцюгами поставок можна сформулювати принципи, на яких ґрунтується формування стратегії щодо впровадження системи блокчейн в діяльність організацій [1]:

- цільова спрямованість. Повинні бути чітко визначені цілі і завдання впровадження нової системи, їх відповідність стратегічним цілям організації. Впроваджувана система повинна відповідати специфіці бізнесу;

- системність і ринкова орієнтація. Узгоджена взаємодія всіх учасників ланцюга поставок при впровадженні системи блокчейн з урахуванням мінливих чинників зовнішнього середовища;

- крос-функціональність. В рамках кожної організації всі підрозділи, залучені в процес вибудовування нової системи взаємин, повинні бути задіяні при розробці і подальшому управлінні системи блокчейн;

- економічна доцільність. Отримання прибутку від впровадження системи блокчейн в ланцюг поставок, приріст обсягу продажів і обороту, підвищення коефіцієнта використання потужностей організації.

Згідно із Законом України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 6 квітня 2000 р. № 1644-III небезпечний вантаж – це речовини, матеріали, вироби, відходи виробничої та іншої діяльності, які внаслідок притаманних їм властивостей за наявності певних факторів можуть під час перевезення спричинити: вибух, пожежу, пошкодження технічних засобів, пристроїв, споруд та інших об'єктів, заподіяти матеріальні збитки та шкоду довкіллю, призвести до загибелі, травмування, отруєння людей, тварин, і які за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за результатами випробувань в установленому порядку залежно від ступеня їх впливу на довкілля або людину віднесено до одного з класів небезпечних речовин.

Перевезення небезпечних вантажів транспортом відбувається різними шляхами. Який з них вибрати – залежить від пункту призначення, типу продукції, фінансових можливостей, домовленостей між учасниками вантажоперевезень.

Проаналізуємо перевезення небезпечних вантажів за видами транспорту [2].

Залізничний транспорт. Згідно даних, наданих АТ «Укрзалізниця» за 2019 рік було перевезено 14 180,077 тис. т вантажу, з яких 2 733,433 тис. т відправлено на експорт, 4 325,163 тис. т імпорتنі перевезення та 1 629,809 тис. т. транзитні перевезення. Всього було перевезено 352 279 вагонів та 27 642 контейнерів з небезпечними вантажами.

Морський транспорт. Згідно даних наданих ДП «Адміністрація морських портів України» за 2019 рік було перевезено 12 914,20 тис. т вантажу, з яких 815,085 тис. т відправлено на експорт, 8 640,698 тис. т імпорتنі перевезення та 3 458,418 тис. т. транзитні перевезення.

Стан аварійності та безпеки руху, польотів, судноплавства при перевезенні небезпечних вантажів. Протягом 2019 року спостерігалось збільшення в 3 рази кількості транспортних подій під час перевезення небезпечних вантажів залізничним, авіаційним, морським і річковим транспортом (з 11 подій у 2018 році до 34 у 2019). Втрачено 9,86 тон вантажу проти 74,9 тон у 2018. Внаслідок цих подій травмованих та загиблих немає (рис. 1). При цьому, 100% від загальної кількості транспортних подій під час перевезення небезпечних вантажів залізничним, авіаційним, морським і річковим транспортом у 2017-2018 роках сталися на залізничному транспорті.

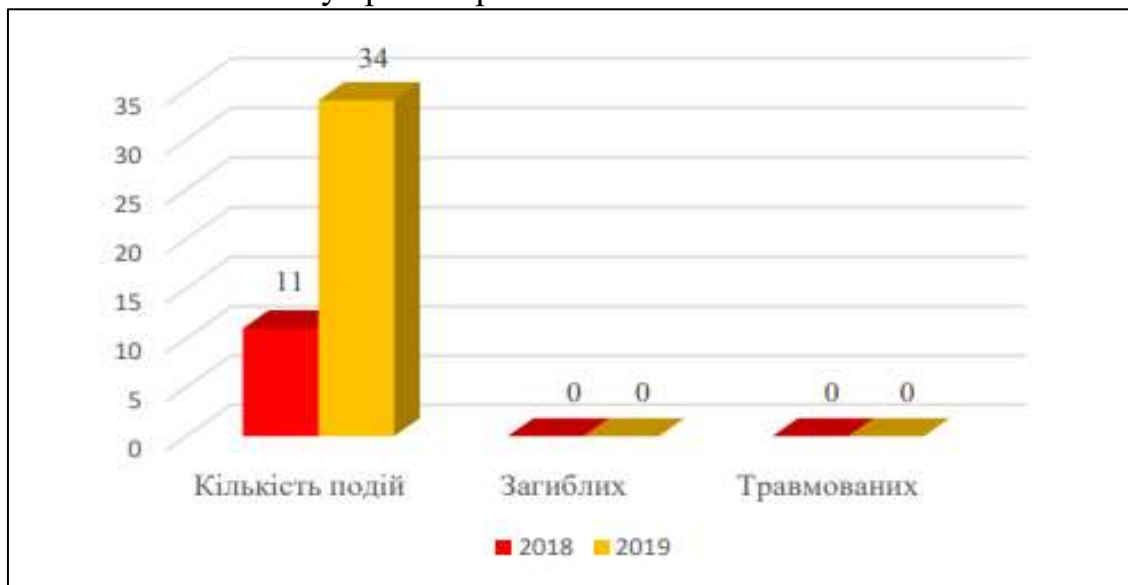

Рисунок 1. Транспортні події під час перевезення небезпечних вантажів залізничним, авіаційним, морським і річковим транспортом у 2019 році у порівнянні з 2018 роком.

У 2019 мали місце 3 аварії, 28 випадків витікання небезпечного вантажу, 2 випадки розсипання небезпечного вантажу, 1 випадок самозаймання.

Одним з способів підвищення надійності при транспортуванні небезпечних вантажів є застосування блокчейн технологій.

Перспективною є технологія Guardtime [3], яка має на меті виправити галузеві проблеми, що походять від неефективності, а також відсутності довіри та прозорості. Книга компанії використовує розумні зашифровані контракти та децентралізоване відстеження доставки, щоб швидко перевірити дані та підвищити рівень надійності оператора - перевізника, створюючи дублюючі

системи захисту від кібератак та маніпуляцій. Платформа Slync [4] поєднує блокчейн та штучний інтелект, щоб виробники та постачальники отримували інформацію в режимі реального часу про всі свої локальні та глобальні поставки. Платформа дозволяє вантажовідправникам автоматизувати монотонні робочі процеси, прогнозувати вузькі місця або проблеми в логістичному процесі і навіть отримувати огляд операцій з відвантаженням в режимі реального часу.

Застосування блокчейн технологій в мультимодальних перевезеннях при транспортуванні та доставці небезпечних вантажів дозволить підвищити надійність логістичних процесів за рахунок реалізації наступних напрямків:

- запису моменту передачі активів і їх кількості - таких, як контейнери, піддони, трейлери - при переміщенні товару по ланцюжку продажів;
- відстеження замовлень на продаж або купівлю, відправка і зміна повідомлень про доставку, квитанцій, договорів або інших пов'язаних з вантажоперевезенням документів;
- вчасної перевірки сертифікатів щодо походження небезпечного продукту;
- зв'язування фізичних товарів, контейнерів, транспорту і обладнання з серійними номерами, цифровими мітками, штрих-кодами за допомогою RFID-міток (радіочастотний ідентифікатор);
- обміну відомостями про процес збору продуктів, виробництв, доставці, фінансових розрахунках і обслуговуванні.

Список літератури

1. Панюкова В. В. Международный опыт применения технологии блокчейн при управлении цепями поставок // Экономика. Налоги. Право. - 2018. - №4. – С. 60-67
2. Мельниченко О.В., Гартінгер Р.О. Роль технології блокчейн у розвитку бухгалтерського обліку та аудиту / О.В. Мельниченко, Р.О. Гартінгер // Współpraca Europejska NR / European Cooperation. - 2016. - Vol. 7(14). - С. 9-17.
3. Buldas A., Laanoja R., Laud P., Truu A. (2014) Bounded Pre-image Awareness and the Security of Hash-Tree Keyless Signatures. In: Chow S.S.M., Liu J.K., Hui L.C.K., Yiu S.M. (eds) Provable Security. ProvSec 2014. Lecture Notes in Computer Science, vol 8782. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-12475-9_10
4. Tailor Slync to your supply chain needs [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.slync.io>

АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССНОГО ПОДХОДА В ОРГАНИЗАЦИИ НА ОСНОВЕ ИНСТРУМЕНТОВ МОДЕЛИРОВАНИЯ

Тясто Сергей Александрович,
кандидат технических наук, доцент кафедры АСОИиУ
ФГБОУ ВО «Московский государственный
технологический университет «СТАНКИН», Россия

Пачкова Анна Александровна,
магистрант 2 курса
ФГБОУ ВО «Московский государственный
технологический университет «СТАНКИН», Россия

Актуальность реализации процессного подхода к управлению бизнес-процессами в настоящее время является современным стандартом диагностики, планирования, организации и совершенствования деятельности организации. Внедрение процессного подхода позволяет организации добиться высокой эффективности в работе, максимизировать прибыль и сократить издержки. Внедрение полноценного управления бизнес-процессами стало возможно при идентификации и полном моделировании процессов.

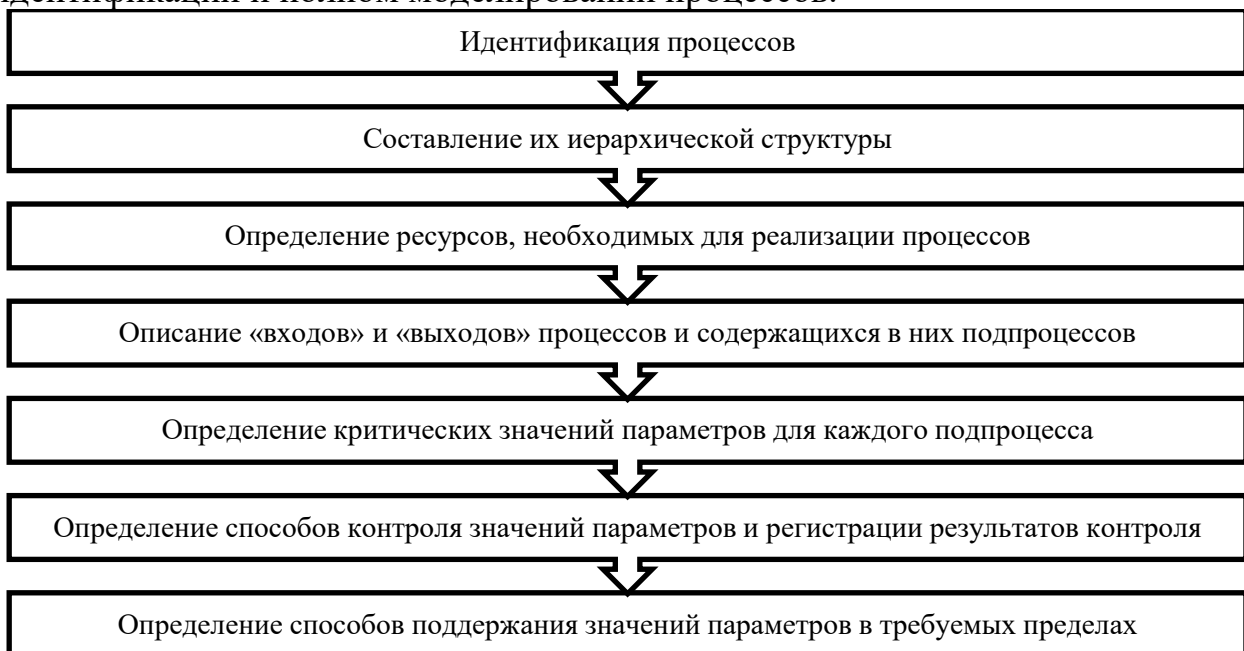

Рисунок 1.7 – Этапы моделирования процессов деятельности организации здравоохранения

Это позволяет представить деятельность организации, начиная с этапа поступления требований клиента и заканчивая передачей готовой продукции (услуги), в виде сети процессов.

Правильное управление процессами неизбежно приводит к получению конечного продукта высокого качества. Это обусловлено тем, что использование функциональных моделей процессов позволяет провести оценку необходимости и возможности внесения изменений в процессы с целью их улучшения, а также степени влияния внесенных изменений на качество услуг; оптимизировать использование имеющихся ресурсов (персонала и оборудования). Моделирование процессов позволяет разработать перечень стандартных операционных процедур, с помощью которых осуществляется управление бизнес-процессами.

В целях совершенствования процессов организации сформируются специализированные группы и межфункциональные команды по совершенствованию систем и процессов.

При осуществлении каждого процесса организации, охватывающего многие участки, и даже различные функциональные подразделения, должно быть одно лицо, ответственное за успешное функционирование данного процесса. Группа по совершенствованию систем состоит из отдельных представителей каждого участвующего в процессе подразделения. Такая группа обеспечивает внедрение наиболее эффективной системы взаимодействия подразделений и такое совершенствование части процесса, которое бы не оказывало негативного влияния на весь процесс.

В завершение стоит отметить, что предлагаемые сегодня направления по совершенствованию бизнес-процессов организации делятся на:

- внедрение системы менеджмента качества в организации на основе процессной модели;
- формирование процессного подхода (в том числе с применением инструментария «бережливого производства»).

При этом, требования системы менеджмента качества являются универсальными, но необходимо адаптировать к специфическим задачам конкретной организации и особенностям отрасли.

Отметим, что успех работы любой системы будет зависеть от приверженности организации следовать организационным изменениям на основе процессного подхода, принять и освоить новые условия работы. Многие организации уже начали внедрять системы менеджмента качества и осваивать процессный подход в своей деятельности, что позволяет говорить о том, что данная деятельность ведет к положительным результатам, и улучшение качества процессов должно стать ключевым направлением деятельности организации.

Список литературы

- 1 Кане М. М. Системы, методы и инструменты менеджмента качества: учеб. пособие / М. М. Кане. – СПб.: Питер, 2008. – 560 с.
- 2 Репин В. В. Бизнес-процессы. Моделирование, внедрение, управление. М.: «Манн, Иванов и Фербер», 2013. – 512 с.
- 3 Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования; пер. с англ. С. В. Ариничева; науч. ред. Ю.П. Адлер. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2003. – 272 с.

HEALTH OF PRESCHOOL CHILDREN AND LONG-TERM EFFECT OF LEAD

Antonova Olena,

Doctor of Philosophy, associate professor
Department of General Hygiene,
Dnepro State Medical University
of the Ministry of Health of Ukraine", Ukraine

Introduction. The issues of interaction between human and his environment are especially topical today. As a result of anthropogenic pollution of the environment with chemicals, this problem has turned into a global one. The greatest threat to the children's health from all the toxic substances is still lead, which shows the most well-known example of the neurotoxic effect on an extra sensitive child's organism. The modern experimental and epidemiological statistics show that this toxicant causes negative effects on the child's body in environmentally-related doses, which is associated with the increased absorption and manifests itself in the behavioral features of children as a result of their increased susceptibility during the critical period of their development. One of the most reliable methods that characterize the influence of toxicants on public health is the evaluation of their content in the diagnostic biosubstrates. The blood, urine, hair, teeth or nails are usually used for biomonitoring of lead. The level of lead in the milk teeth is a marker of long-termed influence of this toxicant. Especially for children, this indicator allows to characterize the content of the accumulated metal in the body, though the amount of uptaken by the teeth lead is only a small fraction of the total amount in the body. The samples of milk teeth of preschool children are easily taken in contrast to the bone tissue. The concentration of lead in the teeth is clearly correlated with the content of it in the other human biosubstrates, and that's why this type of analysis is considered as one of the best for evaluating of the total intake and content of this toxicant in the child's body.

Aim. The aim of the work is to give a hygienic assessment of the lead content in the milk teeth of preschool children, which are living in the conditions of an industrially polluted city of Dnepr and to study the indices of their psychophysiological state.

Materials and methods. The lead content in milk teeth of preschool children was studied by the method of atomic absorption spectrometry and observations of the features of their psychophysiological state. 46 children at age of 6-7 years, who attend a kindergarten located at 700-800 meters from a battery manufacturing and utilization factory were examined. Hygienic studies were carried out in accordance with the requirements of analytical epidemiology on the principle of homogeneity: age, duration of living in the area, 1-2 health groups, parents' absence of occupational hazards and bad habits, and the average material income of the family. With the help of mothers, 30 dropped milk teeth, all incisors, with differentiation into upper and lower teeth. The results were expressed in $\mu\text{g/g}$ of dental tissue and compared with the literature statistic.

The content of delta-aminolevulinic acid (δ -ALA) and coproporphyrin (CP) in the urine of the examined children was determined. Psychophysiological testing was carried out in the morning and in the afternoon individually in specially designated rooms by the tests that help evaluate the level of the development of intellectual abilities (attention, thinking, auditory and visual memory), arbitrary regulation of activity (the ability to subordinate their actions to the task), strength and vitrality of the nervous system. Statistical processing and analysis were carried out according to the standard methods of variational statistics.

Results and discussion. Analysis of the performed studies shows that the average lead content in the milk teeth of the examined children is $23.23 \pm 1.82 \mu\text{g/g}$, which is 4.6 times higher than the limit of the physiological norm recommended by the European Bureau of WHO - $5 \mu\text{g/g}$. Such a high content of lead is determined in 100% of the examined milk teeth. The determined individual variations are significant enough - from 11.3 to $38.9 \mu\text{g/g}$. Comparing with the data of other scientists it should be noted that the lead content in the milk teeth varies considerably. This may be due to the methodological difficulties caused by the selection of different types of teeth and interpretation of the results. An unrecorded factor may be the age differences of the examined children, because the lead content in the teeth increases on average by 3.4% ($0.46 \mu\text{g/g}$) annually.

The difference in the results is determined depending on the type of analyzed of teeth. Thus, the content of lead in the upper incisors is $26.78 \pm 2.37 \mu\text{g/g}$, which is 1.43 times more than in the lower one - $18.75 \pm 2.14 \mu\text{g/g}$ ($p < 0.05$), which coincides with the data of other authors about the difference between the lead concentrations in the upper and lower incisors - from 1.3-1.7 to $2.3 \mu\text{g/g}$.

High concentrations of lead in the teeth are confirmed by the increased activity of δ -ALA in the urine of the children as a type-specific effect marker for this toxicant. Its level is - $2.81 \pm 0.17 \text{ mg/g}$ of creatinine, which is almost 1.8 times more than the recommended rate for children ($1.6 \pm 0.19 \text{ mg/g}$ of creatinine), which shows the tension of porphyrin metabolism due to the constant presence of lead in their body. Individual assessment of the results revealed that 89.1% of the examined children has increased concentrations of δ -ALA.

The conducted psychophysiological study of preschoolers has allowed to reveal some of their changes. Thus, during the background assessment it was established that each second child with a long-term and intense psycho-emotional load tends to get tired quickly (45%). These children need sufficient pauses of rest and a moderate tempo of mental activity during the educational activities. There founded that 88.2% of children has a high and moderate levels of visual memory and 86.3% has the same level of auditory memory, 84% of children showed a high and average level of perception of the form of objects, 94.1% were found to have a sufficient development of general erudition, but each second child (55%) showed the low concentration of attention. This indicates the difficulty of perceiving monotonous information and the weakness of volitional efforts when focusing in one direction. In addition, 39.2% of children have a low level of prompt processing of new information, due to the lack of development of the short term memory, thinking and attention. Thus, there is confirmed that lead has an adverse effect on the health of the child population.

Conclusions. Thus, children of preschool age who live near the battery factory have an increased by 4.6 times more than the norm of lead content in the milk teeth, which is accompanied by an increasing of the activity of δ -ALA on the background of deterioration of psychophysiological parameters that appeared as fast fatigue, low level of concentration of attention and deterioration of the short term memory more than 60% of the examined ones.

PREMORBID STATE AS A PATHOLOGICAL MATRIX OF MENTAL AND BEHAVIORAL DISORDERS IN INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Osukhovska Olena

doctor of Medical Sciences, senior researcher
employee, head of the Department of psychiatry
dependency States, Government agency
"Research Institute of Psychiatry
of the Ministry of health of Ukraine", Kiev, Ukraine

Kovalenko Natalya

psychiatrist, Municipal non-profit enterprise
"Regional Psychiatric Hospital No. 4"
of the Odessa regional council»,
Bilgorod-Dniestrovsky, Ukraine

Forced migration is one of the most acute problems of the modern world. The annual report of the Office of the United Nations High Commissioner for refugees on Global Trends shows that as of the end of 2019, 79.5 million people were displaced, almost twice as many as in 2010 (41 million people.). The report also notes a decrease in the prospects for refugees in terms of hopes for an early improvement in their situation. The most destructive for humans are military actions related to anthropogenic (other people pose a threat) extreme situations. In addition, the main traumatic factors in military conflicts are the immediate danger to the life and health of an individual and his relatives, the death of loved ones, and physical injuries [1]. Most foreign researchers who studied mental disorders in refugees from the former Yugoslavia found high rates of depression, anxiety disorders, PTSD, and disorders associated with surfactant use, which correlated with the severity of traumatic events experienced during the war [2-5].

The armed conflict in eastern Ukraine, which has been going on since 2014, has given rise to the problem of deterioration of the mental and physical condition of Internally Displaced Persons from the conflict zone, which has led to the relevance of our research.

During the period 2015-2016, a comprehensive survey was conducted of 130 internally displaced persons (IDPs) aged 18 to 80 years, who were forced to leave their places of permanent residence in connection with the anti-terrorist operation in the east of the country and temporarily lived in sanatoriums in the Odessa region. From the general population of respondents, three representative groups were created to study the mental and behavioral disorders of IDPs associated with forced relocation and stress factors: patients with somatic pathology (HPSP) who had a disability due to somatic disease (33% of IDPs); patients with mental pathology (HPMP) and disability due to mental illness (33% of IDPs); conditionally healthy (HCH) (34% of IDPs) who

did not have severe chronic diseases or disabilities. Research methods: socio-demographic, clinical and anamnestic, psychodiagnostic and statistical.

The socio-demographic characteristics of IDPs are as follows: among the surveyed, women predominated (69.2%); by age groups, IDPs were evenly distributed in the range from 21 to 80 years; the education of almost half of IDPs in all groups corresponded to the average special level; by marital status, the vast majority of HCPP IDPs were single (60.5%), which is a consequence of the communicative characteristics of people suffering from mental disorders. The vast majority of IDPs rated their financial condition as poor (43% of IDPs) and average (36.2% of IDPs) without a significant difference between HPSP and HPMP. Also, 80% of the respondents complained of feeling unwell, and 93.8% of respondents witnessed or participated in traumatic events. Half of the respondents were forced to move for more than 1 year; more than a third (36.1%) – from 6 months to 1 year.

The vast majority of IDPs perceived their lives as problematic and were in a state of some maladaptation, which negatively affected the state of their mental health.

Among the health problems in the past, respondents in three groups were dominated by diseases of the nervous system – 41.5%, mental disorders – 38.5%, neuroses – 33.8% and behavioral disorders – 33.0%. This was followed by diseases of the sensory organs and benign neoplasms – 18.5% each. Alcohol abuse accounted for 10.8%, and eating disorders accounted for 10.0%. Congenital malformations were observed in 3.8% of IDPs, malignant neoplasms – in 1.5%. The lowest share was made up of chromosomal abnormalities – 0.8%.

These data indicate the presence of a powerful negative premorbid Matrix, against which mental and behavioral disorders are formed that accompany stress-caused maladaptation processes in IDPs, complicating the course of pathological conditions. Therefore, the development of an optimal algorithm for early diagnosis and study of the psycho-physiological state of respondents who were forcibly displaced is extremely important for timely provision of qualified psychological and psychiatric care to this contingent of people.

References

1. Стрес і людина: медико-психологічна допомога при стресових розладах: метод. посіб. / за ред. Пінчук І.Я., Бабова К.Д., Гоженка А.І. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. – 92 с.
2. Factors associated with mental disorders in long-settled war refugees: refugees from the former Yugoslavia in Germany, Italy and the UK / M. Bogic, D. Ajdukovic, S. Bremner [et al.]. // *The British Journal of Psychiatry*. – 2012. – No 200. – С. 216–223. DOI: 10.1192/bjp.bp.110.084764
3. Mental Disorders Following War in the Balkans: A Study in 5 Countries / S. Priebe, M. Bogic, D. Ajdukovic [et al.]. // *Arch. Gen. Psychiatry*. – 2010. – No 67. – С. 518–528. DOI: 10.1001/archgenpsychiatry.2010.37
4. Psychiatric and Cognitive Effects of War in Former Yugoslavia: Association of Lack of Redress for Trauma and Posttraumatic Stress Reactions / M. Başoğlu, M. Livanou, C. Crnobarić [et al.] // *JAMA*. – 2005. – No 294. – С. 580–590. DOI: 10.1001/jama.294.5.580

5. Psychological consequences of war trauma and postwar social stressors in women in Bosnia and Herzegovina / [M. Klaric, B. Klarić, A. Stevanović [et al.] // Croat. Med. J. – 2007. – No 48. – C. 167–76.

OUTCOMES OF COMPLEX TREATMENT OF ALLERGIC RHINITIS IN SCHOOL CHILDREN

Zhumaeva Z.Zh.

Bukhara State medical institute,
Uzbekistan

Despite the fact that at the present stage, practical health care has a fairly large arsenal of methods and means for the treatment and prevention of AR in children, they do not always give a positive effect.

Analysis of the results of treatment of patients with AR in children showed that they contribute to the elimination of many general and local manifestations of the disease. However, often these manifestations in the dynamics of treatment and after it persist, which is the reason for patients' dissatisfaction with the result of treatment. This circumstance may be the reason for an unjustified indication for surgical treatment. All this determines the relevance of the search for an effective

method of treating AR in children. It should be emphasized that the applied method of treatment is easily controlled by both the doctor and the patient and the parents in the process of use. The simplicity and safety of the method make it possible to use it both in a hospital and in an outpatient setting.

Key words: allergic rhinitis, children, autonomic nervous system

As in the diagnosis of AR in school-aged children, pediatricians had the greatest limitations in the process of treatment, which dictates a revision of their competence in solving this issue. [four]. Despite significant advances in modern medicine in the diagnosis and treatment of allergic rhinitis in children (AR), it remains the most common and persistent pathological condition of the body [3].

Therefore, the treatment of AR in children is a complex and not fully resolved problem of allergology, pediatrics and otorhinolaryngology. This is evidenced by the large number of methods of conservative and surgical treatment used in practice. Analysis of the results of treatment of patients with AR in children showed that they contribute to the elimination of many general and local manifestations of the disease. However, these manifestations often persist in the dynamics of treatment and after it, which is the reason for patients' dissatisfaction with the result of treatment. This circumstance may be the reason for an unjustified indication for surgical treatment [5]. All this determines the relevance of the search for an effective method of treating AR in children

Objective of the study: To study effective methods of treating allergic rhinitis in children.

Results of their discussion: The results of complex treatment of patients with AR in children, taking into account the state of the autonomic nervous system, were carried out in 119 children with allergic rhinitis included in the development of this study.

The disappearance of the main, additional and nonspecific general signs of AR;

3. Disappearance or decrease in the manifestations of autonomic changes, including indicators of cardiointervalography

4. Normalization or improvement of the value of nasal breathing function and laboratory parameters

Local decongestants were used in 178 children for strict indications at the beginning of treatment with a short (on average 5-7 days, no more than 10 days) course to reduce severe nasal congestion during exacerbation of AR and to improve the delivery of other drugs (intranasal cromones and corticosteroids) ... In order to reduce the frequency of use of the drug, decongestants of long-term (oxymetazoline) or medium duration (kilometers of kilometers) of action were used. Whenever possible, a low concentration of the drug and a shorter time was used.

The generalized result of treatment of patients with both forms of AR was as follows: clinical recovery - 84.79% and clinical improvement - 15.21%. There were no cases of deterioration or lack of dynamics by the end of treatment in both forms of AR.

Conclusions: thus, summarizing the above, we can conclude that the clinical manifestations of vegetative changes disappeared or single ones manifested in a moderate form by the end of the observation period, which indicates a fairly high efficiency of the complex therapy carried out

In conclusion, it should be emphasized that the applied method of treatment is easily controlled by both the doctor and the patient and parents in the process of use. The simplicity and safety of the method allow it to be used both in a hospital and in an outpatient setting.

Used literature:

1. Abdurakhmanova A.A., Belozarov Yu.M., Makkaev Kh.M. Assessment of vegetative status and hemodynamic parameters in vasomotor and allergic rhinitis in children // Russian rhinology. -2016. -№4. -FROM. 39-43

2. Allergic rhinitis // Clinical guidelines of the Russian Association of Allergists and Clinical Immunologists, the National Medical Association of Otorhinolaryngologists, the Union of Pediatricians of Russia. -Moscow, 2019. -S. 61

3. N. U. Narzullaev, Z. Zh. Zhumaeva The modern view on the treatment of allergic rhinitis // Doctor akhborotnomasi No. 1 (98) —2021. S. 90-92

4. Narzullaev, N., & Zhumaeva, Z. (2021). Assessment of the State of Diagnostics and Treatment of Allergic Rhinitis in School-age Children. Bulletin of Science and Practice, 7 (3), 183-188. (in Russian). <https://doi.org/10.33619/2414-2948/64/17>

5. Narzullaev N.U. A modern perspective on the treatment of allergic rhinitis Infection, immunity and pharmacology. №. 2. Tashkent. 2019, R. 135-138

6. Narzullaev N.U., Suleimanov S.F. Parameters of the immune status in HIV-infected children with acute rhinosinusitis // Journal of Infectology. - St. Petersburg, 2017.-P.24-27

7. Narzullayev N. U. The characteristic of the immune status at HIV-infected children with acute rhinosinusitis // European Science Review. - Austria, 2015. -No. 7-8. - R. 85-89

МЕХАНІЗМИ, ЩО ЗАПОБІГАЮТЬ ДОЗРІВАННЮ ФАГОСОМИ M. TUBERCULOSIS В МАКРОФАГАХ ЛЮДИНИ

Коваленко Тетяна Ігорівна

кандидат біологічних наук, старший викладач
кафедра мікробіології, вірусології та
імунології ім. проф. Д. П. Гриньова
Харківський національний медичний
університет, Україна

Лакно Марина Вячеславівна

студент I медичного факультету II курсу
Харківський національний медичний
університет, Україна

Актуальність. *Mycobacterium tuberculosis* – бактерія, яку в 1882 році відкрив Роберт Кох, як збудника туберкульозної інфекції. Туберкульоз й досі залишається однією з пандемічних хвороб та має велику частку смертельних випадків. Саме тому вивчення дії бактерії туберкульозу є важливим для винайдення дієвих методик лікування даної хвороби.

Мета дослідження. На базі статистиці існуючої літератури дослідити механізми взаємодії туберкульозної палички з макрофагами в організмі людини.

Матеріали та методи. У якості матеріалів використовувалися дослідження минулих чотирьох років, пов'язані з вивченням дії палички Коха на клітини-господарі, молекулярного підґрунтя реакцій, які відбуваються під час цієї взаємодії.

Результати. Туберкульозна паличка передається від людини до людини переважно аерогеним шляхом. Після потрапляння до організму людини через носоглотку *M. tuberculosis* відкладається в різних частинах дихальних шляхів і спричиняє розвиток туберкульозу. Потрапляючи в дихальні шляхи, паличка туберкульозу в основному фагоцитується макрофагами, дендритними клітинами та нейтрофілами [1].

Зазвичай після поглинання фагосоною відбувається негайне дозрівання з порівняно інертного компартмента в антимікробну фаголізосому. Фагосома підкислює, поглинає лізосомальні гідролази та антимікробні пептиди і обмежує надходження життєво важливих поживних речовин, викликаючи при цьому токсичний викид цинку. Окрім того, бацили активують рецептори розпізнавання образів, які збільшують протимікробну здатність фагосоми, сприяючи залученню НАДФН-оксидази. НАДФН-оксидаза генерує активні форми кисню для знищення мікроорганізмів і сприяє особливому шляху дозрівання фагосом, який називається LC3-асоційований фагоцитоз [2].

M. tuberculosis та деякі споріднені види, запобігають цим природним процесам дозрівання. Множинні ефектори дозволяють паличці Коха модулювати дозрівання фагосом, підриваючи нормальну антимікробну здатність лізосомного транспорту. Туберкульозна бактерія перешкоджає дозріванню фагосом, щоб мати змогу вижити в макрофагах, і вражаючою особливістю фагосоми *M. tuberculosis* було дефектним залученням вакуолярної АТФази і зниження рівнів зрілих лізосомальних гідролаз [3].

Крім того, склад, рух та роль металів і мікроелементів впливають на біологію мікробної фагосоми. Тож вона легко звільняється від фосфору, сірки і хлору при запальній стимуляції.

Паличка туберкульозу також безпосередньо змінює передачу сигналів господаря за рахунок секреції фосфатаз, тим самим зупиняючи критичні клітинні процеси і сприяючи виживанню в макрофагах. Протеїн- та ліпід-фосфатази, протеїн-тирозинфосфатаза А і В та кисла фосфатаза М, що секретуються *M. tuberculosis* роблять свій внесок у патогенність палички туберкульозу, порушуючи ендоцитарний шлях і сприяють зупинці дозрівання фагосом.

Класична активація макрофагів гамма-інтерфероном до інфікування дозволяє їм подолати цей процес і доставити бактерію до кислої лізосоми. Знищення *M. tuberculosis* активованими макрофагами залежить від багатьох факторів, у першу чергу від продукції оксиду азоту, низької рН лізосоми та доставки антимікробних пептидів у процесі аутофагії.

Є дані про здатність *M. tuberculosis* залишати фагосому й переходити до цитозолю клітини-господаря [4]. Така «втеча» з фагосоми, може прискорювати некротичну загибель інфікованого макрофагу і призводити до помітного підвищення зростання внутрішньоклітинної бактеріальної популяції. Це тимчасове явище, яке може мати значення відносно патології, що спостерігається на пізній стадії захворювання, але може мати менше значення для довгострокового виживання патогена в чутливих клітинах.

Висновки. *M. tuberculosis* все ще залишається найбільшою причиною смертності від цього інфекційного агента. Вирішення проблеми недостатнього вивчення фізіології та механізмів внутрішньоклітинної взаємодії туберкульозної палички з різними популяціями макрофагів господаря, мають відкрити нові способи для боротьби з цим патогенним агентом.

Список літератури

1. Tuberculosis and the art of macrophage manipulation [Електронний ресурс] // Pathog. Dis. 2018 Jun 1;76(4):fty037. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6251593/>.
2. Mycobacterium tuberculosis infection of host cells in space and time [Електронний ресурс] // FEMS Microbiol Rev . 2019 Jul 1;43(4):341-361. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6606852/>.
3. Mycobacterium tuberculosis: Bacterial Fitness within the Host Macrophage [Електронний ресурс] // Microbiol Spectr . 2019

Mar;7(2):10.1128/microbiolspec. – 2019. – Режим доступа до ресурсу:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6459685/>.

4. Mycobacterium tuberculosis in the Face of Host-Imposed Nutrient
Limitation [Электронный ресурс] // Microbiol Spectr . 2017
Jun;5(3):10.1128/microbiolspec. – 2017. – Режим доступа до ресурсу:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5550832/>.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКСТРЕНОЮ МЕДИЧНОЮ ДОПОМОГОЮ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Малонога Світлана Олександрівна
керівник оперативно-диспетчерської служби
Одеський обласний центр екстреної
медичної допомоги та медицини катастроф

Широко визнано, що системи екстреної медичної допомоги (ЕМД) становлять невід'ємну частину будь-якої державної системи охорони здоров'я (ОЗ), основною функцією яких є надання невідкладної медичної допомоги у всіх надзвичайних ситуаціях, включаючи катастрофи.

З урахуванням тих змін, що відбуваються внаслідок широкомасштабного впровадження цифрових технологій в усі сфери публічного управління та трендами у напрямі цифрової трансформації ОЗ і ЕМД трактування ЕМД виходить за межі усталених понять щодо її суті, не звужуючи змісту ЕМД суто до надання допомоги при невідкладних станах.

Показовим у цьому питанні є визначення, надане Міжнародною федерацією екстреної медицини, яке полягає в наступному: "Невідкладна медицина - це галузь практики про знання та навички, необхідні для профілактики, діагностики та лікування гострих та невідкладних аспектів хвороби та травм, що вражають пацієнтів усіх вікових груп із повним спектром епізодичних недиференційованих фізичних та поведінкових розладів; вона також охоплює розуміння розвитку долікарняних та госпітальних систем екстреної медичної допомоги та навичок, необхідних для цього розвитку" [5].

Європейське товариство екстреної медицини (EuSEM) переосмислило цю тему з деякими доповненнями, вважаючи, що невідкладна медицина - це спеціальність, заснована на знаннях та навичках, необхідних для профілактики, діагностики та управління невідкладними та екстреними аспектами захворювань та травм, на які страждають всі вікові групи з повним спектром недиференційованих фізичних та поведінкових розладів. [3,4].

Мета такої ЕМД полягає не лише у тому, щоб забезпечити стабілізацію стану пацієнта, надати медичну (невідкладну) допомогу першої лінії та захистити життя пацієнта, а й запобігти погіршенню стану його здоров'я, здійснюючи подальший догляд та моніторинг за станом здоров'я на дому, не відправляючи пацієнта до відділення невідкладної допомоги чи стаціонарного медичного закладу [2]. Це означає, що, повне відокремлення окремих служб екстреної допомоги неможливе, а тенденція полягає в тому, щоб розглядати систему ЕМД в рамках публічного управління організованим комплексом „інтегрованої охорони здоров'я”, формування якого без застосування цифрових технологій виглядає проблематичним [6].

Дана думка знайшла своє підтвердження при створенні електронної системи охорони здоров'я (ЕСОЗ - eHealth) та Єдиної системи екстреної допомоги 112,

яка охоплює значно більшу область, ніж система ЕМД і включає в себе управління наслідками катастроф; безпечне житло, їжа чи вода; наслідки війни, громадянських заворушень та тероризму для психічного здоров'я; епідеміологічні інфекційні спалахи в громаді та інші питання охорони здоров'я, які потребують швидкої рішучості для підтримки здоров'я населення [7].

Публічна політика та управління створенням належних систем екстреної медичної допомоги займають все більше місця в діяльності урядів країн ОЕСР в сфері охорони здоров'я та безпеки життя людей. Існуючі ризики та загрози здоров'ю і життю громадян підкреслюють необхідність підвищення ефективності та результативності національних систем ЕМД, в яких технології, особливо цифрові, відіграють ключову роль при формуванні державної політики в системі екстреної допомоги.

В контексті означеного на різних рівнях публічного управління приймалися відповідні рішення, нормативно-правові акти, які були спрямовані на створення єдиної системи екстреної медичної допомоги як одного із напрямів реалізації політики держави щодо забезпечення вчасної та якісної медичної допомоги кожній особі, яка її потребує.

Цифрова трансформація є важливою складовою діяльності уряду та органів влади різних рівнів України, пов'язаної з досягненням Порядку денного 2030 [1]. Технології та інновації мають вирішальне значення на всіх етапах реалізації заходів, передбачених даним програмним документом. Традиційні підходи до ІКТ, які, як правило, є вузькими, окремими та обмеженими за масштабами та впливом - відрізняються від цифрової трансформації, яка забезпечує стійкі, інклюзивні, орієнтовані на людей, міжгалузеві та спеціальні рішення.

Цифрова трансформація вимагає активної участі органів публічної влади, усіх зацікавлених сторін у зміні підходів щодо впровадження цифрових технологій у свою повсякденну діяльність та створити для цього сприятливе середовище (нормативно-правове, мати політичну волю, стратегії та програми, рівень освіти та цифрової підготовки). Здатність до інновацій в публічному управлінні має вирішальне значення для цифрової трансформації різних сфер діяльності органів влади, зокрема у такій важливій сфері, як охорона здоров'я та екстрена медична допомога.

Відповідно до існуючих тенденцій розвитку ЕМД змінюється і вітчизняне законодавство, в якому відображаються напрями державної політики розвитку ЕМД, як однієї із основних складових сучасної системи охорони здоров'я.

У даному контексті органи публічної влади виступають у ролі суб'єкта управління, який здійснює свій вплив через відповідні органи (публічну адміністрацію), до повноважень яких належить як прийняття відповідних нормативно-правових актів, так і їх виконання, що у поєднанні забезпечує реалізацію державної політики у тій чи іншій сфері публічного управління по відношенню до того чи іншого об'єкта, яким у даному дослідженні являється екстрена медична допомога.

З огляду на викладене, в процесі цифрової трансформації ЕМД України важливо врахувати наступні основні аспекти з точки зору:

I. Управління: посилення міжвідомчих механізмів координації, щоб забезпечити послідовну та стійку реалізацію державної політики, спільну відповідальність; постійне оновлення правової та нормативної бази, яка сприятиме посиленню цифрової трансформації ЕМД.

II. Розбудови інституційного потенціалу: підвищення рівня пріоритету, який надається розвитку цифрових навичок у системі ЕМД; посилення координаційної ролі Міністерства цифрової трансформації та взаємодії з Міністерством охорони здоров'я у плануванні інвестицій у цифрові технології системи охорони здоров'я та ЕМД.

Список літератури

1. Фіщук В. Цифрова інфраструктура економічного зростання / URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/cifrova-infrastruktura-ekonomichnogo-zrostannya-1408403.html>
2. Council of the European Society for Emergency Medicine. Manifesto for emergency medicine in Europe. European Journal of Emergency Medicine, 1998.1-2.
3. European Society for Emergency Medicine EUSEM. Policy statements. URL: http://www.eusem.org/Pages/About_EuSEM/Policy_Statements/Policy_Statements.html,
4. EUSEM site. What is EM? European Society for Emergency Medicine (EUSEM). URL: <https://eusem.org/about-us/what-is-em>
5. International Federation for Emergency Medicine. URL: <http://www.ifem.cc/index.html>,
6. Proceedings of WHO workshop on: "Basic highlights on hospital services masterplanning, with focus on integrated care". WHO Regional Office for Europe, Barcelona, 2008.
7. Public Safety Answering Point (PSAP). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Public_safety_answering_point

NON-FORMAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATION

Nadiia Pavlyk,

Doctor of Sciences (Pedagogy), Assoc. Prof.,
Professor of the Chair of Social Technologies
Zhytomyr Ivan Franko State University

Svitlana Sytniakivska,

Doctor of Sciences (Pedagogy), Assoc. Prof.,
Professor of the Chair of Social Technologies
Zhytomyr Ivan Franko State University

The Law of Ukraine “On Education” (2017) for the first time defines non-formal education as one that is obtained through educational programs and does not provide for the award of state-recognized educational qualifications, but may end with professional or educational qualification assignment. This definition, in our opinion, does not reflect the characteristics of non-formal education and does not actualize its importance in reforming the system of higher education and professional training.

Analysis of documents on the values and strategies of the European Higher Education Area shows the opposite trend — that is the search by higher educational institutions such forms and contents of training that would be in the plane of intersection of students’ individual interests and socio-economic demands of society. In particular, to support this thesis are the provisions:

Leuven Communiqué 2009 notes the importance of creating a higher education space focused on the needs of society and the public; official recognition of professional competencies regardless of the form of its acquisition [1, p. 1];

Paris Communiqué 2018 emphasizes the importance of students’ and teachers’, instructors’, lecturers’ participation in building the content and forms of education, providing them with opportunities for personal and social development, values of academic freedom, social responsibility, inclusive education, student-centeredness and openness [2, p. 1].

That is, the main trend of the educational space today is the search for forms of learning that would take into account both social needs and opportunities of all subjects of higher education and would be focused on meeting the needs of professional development and self-realization. We consider non-formal education to be a defined tool for meeting the social needs of students, which expands the social and professional competencies of higher school graduates.

Non-formal education as an organizational form of lifelong learning is considered as a voluntary conscious educational activity of the individual to meet his/her own interests and needs, which goes beyond compulsory education [3, p. 115].

In the Ukrainian practice of organizing non-formal education, we studied the experience of the NGO "International Center for Non-Formal Education" in creating a

platform for coordinating the actions of all stakeholders in non-formal education; NGO "Other Education" to create methodological support to ensure the quality of non-formal education; NGO "Ukrainian Association of Adult Education" publishing a practice-oriented magazine "Territory of Success" and the development of the Concept for the development of adult education in Ukraine (project). These and other public associations, in accordance with their own vision and strategy, promote the ideas of non-formal education in Ukraine, providing methodological, facilitative, instrumental support. At the same time, the potential of the formal higher education system to meet the social and personal needs of students is often overlooked by associations.

Based on the experience and communication with representatives of higher education institutions, public sector figures and social partners the analysis of the needs of non-formal education providers to improve its quality and role in the training of future professionals was conducted. It was found that a significant part of teaching staff conducts non-formal educational events and activities, due to scientific and research interests, the content of subjects or their own values and beliefs. However, the experience of non-formal education in Ukraine does not have a legal framework not only because of state validation of the level of professional competence of specialists, but also for the conditions of introduction of non-formal education in the educational process of higher education; is not systemic given the lack of targeted government programs for financial and methodological support and dissemination of effective experience of non-formal education.

It was found that when describing the experience of non-formal education, researchers pay little attention to the analysis and disclosure of participants' motivation to do it. In particular, often the description of motivation is not given or is reflected in general terms as social needs (requests of society). This may reflect two trends in the current state of non-formal education:

- 1) in its organization, agents and providers are guided by their own scientific or professional interests without analyzing the individual needs of participants;
- 2) in pedagogical activity there are currently no researches aimed at studying the motives of participation of different categories of individuals in non-formal educational projects.

We explain this trend by the originality of the development of non-formal education as an innovation in Ukrainian theory and practice, when the primary questions of the organizers are the search for organizational forms of learning, education, development (ie the answer to the question "How?"). It can be predicted that in the process of development the non-formal education sector will start to stratify depending on the individual requests of the participants due to the acquisition of a broader, comprehensive and more accessible nature. It is also possible to draw a conclusion about the need and prospects of scientific research concerning the leading motivation of participants in non-formal learning. At the same time, some project developers specified the motivational needs of the participants, such as: adaptation needs, communication needs, security needs, professional needs, creative needs. These projects are characterized by targeting specific groups of participants (rather than general), for example, people with disabilities, students of certain specialties, and so

on. That is, the specification of participants in non-formal learning allows the organizers to specify the needs to be met.

According to the results of the analysis it can be stated: the growing interest of researchers and practitioners to the problem of organization, scientific and methodological support of non-formal education in high school; the need for social partnership, communication and discourse on effective projects and practices of non-formal education in high school; the focus of non-formal education on meeting the social needs of students as a starting point for the introduction of non-formal education in higher education institutions.

References

1. The Bologna Process 2020 - The space of European higher education in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers responsible for Higher Education. - Leuven: Louvain-la-Neuve, April 28-29, 2009 *Retrieved from:* <http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/bolon/10.pdf>
2. Paris Communiqué Paris, May 25, 2018 *Retrieved from:* <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>
3. Pavlyk N., 2017. Theory and practice of organization the non-formal education of youth: [Textbook]. Zhytomyr: ZIFSU Publishing House.

THE IMPORTANCE OF USING COMPETENCY COURSES IN GEOGRAPHICAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF THE «NEW UKRAINIAN SCHOOL»

Udovychenko Iryna Vitaliyvna,

doctor of pedagogical sciences, associate professor,
vice-rector, Sumy regional institute of postgraduate
pedagogical education, Ukraine

At the present stage of development of school geographic education, the content of current methodological research presents scientific substantiation of ways of improving the quality of education, which corresponds to the basic provisions of the State standard of basic and complete general secondary education.

At the present stage of development of school geographic education, the content of current methodological research presents scientific substantiation of ways of improving the quality of education, which corresponds to a competent approach in education, which is a response to the demands of time and requires the participants of the educational process to be able to adapt quickly and to apply their knowledge flexibly to new requirements: from students ability to competently-solving non-standard situations, from teachers to organize students' learning activities and effectively manage it.

The introduction of the competence approach as the theoretical and methodological basis of modern general secondary education implies significant changes in the learning process: its goals, content, organizational forms and methods, means, results, etc., given its integrated nature.

A competency-based approach to education is responsive to the demands of time and requires participants in the educational process to be able to adapt quickly and flexibly to new requirements: from students to apply their knowledge in dealing with non-standard situations, and from teachers the ability to competently organize learning activities and effectively direct it.

Society now needs advanced pedagogy with an effective system of intellectual and psychological development of the individual, which contributes to the formation of: creative and critical style of thinking; ability to analyze any problems, establish cause and affect relationships, identify contradictions, predict likely options for completing educational tasks, including professional orientation.

The current stage of reforming education in Ukraine is characterized by improving its content, increasing the amount of information needed and at the same time reducing the time spent on its acquisition, and the level of education of students and educators is determined not so much by the volume of knowledge, but by the willingness to solve problems of varying complexity (on the basis of skills, attitudes), competences, including global ones, to which the process of teaching geography at the profile level in general secondary education institutions is directed [1].

In this context, it is appropriate, in our opinion, to supplement the course of geography (profile level) special courses, modern and interesting for the students of the upper classes of subjects, the study of which will facilitate their mastery of sections, topics of study programs at a high theoretical level.

In spite of the considerable number of scientific publications on this topic, the problem of justifying the implementation of logistic strategies in the practice of teaching geography of students at the profile level remains poorly understood. Hence, – the purpose of our article is to substantiate the importance of studying lean-logistics in the process of teaching geography at the profile level at school in order to form a competent graduate.

As our original analysis proves, the question of lean-logistics in geography has largely not been considered by scientists at an angle view of teaching at the profile level students of general secondary schools education.

For the most part, logistics was considered as well as by foreign and native scientists at different times, from the perspective of logistics management (E. Krykavsky [2], N. Chukhray [2], etc.), marketing logistics (M. Kristopher [3], H. Peck [3], etc.), logistics management (T. Lepeyko [4], V. Ponomarenko [4], K. Tankov [4], etc.), professional competencies (M. Petrova [5], L. Popova [5], V. Tarnovo [5], etc.) and others.

However, despite the abundance of research, it is currently lacking methodology, methods of teaching logistics and studying lean-logistics by students of educational institutions at the profile level, which has led to the interest in this problem and prompted the justification for the implementation of logistics strategies in practice of teaching geography, generalization methodological tools for the implementation of the elective courses of logistics direction to the practice of general secondary education institutions for the purpose of formation a competent graduate.

Thus, by introducing elective courses of competency in the educational process in the geography and in accordance with the requirements of the Concept «New Ukrainian school» [6], it is directed to the formation of key competencies: communication in the state and foreign languages; mathematical literacy; competencies in the natural sciences and technologies; information and digital competence; ability to learn throughout life; social and civic competencies; enterprise; general cultural literacy; environmental literacy and a healthy life are embodied in the results of education (knowledge, skills, attitudes), which is especially relevant at the present stage of development of education and forms the conceptual basis for organizing the process of teaching students geography of grades 10-11th. a profile level, that is the content of the components («skills», «attitude», «learning resources») obtained in the process of mastering geography, which were embodied in the results (knowledge, activity, value components) of obtaining general secondary education (general and concrete expected results).

Key competencies such as communication in the state language, the ability to learn throughout life, competencies in the natural sciences and technologies, initiative and enterprise, environmental literacy and a healthy lifestyle, digital information, social and civic competencies [7], to a greater degree than others, can be formed immediately

by means of all subjects, forms of extracurricular activities, which is substantive content lines are aimed at (environmental security and sustainability, civil liability, health and safety, entrepreneurship and financial literacy) and the updated geocentric content of geography education for students of grades 10-11th. a profile level by means of putting into practice the content of the proposed and effectively (positively) tested by the author course «Lean-logistics in geography».

So, it is necessary and effective process of teaching geography at the profile level of high school students as expedient, systematic and complex process, in which there is the connection of didactic and methodological functions that leads to the competently oriented teaching of geography in high school and is tools for mastering the content of the course «Lean-logistics in geography».

Thus, the development and use by teachers of the author's curriculum, such as «Lean-logistics in geography», diversifies the educational process, makes it interesting and up-to-date, adapted to the needs and preferences of students, and their framework nature contributes to the teachers' creative approach to the development of didactic providing, structuring the content and constructing scientific and methodological knowledge of space-time patterns in geography and pedagogical modeling of the subjects activity in the process of geography.

References

1. Concept of realization of state policy in the sphere of reforming of general secondary education «New Ukrainian School» for the period up to 2029: *electronic resource*, access mode: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (accessed: 12.27.2016).
2. Krykavsky, E. and Chukhray, N. (2004). *Industrial Marketing*, Lviv: Lviv Polytechnic University, 320 .
3. Kristopher, M. and Peck, X. (2005). *Marketing Logistics*, Moscow: Technology, 240.
4. Ponomarenko, V. and Tankov, K., and Lepeyko T. (2010). *Logistic management*, Kharkiv: VD INZHEK, 210.
5. Tarnovo, V., and Popova, L. and Petrova, M. (2020). Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy: *collective monograph*. Plovdiv: Publishing House ACCESS PRESS, 532.
6. Concept of profile education in high school: *electronic resource*, access mode: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/ (accessed: 04.19.2014).
7. Topuzov, O. M. (2018). Development of geography as a school subject in the economy of information society. *Scientific and technological revolution of the 21st century 2018*, Karlsruhe-Germany, Published by Sergeieva&Co, 22–25.

РОЗВИТОК ДІАЛОГОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В ІНШОМОВНІЙ ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Безена Іван Михайлович

завідувач кафедри соціально-гуманітарної освіти
КЗВО ДАНО ДОР

Богатирьова Тетяна Миколаївна,

старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти
м. Дніпро, Україна

Сучасні трансформації в шкільній освіті України направлено на новий зміст та якість освіти, розбудову пріоритетів людиноцентризму та оптимізації освітнього процесу відповідно до європейських практик. Ключовим питанням вказаного процесу є проблема здійснення змістової інноватики іншомовної шкільної освіти, яка має направлятися на розвиток наскрізних особистісних іншомовних компетентностей, гнучкої комунікації як рідною так й іноземною мовою для успішної життєвої самореалізації.

Наше дослідження проведено відповідно до науково-дослідницької теми кафедри соціально-гуманітарної освіти закладу вищої освіти за напрямком «Соціально-гуманітарна освіта і особистість: сучасні змістовні трансформації», який зареєстровано в ДНУ «УкрІНТЕІ» за №0118U004951 від 04.2018 року.

Не заперечно, що в глобалізованому світі національні освітні системи зорієнтовано на ефективну підготовку молоді до формування ціннісних основ для життя, які актуалізуються в нестійких і складних реаліях сучасного життя. В той час, ми відмічаємо, що будь яка національна система шкільної освіти базується на ключових атрибутах: державних стандартах, навчальних програмах та критеріях для підсумкового тестування. На наше глибоке переконання шкільна освіта покликана сформувати ключові іншомовні вміння та гнучкі навички мовленнєвої комунікації у молоді для критичного сприйняття й розуміння інформації, яка окреслюватиме подальшу активну роль у глобалізованому суспільстві.

На разі особливо важливим є відпрацювання інструментів побудови міжособистісних стосунків, формування неупередженого ставлення до різноманіття світу та цивілізацій і культур. В окреслених контекстах актуальними є проблеми розвитку індивідуальних навичок ведення ефективного та відкритого діалогу для досягнення поставленої мети, ключовим аспектом якого є виховання толерантної і активної особистості. Існує багато комунікативних форм міжособистісного спілкування, але найбільше актуальними є: дискусії, дебати і діалоги. Адже дискусія постає найпоширенішою формою колективного обговорення, мета якої через відкрите і спільне комунікування прийти істини розв'язання загальної і суспільної проблеми [1].

У освітніх системах нашої країни надається перевага такій формі комунікації як дебати, яка чітко структурується і спеціально організованим публічним обміном думками за актуальною темою. На відміну від інших форм обговорення, індивідуальні або суспільні дискусії та дебати мають ознаки переваги думок/світоглядів/оцінок одних над іншими, у діалозі ключовим є розуміння, що всі переможці, які спільно досягають ефективних результатів для всіх. Тому відповідно вважаємо саме діалог процесом, завдяки якому учасники краще розуміють інший спосіб/світогляд на життя, позитивно сприймають цінності та вірування інших, сприяють досягненню миру і розвитку для всіх. Вона призводить до розуміння другої сторони і взаємної поваги, коли здобувачі освіти набувають життєвих вмінь та спільно знаходять шляхи висловлення своєї думки не через поглиблення конфлікту, а вибудовування загального порозуміння [2].

За результатами проведеного моніторингу педагогічних практик на уроках іншомовної освіти визначаємо, що актуальними є питання: забезпечення створення умов безпеки (психологічної, фізичної та комфортності життєвого середовища); чіткості правил поведінки в ході діалогу; забезпечення достатнього рівня довіри і неупередженості; спільної участі не дивлячись на індивідуальні особливості (інклюзивність процесу та можливостей); розуміння ролі розпорядника діалогу, який неупереджено спонукає, сприяє і підсилює відкритість та безпеку діалогу; принципи рівності і відсутності домінування одних над іншими тощо [3; 4].

У даних процесах саме вчитель займає особливе місце, адже він є арбітром з позиції суспільства, окреслюючи спільні цінності, позиції, погляди та прагнення до реальних практик процесу діалогу, також має відчувати настрої особистості в конкретній ситуації. Так, в контексті розгляду іншомовних тем за проблемами культури носія мови, прикладів суспільного життя або врегулювання збройних конфліктів, мають постати підсумкові питання взаємного обміну світоглядними позиціями, досягнення компромісу та сприйняття позиції і принципів інших осіб. Для діалогу актуальним є активне слухання іншої сторони, дотримання культури взаємного спілкування, комунікативних концептів (фрази, жести, паузи та дії) та прагнення знайти компроміси. В даному аспекті актуальними є розвиток критичного мислення (вміння пояснити, чому вони прийшли до цих висновків, захистити власну точку зору та знайти аргументацію) та рефлексія (краще оцінювання і усвідомлення життєвого досвіду).

Для іншомовної шкільної освіти актуальним є активність мовно-комунікативних практик, застосування певного словникового запасу, які сприятимуть мотивації до вивчення мови і відпрацювання методів ефективного діалогу. Крім того окреслене сприятиме формуванню розуміння значення глобального громадянства – свідомого використання онлайн- інструментів з комп'ютерної техніки та спілкування в соціальних мережах, розвитку взаємодії, набуття життєвого досвіду з використанням інформаційного контенту світу. Підсумовуючи, відмічаємо, що до активних практик іншомовної шкільної освіти займають реальні життєві ситуації та застосування практики компетентностей: говоріння, слухання, визначення комунікативних особливостей словникових

відомостей й особливого місця у окресленому питанні суспільного індикатора – педагога.

Список літератури:

1. Training Resource by Tony Blair Institute for Global Change, London, 2017.
2. Голуб Н. Б. Діалогізація процесу навчання української мови учнів основної школи, Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах, 2017.
3. Гаврилина Л. К. Диалог как необходимая составляющая коммуникативной подструктуры учебных занятий. Современные проблемы науки и образования. Педагогические науки. 2007. №4.
4. Bezena I. Human nature of a modern person and education: Jürgen Habermas's views. Revista Dilemas contemporáneos: Educación, Política y Valor. Mexiko. 2020. URL: https://dilemas-contemporaneos-educacio.webnode.es/_files/200006662.....pdf

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» ТА «ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ» У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Білосоевич Іван Анатолійович,
к.п.н., доцент КОГПА ім.Тараса Шевченка

Олексюк Марія Петрівна, к.п.н.
доцент кафедри КОГПА ім.Тараса Шевченка

При формуванні загальних, фахових компетентностей та програмних результатів навчання освітніх програм всіх напрямків вказано, що при ознайомленні з дисциплінами «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» здобувачі вищої освіти повинні опанувати такими компетентностями, як «здатність формувати бажання дотримуватися здорового способу життя та усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини», «оперування методами захисту персоналу і населення від наслідків аварій та катастроф» та ін. Тобто практично усі спеціальності при формуванні освітніх програм неминуче потребують використання складових, пов'язаних з безпекою.

Структурно-логічні схеми освітніх програм підготовки за рівнем «бакалавр» відображають питання безпеки, оскільки є такими, які використовують досягнення та методи фундаментальних та прикладних наук з біології, фізики, хімії, ергономіки, соціології, психології, екології, економіки, менеджменту тощо і дозволяють фахівцю реалізувати завдання, пов'язані з обраною професією та врахуванням небезпек, які провокують ситуації надзвичайного характеру і наслідки їх реалізації. Мета вивчення вказаних дисциплін полягає у набутті здобувачем вищої освіти компетентностей, необхідних для реалізації професійної діяльності за обраною спеціальністю з врахуванням небезпек та їх чинників, які можуть привести до небажаних наслідків на об'єктах господарювання, а також усвідомлення відповідальності за особисту та колективну безпеку.

Завданням вивчення цих дисциплін є освоєння знань, вмінь та навичок вирішення професійних завдань з урахуванням галузевих вимог щодо реалізації безпеки працюючих та захисту людей під час надзвичайних ситуацій і формування рівня свідомості щодо особистої відповідальності за рівень безпеки та охорони праці на об'єктах галузі, техногенних та культурних цінностей в рамках обґрунтовано прийнятних вимог щодо рівня ризикового балансу [2].

Необхідність вивчення загальноакадемічних курсів «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» майбутнім фахівцем надасть у подальшому можливість знизити ризик небезпек в побутовому та професійному середовищах. У регулюванні міжособистісних відносин у будь-

якій галузі роль відіграє держава. Тому питання охорони праці в організації чи на підприємстві, безпеки побутової тощо закріплені на законодавчому рівні [2].

Освітній компонент «Безпека життєдіяльності» має призначення: усвідомлення того, що людина, як головна цінність суспільства, заслуговує уваги, виховання гуманного, свідомого ставлення до питань особистої безпеки та безпеки оточуючих в різних сферах людських взаємовідносин; формування навичок ідентифікації небезпечних і шкідливих вражаючих чинників і створення сприятливих умов для життєдіяльності людей на відповідній території; контролювати проектування техніки і технологічних процесів згідно з вимогами сьогодення екології з урахуванням стійкості функціонування об'єктів господарювання та технічних систем; прогнозування можливих умов і прийняття виважених рішень під час надзвичайних ситуацій щодо захисту населення та персоналу від можливих негативних наслідків; забезпечення якісного оволодіння новим стереотипом поведінки людини для гідного існування в нових умовах, які диктує суспільство [5].

Логічним наступництвом у циклі освітніх компонентів, розпочатих «Безпекою життєдіяльності» є «Основи охорони праці». Вивчення здобувачами цієї нормативної дисципліни у ЗВО України передбачає Конституція України (оскільки забезпечення життя та здоров'я особистості є обов'язком держави, адже людина та її здоров'я є найбільшою цінністю у житті). Цього вимагає Концепція ООН «Про сталий людський розвиток». Ряд Законів України теж говорять про це («Про охорону праці», «Про охорону здоров'я», «Про цивільну оборону», «Про захист населення і територій в надзвичайних ситуаціях техногенного та природного характеру» та ін.).

Щоб активізувати пізнавальну діяльність студентів під час аудиторних занять слід використовувати такі методи навчання: **наочні** (екскурсія на виробництво з подальшим аналізом спостережень й обговоренням небезпечних чинників для людини); **відтворювальні** (аналіз конкретних ситуацій дійсності, розв'язування навчальних і виробничих небезпечних ситуацій, під час яких здобувачі самостійно завдяки пошуку різних варіантів шукають виходи з кризових ситуацій, будують поведінкові моделі, а також перевіряється правильність результатів відповідно до обговорення поставленого завдання або ситуації з виходом з кризи) [4]; **практичні** (за допомогою розгляду різних проблем повсякденної дійсності з безпеки життєдіяльності, побудова дерева помилок) [1]. Навчальний матеріал подається студентам у вигляді проблеми, знання здобуваються в результаті практичної роботи. Під час виправлення помилок їм потрібно дізнатися про результати своїх дій, дати оцінку власній роботі.

Отож, засвоєння освітніх компонентів «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» пропонує не лише сформулювати високий рівень знань професійної підготовки, а й дати розуміння найвищої цінності людини та людського життя. Завдання такої підготовки полягає в оволодінні теоретичними

знаннями та практичними вміннями й навичками, які необхідні для майбутнього фахівця. Дана форма навчання надасть змогу майбутньому спеціалісту галузі засвоїти навички аналізу різноманітних кризових ситуацій, наочно уявлення особливостей прийняття рішень в ситуаціях невизначеності, аналізу різних підходів до розробки остаточного дієвого плану дій, навчання приймати самостійне рішення на основі аналізу ситуацій, а також навчитися уміло за допомогою такого аналізу будувати модель виходу з кризових ситуацій, вивчення таких освітніх компонентів є необхідною умовою формування програмних результатів навчання здобувача вищої освіти. Зміст цих дисциплін з огляду на чітку сформовану структуру має на меті ознайомити студентів ЗВО з їх особистими правами та обов'язками під час наступного працевлаштування та безпосередньо під час виконання своїх професійних обов'язків. Дані дисципліни залишаються в ракурсі інтересів здобувачів вищої освіти практично усіх без винятку спеціальностей, що підтверджується переліком компетентностей та програмних результатів навчання.

Список літератури

1. Бегун В.В., Науменко І.М. Безпека життєдіяльності. – К.,2004. -328 с
2. Жданова В. Г. Працезохоронна підготовка майбутніх фахівців з економіки на прикладі нормативної дисципліни «Основи охорони праці». Техногенноекологічна безпека України: стан та перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської наук. практ. конф. Ірпінь, 2013. С. 122–123.
3. Желібо Є. П., Заверуха Н. М., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. / За ред, Є. П. Желібо. 6-е вид. - К.: Каравела, 2008. — 344 с.
4. Зоріна М. О. До проблеми визначення актуальності й особливостей формування культури безпеки життєдіяльності. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2010. 8. С. 149–153.
5. Охорона праці: навчальний посібник / за ред. В. Кучерявого. Львів : ОріянаНова, 2007. 368 с.
6. Пістун І. П. Безпека життєдіяльності: навчальний посібник / художнє оформлення К. І. Мозгова, Суми : Видавництво «Університетська книга», 2000. 301 с.

ВИКОНАВСЬКА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ПО ФОРТЕПІАНО

Заря Л.О.

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри фортепіано
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно
-педагогічна академія» ХОР
Україна

Костенко Т.С.

студентка 311 м. гр.
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно
-педагогічна академія» ХОР
Україна

Навчання та вдосконалення виконавської підготовки студентів на заняттях з фортепіано можна поділити на *етапи* (інформативно-аналітичний етап, фахово-орієнтований, творчо самостійний), для яких визначили певні *методи і форми* роботи викладача. До них віднесено:

1. Інформативно-аналітичний етап, який передбачає використання таких *методів роботи* зі студентами:

- пояснювально-ілюстративний;
- метод індивідуальної бесіди;
- навчальна дискусія;
- метод ескізного ознайомлення з музичним твором;
- образні асоціації;
- методичні проекти.

2. Фахово-орієнтований етап передбачає такі *методи роботи*:

- виявлення мистецьких аналогій;
- пошукові;
- евристичні;
- педагогічного моделювання;
- діалогу та дискусії;
- пояснювально-ілюстративний;
- активізація слухових уявлень;
- демонстрація музичного твору.

3. Творчо-самостійний етап уміщує наступні *методи*:

- художньо-виконавський аналіз;
- варіативності інтерпретацій;

- рефлексивні;
- аналітичні;
- інтерпретаційного самоконтролю.
- презентація виконання музичного твору (на концерті, конкурсі).

До *форм роботи* в інформативно-аналітичному етапі віднесено:

- індивідуальні заняття в класі основного музичного інструменту;
- співбесіди;
- музичний лекторій.

Форми роботи фахово-орієнтованого етапу вміщують:

- індивідуальні заняття в класі основного музичного інструменту та акомпанементу;
- музичний лекторій;
- виконавську практику;
- самостійну роботу.

Щодо *форм роботи* на творчо-самостійному етапі віднесено:

- індивідуальні заняття в класі основного музичного інструменту та акомпанементу;
- музичний лекторій;
- виконавську практику;
- творчо-самостійну роботу.

Усі перелічені форми роботи мають свою мету та визначаються певними завданнями. *Завдання* передбачають:

- уміння якісно виконувати музичні твори різних стилів і форм;
- уміння розкривати художній образ музичного твору на основі точного прочитання нотного тексту і власного виконавського досвіду;
- володіння навичками самостійної роботи над музичним твором;
- знання специфіки виконання репертуару, включеного в програми шкіл та дитячих садків по слуханню музики «(уміти виконувати фрагменти, епізоди творів, інтонації, що допоможе зупиняти увагу дітей на найбільш виразних або значних моментах)» [1]. Тобто, відповідно до завдань, на заняттях фортепіано важливо урізноманітнювати зміст, методи навчально-виконавської роботи зі студентами.

У психолого-педагогічній літературі виділено чимало причин, які мають впливати на вибір методів навчання. До них віднесено:

- закономірності та принципи навчання, які витікають з них;
- цілі та завдання навчання;
- навчальні можливості студентів (вікові, рівень музичної підготовки, особливості виховання, психофізіологічний стан);
- можливості вчителів (досвід, рівень підготовки, знання типових ситуацій процесу навчання);
- урахування міжпредметних зв'язків;
- вплив музичного оточення поза заняттями.

До основних методів роботи викладача спеціального фортепіано відносять:

- інформаційний;

- пояснювально-ілюстративний;
- індивідуальна бесіда.

Індивідуальна бесіда уміщує розповідь про творчість композитора, історичні обставини, жанр, стиль тощо. Надання студенту інформації про особистість композитора, його епоху; історію виникнення та стильові закономірності твору, а також проведення стилістичних паралелей між різними творами одного автора (інших авторів) стає передумовою для кращого розуміння ідеї твору («про що я граю») та викликає в студента бажання дізнатися більше про тих чи інших композиторів, зіставити та порівняти їхню творчу спадщину, а як наслідок – з'являється розуміння та грамотне виконання музичного твору на фортепіано.

Важливою роботою на заняттях фортепіано є ескізне ознайомлення з музичним твором. Суть його полягає у вирішенні наступних завдань: розуміння змісту твору в цілому, художнього образу та виявлення основних засобів виразності, при цьому не обов'язково вивчати твір напам'ять і досягати технічної досконалості [2].

Отже, на занятті спеціального фортепіано треба навчити студента таким чином, щоб у майбутньому перед школярами він зміг виконати твір яскраво, образно, емоційно й доступно, створити в класі атмосферу захопленості музичним мистецтвом узагалі, щоб урок став не тільки навчальним предметом, але й могутнім засобом виховання, здатним емоційно та естетично збагатити духовне життя школярів.

Список літератури

Цюлюпа Н. Л. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки: автореф. дис. канд. пед. наук / Н. Л. Цюлюпа. – Київ, 2009. 20 с.

Щолокова О.П. Філософські засади мистецької освіти/ О.П. Щолокова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова – Київ, 2019. С. 9-13.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ В РІЗНИХ СФЕРАХ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Зозуля Оксана Вікторівна,

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Балаклійський педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, Україна

Конарева Єлизавета Віталіївна,

студентка III курсу
Балаклійський педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, Україна

Кожна дитина є неповторною індивідуальністю, має свої схильності та особливості, без урахування яких складно уявити якісний виховний та освітній процес. Персоналізація та індивідуалізація є саме тими умовами, завдяки яким можна забезпечити повноцінний розвиток особистості дитини, розкрити її здібності, що є предметом нашого наукового інтересу. Особливості реалізації персоналізованого та індивідуального підходу у дошкільній освіті є предметом нашого наукового інтересу [4].

Персоналізація та індивідуалізація дошкільної освіти може стати складним завданням для всіх учасників освітнього процесу. Ця складність обумовлюється груповою формою навчання у закладі дошкільної освіти та індивідуальним засвоєнням знань дошкільниками. Тому для вихователя постає питання, яким чином побудувати освітній процес так, аби комбінувати і індивідуалізацію, і звичні виховні процеси, аби кожна дитина виявляла динаміку у своєму розвитку [5]. Персоналізований та індивідуальний та підхід потребує не лише творчого ставлення від вихователя, а й знання особливостей усіх дітей у групі.

Педагог може обрати та інтегрувати у свою діяльність наступні практики:

- створювати та підтримувати добрі групові традиції «Ранок радісних зустрічей» (понеділок) та «Солодка година» (п'ятниця);
- враховувати настрої та побажання дітей при плануванні життєдіяльності протягом дня;
- залучати дітей до облаштування групи та враховувати їх побажання;
- забезпечувати умови (вільне місце, матеріали тощо) для різноманітної змістовної самостійної діяльності дітей, як колективної, так і індивідуальної;
- реалізувати гендерні інтереси при плануванні розвиваючого середовища тощо.

Розглянемо детальніше основні сфери діяльності дошкільника, в яких можливо здійснювати індивідуалізацію й персоналізацію.

В художньо-естетичній діяльності варто задовольняти потребу дітей у творчому самовираженні через низку умов:

- надавати можливість самостійного вибору виду діяльності, сюжетів, матеріалів та засобів втілення художнього задуму;
- підтримувати ініціативу, прагнення до імпровізації при самостійному втіленні дітьми художніх задумів;
- сприяти появі у дитини відчуття, що продукт її творчої діяльності (танок, вірш, малюнок тощо) цікавий іншим (батькам, рідним та близьким, робітникам закладу дошкільної освіти тощо);
- створювати умови для праці з різними матеріалами (природними, викидними);
- залучати дітей у різні види художньо-естетичної діяльності, в сюжетно-рольові та режисерські ігри, допомагаючи освоювати різні засоби, матеріали та способи реалізації задумів (у тому числі в спільній дитячій діяльності);
- заохочувати до проявів дитячої безпосередності;
- залучати дітей до імпровізованого моделювання як реально існуючих об'єктів, так і вигаданих дітьми;
- високо оцінювати ініціативність та самостійність у втіленні художнього задуму;

- влаштовувати виставки дитячої творчості, організовувати концерти тощо.

У пізнавальній діяльності слід підтримувати розвиток індивідуальних особистих пізнавальних інтересів через:

- технологію «Скарбничка» та «Особисті Колекції»;
- простір для творчості у процесі занять з формування елементарних математичних уявлень, у тому числі в розвиваючих зошитах із завданнями;
- складання/ малювання задач;
- технологію колективної аплікації/ геометричної аплікації;
- естетичну подачу знаку – цифри, літери та ін.

У фізичному русі забезпечуємо персоналізацію та індивідуалізацію у:

- вільній імпровізації;
- виборі видів активності на прогулянці;
- вільному руховому режимі протягом дня;
- створенні розвиваючого предметно-просторового середовища для активного руху у спортивній залі та на ділянці закладу дошкільної освіти;
- уникненні змагань усередині групи.

Для персоналізації та індивідуалізації *мовленнєвої діяльності* пропонується:

- надавати пріоритету розвитку діалогічного мовлення;
- спонукати мовленнєву творчість відповідно вікових можливостей: вокально-звукову, словотвір, вигадкування казок та історій;
- створювати умови для різноманітної театралізації та розгортання сюжетно-рольових ігор.

У соціально-комунікативній сфері можна створювати індивідуальні проекти, які зображають смаки та уподобання дитини та її родини:

- «Сімейне книговидання»;
- «Герб моєї родини»;

- «Історія моєї родини»;
- «Мої улюблені міста (фотопроект), «Наші домашні улюбленці»;
- «Малюнок сім'ї»;
- «Автопортрет»;
- «Що вміють наші руки» та ін.

Таким чином, персоналізація та індивідуалізація режимних та виховних моментів не є складним процесом, якщо педагог вміло використовує знання про особливості, індивідуальні можливості та здібності дітей. Вважаємо, що інтеграція цих ідей в освітньо-виховну практику вихователів спрямує педагогічний процес на персоналізацію та індивідуалізацію, залучить дітей до активної діяльності, допоможе краще сприймати програмовий матеріал. Результатом цього стане успішне формування у дошкільників готовності до школи та подальшого навчання й розвитку.

Список використаних джерел:

1. Домбай О.В. Модель реализации принципа индивидуализации в учебно-воспитательном процессе дошкольного образовательного учреждения. *Проблемы педагогики*. 2016. № 7.
2. Індивідуалізація освітнього процесу в ДНЗ : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта» / уклад. А. М. Аніщук. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 202 с.
3. Козыревская А.В., Усатая Е.Р. Образование в рамках индивидуализации, персонификации и персонализации. Санкт-Петербургский образовательный вестник. 2018. № 1–2.
4. Конарева Є., Зозуля О. Персоналізація та індивідуалізація освіти в навчанні та розвитку дітей дошкільного віку. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 листопада 2020 р. / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2020. С. 126–130.
5. Соловьева Е.В. Персонализация образования в обучении и развитии детей дошкольного возраста. Москва : Просвещение, 2020.

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ӘЛЕУЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

М.А. Абдуллина

магистрат,
Павлодар педагогикалық университеті

М.А. Кененбаева

п.ғ.к., профессор, Педагогика жоғары мектебі
Павлодар педагогикалық университеті

Зерттеуге ғылыми көзқарас - бұл жеке тұлғаның маңызды қасиеттерінің бірі. Қазіргі әлемде өз әлеуетін тек өзі үшін жаңа ақпаратты белсенді іздеуге, ойлау мен мінез-құлықтың жаңа тәсілдерін игеруге, бар тәжірибені жаңа жағдайларда байқауға және пайдалануға дайын адам ғана жүзеге асыра алады.

Балалардың бойында зерттеу әлеуетін қалыптастыру мен дамыту қазіргі кезде мектептің маңызды міндеті болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеу әлеуеті олардың құндылық, зияткерлік және шығармашылық қабілетін өнімді дамыту үшін жағдай жасайды, оқушыларды белсенді ету, зерттелетін материалға деген қызығушылығын қалыптастыру құралы болып табылады, зерттелетін материалдың шеңберін едәуір кеңейтуге мүмкіндік береді, әмбебап оқу дағдыларын қалыптастырады, тұлғаның дамуы мен даралануына ықпал етеді, сонымен қатар оқушылардың білім алуға деген ынтасын қалыптастырудың басты құралы іспетті. Бұл оқыту әдістерінің бірі ғана емес, бұл оқу – тәрбие қызметінің ерекше стилін қалыптастыру жолы. Ол оқытуды өзін-өзі оқытуға айналдыруға мүмкіндік беретін зерттеу тәсіліне негізделген [1, 45 б.].

Оқушылардың оқу-зерттеу қызметін ұйымдастыру мәселесін шешудің психологиялық-педагогикалық тәсілдерінің бастауын ресейлік (Н.И.Новиков, Н.И.Пирогов, Л.Н.Толстой, К.Д.Ушинский және т. б.) және шетелдік А.Дистервег, Дж.Дьюи, Я.Коменский, Ж.Ж.Руссо, И.Песталоцци және т. б.) классикалық ғалымдардың еңбектерінен көруге болады [1, 50 б.].

Баланың шығармашылық, зерттеу әлеуетін дамытудың көптеген жолдары бар, баланың зерттеу әлеуетін дамытудың тиімді әдістерінің бірі - оның жеке зерттеу қызметі. Балалық шақта шығармашылық ізденіс, шындықты өз бетінше түсіну дағдылары оңай қалыптасады және болашақта барлық іс-әрекеттерді сәтті игеру үшін берік негіз болады.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеу әлеуетін әдіснамалық тұрғыдан сауатты ұйымдастыру 1-ден 4-сыныпқа дейін кезең-кезеңімен орындалатын әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыруға бағытталған қадамдардың келесі болжамды тізбегін қамтиды:

- өмірдің түрлі салаларындағы мәселелерді (шешілмеген мәселелерді) анықтау және тұжырымдау негізінде сұрақтар қою білігін дамыту;

- болжамды іздеу нәтижелері және олардың негіздемесі ретінде гипотеза жасау дағдыларын қалыптастыру;
- қажетті әдебиеттерді таңдау, мәтінді бағдарлау, кілт сөздерді табу, зерттелетін мәселе бойынша сұрақтарға жауап беру дағдыларын дамыту;
- сөздіктерде, анықтамалық әдебиеттерде бағдарлану қабілетін қалыптастыру [2, 116 б.].

Әрі қарай, оқушылар бойында зерттеу жұмыстарының болжамды кезеңдерін ұсынамыз.

- 1 кезең: дайындық;
- 2 кезең: зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру;
- 3 кезең: дайын өнімді ұсыну;
- 4 кезең: процестер мен жұмыс нәтижелерін бағалау.

Бірінші кезең бастауыш мектептің бірінші сыныбына сәйкес келеді. Бірінші сынып оқушыларының зерттеу тәжірибесін байыту жұмысының құрылымы:

- Зерттеу қызметінің әдістері мен тәсілдері;
- сабақтарда зерттеу қызметін ұйымдастыру;
- сабақтан тыс іс-әрекетте зерттеулерді ұйымдастыру.

Бірінші сынып оқушыларының зерттеу тәжірибесін байыту міндеттері:

- оқушылардың зерттеу белсенділігін қолдау;
- сұрақтарды тұжырымдау, болжамдар жасау, бақылау дағдыларын дамыту;
- зерттеушінің қызметі туралы бастапқы түсініктерді қалыптастыру [3, 26 б.].

Бірінші сынып оқушыларының зерттеу тәжірибесін байытудың формалары мен әдістері:

- Ұжымдық оқыту диалогы, пәндерді қарастыру, проблемалық жағдайларды құру, оқу-қарастыру, ұжымдық модельдеу;
- Ойын-сабақтар, баламен бірге өз мүдделерін анықтау, жеке сызбалар жасау, әртүрлі материалдардан модельдер жасау, экскурсиялар, балалар жұмыстарының көрмелері;
- Сондай-ақ, бірінші кезеңде зерттеушінің қызметі туралы бастапқы идеяларды қалыптастыру және оларды таныстыру үшін қарапайым жобаларды жасауға болады [3, 28 б.].

Одан әрі балалардың зерттеу жұмыстары біртіндеп күрделене түседі. 1-сыныптағы жобалар эссе түрінде болады. Әрбір қатысушыны тыңдап, сол тақырып бойынша ой бөлісеміз, өз көзқарастарымызды айтамыз.

2 - сыныпта - жұмысты реферат түрінде орындауға тапсырма беріледі. Рефераттарды қорғау жүргізіледі, ол өз қорытындыларын негіздеуді, сұрақтарға жауап беруді меңгереді.

3 - сыныпта - біз оқушыларды оқу зерттеулерін жүргізу алгоритмімен таныстырамыз. Мұнда сыныппен 2-3 фронтальды жаттығулар өткізіледі. Бұл әр баланы кезең-кезеңімен зерттеу техникасымен таныстыру үшін қажет. Жаттығу сабақтарын өткізу үшін зерттеу әдістерінің символикалық бейнесі бар карточкалар жасалды: «ойлану»; «сұрақтар қою»; «кітаптардан қарау»; «байқау»; «басқа дереккөздерден қарау».

4 - сыныпта – әр оқушыны жеке зерттеу басталады. Мұнда оқушылар өздері зерттеу жұмысын жүргізеді [4, 14-15 б.].

Біз кіші мектеп жасындағы оқушылардың зерттеу әлеуетін дамытуды практикада зерттедік. 4 «А» сынып оқушысы Болатбек Айшамен журналға ғылыми жоба жаздық. Ғылыми жоба жазу барысында алдымен жұмыстың тақырыбын таңдалды және оның мақсат, міндеттері айқындалды. Жұмыстың тақырыбы «Біздің өлкенің ғажайыптары» деп аталды. Осы тақырып бойынша Айша ғылыми жобаның мақсаты мен міндеттерін алдымен дайындап алды. Жазған міндеттері мен мақсаты бойынша қателерін талқылап, түзетулер енгіздік. Әрі қарай өзі жазған міндеттер бойынша жұмыс жасап отырды. Керекті мәліметтерді жинақтап, пайдаланған әдебиеттер тізімін жазып отырдық. Ғылыми жобамыз 5-6 беттен тұрды. Жазған ғылыми жобадан үзінді ұсынсақ: «Мен Баянауылда тұрамын... Біздің өлкенің табиғаты ерекше. Мұнда биік – биік таулар мен кең алқапты жерлер, көз қызығар керемет ну орман көп. Мұнда демалуға келген адамдар міндетті түрде Жасыбай демалыс орнына барып демалады. Себебі ол жердің табиғаты ерекше, ауасы таза, нағыз күш жинап демалып қайтатын орын... ».

Ғылыми жоба жазу Айшаның бойында зерттеу қабілеттерін қалыптасыруға септігін тигізді. Ол басқа адамдарды жазған жобасының арқасында өзінің туған өлкесінің табиғатымен таныстырып, оларды қызықтыра алғанына өте риза. Оның ғылыми жобасының арқасында Жасыбайға демалуға көп адамдар келетініне сенімдіміз.

Қорыта келе, оқушылар бойында кіші мектеп жасынан бастап зерттеуге деген қызығушылығын, зерттеу әлеуетін қалыптастыру маңызды жұмыстардың бірі екенін аңғардық. Оқушылар зерттеу жұмыстарымен айналысу арқасында өз шығармашылығын дамытудың неғұрлым жоғары дәрежесіне көтеріле алатындығына, танымдық процесінің дами түсетініне көз жеткізуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М.: Издательский дом Ш.Амонашвили, 1996. – с.495.
2. Выготский Л.С. Балалық шақтағы қиял мен шығармашылық. – М.: Просвещение, 1991. – 294 бет.
3. Савенков А.И. Кіші мектеп жасындағы оқушылардың зерттеу әдістемесі. – Самара: «Оқу әдебиеті» . – 2004. – 80 бет.
4. Александров Ю.И. Сана мен эмоцияның бірыңғай тұжырымдамасы: эксперименттік және теориялық даму//когнитивтік ғылымдар бойынша алғашқы орыс конференциясы. Баяндама тезистері. Қазан: ҚМУ, 2004. 14-15 б.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРУЮЩЕГО ОЦЕНИВАНИЯ: АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ОНЛАЙН ОПРОСА ПЕДАГОГОВ

Петрук Оксана Николаевна,
кандидат педагогических наук,
старший научный сотрудник,
ведущий научный сотрудник отдела
начального образования имени А.Я. Савченко,
Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина

Новые социальные условия, процессы реформирования образования стали толчком к пересмотру подходов к диагностированию результатов обучения, поиску возможностей определения эффективных способов оценки знаний учащихся, которые обеспечили бы получение информации для прогнозирования и дальнейшей корректировки процесса обучения. В методических рекомендациях по оцениванию результатов обучения указано, что для учеников 1-4 классов Новой украинской школы применяется формирующее оценивание.

Нами был проведен онлайн опрос с целью изучения опыта внедрения формирующего оценивания в практику современной школы. Так, предполагалось выяснить уровень осведомленности учителей о сущности формирующего оценивания, выявить затруднения, с которыми сталкиваются педагоги в процессе осуществления формирующего оценивания, а также владение ими наиболее эффективными техниками (инструментарием) для обеспечения обратной связи, анализа учащимися собственной деятельности и т.д. К опросу было привлечено 67 респондентов из разных областей страны.

Ответы учителей на вопрос «Какова цель формирующего оценивания, по Вашему мнению?» мы сгруппировали так: «корректировать деятельность педагога и учащихся по ходу образовательного процесса» (53,7%), «способствовать продвижению учащихся по индивидуальной траектории обучения» (35,8%). Часть лиц (10,5%) дала довольно узкую трактовку понятия, а именно: «толерантное отношение ко всем ученикам», «определение уровня знаний», «определение не количественных, а качественных показателей знаний учащихся».

Среди проблем, которые позволяет преодолеть внедрение формирующего оценивания в образовательный процесс, респонденты называют «проблему т.н. ярлыков успешных или неуспешных, как следствие – снижается вероятность возникновения у детей комплексов и других личностных проблем»; «возможность избежать критики, негативных суждений, одновременно побуждает к поощрению учащихся, и как результат – улучшение результатов обучения».

Респонденты отметили, что формирующее оценивание дает возможность им «осуществлять педагогическое наблюдение» (14,9%), «отслеживать и своевременно реагировать на проблемы в учебном процессе» (47,8%),

«повышать интерес учащихся к обучению» (29,8%), «измерять, формировать знания» (7,5%). В то же время преимущества формирующего оценивания для ученика педагоги видят в «осознании личных достижений» (49,3%), «получении рекомендаций, а не педагогического приговора» (26,9%), «осознании своей значимости, повышении самооценки» (5,9%), «планировании дальнейших шагов с помощью учителя» (4,5%). Воздержались от ответа 13,4% опрошенных лиц.

Анализ ответов респондентов позволяет утверждать, что наибольшие затруднения в процессе формирующего оценивания возникают во время формулирования критериев и отбора дескрипторов (53,7%), соблюдения дифференциации при подготовке / отборе заданий (32,9%), в ходе отбора заданий в соответствии с критериями (4,5%); в процессе применение техник обратной связи (8,9%). К слову сказать: 41,8% педагогов привлекают учеников к формулированию критериев, по которым происходит диагностирование / оценивание; 38,8% – делают это иногда; 11,9% – не привлекают детей к этому процессу; 7,5% респондентов воздержались от ответа, что можно трактовать как ответ «нет». В пользу совместного с учениками определения критериев оценивания, учителя приводят следующие аргументы: «критерии будут понятными для каждого», «дети смогут сами себя оценить», «чтобы оценили себя и одноклассников», «это поможет сформировать умение корректно высказывать собственное мнение о своих достижениях и результатах работы других, давать советы по их улучшению», «это будет способствовать развитию критического мышления».

В ответах на вопрос о назначении вербальной оценки чаще всего встречались дефиниции вроде: «охарактеризовать результаты», «мотивировать», «стимулировать», «помочь учиться без страха ошибиться, без сравнения себя с другими», «канал обратной связи между педагогом и учеником» и под., что в целом свидетельствует о правильном понимании учителями сущности этого вопроса. По поводу наиболее приемлемого варианта / модели оценивания, большинство учителей высказались «за» вербальное оценивание в 1-2 классах и вербальное + балльное оценивание в 3-4 классах. Одинаково низкий процент респондентов выбрали чисто балльное оценивание (4,4%) или чисто вербальное оценивание (2,9%) в 1-4 классах.

Дальнейшие вопросы анкеты позволили выяснить, насколько учителя знакомы с инструментарием формирующего оценивания и применяют его на практике. В процессе анализа ответов респондентов приходим к выводу, что 52,2% опрошенных хорошо ориентируются в сущности процесса обратной связи и владеют соответствующими техниками, такими как: «светофор», «мое солнышко», «ладошки / покажи палец», «тихий опрос» , «микрофон», «ящик предложений», «лист контроля», «анкетирование / три вопроса», «выходной билет» и под. Досадно констатировать, но 47,8% учителей дали ответы, свидетельствующие об их недостаточной осведомленности в техниках обратной связи. В частности это ответы, в которых приводится определение самого процесса, но отсутствует инструментарий («точно указать ученику его сильные стороны и посоветовать, как он может их развить»), неконкретные ответы («разные методы, приемы и средства обучения»), или же когда к техникам

реализации обратной связи причисляют следующее: «проверка домашнего задания», «напоминание», «критическое мышление», «рефлексия» и др.

Ответы на вопрос об инструментарии для анализа учениками собственной деятельности (рефлексии) мы структурировали так: 53,7% респондентов к таким техникам отнесли «незаконченное предложение», «ромашка вопросов / цветок самооценки», «портфолио», «цветная феерия», «шкала самооценки»; тогда как 46,2% опрошенных к соответствующему инструментарию зачислили «диагностические работы», «коллективные формы работы», «опрос», «рефлексия», «настроение ребенка».

Из указанного выше можно сделать вывод, что большинство учителей демонстрируют достаточную осведомленность в теории формирующего оценивания, однако значительная часть из них (около 47%) испытывает трудности в процессе его внедрения в образовательную практику, а значит, нуждаются в методической помощи.

Полученные результаты анкетирования должны стать основой для дальнейшей разработки технологий оценивания учебных достижений учащихся, создания методических рекомендации по их реализации, переосмысления и изменения подходов к содержанию и организации повышения профессионального уровня учителей.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сембрат Алла Леонтіївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки і
педагогіки вищої школи

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет ім. Григорія Сковороди», Україна

На сучасному етапі розвитку вітчизняної психолого-педагогічної науки визначальним є входження України у світовий освітній простір, що зумовлює переосмислення методологічних засад наукового пізнання педагогічної дійсності, освітніх систем і моделей навчання. Розбудова нового інформаційного суспільства, реалізація компетентнісної парадигми як стратегії підвищення якості національної освіти актуалізують зміни в цілях, напрямках, змісті підготовки майбутніх висококваліфікованих, мобільних, конкурентоспроможних фахівців. Однією з провідних тенденцій, яка зумовлює реформування системи професійної освіти, є поглиблення й ускладнення зв'язків у сучасному глобалізованому світі, що актуалізує проблему міжособистісної комунікації, реалізації комунікативного підходу у фаховій підготовці як одну з першорядних.

Тому формування комунікативної толерантності на основі розуміння її структури та критеріїв стає пріоритетним завданням сучасної педагогічної науки.

Проблемі вивчення комунікативної толерантності присвячені наукові праці В. Бойко, М. Громкової, В. Гришука, П. Комогорова, Л. Маленкової, А. Мудрика, Г. Щедровицького. Більшість науковців роблять наголос на значенні формування комунікативної толерантності майбутніх учителів початкової школи, підкреслюючи наявність у молоді необхідного для формування даної якості рівня психологічної зрілості та відзначаючи її вплив на успішність у сфері міжособистісного та професійного спілкування.

Заслуговує на увагу погляд вчених щодо вивчення толерантності в сутнісному аспекті, який спирається на твердження, що саме толерантність є базисом або основою спілкування. Тобто, толерантність являє собою початок процесу становлення спілкування, і в той же момент, є кінцевим пунктом толерантності. Тому, стає логічний взаємозв'язок толерантності та спілкування: взаємодія-толерантність-спілкування-спільність. Різниця полягає в тому, що об'єкт толерантності перетворюється на суб'єкт спілкування. В результаті виходить, що толерантність веде до спілкування, а рівень спілкування визначає рівень розвитку толерантності і її вигляд.

Толерантність регулює процес комунікації і становить внутрішню основу ефективної взаємодії. Толерантність – об’єктивний показник стилю взаємин між суб’єктами. Толерантність, яка виявляється в спілкуванні з оточуючими людьми, дослідники визначають як комунікативну толерантність. Для розуміння підходів до вивчення структури поняття важливими є погляди науковців саме на його визначення. Комунікативна толерантність – це психосоціальна характеристика особистості з домінантною спрямованістю свідомості на терпиму, безконфліктну комунікативну поведінку, на особливий, доброзичливий тип взаємодії індивіда з іншими людьми [2]. А. Скок зазначає, що «комунікативна толерантність являє собою професійно важливу якість особистості, яка забезпечує цілісність особистісного і професійного розвитку майбутнього фахівця» [5]. О. Романчук вказує на те, що «комунікативна толерантність є інтегральним утворенням, що є однією із системоутворюючих характеристик особистості» [4]. М. Міріманова вважає, що «комунікативна толерантність – це стійкий особистісний стан, що визначає особливий тип взаємодії індивіда з іншими людьми і характеризується наявністю в свідомості суб’єкта успішного, особистісно-значущого зразка терпимої комунікативної поведінки і домінантною спрямованістю свідомості на її виконання» [3]. В. Бойко трактує дане поняття як «характеристику ставлення особистості до людей, що демонструє ступінь переносимості нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії» [1].

Унаслідок теоретичного аналізу, осмислення філософських наукових напрацювань Є. Бистрицького, М. Бубера, В. Лекторського, психологічних дослідницьких студій С. Братченка, А. Маслоу, П. Ніколсона та педагогічних розвідок І. Абакумової, Є. Ляски, В. Чернявської, котрі стосуються з’ясування сутності поняття «толерантність», можемо констатувати, що його загальне розуміння пов’язане насамперед із моральним імперативом спілкування, де відображена активна соціальна позиція й психологічна готовність до позитивної взаємодії з людьми або з групами іншого національного, релігійного, соціального середовища, протилежних поглядів, світоглядів, стилів мислення й поведінки. На підставі класифікації засадничих основ вияву толерантності (О. Александрова), до якої входять принципи рівності, суверенності, поваги й визнання прав інших осіб, виокремлено миролюбну, регулятивну, психологічну, виховну, комунікативну, культурозбережувальну, креативну та феліцитологічну функції соціальної взаємодії.

Відповідно до диференціації комунікативної толерантності В. Бойка на ситуативний, типологічний і професійний різновиди та лінгвістичних напрацювань Н. Бутенко щодо її ролі в спілкуванні, можемо виокремити такі уніфіковані функції толерантної комунікації: контактну, інформаційну, спонукальну, координаційну, герменевтичну, емотивну, узгоджувальну та впливову.

На основі аналізу визначень комунікативної толерантності, наявних у наукових працях А. Асмолова, В. Бойка, Л. Ніколаєвої, А. Скок, Й. Стерніна та інших учених, нами визначено, що розуміння її сутності базоване на різних підходах. Вивчення наукових філософсько-соціологічних теорій Ю. Хабермаса,

психолого-педагогічних праць М. Дойча, Б. Паригіна, Ю. Пономарьова дало змогу з'ясувати, що сферою вияву комунікативної толерантності суб'єктів педагогічного процесу у вищій школі є міжособистісна та інтерсуб'єктна педагогічна й навчально-професійна взаємодія її референтних носіїв у різних діяльнісних підсистемах («викладач – студент», «викладач – академгрупа», «студент – студент» та «студент – академгрупа»). Вона заснована на принципах взаєморозуміння, партнерства, діалогічності, співпраці, доброзичливості та підтримки.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено, що комунікативна толерантність – це терпляче ставлення особистості до людей, їй властива стриманість щодо вияву неприємних психічних станів і поведінки інших осіб в інтерактивному процесі й безконфліктність спілкування з дотриманням його ціннісних, етичних та естетичних норм.

Аналіз наукових підходів щодо визначення структури комунікативної толерантності демонструє відсутність чіткої визнаної всіма науковцями моделі даного психологічного феномену. В той же час, більшість досліджених варіантів свідчать про спорідненість наукових поглядів та підходів: розглянуті структури комунікативної толерантності мають багато спільних компонентів. В основному, це стосується когнітивного, емоційного та конативного компонентів. Таким чином, даний рівень дослідженості поняття ускладнюється неможливістю чіткого вимірювання його складових, але з іншого боку, залишає науковцям можливість вибору такого науково підходу, який більш відповідає меті конкретного дослідження .

Список літератури

1. Бойко В. Коммуникативная толерантность : методическое пособие / В. Бойко. – СПб : СПбМАПО, 1998. – 24 с.
2. Ковтун О. Комунікативна взаємодія як системно-формульований чинник комунікативної толерантності / О. Ковтун // Гуманітарний Вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. № 35.
3. Міріманова М. Толерантність як проблема виховання. Розвиток особистості. 2002. №2. С. 104–115.
4. Романчук О. Соціальна толерантність як фактор суспільної свідомості. Проблеми середовища. 2004. №1 С. 87–91.
5. Скок А. Комунікативна толерантність викладача вищого навчального закладу. / А. Скок // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2007. № 34. С. 79–84.

РЕАЛІЇ ТА МАЙБУТТЯ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ НА ПОРОЗІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Сергієнко Антоніна Антонівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарної освіти
комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»,
м. Дніпро, Україна

Сучасні зміни в освітній системі когось обнадіюють, когось хвилюють, навіть лякають, але нікого не залишають байдужими, бо вони стосуються кожного. Усі нововведення перед входженням основної шкільної ланки в Нову українську школу оприлюднюються, обговорюються, затверджуються. Особливого резонансу набуло обговорення нового Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2020 року, у тексті якого зазначено: «Метою мовно-літературної освітньої галузі є розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти ... для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень» [1, с. 7].

Ключовим спрямуванням є формування компетентних мовців та читачів. Розуміння цього спонукає до визнання особливої ролі шкільної літературної освіти. Адже «Українська література» – це не просто навчальний предмет, не просто джерело інформації, комунікації, спілкування та взаємодії, зміст якого можна доволі інтегрувати і поєднувати в новостворені спецкурси. Це один з українськоцентричних предметів, який має не тільки загальнонавчальне, а й державотворче, націєтворче, етноінформаційне, культуротворче, ціннісно спрямовуюче значення. «Роль літературної освіти для сучасного покоління важко переоцінити. В умовах тотальної глобалізації вкрай важливо зберегти свою, українську, неповторність і не асимілюватися. А саме українська література є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду, тому в національному самоусвідомленні, самозбереженні й самоствердженні її роль незаперечна й важлива» [2, с. 88 – 89]. Це мають розуміти всі, а особливо ж учителі-філологи, щоб протидіяти деяким проявам песимізму і нав'язування шкідливих думок про те, що нібито українська література сумна і трагічна. Слушну відповідь таким «патріотам» дає заслужений учитель України із Закарпаття Олеся Калинич, переможець Всеукраїнського конкурсу «Учитель року - 2015»: «Українська література за шкільною програмою – це твори не про

знедолених і зневажених українців, а про європейців, які всупереч колізіям історії не загубилися як нація» [3, с. 180].

Сучасна методика викладання української літератури орієнтує учителів-практиків на пошуки нових шляхів, методів, підходів, засобів, прийомів, технологій формування учня-читача зі стійким інтересом до культурних надбань українського народу, здатного до навчання впродовж життя, спроможного оцінювати важливість читання для власної реалізації, особистісного розвитку, окреслення власних цінностей, ставлень, орієнтирів. «А як взагалі без книжок можна стати ЛЮДИНОЮ?..», – дивується доктор філологічних наук, професор, директор Центру літературної творчості Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, лауреат Національної премії України імені Т. Г. Шевченка Михайло Наєнко [4, с. 1].

Найпопулярніші сьогодні технології особистісно зорієнтованого навчання (А. М. Фасоля), діалогічна концепція викладання літератури на засадах діалогу читача з автором, з текстом, героями твору (Г. Л. Токмань), методика критичного читання через порівняння, зіставлення, розмірковування заради пізнання себе і оточуючого світу та розуміння себе в цьому світі до виникнення у свідомості читача тексту, наповненого особистісним «Я» (О. О. Ісаєва), інтерактивна, групова, комунікативна, інтерсуб'єктна взаємодія, яка ґрунтується на групових формах роботи задля діалогу, спілкування співпраці (А. А. Сергієнко). «Така взаємодія, поєднана з іншими ефективними методами, підсилює інтерес до читання художніх творів, надає навчання особистісно зорієнтованого характеру, підвищує навчальну мотивацію, допомагає активувати діалог читачів з суб'єктами освітнього процесу, забезпечує емоційно-ціннісну комунікацію, сприяє соціалізації учнів» [5, с. 158].

Як бачимо, сучасні підходи до викладання літератури здатні забезпечити вимоги Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», у якій зазначається, що «найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися упродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіють іншими вміннями» [6, с. 4]. Тобто, сучасний освітній процес готовий до реалізації мети Нової української школи: виховувати інноватора та громадянина, який умітиме ухвалювати відповідальні рішення, розв'язувати необхідні проблеми, опираючись на набуті знання, вміння, навички, компетентності, а саме: вміння читати і розуміти прочитане, готовність висловлювати думку і критично мислити, здатність логічно обґрунтовувати позицію, виявляти ініціативу, співпрацювати у команді тощо.

Основним на уроках літератури є вивчення біографії письменника, аналіз змісту художнього твору, характеристика героїв твору. Для реалізації цих тем підбираємо різноманітні засоби, форми, методи, використовуємо соціальні мережі та різні вебзастосунки, а також проєктні, інформаційні, медіаосвітні, ігрові технології. З метою засвоєння школярами біографії письменника можна створювати резюме автора твору або віртуальну сторінку в соціальних мережах, складати стрічку часу та записувати інтерв'ю, заповнювати «Дерево

передбачень» чи «Дерево рішень». Під час аналізу твору слід звернутися до «Кубування», «запитань Блума», створити літературні пазли, постери-плакати, паспорт твору тощо. Характеризуючи героїв художнього твору, заповнити хмаринки уявлень та асоціативні грона, створити діаграму Вена і розгадати кроссенс, скласти сенкан чи діаманту, намалювати атлас емоцій, написати відкритий лист або фанфік. Допомагають учителям чіткіше структурувати навчальний матеріал, урізноманітнити подання навчальної інформації та перевірки її засвоєння мультимедійні продукти. Використання надзвичайно багатого ілюстративного візуального матеріалу до художніх творів та біографії письменника, зокрема анімацій, відеодемонстрацій, репродукцій картин видатних митців, навчальних фільмів (відеофрагментів), слайдів-шоу, буктрейлерів, скрайбінгів, коміксів, є вимогою часу.

Список літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200898.html (дата звернення: 06.04.2021).
2. Сергієнко А. А. Роль інтерактиву як групової взаємодії у формуванні читацьких компетентностей учнів на уроках української літератури. Науковий журнал «Інноваційна педагогіка». м. Одеса. Випуск 15, 2019. С. 88 – 89.
3. Компетентності літератури: есе для вчителя Нової української школи: посібник / Дмитро Дроздовський. Київ: Саміт–Книга, 2019. 180 с.
4. Наєнко М. Новий лжестандарт середньої освіти або плюс дебілізація всієї України. URL: <https://www.facebook.com/groups/305132226915706/> (дата розміщення 20.03.2020).
5. Сергієнко А. А. Формування на уроках української літератури учня-читача, здатного до інтерсуб'єктної взаємодії. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 21. Том 2. С. 156-161.
6. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р) URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258 (дата звернення: 18.03.2019).

ПЕДАГОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ-МЕТОДИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗСО ТА ПО В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ

Серих Лариса Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії і методики змісту освіти
КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
Суми, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-5290-8596>

Фундаментом взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків є єдність процесів набуття ними художньо-естетичної освіти, переходу від суто споживання інформації до розвитку світоглядної позиції засобами мистецтва. Необхідно визнати: проблема естетико-виховного потенціалу взаємодії закладів ЗСО та ПО передбачає високий результат естетичного виховання, дотримання пріоритетних підходів до наукового аналізу чинників і фактів, тому вимагає широкого вибору механізмів реалізації подальшого дослідження. Зокрема, актуальними є питання педагогічних можливостей закладів освіти як інституцій естетичного виховання дітей та учнівської молоді. Тому, усвідомлюємо, що вирішення окреслених завдань передбачає, насамперед, розглянути педагогічні механізми-методи взаємодії ЗЗСО та ЗПО в естетичному вихованні підлітків (Серих, 2015).

Група *педагогічних механізмів-методів* взаємодії ЗЗСО та ЗПО в естетичному вихованні підлітків представлена *інтерактивними технологіями* в освітній діяльності підлітків. Інтерактивний, зазначає С. Гончаренко, (від англ. *interaction* – взаємодія) означає «здатний до взаємодії, співробітництва, діалогу (префікс «інтер» ...у дослівному перекладі з латин. мови означає «перебування поміж»)» (Гончаренко, 1997, с. 200), які, додають О. Пометун і Л. Пироженко, є специфічною формою організації пізнавальної діяльності, в якій створюються комфортні умови навчання, де кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність (Пометун, Пироженко, 2004).

Метою *інтерактивних технологій* є набуття учнями інтеркультурної компетентності – готовності, здатності до комунікативної й кооперативної діяльності, оволодіння комплексом відповідних умінь. З огляду на велику кількість інтерактивних умінь, класифікуємо їх у такі основні групи: *уміння слухати партнерів* і виявляти до них прихильність, доброзичливість, толерантність; *уміння переконувати, аргументувати власну думку*, керувати емоційним станом; *уміння дискутувати, підтримувати зворотний зв'язок*, ініціювати спілкування; *уміння взаємодіяти, співпрацювати*, встановлювати ділові контакти, працювати в парі, малих групах, колективно (Серих, 2020). Урешті решт, основою інтерактивних педагогічних технологій є *спілкування як форма діяльності*, психічного контакту, що здійснюється між рівноправними партнерами, виявляється в обміні інформацією, взаємовпливі, взаєморозумінні.

Спілкування як форма інноваційної діяльності такого типу відбувається за умов: комфортності і довіри; конфіденційності; виконання інсайту (відкриття); використання зворотного зв'язку (В. Биков, М. Голубенко, І. Дичковська, В. Дрейвс, В. Кілпатрік, М. Лазарєв, В. Логвин, О. Пометун, Л. Пироженко, В. Тименко та ін. На відміну від поняття «комунікація» (передача інформації) спілкування характеризується психічними зв'язками, духовними стосунками суб'єктів взаємодії. Фахівцями виділено чотири функції спілкування: перша пов'язана з предметною діяльністю, друга характеризується спілкуванням заради нього самого, третя виявляється в передачі духовних цінностей, четверта спрямована на залучення до цінностей (Серих, 2015).

Зауважимо, що в розрізі гуманізації освітнього процесу здійснюється *особистісно зорієнтоване спілкування* (Ш. Амонашвілі, І. Бех, І. Зязюн, І. Якиманська та інші). І. Бех акцентує увагу на *розвиваючій ролі спілкування* як домінуючої, розводить поняття «мовленнєве спілкування» й «педагогічне спілкування». Своєрідність останнього вчений убачає в тому, що «у виховному процесі два суб'єкти мають альтернативні позиції: вихователю виступає носієм і транслятором особистісних цінностей, а вихованець мусить ними лише оволодіти. У *мовленнєвому спілкуванні*, навпаки, наявна єдність думок і поглядів» (Бех, 2012, с. 161). З огляду на це, неодмінною умовою здійснення виховного впливу під час педагогічного спілкування є майстерне володіння словом і організація діалогу – процесу міжособистісної взаємодії.

Саме тому, ефективними механізмами педагогічної взаємодії є *діалогічні форми педагогічного спілкування* як засіб стимулювання інтерпретаційної діяльності учнів, прояву рефлексії в процесі пізнання мистецтва; *педагогічний діалог* як специфічні дії педагога, який моделює освітній процес на основі партнерських стосунків (відкритість, довіра, повага, симпатія тощо), створює умови для самовираження кожного вихованця (Серих, 2015; 2020).

Ще одну принципову позицію щодо спілкування має О. Рудницька, – «художні твори, з одного боку, здатні моделювати людські стосунки, з іншого – *мистецтво у своїй сутності само є спілкуванням*, діалогічним за своєю природою. Комунікативна функція мистецтва виявляється в різних видах спілкування: діалозі з митцем, з образом твору, культур, діалозі особистісних смислів у системі «учень – учень» або «учитель – учні», внутрішній діалог (інтеріоризована дискусія) (Рудницька, 2000, с. 56).

Цілісність поетапного зростання взаємодії ЗЗСО та ЗПО забезпечує реалізацію низки інтерактивних методів, прийнятних для організації аналізу-інтерпретації творів мистецтва, зокрема високу ефективність має *фасилітована дискусія*. Фасилітація (від латин., легкий, англ. *facilitate* – полегшувати, допомагати) – це технологія, принциповою особливістю якої є опосередкована участь педагога в колегіальному самонавчанні учнів; «стиль педагогічного спілкування, який передбачає полегшення взаємодії під час спільної діяльності; ненав'язлива допомога групі» (Масол, Гайдамака & Белкіна, 2006, с. 476).

Подальша взаємодія ЗЗСО та ЗПО в естетичному вихованні підлітків доповнюється іншими інноваційними методами, зокрема *реалізацією проєктної технології або методу проєктів*. Метод проєктів, за твердженням В. Логвин

(Логвин, 2003) завжди припускає розв'язування проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань, умінь із різних галузей науки, технології, творчих галузей – естетики. Результати виконаних проєктів мають бути «відчутними», тобто, якщо це практична проблема, то має бути конкретний результат, готовий до впровадження (Логвин, 2003).

Реалізацію проєктів у мистецькій сфері забезпечують п'ять основних організаційних компонентів, які дозволяють сформувати творче мислення вихованців: *організація стимулюючого інформаційного простору* для розвитку потенційних можливостей дитини; *організація різноманітних видів діяльності* як умова самореалізації кожного учня: комунікативної, ігрової, пізнавальної, дослідницької, художньо-естетичної; *організація продуктивного спілкування* як умови естетичного розвитку учнів, формування позитивної «Я-концепції» тощо; *організація психолого-педагогічної підтримки* підлітків для вирішення своїх проблем, допомога у самопізнанні, самооцінці, самовизначенні, самоактуалізації; *організація педагогічної професійної діяльності педагога*, що дозволяє реалізувати проєкт і ефективно формувати творче мислення учнів, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктну взаємодію як активну життєву позицію, дозволяє розвивати особистість підлітка, його здатність до самовизначення й самовдосконалення (Sierykh & Kamtoh, 2020).

З-поміж методів та прийомів педагогічного впливу на взаємодію ЗЗСО та ЗПО в естетичному вихованні підлітків використовуємо цікаві «родзинки» прийоми означеної взаємодії, які становлять позитивну дію на підлітків: «Відстрочена відгадка», «Щедра оцінка», «Дитяче журі», «Приваблива мета», «Навчи іншого», «Роби, як я», «Кредит довіри» та ін. (Серих, 2015).

У межах реалізації педагогічної взаємодії закладів ЗЗСО та ЗПО в естетичному вихованні підлітків використовуємо педагогічний механізм – *інтервізію* – метод, технологія кооперативного навчання (навчання один від одного і за допомогою один одного) в процесі обміну думками, емоціями досвідом тощо (Шоутен, 2008, с. 6). Нами встановлено суттєву відмінність інтервізії, яка полягає в тому, що *інтервізія* – дружня підтримка в навчанні (інтервізія – від фр. *intervision* – навчання, що відбувається в групі за відсутності педагога), як процес пошуку шляхів розв'язання будь-якої проблеми в групі (кожен має однакові (рівноправні) ролі, де роль того, хто навчається є найважливішою. Кожен учасник привносить власні навчальні цілі, що уточнюються й реалізуються упродовж спільного обговорення (там само, с. 30). Педагог, виконуючи роль наставника, надає зворотній зв'язок. Для забезпечення результату кожна інтервізія відображається у звіті (протоколі), який має кілька функцій: він описує основні моменти інтервізійного процесу; відображає перспективи; є предметом для реагування й пропонує можливості отримання загального огляду інтервізії всієї групи (Шоутен, 2008).

Для ефективного використання механізмів-методів взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків педагогу потрібно об'єктивно привносити власний досвід під час обговорення суттєвих питань; слухати інших, особливо «прихований» зміст; мати бажання

ділитися власними інсайтами, почуттями; обговорюючи, випробувати альтернативи. Дієвість і результативність механізмів-методів взаємодії може бути тільки за умови ефективної комунікації суб'єктів взаємодії.

Список літератури:

1. Гончаренко, С.У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
2. Логвин, В. (2003). *Метод проектів у контексті сучасної освіти*. Завуч. 1.
3. *Менеджмент керівників закладів дошкільної і початкової освіти*. (2008). Навч. -метод. посібник. Т. Шоутен та ін. Київ: «Крок за кроком».
4. *Методика навчання мистецтва у початковій школі*. (2006). Посібник для вчителів. Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна та ін. Харків: Веста.
5. Рудницька, О.П. (2002). *Педагогіка: загальна і мистецька*: Посібн. Київ.
6. Серих, Л. В. (2015). *Взаємодія загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків: Монографія*. Суми: НІКО. 374.
7. Серих, Л. В. (2020). *Взаємодія закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків: суб'єкти інноваційної естетичної діяльності*. Колективна монографія. *Integration of traditional and innovation processes of development of modern science: collective monograph / edited by authors. 1st ed.* Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2020. 340. (97–118).
8. Sierykh, L. V. & Kamtoh, A. (2020). Psychological and pedagogical features of teenagers in the context of aesthetic education. *PNAP. Scientific Journal of Polonia University Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. 40 (3). (164–171).
9. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник*. (2004). О. Пометун & Л. Пироженко. Київ: В.С.К.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОБОТИ НАД РОЗВИТКОМ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Тупальська Галина Олексіївна,
викладач кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Постановка проблеми. Законом України «Про освіту» передбачено мету освіти як всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей. [4] Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. [4]

Актуальність теми. Нові вимоги ставлять за практично значущу мету діяльності вчителя не управління процесом засвоєння учнями знань, а педагогічний супровід формування компетентної особистості.

Основою становлення особистості дитини, її інтелектуального, соціального розвитку постає початкова школа.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні методичних основ розвитку критичного мислення в учнів початкових класів.

Аналіз останніх досліджень. У витоків цього напрямку стояли такі видатні вчені як Л.Виготський, Дж. Дьюї, М. Коул, Д. Вертч, Д. Брунер. Свої наукові дослідження присвятили цій проблемі вітчизняні вчені М.Красовицький, О. Белкіна, Ю. Стежко, педагоги-новатори С. Пеняєв, О. Боровська та ін. Проблему розвитку критичного мислення протягом останніх років досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема І. Большакова, Н. Вукіна, О. Гісь, І. Дичківська, Л.Козел, С. Терно.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія критичного мислення – це педагогічна система, спрямована на формування у школярів аналітичного мислення.

Стратегії критичного мислення викликають інтерес до читання, творчості, заохочують учнів мислити творчо і шукати відповіді на власні питання, забезпечують атмосферу поваги до всіх думок, дають дитині можливість розкритися, реалізувати себе у колективі. Кожна дитина приходить до школи з бажанням діяти успішно. Діти люблять не просто слухати, а задавати питання, обговорювати проблеми, брати інтерв'ю, приймати рішення, вигадувати,

фантазувати тощо. Якщо вчитель організовує на своїх уроках таку діяльність, то навчання буде успішним, здобуті знання – міцними, а дитина почуватиметься вільно, спокійно, впевнено.

Великому американському мислителю Дж.Дьюї, належить твердження, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в наданні учням інформації, а в тому, щоб розвивати в них критичний спосіб мислення. [1] Тому першочерговим завданням школи є розвиток такого типу мислення, що надасть змогу адекватно оцінювати нові обставини та формувати стратегію подолання проблем, що виникатимуть, пристосування до нових, часом непередбачуваних обставин.

На відміну від традиційного навчання, в основу якого покладено погляд на учня як на пасивний об'єкт, що сприймає інформацію, новітні технології засновані на дитиноцентричному підході. Вони передбачають застосування методів, що активізують творчу діяльність, самостійність, ініціативність учнів у навчанні. Бажання і вміння активно здобувати знання повинно стати характерною рисою особистості.

Критичне мислення зовсім не означає негативності суджень або необґрунтованості критики. Це зважений і вдумливий розгляд різних, а деколи і протилежних підходів і розумінь проблеми з метою прийняття обґрунтованих рішень та формулювання оцінок. Термін «критичне» в такому контексті ближчий до слова «аналітичне».

Критичне мислення – основа активного мислення, життєвої позиції, самостійне мислення. Ця технологія допомагає готувати дітей нового покоління, які вміють розмірковувати, спілкуватися, чути та слухати інших. Під час застосування даної технології знання засвоюються значно краще, адже інтерактивні технології розраховані не на запам'ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та її пошук.

Центральною частиною уроку розвитку критичного мислення є інтерактивна вправа. Для подолання труднощів у застосуванні інтерактивних технологій, на думку О.Пошетун, Л.Пироженко [5], необхідно пам'ятати, що інтерактивні вправи потребують певної зміни життя всього класу, багато часу для підготовки як для учня, так і для вчителя. Доцільно проводити з учнями організаційне заняття і разом розробляти правила роботи в класі. Для початку необхідно використати прості інтерактивні технології.

Застосування інтерактивних технологій – це самоціль. Досягнення творчого рівня розвитку особистості можна вважати найвищим результатом будь-якої педагогічної технології.

До найефективніших методів технології розвитку критичного мислення можна віднести такі: «Розминка» («Закінчи речення одним словом», «Чарівна скринька», «Спочатку було слово», «Кросворд»), есе («П'ятихвилинне», «Десятихвилинне», «Міні-есе»), «Дерево рішень», «Мозкова атака», «Кубування», «Гранування», «Метод-прес», дискусія, сенкан, взаємне навчання, «Акваріум» та ін.

Висновки. Використання методів і прийомів інтерактивного навчання, спрямованих на розвиток критичного мислення, доводить, що така форма роботи стимулює пізнавальну діяльність, активізує спілкування в процесі взаємодії,

позбавляє напруження, розвиває вміння виділяти головну думку, висловлювати її, поважати думку інших, розмірковувати над інформацією, сприяє готовності учнів до пошуку інформації самостійно.

Список літератури

1. Дьюи Дж. Психологія и педагогіка мышлення. М. : Совершенство, 1997. 208 с.
2. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. Методичний посібник. К.:А.П.Н., 2003.
3. Інтерактивні технології в початковій школі. К.: Шк.світ, 2008. С.23-39. (Бібліотека «Шкільного світу»).
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання. *Відкритий урок*. 2003. № 3, 4.

ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ SMART EDUCATION У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Шевченко Олена Миколаївна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри українознавства та
гуманітарної підготовки
Української медичної
стоматологічної академії

Відбувається стрімке формування мережевої парадигми інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій. Омовлені зміни актуалізують переосмислення стрижневих загальнолюдських цінностей і пріоритетів, пошук нового в теорії та практиці навчання й виховання, осучаснення вимог до базових компетентностей. Спостерігаємо поступове виформовування новітньої дидактичної концепції, яка орієнтується насамперед на вступ країни у світовий інформаційно-освітній простір [1]. Мета статті – спроба проаналізувати значення застосування ІКТ у навчанні української мови як іноземної. Дисципліна «Українська мова як іноземна» відрізняється від багатьох інших навчальних дисциплін тим, що вона вимагає наявності у студентів-іноземців і практичних навичок, і теоретичних знань. Це впливає як на програмне забезпечення, що використовується у навчанні, так і на педагогічні і методичні прийоми викладання української мови як іноземної [2].

Набуття нових навичок, нової «грамотності» (технічної, лінгвістичної і культурної) відіграє важливу роль в освоєнні і застосуванні ІКТ у викладанні української мови як іноземної.

Однак, наявність нових технологій не призводить до автоматичної зміни самої «культури» навчання, вони тільки надають можливості для її трансформації.

Ставлення викладачів до нових технологій і концепції їх використання та організації навчання визначають, чи будуть досягнуті бажані результати чи ні, і чи можлива зміна самої «культури» навчання [3]

Основними причинами для використання інноваційних комп'ютерних технологій викладачами української мови як іноземної є:

- перебування в автентичному мовному середовищі;
- доступ до великих джерел інформації;
- можливості спілкування із зовнішнім світом;
- підхід до навчання орієнтований на студента;
- розвиток у студента здатності працювати самостійно ;
- різноманітність освітнього контенту;
- нові умови для самоосвіти та створення індивідуальної траєкторії навчання;
- викладачі та студенти можуть спільно планувати і організувати курс навчання, що дозволяє студентам впливати на вибір освітнього контенту;

- усувають обмеження, властиві традиційному методу, виводячи навчання і викладання за межі навчань в аудиторії;
- сприяють спілкуванню студентів один з одним і з викладачем за допомогою Інтернету [4].

Активне використання матеріалів, що розміщуються у відкритих освітніх ресурсах, створює нову мотивацію до отримання знань. Максимальна доступність знань – головна особливість нової стратегії розвитку освіти – Smart education. Smart education – це гнучке навчання в інтерактивному освітньому середовищі за допомогою контенту з усього світу, що знаходиться у вільному доступі [5].

Smart education створює умови для отримання максимально високого рівня освіти, що відповідає можливостям і потребам сучасного світу, допомагає студентам-іноземцям адаптуватися в умовах стрімко змінюваного середовища.

За допомогою технологій Smart education спільна реальна діяльність викладача і студентів в обмежений проміжок часу – заняття в аудиторії – може бути продовжена самостійно з будь-якого зручного для студента місця. Сучасні студенти можуть вийти за межі своїх аудиторій, використовуючи Інтернет в якості способу доставки і мобільні пристрої в якості: апаратного і програмного забезпечення, а також платформи електронного навчання.

Таким чином, після отримання знань у традиційній формі студенти можуть спілкуватися, не прив'язуючись до певної тимчасової або територіальної локації, обмінюватися інформацією в рамках спільних проєктів та завдань. Завдяки автоматизованій системі контролю та обліку успішності можливо регулювання обсягу матеріалу, число його повторень, а також повідомлення викладача про успішність кожного студента, дозволяючи йому корегувати процес навчання.

У такій ситуації буде підвищуватися рівень успішності студентів, у тому числі завдяки тому, що частота пояснень адаптується до індивідуальних тимчасових затрат часу на розуміння матеріалу кожним студентом. Він стає центральною фігурою процесу електронного навчання [6].

Активна взаємодія з викладачем надає можливість:

- оперативно отримувати необхідний і систематизований додатковий матеріал (при цьому вибирати зручну для конкретного студента форму його подання) для ефективного вивчення дисципліни;
- особисто брати участь у створенні відкритого освітнього контенту;
- оперативно оцінювати отримані знання як самостійно, так і під контролем викладача;
- бачити аналітичну роботу викладача в електронному журналі оцінок;
- організувати спільноти зацікавлених осіб з актуальних питань дисципліни;
- створювати особистий електронний кабінет для розміщення в ньому звітів про результати навчання з урахуванням своїх професійних інтересів;
- демократично і оперативно спілкуватися з викладачами, які реалізують освітній процес на основі сучасних комунікацій.

Підводячи підсумки, хочеться зазначити, що основними перевагами Smart education є:

- велика свобода доступу – при наявності сучасних пристроїв, доступу до мобільного Інтернету студент може навчатися з будь-якого місця і в будь-який час;
- постійний доступ до структурованої інформації – що дозволяє підвищити рівень знань і вмінь;
- гнучкість навчання – тривалість і послідовність вивчення матеріалів студент вибирає сам, повністю адаптуючи процес навчання під свої можливості і потреби;
- можливість обміну досвідом і спільне вирішення виникаючих питань як у форматі «студент-студент», так і в форматі «викладач-студент» [5].

Список літератури

1. Лещенко Т.О., Шевченко О.М. Інноваційні підходи у викладанні української мови як іноземної // Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. статей МДПУ ім. Б.Хмельницького 2016. С.250-253.
2. Шевченко О. М. Інноваційні підходи у викладанні іноземних мов // Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика. 2014. Вип. 7. С. 125-127.
3. Information and Communication Technologies in the Teaching and Learning of Foreign Languages: State-of-the-Art, Needs and Perspectives. Analytical Survey // <http://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214627.pdf>
4. Шевченко О. М. Інноваційні методи та сучасні інформаційні технології у навчанні української мови іноземних студентів // Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика : матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю. Полтава, 2020. С. 256–258.
5. Шевченко О.М. Smart Education – нова стратегія розвитку освіти. // Fundamental and applied research in the modern world. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Boston, USA. 2021. Pp. 707-711.
6. Ширяй А. В. Smart образование в информационном обществе. URL: http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2014/pdf/d01/s14/s14_018.pdf

IMAGES PRÉSIDENTIELLES : MACRON VS ZELENSKY

Myronova Natalia

candidat ès sciences philologiques,
maître de conférences de la chaire de philologie et
de traduction romaine et grecque
Université nationale linguistique de Kyiv

L'étude du discours politique, qui au cours des dernières décennies a attiré l'attention des spécialistes de différents domaines – linguistes, philosophes, sociologues, psychologues, politologues et bien d'autres, est extrêmement pertinente, car «tous les éléments du champ politique sont en quelque sorte médiatisés. par le discours, reflété dans le discours, mis en œuvre par le discours: soit ils constituent le sujet de la communication (son aspect référentiel), soit agissent comme des éléments du contexte pragmatique» [1, p. 24].

Les chercheurs notent que le discours politique peut être envisagé au moins de trois points de vue: purement philologique – comme tout autre texte, mais en tenant compte des réalités du monde de l'interprète; sociopsycholinguistique – lors de la mesure de l'efficacité à atteindre des objectifs politiques cachés ou explicites du locuteur; et, enfin, une herméneutique individuelle – en identifiant les significations personnelles de l'auteur et de l'interprète du discours [2, p. 32–43].

Les spécificités linguistiques du comportement des dirigeants politiques, les particularités de leur choix des moyens linguistiques, l'évolution de leur discours à différentes étapes de leur carrière politique et la perception de son discours par le public cible font l'objet de recherches par de nombreux linguistes étrangers.

La personnalité linguistique d'un politicien est la principale composante de formation du système du discours politique, dont nous présentons la structure sous la forme d'un modèle de système fonctionnel comme un ensemble de stratégies et de tactiques de communication interagissant dans son discours.

Une caractéristique de la langue d'une personne est linguistiquement les stratégies de communication utiles, c'est-à-dire les décisions qui ont lieu, les choix de certaines actions de communication et les compétences linguistiques. Il envisage de certifier les programmes individuels comme une variété de "gènes culturels", en raison des systèmes, comme le code génétique, la formation des codes culturels [3, p. 180–193].

Les images présidentielles, créées par le comportement social des présidents et des discours politiques habilement structurés sont ensuite cascades par les médias.

Les résultats de l'étude des linguistes nationaux et étrangers montrent que le sexe du président, le charisme personnel, l'appartenance sociale et professionnelle contribuent à leur charisme politique. D'un point de vue linguistique, cette synergie se traduit par une opposition pronominale binaire qui illustre à la fois les qualités de leaders et l'unité en tant qu'idée nationale.

L'image présidentielle se construit sur son comportement social et ses discours politiques habilement structurés. Ainsi, nous concentrons nos recherches sur l'utilisation des pronoms personnels dans les discours publics de deux présidents afin de découvrir comment ils essaient de s'identifier aux intérêts, aux besoins et aux problèmes de la société et de la nation. D'autres composantes annexes liées à l'image, comme le charisme, la formation sociale et professionnelle, le genre, sont considérées comme complémentaires car elles contribuent à renforcer l'opposition pronominale binaire «je / nous».

Tableau 1. Données personnelles et politiques sur Emmanuel Macron et Volodymyr Zelensky

Emmanuel Marcon	Nom, prénom	Volodymyr Zenensky
25 ^e président de la France	Poste	6 ^e président de l'Ukraine
Le 14 mai 2017	Date de l'élection	le20 mai 2019
39	Âge d'élection au poste	41
marié	État matrimonial	marié
supérieur	Enseignement	supérieur
Haut fonctionnaire, banquier d'affaire	Profession	Producteur, acteur, scénariste, réalisateur
"La République, en marche !"	Affiliation à un parti	"Serviteur du peuple"

Compte tenu de leur parcours personnel et politique, il est clair que les deux présidents ont beaucoup de commun. Ils sont jeunes et novices en politique, sans expérience politique mais avec beaucoup d'enthousiasme pour lutter contre la corruption et développer leur pays. Chacun d'eux a obtenu son diplôme, mais avant de devenir président, ils ont acquis une expérience dans des domaines autres que la politique: alors que Macron travaillait comme économiste, Zelensky travaillait comme producteur dans l'industrie cinématographique et le show business. Les deux présidents reçoivent le soutien et l'inspiration dans leurs familles. Comme l'écrasante majorité des électeurs les a soutenus, il est clair que les deux présidents ont le charisme et les caractéristiques d'un leader.

En particulier, l'une des raisons motivant le choix des personnalités de ces présidents comme sujet de notre analyse est le fait que leurs discours ont été prononcés au cours de la première année de la présidence, ce qui garantit l'égalité de traitement de leur personnalité à cet égard. De plus, ils sont similaires dans leurs opinions politiques.

Il convient également de noter que les présidents ont leurs propres «clés» dans le cœur des gens et méthodes d'influence issues de leurs racines sociales et professionnelles.

Ainsi l'analyse comparative des personnalités linguistiques de jeunes politiciens talentueux, qui sont montés à une vitesse fulgurante jusqu'à l'Olympe politique, que

sont les présidents des grands États européens, Emmanuel Macron et Volodymyr Zelensky, est pertinente du point de vue de leur comportement individuel et social.

Bibliographie

1. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: монография. Волгоград, 2004. 367 с.

2. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии. *Политическая наука. Политический дискурс: история и современные исследования*. Москва, 2002. Вып. 3. С. 32–43.

3. Миронова Н. В. Мовний і культурний код: їх взаємодія в лінгвокультурному просторі. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ, 2019. Вип. 36. С. 180–193.

СИМВОЛІЗМ ЧИСЕЛ У КОРЕЙСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

Кінджибала Оксана Сергіївна,
асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу
та Південно-Східної Азії Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, Україна

Фольклор кожного народу твориться століттями, зазнаючи сильного впливу вірувань та переконань. Це зумовлює наявність великої кількості символів у народній творчості, зокрема у казці. Кожна культура має свій неповторний набір кодів, що мають інтерес для дослідження. Серед символічних систем велике зацікавлення викликає символіка числа, оскільки цифра є універсальним поняттям для всього людства, проте у різних культурах вона має свою специфіку. Цікавим для дослідження виступає саме символіка числа у казках, адже з прадавніх часів числа сакралізувалися і до сьогодні до них зберігається особливе ставлення, яке легко можна простежити у релігійних обрядах по всьому світу.

Вибір казки як об'єкту дослідження зумовлений тим, що цей жанр є одним із найдавніших різновидів фольклору. Вважається, що казка походить від міфу, але на відміну від міфології, має побутові елементи, описує життя звичайних людей, іноді містить в собі фантастичні елементи. [1, 58]. Окрім того, казкова спадщина налічує набагато більше творів, ніж міфологічна, а отже являє собою більш широкий простір для аналізу та дослідження. Актуальність дослідження полягає в тому, що вивчення та порівняльний аналіз корейського фольклору дозволить виявити певні відповідності в корейській та українських культурах, а це в свою чергу полегшить процес розуміння фольклору кожної країни при його детальному вивченні.

Вітчизняні науковці досить широко займаються питанням дослідження казок щоправда ці роботи більш пов'язані з перекладом фольклорної спадщини. Серед зарубіжних вчених необхідно згадати укладача збірки корейських народних казок Пака В., Безгіна О.Д. Г.Дж. Грейсона, Г.Б. Халборта. Великий внесок у дослідження корейської казки зробили Пітер Лі та Кім Хьонгю. [5, 23-26]. Як зазначалося раніше, робота присвячена символізму чисел у народних казках Кореї, а символ – предмет або слово, яке умовно виражає суть певного явища. Предмет, тварина, знак стають символами, коли їх наділяють додатковим, важливим значенням. Символ багатозначний і дає дослідникам велику свободу тлумачень [2, 76]. Одним із різновидів символів є символіка чисел. Уявлення про священні властивості числа і числові стосунки виникли в далекому минулому, є важливим елементом будь якої духовної культури. З їх допомогою люди не лише сприймали навколишній світ, але й визначали власне місце в ньому, свою роль та поведінку. Особливістю дослідження символу саме у фольклорі зумовлена тим, що у ньому, на відміну від авторської літератури, образами символ наділяє не воля автора, а народні вірування та переконання. Для визначення найбільш

використовуваних у корейському фольклорі чисел ми проаналізували збірку казок «Феи с алмазных гор: Корейские народные сказки» Вадима Пака [3]. Загалом було проаналізовано близько 100 казок. Зазначимо, що числа зустрічаються не в кожній казці, проте певні висновки можна робити. У ході аналізу було визначено, що найчастотнішими числами виступають 1, 2, 3, 5, 7, 9 та 100. Серед них числа 2 і 3 зустрічаються більше, ніж 30 разів, а 10 – близько 30. Проаналізований казковий матеріал – в більший чи меншій мірі належить, на нашу думку, до буддистських, конфуціанських та навіть шаманських казок.

Аналізувати число **один** було доволі складно, незважаючи на те, що це число є найчастотнішим, часто майже неможливо визначити, де воно несе символічне значення, а в яких казках просто констатує кількість. «Число один - еквівалент ... творчої сили або «нерухомого рушія». Можна прирівняти одиницю до морально мети, а множинність – до зла» [4, 54] Символіка числа один майже тотожна як для буддизму, так і для шаманізму й конфуціанства. У Кореї це число позначає єдність, цілісність, гармонічне поєднання інь та янь. Воно, як правило, символізує також єдиного творця – Небо, образ якого відображається у шаманських казках.

Число **два** зустрічалося у досліджуваному матеріалі 28 разів, що робить його другим за частотністю після одиниці. Найчастіше двійку можна зустріти в контексті представлення двох героїв казки – два брати, два чиновники, двоє звірів часто фігурують в текстах казок. Як правило, двоє героїв часто протиставляються один одному, ніж доповнюють. Це можна пояснити різницею символічного значення двійки не лише у різних віруваннях, а й в межах одного і того ж. Двійка також часто виступає як число, попереднє до трійки («Вона летіла два дні, а на третій...») [3, 45]. Час у корейських казках часто поділяється на два періоди, на два відрізки по два місяці. У буддизмі двійка символізує подвійність сансари, виступає поєднанням чоловічок і жіночого начал, наче є взаємодоповнюючими компонентами. У буддійських казках двійка може і не позначати суперництво. Так, у казці про змагання двох чарівників -монахів Сосан Деса та Самендана, саме змагання проходило швидше як демонстрація здібностей чарівників, а в кінці казки менш здібний став учнем іншого. [3, 78]. У конфуціанстві двійка символізує жіноче начало, матеріальний світ і вважається несприятливим числом. Так, у казці про Мун Хесона над головою героя, перш ніж його зрадили друзі – літало два метелики. Хоче згадують їх у казці доволі побіжно : «Раптом звідкись взялися два метелики» [3, 121], але уважний читач, знайомий із символами, через цей епізод здатний передбачити хід наступних, не дуже добрих для головного героя, подій. Це також символ «початку нерівності», конфлікту та поділу всього на світі. Можемо зробити висновок, що у конфуціанських казках, поява числа два означає, що у розповіді ми зустрінемо щонайменше двох героїв, які будуть протистояти один одному.

Число **три** зустрічалося у досліджуваному нами матеріалі казок 25 разів, що робить його третім за частотністю. Воно, як і двійка представляє героїв казки – три сини чи брати, дія відбувається протягом трьох днів і використовується для позначення проміжку часу. Герої, представлені трійцею, не ворогують, а наче доповнюють один одного. Зустрічаються також і випадки, коли герої отримують три завдання - казка про Нольбу та Хинбу.

У буддизмі трійка символізує єдність – небо-земля – людина та три світи: світ бажань, світ кольору та безбарвний світ. Трійцею представлено значення терміну Будда, корені зла, характеристики людського існування. Для таких казок характерною рисою є троїстість позитивних героїв або дарунків долі. Для *конфуціанства* трійка також має певною мірою сакральне значення, це число вважають початком відліку, сильним числом, оскільки воно складається із двох найпотужніших чисел – одиниці та двійки. У казці про віщуна та трьох його синів три хлопці сумлінно виконували волю батька, усі троє посіли великі посади при дворі [3, 65]. Для *шаманізму* три є важливим числом, адже саме три елементи складають шаманський ритуал 三 (кут) – дух, людина, шаман. Для шаманських казок характерним є проміжок часу у три роки та три дні. Після смерті людини саме на третій день відбувається багато ритуалів, пов'язаних із духом померлого.

Таким чином ми визначили основні символічні значення найчастотніших чисел, що зустрічаються у корейських народних казках. Це дає нам змогу для подальшого аналізу та порівняння корейської казки з казками інших народів.

Список літератури

1. Ким Г.И. История религий Кореи. – Алмааты, Казак университет, 2011г. – 230 стр.
2. Ковалів Ю. В. літературознавча енциклопедія/Юрій Іванович Ковалів.- Київ, 2007 р. – 470 с.
3. Пак Вадим. Феи с алмазных гор : Корейские народные сказки. – Москва, 1991 г. – 384 стр.
4. A History of Korean Literature/ edited by Peter H. Lee. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 389 p.
5. Encyclopedia of Korean Folk Literature / National Folk Museum of Korea. – Republic of Korea, 2014 y. – 349 p.

НЕЗАМЕНИМЫЙ ФАНТАСТ СЛОВ

(К 130-летию со дня рождения Осипа Мандельштама)

Мардазимова Роза Сериковна

старший преподаватель
Таразский региональный университет
имени М.Х.Дулати

После Золотого века русской поэзии пушкинской и послепушкинской поры в течение ряда лет не появлялось в русской литературе такой же яркой поэтической «цивилизации», хотя временами и раздавались выдающиеся поэтические голоса с особым, индивидуальным звучанием. Но они были несколько разрозненны, поэтому и не сформировалось «золотой» общности, равной прежней.

И вот как-то сразу в конце XIX и в начале XX века возникает новое сияние, новый интенсивный блеск – новая литературная «цивилизация». В ней было несколько течений – декаденты, символисты, акмеисты. Засверкала поэзия Анны Ахматовой, Александра Блока, Андрея Белого, Валерия Брюсова, Велимира Хлебникова, Сергея Есенина, Владимира Маяковского, Николая Гумилёва, Марины Цветаевой и среди них – яркая, интеллектуальная и свободная поэзия Осипа Мандельштама.

Выросший в еврейской «средне-мещанской» среде Мандельштам получил тем не менее превосходное европейское образование и приобрел «блаженное наследство» - «тоску по мировой культуре», воплотив ее образы в своем творчестве. Не оттого ли его поэзия кажется многим читателям книжной, умственной и труднодоступной?

А ведь Мандельштам не стремился нарочито усложнить и зашифровать свою поэтическую речь, сделать ее непонятной широкой читательской аудитории и вовсе не адресовался к одним только знатокам. Просто он дышал воздухом разных эпох и чувствовал себя современником всех живших и живущих, хотя и полемически отрицал это: «Нет, никогда, ничей я не был современник».

Словно гуляка с волшебною тростью,

Батюшков нежный со мною живет.

Сядь, Державин, развалился,-

Ты у нас хитрей лисы...

Иосиф, проданный в Египте,

Не мог сильнее тосковать.

И море, и Гомер – все держится любовью.

Когда же слушать мне? И вот Гомер молчит...

Осип Мандельштам мечтал о просвещенном и чутком читателе, о «неизвестном друге-собеседнике», понимая, что без него искусство слова буравит лишь собственную душу автора («О собеседнике»), и горевал, что в России «поэтическая безграмотность чудовищна» и «и всякий, умеющий читать,

считается поэтически грамотным» («Выпад»). Увы, сказанное почти 100 лет назад ничуть не устарело и по сей день! Тогда поэт в жажде быть услышанным готов был «обменяться сигналами с Марсом», предвидя, что связь с космосом – «задача, достойная лирики, уважающей собеседника».

Можно задуматься над суждениями поэта и поразмыслить над его раздумьями и сомнениями: «власть отвратительна, как руки брадобрея», «у вечности ворует всякий, а вечность – как морской песок», «безымянную мы губим вместе с именем любовь».

Кто может знать при слове расставанье-
Какая нам разлука предстоит?
Нам ли, брошенным пространстве,
Обреченным умереть,
О прекрасном постоянстве
И о верности жалеть?

Мандельштам делится с нами своими находками и открытиями, убежденный, что стихотворец, как и зодчий, вносит упорядоченность и красоту, а хаос жизни, и при этом опирается на достижения мирового искусства, прежде всего античного. Поэтому мандельштамовские стихи пересыпаны именами римских и греческих философов и писателей, мифологическими образами, а эллинизм выступает и как воплощенне гармонии, и как живой источник, питающий не только современную литературу, но и быт - «домашний эллинизм» («Я изучил науку расставанья В простоволосых жалобах ночных », «Золотистого меда струя из бутекла»).

Из других певцов среди «блуждающих наиболее близки были Мандельштаму творчество Пушкина и русская классика. Так, Петербург XX столетия он воспринимал сквозь пушкинскую призму: «посольства полумира», «штыки и костры на Сенатской площади, старинная тоска» и Евгений из «Медного всадника» («Петербургские строфы»).

Итак, художник, создавая свое творение, вступает в диалог с предшественниками и не столько заимствует чужое, сколько преобразует его в свое. Этот мандат принцип отольют и в поэтические формулы: «Вечные сны, как образчики крови, Переливай из стакана в стакан», «и снова скальд чужую песню сложит. И, как свою, ее произнесет».

Современники называли Осипа Мандельштама последним Дон Кихотом, удивлялись его детской наивности и пророческой мудрости и в своих воспоминаниях (А. Ахматова, Н. Я. Мандельштам, И. Одолевская, Э. Миндалин, Н. Чуковский) рисовали бессеребренника «не от мира сего», надменного и обидчивого, гордого и ранимого, оторванного от реальности, но проникающего ее тайные глубины, жившего в поэзии и боявшегося поэтической немоты: «Я слово позабыл, что я хотел сказать», «Не утоляет слово мне пересохший губ», «Я глубоко ушел в немеющее время», Он хотел быть одним из многих («я рядовой седок», трамвайная вишенка страшной поры») и говорить от их имени, он страшился житейского одиночества и творческой изоляции: «Читателя! Советчика! Врача! На лестнице колючей разговора б1».

Исследователи мандельштамовской поэзии (Ю. Тынянов, В. Жирмунский, Л. Гинзбург, К. Тарантасами, В. Орлов, А. Жолковский) отмечают ее ассоциативность и метафоричность, сопоставление далеких представителей и нарушение привычных связей, фантастически причудливые и гротескные «метафорические полеты». Так, В. Жирмунский меняет Мандельштама «фантастом слов», величайшим фантастом словесных образов».

Не случайно О. Мандельштам был убежден, что в мире все взаимосвязано, переплетено и перепутано: прошлое и стоящее, поэтическое и прозаическое, высокое и низкое, радостное и горестное, ибо мир многогранен, разнообразен целостен. В нем уходящие за холмы овцы напоминают плебеев, недовольных Римом, «счастье катится, как обруч золотой», поцелуи схожи с пчелами, которые умирают, вылетев из улья, «дикой кошкой горбится столица», «зеркало корчит всезнайку». В общем, все перекликается друг с другом, и «само бытие есть сравнение»: «Воздух дрожит от сравнений... Земля гудит метафорой».

А поразительное богатство мандельштамовских эпитетов — оригинальных, парадоксальных, непредсказуемых! Поэт живописует «простоволосую траву» и «твердые ласточки круглых бровей», «золотушного грача» и «дрожжевой ливень», «черствыи лестницы» и «легкомысленную солому», слышит «говорливые дебри вокзала» и ворожащие шаги», читает "Пайковые книги» и ловит «пеньковые речи», определяет про- живой день как «выморочный», а лето называет «моложавым» и «стареющим», угадывает женский характер («мастерица виноватых взоров») и выражает душевное состояние несвободы и страха -«связанный и пригвождение стон».

Поздняя поэзия Мандельштама становится, с одной стороны, более драматичной и самоуглублённой, а с другой, менее метафоричной, но не упрощенной. Наряду с историческими и культурными все чаще используются обиходные, будничные понятия без иносказательного текста (примус, керосин, гвозди, гребенка, башмаки, га, мякина, харчи, проруха). Однако бытовые, просторечные слова не теряют своей многозначности, и «дышит таинственность брака в простом сочетании слов».

И сознание свое затоваривая
Полуобморочным бытием,
Я ль без выбора пью это варево,
Свою голову ем под огнем?

Отталкиваясь от конкретных фактов и событий, поэт нередко опускает отдельные звенья и детали, во-первых, полагая автобиографические и прочие подробности несущественными, во-вторых, не желая все разжевывать, а в-третьих, будучи принципиально против прямолинейных толкований поэтических текстов.

Вот перед нами восьмистишие 1937 года:

В лицо морозу гляжу один,-
Он - никуда, я -ниоткуда,
И все утюжится, плоится без морщин
Равнины дышащее чудо.
А солнце щурится в крахмальной нищете,

Его прищур спокоен и утешен,
Десятизначные леса - почти что те...

И снег хрустит в глазах, как чистый хлеб, безгрешен.

Конечно, не обязательно знать что эти строки написаны в воронежской ссылке после первого ареста и пребывания в Чердыни (Северный Урал), хотя при этом «темным» останется стих о «почти что тех» лесах. Но, внимательно вчитываясь стихотворение, мы ощутим восхищенное любование поэта солнечным морозным днем и снежной равниной, жажду душевного умиротворения и подспудную тревогу (я гляжу один, я - ниоткуда, без морщин, нищета, снег безгрешен).

Осип Мандельштам ассоциативную, интеллектуальную поэзию и рассчитывал на сотворчество отзывчивых и мыслящих читателей, веря, что в будущем его стихи «заучит каждый человек».

Забыть в чём-то Дон-Кихота своего времени и обстоятельств, невозможно. Его строки в русской поэзии – серебряные страницы. Навсегда!

Литература

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. Мандельштам О.Э. Сочинения. В 2-х т. М., Худож. лит., 1990.
3. . Мандельштам О.Э. Собрание произведений. Стихотворения/ Сост., подг. текста и прим. С.В. Василенко и Ю.Л. Фрейдина. М., Республика, 1992.
4. Воспоминания о серебряном веке. Сост. В. Крейд. М., Республика, 1993.

ҚАПАН САТЫБАЛДИННІҢ ӘДЕБИ –СЫН МАҚАЛАЛАРЫ

Шакирова Қатира Мейрамовна
аға оқытушы, Ы.Алтынсарин атындағы
Арқалық мемлекеттік педагогикалық
институты, Қазақстан

Шығармашылық жолында сөз өнерінің әр жанрында жазып, жанын ашқан қаламгер Қапан Сатыбалдиннің әдеби сында да өзіндік ойлары қалды.

Қапан Сатыбалдиннің әдеби-сын мақалалары қаламгердің тек өз шығармашылығы емес, жалпы қазақ әдебиетінің көркемдік мәселелеріне ұдайы ой қосып, пікір ұластырып отырғанын көрсетеді. Жазушының «Поэзиядағы беталыс», «Қазіргі қазақ драматургиясы туралы бір-екі сөз», «Қазақ совет драматургиясы мәселелері», «Драматургиямыз есейіп келеді», «Қазақ киноөнері», «Сөз киносценарий туралы», «Саттар Ерубәев», «Әке жолы», «Кәрі тарлан», «Аяулы дос», т.б. әдеби-сын мақалалары оның әр жанрдың өзекті жайларына көңіл бөліп отырғанына, соның ішінде өзінің шығармашылық ғұмырбаянында елеулі белес болған драматургия мәселелеріне жан-жақты барлау жасап отырғаны айғақ.

Қазақ кеңес әдебиетінің қалыптасу кезеңдерінің куәсі, сол әдебиеттің бар жанрда өрістеуіне өзіндік шығармашылық үлесін қосып өткен қаламгер Қапан Сатыбалдиннің көркемдіктің басты ұстаным, қағидаларына қашан да қырағы қарағаны, сақ болғаны әсіресе осы, өзекті мәселелерді жүйелі жеткізіп, нақтылы қоя білуімен ерекшеленетін әдеби-сын мақалаларында айқын.

Өткен, ХХ ғасырдың 40, 50-жылдары әдебиетті өрістету, өркендету бағытында ой қозғап, тұжырым, тоқтамдар жасамаған кәнігі қаламгер жоқтың қасы. Сол уақыттың ортақ шаруаға деген ұмтылыс басым үрдісі Қапан Сатыбалдиннің де қалам қарымына, азаматтық, қаламгерлік ұстанымын ұштап отыруына қамшы болғаны даусыз. Жанып отырып жанашыр ой айту өнегесін қазақ әдебиетінің қабырғалы өкілдері өздері көтеріп, көрсетіп отыратын сол дәуірде айтарын батыл да ашық айтып, әдебиет шаруасына араласуы – Қапан Сатыбалдиннің қаламгерлік беталыс, бағытының бұрылмайтын, бұлжымайтын суреткерлік заңдылық, табиғатын танытты десек, асырып айтқандық емес.

«Әдебиет және искусство» журналының 1948 жылғы сандарындағы қазақ совет поэзиясы туралы ой көтерген «Поэзиядағы беталыс» сын мақаласында Қапан Сатыбалдин талғамы таза, көркемдік шеберлік тәсілдерге мейлінше төселіп қалған қаламгер екендігін таныта отырып сөйлейді.

Жазушы журнал бетінде поэзиялық туындылар кем басылып келе жатыр деп орынды мәселе қозғап, көтереді. Әдеби журналдың мәні, міндеті мен мақсаты туралы толғамдары тек сол кезең үшін емес, бүгінде де көкейтесті.

«Журналдың биылғы жеті нөмірінде алпысқа жуық, ірілі-ұсақты өлең басылды. Олардың көбісі – әдебиетте соңғы жылдары көрініп жүрген жас ақындардікі. Бұл – поэзия үшін өте аз. Жалпы журналдың қай нөмірінде болсын

поэзия ең көп беріледі дегенде екі-үш беттен асқан емес. Журнал редакциясы бұл жанрға біртүрлі үркіп қарайды. Ай сайын келесі нөмірдің жоспары жасалғанда поэзия керек десе ауызға да алынбайды. Журналдың басқа материалдары жіберіліп болған соң, кездейсоқ қолға түскен өлеңдерден, немесе бұрыннан редакция портфелінде жатқан өлеңдерден осы жарамды деген үш-төртеуі жіберіле салады. Міне, журнал редакциясында поэзияға деген «құрмет» осындай. Енді қай ақын биыл қалай көрінді? Былтырғы жылмен салыстырғанда биылғы поэзиямыздың қандай жетістігі немесе кемшілігі бар? Басқа туысқан ұлт республикаларының поэзиясымен салыстырғанда біздің поэзия қай жерде жүр? Поэзиямызда не бар, не жоқ? Үлкен поэзия болу үшін біздің поэзияға не жетпейді? Міне осы сұрақтарға журналда биыл басылған өлеңдер арқылы нақтылы жауап алуға тырысайық» [1, 226].

Қапан Сатыбалдин Ғали Орманов, Қасым Аманжолов, Дихан Әбілев сынды ақындардың туындыларын талғам таразысына тартады.

«Көптен бері қалам ұстап келе жатқан ақындардан журналда биыл көп басылғандар: Ғали, Қасым, Дихан. Ғалидың «Днепр оты», «Бетпақ дала дастаны» атты ұзақ өлеңдері; Қасымның «Сырдария», «Ленин өлімі» атты өлеңдері; Диханның «Қасым» атты кішкентай поэмасы басылды» [1, 227].

Әрі қарай Қ. Сатыбалдин Ғали Ормановтың «Бетпақ дала дастаны» – көркемдік талғам таразысына, айқын да нақтылы талдауға тартады. Поэзияның жаратылысына батыл барлау жасаған пікірлер айтады. Ғали Ормановтың сырбаз, сыршыл лирикасының құнын ашады. Жанрдың жайынан хабар берер тоқтамдарға барады.

«Ғали «Бетпақ дала дастаны» деген сюжетсіз ұзақ өлеңінде кешегі өлік Бетпақ дала мен бүгінгі өмір жүрегі соққан Бетпақ даланы суреттейді. Екі Бетпақ даланың образын ақын лирикалық сурет арқылы береді. Кешегі Бетпақ туралы:

*Ғасырлар көнбей қарысып
Жер еді «Бетпақ» атанған.
Үстінде түндер жарысып
Үндемей жылдар аттанған, –*

десе, бүгінгі Бетпақ дала туралы:

*Жаңғыртып жапан аласын,
Жамырап жатыр күшті шу
Төсіне Бетпақ даланың –
Тіршілігін жайлап тікті ту, –*

дейді. Осы екі куплетте екі түрлі картина бар. Ақын Бетпақ бейнесін, онда бүгін қайрат төккен халық құрылысшыларының қимылын осындай ақындық сөз бейнелері арқылы беруге ұмтылады. Бұл өлеңнің негізгі өзегі – Мойынты–Шу теміржолын салып жатқандардың ерлік еңбегі, солардың тұйық жатқан тандыр далаға тіршілік әкелген жалынды жігері. Өлеңде Ғалидың өз стилі, өз үні бар» [1, 227].

Қапан Сатыбалдин өлеңнің сұлу өрімін атап көрсетіп, Ғали ақынның ақындық бетін жеткізе отырып, кезеңнің идеялық талабын тәп-тәуір өлеңге нар жүгін артқандай ауыр салмақпен, мін етіп айыптаңқырап ащылау да айтып тастайды.

«Бірақ өлең Бетпақ дала тақырыбын кең қамтып бере алмаған. Былайынан ақынның сөз саптауы сұлу көрінгенімен, Бетпақ даладағы еңбек майданы, ондағы қайрат дауылы өлеңде оқушыны бастан-аяқ баурап отырмайды. Ғали өлеңнің аяқ жағында гүлденген Бетпақ дала туралы сөз қылып жалпылап кетеді» [1, 227].

Қапан Сатыбалдиннің өлең танымы таза талғам тұрғысынан келгенде – тастай. Бірақ бір өлеңге дүниенің бар мәнін, мәселенің жай-жапсарын түгел сыйғызбады дегендей мін айтуы, әрине, сол кезеңнің дүмпуінен туындаған пікірлер екені тайға таңба басқандай айқын көрінеді.

«Днепр оты» деген өлеңінде Ғали Украинаның күре тамырындай кең арналы өзені Днепр арқылы Украин халқының ерлік бейнесін береді. Әсіресе, осы өлеңнің мына бір-екі куплеті Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Украин халқының неміс-фашист басқыншыларына қарсы ерлік күресін дәл беретін сияқты.

*Күйікті сол бір өлкенің,
Кеудесі құсап сондағы.
Күрсіне тулап күндіз-түн
Көрмеді дамыл ол-дағы.*

*Ашу мен кектің лебіндей
Алысып жатты арнасы.
Ажалды жауды – көріндей
Аңдиды жаға, жылгасы, –*

деген сияқты куплеттер бізге сүйікті Днепрдің ауыр жылдардағы ашуын, кек толқынын әдемі суреттеп бере алады.

Ғали биыл журналда осы екі өлеңімен бой көрсетті. Бірақ, бұл өлеңдер Ғалидың поэзиядағы орнын көрсеткендей өлеңдер емес, Ғалидың өз стилінде өзінің ақындық манерасын сақтай отырып сөз қуалап жазған өлеңдерінің бірі. Олай болатын себебі, бұл екі өлеңінен Ғалидың бүгінгі өмірдің ең актуальды, ең маңызды тақырыптарын сөз қылғаны байқалмайды» [1, 228].

Дихан Әбілевтің «Қасым» атты шығармасына Қапан Сатыбалдин бірден мін айтып кетеді. «Қасым» деген поэмасы демейді, «поэма сияқты ұзақ өлеңі» дейді. Әрі қарай шығарманың баяндау сарынымен жазылған сипатына көңіл бөліп келіп, мынадай нақтылы кемшіліктер төңірегінде ой-тоқтамдар жасайды. Мұнда да автордың поэтикалық талғамы, көркемдік талабы таза көркемдіктің мәселелерін тап басып тани қоюда төтесінен түсіп жатар байқампаздығына айғақ болып тұр.

«Себебі, бір адамның атына құрылған өлеңде сол адамның образын бергендей, нақтылы сюжетті оқиға жоқ. Ақын бізге ол туралы өлең бойында үнемі қабарлап отырады. Дихан Қасымның образын оқиға, сюжет арқылы

бермейді. Соның салдарынан ақын бұл өлеңін жап-жақсы замыслға құрғанымен, оны көңілдегідей етіп ақындық бояуын айқын жағып бере алмаған. Өлеңде декларация көп, серпілу, желпіну көп, бірақ (ақын ойынша, біздің заманның алдыңғы қатарлы аяулы жасы) боздақ Қасымның айқын бейнесі жоқ» [1, 229].

Ақын Дихан Әбілевтің лирикадағы өзіндік орнына иек арта отырып, осы «Қасым» атты ұзақ өлеңінің сәтсіздігін жеткізуде Қапан Сатыбалдин әдебиет мәселесіндегі ақжарма адалдығына айғақ болардай бір сырды ұғындырады.

Әрі қарай «Қорғасын толқыны» топтамасында Дихан ақынның жазу машығы, мәнері, өлеңдегі өз үнін таныту мақсатында айтылған ой-тоқтамдары негізді.

«Егіс жыры» – Диханның биыл жазған өлеңдерінің ішіндегі ең тәуірлерінің бірі. Бұл – биік пікірлі ақынның өлеңі. Олпы-солпы, бөгде сөздері бар куплеттер бұл өлеңнен де кездеседі. Сондай куплеттерін сызып, өлеңді әлі де болса сұлулап жона түссе мұнан да гөрі көркем өлең болуы шексіз» [1, 230].

Өлеңге сұлу сөз аздық етеді, сезім керек, мінез ашып отырып, ой тастап отырып, олпы-солпысы жоқ жұмыс өлең болсын дегенді пісіріп барып айтудан автор жалықпайды. Ақындық өнерге бой созған жастың да, жасамыстың да шығармаларын нақтылы мәнде саралап, сыр суыртпақтап, ойға тартып отырып оң мен терісін бағамдап отыру дағдысы айқын.

«Қабікен Мұқышев, Жұбан Молдағалиев, Садықбек Адамбеков сияқты жас ақындар биыл бірнеше жақсы өлеңдерімен көзге түсті.

Әсіресе Жұбан Молдағалиевтің «Колхоз жырлары» деген циклмен жазған «Колхоз қаласы», «Кім кінәлі», «Ауыл түтіні», «Жаңалық», «Еңбек күн» атты өлеңдерінде ақындық жаңалық, жақсы талаптың жұрнағы бар. Жұбан өзінің басқа қаламдас құрбыларындай сөз сұлулығын қуаламай, қарапайым сөздермен-ақ үлкен пікір айтады. Өлеңдерінде лирикалық нәзік сезім бар. Жұбан өлеңдері әрі қысқа келеді. Ол – өлеңді бірыңғай сюжетке құрып жазуға, шама келгенше риторикаға, жалған патетикаға ұрмай жазуға тырысып жүрген ақын» [1, 232].

Қапан Сатыбалдин «Әдебиет майданы» жыл бойы жариялаған поэзиялық туындыларды тұтастай талғам таразысына сала отырып, қазақ поэзиясының сол кезеңдегі даму бағыттарына қатысты нақтылы, қисынды пікірлер айтады. Поэзияның өсу, өрлеу нышандарына көңілі толып, толқып сөйлейді. Қарабайырлық, жалаң ой қуалаушылық сынды жадағай өлеңшілдіктен бойды аулақ ұстауды міндеттейді.

Осының барлығы туған әдебиеттің өріс-өркені, бүгіні мен ертеңі аландатып отырған қаламгерлік болмыс, азаматтық ұстанымның түп-төркін бастауларын айқындап жатқан шығармашылық бет еді.

Жан-жақты қаламгер Қапан Сатыбалдиннің ұлт әдебиетінің дамуындағы қандай да бір өзекті мәселелерден қағаберіс қалмай, үн қосып отырғаны – жазушы жанының сергектігі.

Қапан Сатыбалдин шолу мақаласында қазақ поэзиясындағы оң беталыстарды жинақтап айта отырып, елеулі-елеулі олқылықтарды айқын саралауында келешектің қамын жеп отырып, талай принципті мәселелерді стратегиялық мәнде күн тәртібіне қойған.

«... Жас ақындар болсын, аға ақындар болсын үйдек-түйдек келе жатқан сияқты. Бәрінің де бірақ іздену, өсу үстінде келе жатқаны, өлеңді жалпылама

тақырыптан гөрі, нақтылы тақырыптарға, құрғақ риторикадан гөрі, сезімге, поэзиялық сюжетке құрып жазуға дағдыланып жүргендігі ақындардың соңғы өлеңдерінен өте-мөте байқалады» [1, 233].

... Қорытып айтқанда, поэзиямыздың бүгінгі бет алысы дұрыс кетіп бара жатқан сияқты. Үлкен поэзияға талаптанып, құлашты кең сермеуге тырысатын сияқтымыз. Ақындарымыз шын мағынасында кең тынысты профессионал поэзия жасауға күш салып жүргендігі көп өлеңдерден байқалады. Соғыстан бұрынғы поэзиямыздағы құрғақ шешен өлең бүгінгі поэзиямыздан аз кездеседі» [1, 236].

Қазақ өлеңінің көркемдік жүгі мен әлеуметтік арқауы жайлы батыл ойлар айту Қапан Сатыбалдиннің сол шолу мақаласы жазылған тұста бұрынғы қай кезеңдегіден де күн тәртібіндегі өзекті мәселелердің бірі болатын.

Ақындық өнерге бойлаған қаламгерлердің қолтаңбасы туралы дәл осылайша айқын тоқтамдар жасап отыруы Қапан Сатыбалдиннің әдеби өрістегі өзіндік өресін ғана емес, әдеби сын балаң кезеңдегі кешеуілдеп туып келе жатқан шақтағы қаламгерлік қағылездігін, азаматтық ұстанымын, белсенділігін, терең білім, пайымын көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сатыбалдин Қ. Таңдамалы шығармалар. 4 томдық. – Алматы: Жазушы, 1975. – 4 т.: Очерктер. – 300 б.
2. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Санат, 2002. – 360 б.
3. Жұмалиев Қ. Әдебиет теориясы. – Алматы: Мектеп, 1969. – 244 б.
4. Тәжібаев Ә. Өмір және поэзия. – Алматы: Ғылым, 1960. – 473 б.
5. Ахметов З. Өлең сөздің теориясы. – Алматы: Жазушы, 1997. – 281 б.

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВИДО-ЧАСОВИХ ФОРМ ДІЄСЛІВ У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Штифорук Тетяна Володимирівна,
викладач англійської мови
та зарубіжної літератури,
Україна

В англійській мові дієслово не має собі рівних за кількістю форм, граматичних категорій, за детальністю позначення різних відтінків граматичного значення. Особливі труднощі для україномовного учня, безумовно, становлять ті граматичні форми, що не мають українських відповідників [1].

Варто структурувати видо-часові форми англійських дієслів, розробити візуальні моделі на основі динаміки розвитку дій в часі, щоб поєднати основні етапи розвитку будь-якої дії в часі з відповідними формами англійського дієслова. [2].

Загальна семантична організація дієслова спрямована на вираження так званої **процесуальної ознаки**. Процесуальна ознака тлумачиться широко і включає в себе уявлення про змінність, рух, цілеспрямовані і нецілеспрямовані дії, відношення між об'єктами, стан суб'єкта тощо, між якими важко встановити співвідносні межі [3].

Рух, як стверджують когнітологи, породжує особливий вид репрезентації в нашому мозку – **схеми або програми руху**. Зображення, яке відповідає уявленню про змінний в часі й просторі об'єкт, є безпосередньою когнітивною основою дієслова. Змінний суб'єкт рухається і діє одночасно. Рух спостерігається як ситуація, тобто динамічна картинка, яка позначає не лише переміщення в просторі, а й **перебіг у часі** [4].

Процес мовлення на рідній мові відбувається без усвідомлення граматичних правил, тоді як в іноземній мові – навпаки, особливо на середньому ступені навчання.

Оскільки, знання правил граматики не приводить до вільного спілкування іноземною мовою [5, 6], а мова служить для опису реальних дій у реальній дійсності, доцільно поєднати сприйняття реальності і опис цієї реальності в єдине ціле.

Як уже було сказано, всі дії мають ознаку процесуальності, тобто динамічний розвиток в часі є основною ознакою будь-якої дії.

Якщо розглянути дію (по-іншому – процес) «Садити дерево», то можна виділити чотири основні етапи розвитку цієї дії:

1. Я (як суб'єкт дії) буду садити дерево;
2. Я саджу дерево;
3. Я посадила дерево;
4. Я садила дерево (але взимку воно вимерзло, і знову треба садити);

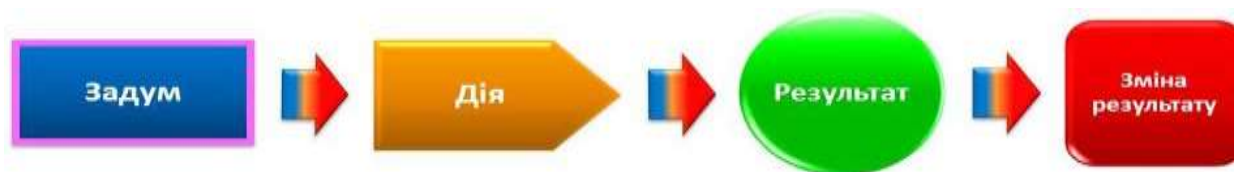
Етапи розвитку дії не можна поміняти місцями, тому що це порушить логіку розвитку цієї дії, яку назвемо елементарною. **Елементарна дія** – це дія, яка описується одним і тим самим дієсловом на кожному етапі розвитку.

Дія «Садити дерево» складається з декількох дій: «купити саджанець», «викопати яму», «підготувати посадкову лунку», «розмістити корені дерева в лунці», «полити місце висадки саджанця», «засипати лунку». Але якщо розглядати дію «Садити дерево» як елементарну, то при описі цього процесу будемо використовувати лише дієслово «садити».

Схематично етапи розвитку елементарної дії (елементарного процесу) можна зобразити за допомогою наступної схеми в таблиці 1:

Таблиця 1.

Етапи розвитку елементарної дії

Отже, створено модель, яка показує розвиток елементарної дії в часі. Нагадаємо, що модель – це засіб (у широкому сенсі – будь-який образ), що відтворює та імітує будову і дію будь-якого іншого пристрою. Модель завжди простіша, ніж реальний об’єкт, але це не зменшує значення моделі і моделювання.

В англійській мові для позначення процесу моделювання використовуються два різні слова: *modeling* і *simulate*. При цьому першому слову відповідає процес проектування, створення моделі, в той час як під симуляцією (імітацією) розуміють дослідження, випробовування, або апробацію моделі [7].

Створена модель діє і жоден з етапів поміняти місцями не можна, тому що це порушить логічний розвиток дії і не відповідатиме дійсності.

В англійській мові у першому етапі, незалежно від допоміжного чи модального дієслова, основне дієслово завжди першої, початкової форми, у другому етапі – четвертої форми, у третьому – використовується третя форма дієслова, а в четвертому етапі – друга форма дієслова.

Час, як категорія Буття, що часто знаходиться поза межами спостереження й аналізу, тим не менше, завжди і всюди у Бутті наявна, як зазначає Г. Козачишина [8, 32]. При використанні підходу, який орієнтований на події, які відбуваються в реальному житті, динаміка системи задається за допомогою множини подій, які впорядковуються за часом виникнення. Тоді таблиця форм дієслів повинна містити як правильні дієслова, так і неправильні, а розміщуватись у послідовності, поданій в таблиці 2:

Таблиця 2.

Форми дієслів англійської мови згідно етапів розвитку елементарної дії

Інфінітив (I форма)	Дієприслівник I (IV форма)	Дієприслівник II (III форма)	Простий минулий час (II форма)
1 етап - задум	2 етап - дія	3 етап – результат	4 етап – зміна результату
<i>go</i> <i>take</i> <i>write</i>	<i>going</i> <i>taking</i> <i>writing</i>	<i>gone</i> <i>taken</i> <i>written</i>	<i>went</i> <i>took</i> <i>wrote</i>
<i>play</i> <i>open</i> <i>close</i>	<i>playing</i> <i>opening</i> <i>closing</i>	<i>played</i> <i>opened</i> <i>closed</i>	<i>played</i> <i>opened</i> <i>closed</i>

Кожна з чотирьох форм англійського дієслова пов'язана з відповідним етапом розвитку елементарної дії. Заміна словесного опису структури вищо-часових форм англійського дієслова формою і кольором та моделювання ситуації в реальності, допомагає уникнути наукової термінології, що полегшує засвоєння граматичних структур учнями, сприяє виробленню навичок осмисленого спонтанного мовлення на середньому ступені навчання [8].

Список літератури

1. Верба Г.В. Граматика сучасної англійської мови / Г.В. Верба, Л.Г. Верба / ТОВ «ВП Логос-М» Київ 2007. с. 4-6
2. Штифрук Т.В. Візуалізація навчального матеріалу при оволодінні системою вищо-часових форм дієслів у англійській мові // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми (Випуск 36 Вінниця 2013) с. 66-72.
3. Глущенко Ж.Є. Вибір оптимальних методів навчання. Висновки та рекомендації // Англійська мова та література № 12 (382) квітень 2013 с. 3-6
4. Овчиннікова І. Співвідношення концептів «рух» і «дія» в когнітивній структурі дієслова // Наукові записки Серія: Філологія (мовознавство) Випуск 16 Вінниця с. 86-89
5. Грищенко А. Індивідуальні стилі навчання // Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти // Алла Грищенко, Вінниця, 2013 с. 166-169
6. Дяченко С.Л. Методи підвищення якості навчання англійської мови // Англійська мова та література № 2 (372) січень 2013 с. 4-6
7. Журавльов С.С. Обзор методов моделирования Москва, 1997 с. 12-36
8. Повшедна І. Вивчення граматики за допомогою інтенсивної методики на середньому ступені ЗОШ // Актуальні проблеми лінгвістики та методики викладання іноземних мов у ВНЗ та школі (Випуск 15 Вінниця 2011) с. 46-47.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО МОВЧАННЯ У СУЧАСНІЙ ФЕМІНІСТИЧНІЙ ПРОЗІ

Шульга Олена Олексіївна

викладач кафедри українознавства
Запорізького національного університету, Україна

Гендер вміщує в собі величезний комплекс соціальних та психологічних аспектів, культурних настанов, що породжені суспільством і впливають на поведінку індивіда як представника певної статі.

Лінгвістична гендерологія співвідносить мову з особистістю за ознакою соціальної статі. Чоловіки і жінки по-особливому користуються мовою, яка для них є відображенням пізнання світу і одне одного.

В українському мовознавстві спостерігається помітний інтерес до вивчення гендерних особливостей мовлення, тому дослідження лексики з урахуванням статевої ознаки носія мови є актуальним.

Жінкам не про все дозволено говорити, норми диктують, яким чином вони це повинні робити, а часом їх взагалі позбавляють права на слово. Мовчання є однією з специфічних рис жіночої комунікації, яке підкреслює емоційність, напруженість ситуації.

Героїні сучасної української жіночої прози намагаються самоствердитись, опанувати незалежну роль у патріархальному світі. Філоненко С. підкреслює, що домінування внутрішнього, психологічного сюжету в сучасній прозі дає можливість авторкам зосередитись на героїні, наголосити на важливості рефлексії як невід'ємної властивості жіночої особистості. Саме тому для жіночої прози характерними є паузи, моменти мовчання: *«...читач прислухається до них і вчиться читати між рядками, впізнаючи невисловлені бажання і психічні стани – невисловлені, тому що їх неможливо висловити в межах цінностей патріархального суспільства»* [3, с.53].

У творі Роздобудько І. «Амулет Паскаля» авторка «заповнила» ці паузи, поезіями та уривками з них: *«Мені подобається, коли грає музика. Тоді я заплющую очі й уявляю, що я сиджу в дерев'яній кав'ярні міста, яке я люблю і в якому люблять мене. Міста, яке я хочу вихаркати з себе – зі шматками легенів і його крижаною безкінечною зимою... «Коли я помиратиму.../ Коли я помиратиму.../ Про що подумаю в останню мить?...» Я навіть не помітила, що вони - вже грають. Мені здалося, що це лунають мої думки»* [1, с.37].

Такий прийом часто зустрічаємо у творах Забужко О., Денисенко Л., Кононенко Є..

Жіноче мовчання - є специфічною, загадковою, не завжди зрозумілою, іноді надзвичайно промовистою рисою невербальної комунікації.

Ставицька Л. визначає три культурні проєкції семіотики жіночого мовчання. *Перша* – це ритуал. Жіноче мовчання є поширеним у східних народів (феномен абсолютного мовчання вдів у єврейській культурі). Екзистенційний сенс мовчання знаходимо в структурі східнослов'янського обряду весілля (абсолютне

мовчання нареченої в українському та білоруському варіантах весільного ритуалу). Мовлення – це контакт, зв'язок між тими, хто спілкується, а наречена знаходиться поза системою визначених соціальних ролей: вона ще не зовсім жінка, але вже не належить до дівочої громади. Тому, на думку Ставицької Л., мовчання у ритуалі – знак «межовості», «недоінтегрованості» у нову сім'ю [за 2, с.30].

Другою проекцією дослідниця називає «мовчання як невербальний культурний досвід на тлі домінантного віддзеркалення у чоловічих дискурсах». Йдеться про прагнення жінки бути почутою, заявити про себе у професійній літературній творчості (наприклад, українське феміністичне літературознавство). Жінки-драматурги кінця ХХ століття створюють «п'єси для мовчання», але мовчання тут особливе: багатовимірність підтексту створює ефект «крику мовчання».

Третя культурна проекція семіотики жіночого мовчання – «мовчання в екзистенційно напруженій, межовій ситуації». Така ситуація – одна з найпоширеніших тем сучасної жіночої літератури. Жіноче мовчання на межі напруження прирівнюється до самотності, відчайдушного бажання знайти однодумців, співрозмовників: *«Він не міг цього збагнути. І мені довелося виставити купу безглузвих умов... А потім ми замовкли... Я мовчала... «Якщо передумаєш...» - сказали його очі, і він поклавився відвести погляд. «Гаразд... - мовчки відповіла я. – Я знатиму, що...»* [1, с.146].

Екзистенційно напружене жіноче мовчання виникає і через страх злякати словами, сполохати щастя. Тут можемо говорити і про свободу мовчання, коли вдається знайти однодумця, з яким легко і вільно мовчати: *«Але найбільша пригода – коли до тебе посеред загальної метушні мовчки підходять і кладуть руку на плече. І ти відчуваєш... Не можеш і не хочеш вимовити ні слова... Слова зайві... Відчуваєш, що той, хто вчиняє так, - зроблений з одного з тобою тіста і тому має на цей жест повне право»* [1, с.140].

У сучасній феміністичній прозі мовчання як невербальний компонент комунікації є гендерною ознакою жіночого мовлення. Використовуючи поезії на місці пауз, письменниці намагаються позбутись текстуальної порожнечі, припідняти завісу внутрішніх переживань героїнь. Та все одно, жінка як учасник соціальної комунікації – активна вербальна особистість. Архетип жіночого мовчання є актуальним у сценаріях поведінки жінки «поза соціальними зв'язками», або за умови крайнього вияву екзистенційно напруженої ситуації.

Список літератури

1. Роздобудько І. Амулет Паскаля: Роман. Харків : Фоліо, 2008. 189 с.
2. Ставицька Л. Мова і стать. Критика. 2003. № 6. С. 29-34.
3. Філоненко С. «Інша мова жінки»: художні особливості української жіночої прози 90-х рр. ХХ ст. Слово і час. 2008. №2. С. 49-55.

CHALLENGES OF DISCIPLINARITY: PHILOSOPHICAL ASPECTS

Bohdana Manchul

PhD, Doctoral candidate

Department of Philosophy and Cultural Studies

Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University, Ukraine

Scientists and philosophers of science began to discuss the possibilities of the disciplinary transformation of science in the late 20th century. Scientific publications on the paradigm of development within the fields of knowledge have been especially influential. In particular, the division of disciplines took place according to whether they were rational or empirical, limited or unlimited, effective or ineffective, paradigmatic or pre-paradigmatic. These systems were described in detail in the works of J.Conant, J.Ravetz, T.Kuhn, T.Becher, A.Pantin, and L.Hargens.

In the early 20th century, logical positivism revived the idea of creating holistic knowledge and, consequently, holistic science. It was necessary to implement several guidelines in order to accomplish this goal: to develop a single scientific method, to apply the principle of verification of the scientific theory, and to create a universal language of science. Positivists assigned an important role in this process to the method of reductionism. The ultimate goal of their approach was to create a scientific structure in which academic disciplines would be united by a single universal scientific rationality. This trend became dominant in the development of the philosophy of science for a certain period. However, later philosophers of science questioned the idea of scientific fundamentalism and reductionism as the only correct method and began to move towards the relativism of scientific truth.

An important factor in the evolution of science was the change in the vector of its development. Thus, from a self-isolated system, scientific disciplines were reoriented to the demands of society. One of the key challenges of science at the time was the need to understand how accurately its internal system could represent external changes. There were several such changes in the field of philosophy of science. Such concepts as "scientific revolution", "scientific method", "constructive theory of knowledge", "truth", "scientific discipline", etc., were reconsidered and redefined. This period marked the beginning of the descriptive history of science as an alternative to the normative model of philosophy of science. K.Popper introduced the new method of falsification which replaced the method of verification.

The idea that the progress of individual academic disciplines does not happen at a programmed rate, but on the contrary, several key scientific discoveries may occur in a short period of time, after which development may slow down for decades of theoretical research. T.Kuhn described this process in detail, calling such research cycles "paradigms". At the same time, the philosopher rejected the idea of science as

an accumulative form of knowledge and proposed the concept that the development of science is a paradigm shift through scientific revolutions [1].

P.Feyerabend rejected the idea of the scientific method and proposed an approach of methodological anarchism ("anything goes"). He also advocated the concept of knowledge as a socially constructed system. Hence, his position that the knowledge represented by different scientific disciplines can be disproportionate [2]. Later, this idea became one of the keys for critics of the interdisciplinary approach in science.

Postmodernists, on the other hand, suggested that knowledge is socially conditioned. Therefore, scientific disciplines should be seen as separate practices that determine if statements are true or false according to a particular disciplinary discourse [3].

Another view on this matter was that disciplinary language cannot become generally scientific. Therefore, scientific progress is possible only within a particular discipline, not science as a whole. The very notion of truth was reconsidered, which in the future will give rise to a new term - "post-truth".

For postmodernists and social constructivists, academic disciplines are primarily discourses that are created and maintained to serve certain (usually social) interests and do not address objective reality [4, 17]. Such interpretation has become widespread among the socio-humanitarian community, as it has given them stronger scientific status.

American philosopher and social critic L.Gordon proposes a theory of teleological suspension of discipline. He encourages scholars and intellectuals to pay attention to the openness of the ideas and goals from which their disciplines originated and urges them not to colonize knowledge. According to him, the response to disciplinary decadence was the development of interdisciplinarity and transdisciplinarity [5].

Therefore, contemporary philosophy of science tends to various forms of interdisciplinary analysis of knowledge. It supports the idea that disciplinary boundaries are more coherent in nature, as they create a connection between theories, terms, methods, etc. The disciplinary division of science simplifies the work of researchers due to the fact that there are clear and understandable rules of the "scientific game". However, the question remains open whether there should be similar ones when it comes to different types of interdisciplinary research.

Reference

1. Kuhn, T. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.

2. Feyerabend, P. (1984). *Against Method / Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*. London: Verso.

3. Lyotard, J.-M. (1984). *The Postmodern Condition / A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.

4. Krishnan, A. (2009). *What are Academic Disciplines? Some observations on the Disciplinarity vs Interdisciplinarity Debate*.

http://eprints.ncrm.ac.uk/783/1/what_are_academic_disciplines.pdf (accessed April 19, 2021)

5. Gordon, L. (2014). Disciplinary Decadence: Living Thought in Trying Times (The Radical Imagination Series). *Africa Development*, Volume XXXIX, No. 1, 81-92.

THE MULTIPHOTON INTERBAND ABSORPTION OF LIGHT IN CRYSTALS WITH A COMPLEX ZONE

Muminov Islombek Arabboyevich,

doctoral student of Fergana State University, Uzbekistan

Qo'chqorov Mavzurjon Xurshidboyevich,

teacher of the Kokand State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Next, we will determine the expression for the coefficient of multiphoton absorption of light ($K^{(N)}(\omega, T)$) using the perturbation theory [1]. In the calculations, we will take into account that H the effective carrier Hamiltonian consists of two components, one of which H^0 is an unperturbed Hamiltonian, the eigenvalue $E_n^{(0)}$ and the eigenfunction $|\psi_n\rangle$ of which are known, in the second (H'), it takes into account the interaction of the carrier system with the electromagnetic field, i.e. ... electron-photon interaction, so

$$H = H^0 + H' . \quad (1)$$

In the general case, in perturbation theory for the diagonalization of the effective carrier Hamiltonian, a unitary operator of the form e^{-S} is chosen, under the action of which a diagonal (or quasi-diagonal) Hamiltonian is formed, i.e. $\tilde{H} = e^{-S} H e^S$ where S is some operator. In this case, the diagonal components of the matrix elements $\psi_m | \tilde{H} | \psi_l$, calculated using the wave functions of the current carriers in the Kane model [3,4], are nonzero, and the off-diagonal ones are zero.

As a result, the multiphoton absorption coefficient conditioned by interband optical transitions in narrow-gap semiconductors of light can be calculated using the following relation

$$K_{summ}^{(N)}(\omega, T) = \sum_{c, m'_c; V, m'_V} K_{c, m'_c; V, m'_V}^{(N)}(\omega, T) = \frac{N \hbar \omega}{I^N} \sum_{c, m'_c; \zeta, m'_\zeta; V, m'_V} W_{c, m'_c; \zeta, m'_\zeta; V, m'_V}^{(N)} . \quad (2)$$

Here $K_{c, m'_c; V, m'_V}^{(N)}(\omega, T)$ is the partial light absorption coefficient corresponding to each interband optical transition, when calculating which it is necessary to sum over all intermediate states; $K_{summ}^{(N)}(\omega, T)$ is the resulting coefficient of multiphoton light absorption, which is determined by summing over all initial ($|V, m'_V\rangle$) ($m'_V = \pm 3/2, \pm 1/2$), intermediate ($|\zeta, m'_\zeta\rangle$) and final ($|c, m'_c\rangle$) ($m'_c = \pm 1/2$) states, $W_{c, m'_c; \zeta, m'_\zeta; V, m'_V}^{(N)}$ is the probability of the transition of current carriers from the valence band to the conduction band through intermediate states, and it is defined as

$$W_{c, m'_c; \zeta, m'_\zeta; V, m'_V}^{(N)} = \frac{2\pi}{\hbar} \sum_{\zeta, m'_\zeta} |M_{c, m'_c; \zeta, m'_\zeta; V, m'_V}^{(N)}(\mathbf{k})|^2 \cdot [f_c(\mathbf{k}) - f_V(\mathbf{k})] \cdot \delta(E_c(\mathbf{k}) - E_V(\mathbf{k}) - N\hbar\omega), \quad (3)$$

where intermediate states $|\zeta, m'_\zeta\rangle$ can be located both in the conduction band and in the subbands of the valence band: in the subband $|V_{hh}, m'_{hh}\rangle$ ($m'_{hh} = \pm 3/2$) of heavy holes and in the subband of $|V_{lh}, m'_{lh}\rangle$ ($m'_{lh} = \pm 1/2$) light holes, as well as in the subband $|SO, m'_{SO}\rangle$ ($m'_{SO} = \pm 1/2$) of spin-orbit splitting, the composite matrix elements of interband optical transitions are designated as $M_{c, m'_c; \zeta, m'_\zeta; V, m'_V}^{(N)}(\mathbf{k})$ and for $N = 1, 2, 3, 4$ are determined by the relations

$$M_{mm'}^{(1)} = H'_{mm'}, \quad (4a)$$

$$M_{mm'}^{(2)} = \frac{1}{2} \sum_l H'_{ml} H'_{lm'} \left[\frac{1}{E_m - E_l} + \frac{1}{E_{m'} - E_l} \right], \quad (4b)$$

$$M_{mm'}^{(3)} = -\frac{1}{2} \sum_{l, m''} \left[\frac{H'_{ml} H'_{lm''} H'_{m''m'}}{(E_{m'} - E_l)(E_{m''} - E_l)} + \frac{H'_{mm''} H'_{m''l} H'_{lm'}}{(E_m - E_l)(E_{m''} - E_l)} \right] + \frac{1}{2} \sum_{l, l'} H'_{ml} H'_{l'l'} H'_{l'm'} \left[\frac{1}{(E_m - E_l)(E_m - E_{l'})} + \frac{1}{(E_{m'} - E_l)(E_{m'} - E_{l'})} \right], \quad (4c)$$

$f_c(\mathbf{k}) [f_{V_l}(\mathbf{k})]$ is distribution function of electrons (holes) in the band with energy $E_c(\mathbf{k}) [E_{V_l}(\mathbf{k})]$ in the conduction band (in branch $l(hh, lh, SO)$ of the valence band), $\nu(c, V_l, SO)$ is the eigenvalue of the projection of the angular momentum operator on the z-axis of the momentum of the digital zone of the ordinal range [3,4], $H'_{mm'}$ are matrix elements of $\vec{A} \cdot \vec{p}$ electron-photon interaction, calculated with respect to the basis wave functions [3,4] and it is determined using relations (4, a-d), in particular $H'_{ll'} = \frac{e}{im_0\omega} \left(\frac{2\pi I}{n_\omega c} \right)^{1/2} (\vec{e} \cdot \vec{p})_{ll'}$, \vec{p} is the momentum operator, \vec{A} is the vector potential of the electromagnetic wave, I is the light intensity, n_ω is the exponent refraction of the medium at a frequency of ω .

To simplify further calculations, we assume that the energy spectrum of current carriers is spherically symmetric, that is, proportional to the square of the wave vector of the current carriers. We also assume that for narrow-gap crystals the matrix elements of the type $(\vec{e} \cdot \vec{p})_{ll}$ momentum operator is quantitatively equal to $m_0 P_{cV} / \hbar$. As a result, we obtain a relation that makes it possible to calculate the spectral and temperature dependences of the coefficient of multiphoton absorption of light due to interband optical transitions

$$W_{c, m'_c; V, m'_V}^{(N)} = \frac{1}{\pi \hbar} \left(\frac{e}{m_0 \omega} \right)^{2N} \left(\frac{2\pi I}{nc} \right)^N \left(k_{c, m_{V_l}}^{(N\omega)} \right)^3 (N\hbar\omega - E_g)^{-1} \left| \mathfrak{R}_{c, m'_c; V, m'_V}^{(N)} \left(k_{c, m_{V_l}}^{(N\omega)} \right) \right|^2 \times \left[f \left(E_c \left(k_{c, m_{V_l}}^{(N\omega)} \right) \right) - f \left(E_{V_l} \left(k_{c, m_{V_l}}^{(N\omega)} \right) \right) \right], \quad (5)$$

where $k_{c, m_{V_l}}^{(N\omega)} = \left[\frac{2m_c m_{V_l}}{m_c + m_{V_l}} \right] (N\hbar\omega - E_g)$ is the wave vector of the final state electron passing from the subband of the valence band to the conduction band, where photons with

energy $N\hbar\omega$ are absorbed, $m_c(m_{V_l})$ is the effective mass of current carriers in the band $c(V_l)$, $\left| \mathfrak{R}_{c,m'_c;\zeta,m'_\zeta;V,m'_V}^{(N)}(k_{c,m_{V_l}}^{(N\omega)}) \right|^2$ is the value determined by the integral $\int_{-1}^1 d\cos(\theta) \int_0^{2\pi} d\varphi \int_0^\infty k dk^2 \sum_{\zeta,m'_\zeta} \left| M_{c,m'_c;\zeta,m'_\zeta;V,m'_V}^{(N)}(k,\theta,\varphi) \right|^2$, and its components are expressed by the following relations

$$\mathfrak{R}_{c,m'_c;V_l,m'_{V_l}}^{(1)}(k_{c,m_{V_l}}^{(1\omega)}) = (\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;V_l,m'_{V_l}}, \quad (6a),$$

$$\mathfrak{R}_{c,m'_c;V_l,m'_{V_l}}^{(2)}(k_{c,m_{V_l}}^{(2\omega)}) = \sum_{\zeta,m'_\zeta} (\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;\zeta,m'_\zeta} (\vec{e} \cdot \vec{p})_{\zeta,m'_\zeta;V_l,m'_{V_l}} [E_{\zeta,V_l}(k_{c,m_{V_l}}^{(2\omega)}) - \hbar\omega]^{-1}, \quad (6b)$$

$$\begin{aligned} \mathfrak{R}_{c,m'_c;V_l,m'_{V_l}}^{(3)}(k_{c,m_{V_l}}^{(2\omega)}) &= \sum_{\zeta,m'_\zeta;\xi,m'_\xi} (\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;\zeta,m'_\zeta} (\vec{e} \cdot \vec{p})_{\zeta,m'_\zeta;\xi,m'_\xi} (\vec{e} \cdot \vec{p})_{\xi,m'_\xi;V_l,m'_{V_l}} \times \\ &\times [E_{\zeta,V_l}(k_{c,m_{V_l}}^{(3\omega)}) - 2\hbar\omega]^{-1} [E_{\xi,V_l}(k_{c,m_{V_l}}^{(3\omega)}) - \hbar\omega]^{-1}, \end{aligned} \quad (6c)$$

Below we will use the Kane model in narrow-gap crystals. According to this model, $(\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;V_l,m'_{V_l}}$ matrix elements characterizing optical transitions occurring from the subbands of heavy and light holes in the valence band to the conduction band do not depend on the wave vector of current carriers [2]. In particular, $(\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;c',m'_{c'}}$ matrix elements will be less than $(\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;V_l,m'_{V_l}}$ matrix elements for interband optical transitions in the region located near the center of the Brillouin zone. This type of optical transition occurs due to $(\vec{k} \cdot \vec{p})$ mixing zones [3-5]. As a result, the matrix element of the optical transition is proportional to $(\hbar P_{cv} / (m_0 E_g)) (\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;V_l,m'_{V_l}}$, and its share in the multiphoton absorption coefficient of light absorption is relatively small.

If we take into account that, according to the method for calculating the effective mass [3,4], we have the relation $p_{c,V} = fm_0 P_{cV} / \hbar$, then the coefficient of multiphoton absorption of light has the form

$$\begin{aligned} K^{(N)}(\omega, T) &= \frac{\sqrt{2} E_g^3}{8\pi^2 \hbar f^3 P_{cV}^3} \left(\frac{4\pi^2 N^2 \hbar^2 e^2}{n_\omega E_g^2 m^2 c} \right)^N \frac{(N\hbar\omega / E_g - 1)^{1/2}}{(N\hbar\omega / E_g)^{2N-1}} \times \\ &\times \left[f(E_c(k_{c,m_{V_l}}^{(N\omega)})) - f(E_{V_l}(k_{c,m_{V_l}}^{(N\omega)})) \right] \sum_{m'_c, m'_\zeta, m'_V} \mathfrak{R}_{c,m'_c;\zeta,m'_\zeta;V,m'_V}^{(N)}(k_{c,m_{V_l}}^{(N\omega)}) \Big|^2 \end{aligned} \quad (7)$$

Using (7), we can analyze the spectral dependence of the multiphoton light absorption coefficient for a specific case. This case will be covered in our next work.

Literature

- [1] Landau L. D., Lifshits E. M. Quantum Mechanics (Nonrelativistic Theory) Vol. III. - M.: Fizmatlit, 2004. - 800 p.
- [2] Arifzhanov S.B., Ivchenko E.L. Multiphoton absorption of light in crystals with the structure of diamond and zinc blende // FTT. 1975. Vol. 17. # 1. 81-89 b.
- [3] Bir G.L., Pikus G.E. Symmetry and deformation effects in semiconductors. - M.: Media, 2012. - 584 p.

[4] Ivchenko E.L., Rasulov R.Ya. Symmetry and real band structure of semiconductors. - Tashkent. Fan, 1989. - 126 p.

[5] Rasulov R.Ya., Akhmedov B.B., Muminov I.A., Umarov B. B. Crystals with tetrahedral and hexagonal lattices. Fergana. Classic. 2021.129 p.

THE MULTIPHOTON INTERBAND ABSORPTION OF LIGHT IN CRYSTALS WITH A COMPLEX ZONE

Muminov Islombek Arabboyevich,
doctoral student of Fergana State University, Uzbekistan

Qo'chqorov Mavzurjon Xurshidboyevich,
teacher of the Kokand State Pedagogical Institute, Uzbekistan

In [1-4], both theoretically and experimentally, the linear-circular dichroism (LCD) of two- and three-photon absorption of light in crystals of cubic symmetry was investigated, but the question of spectral and temperature researches of multiphoton interband absorption of polarized light in narrow-gap crystals in the three-band Kane approximation remained open.

Below we will carry out a theoretical analysis of cases when this odd and even number of photons is involved. It should be noted that in further calculations (to simplify the solution of the problem) we will not focus on multiphoton optical transitions with simultaneous absorption of two photons, i.e. we will assume that photons are absorbed separately. If we pay attention to the fact that in quantitative calculations the conservation law for multiphoton absorption of light energy is

described by a function $\delta\left(\frac{\hbar^2 k^2}{2m_c} + E_g + \frac{\hbar^2 k^2}{2m_{v_i}} - N\hbar\omega\right)$ with which it is possible to determine

the dependence of the wave vector of electrons in the final state on the band parameters and on the frequency of light, then for expression (6) mentioned in part 1, we get:

$$\mathfrak{R}_{c,m'_c;v,m'_v}^{(N)}\left(k_{c,m_{v_i}}^{(N\omega)}\right) = \frac{(\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;v,m'_v} \left| (\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;v,m'_v} \right|^{N-1}}{(-1)^{(N-1)/2} 2^{N-1} \left[\left(\frac{N-1}{2} \right)! \right]^2 (\hbar\omega)^{N-1}}. \quad (1)$$

In particular, the spectral and temperature dependence of the coefficient of multiphoton absorption of light in the presence of an odd number of photons is determined by the expression

$$K^{(2N-1)}(\omega, T) = C_{2N-1} F_{2N-1} \left((2N-1)\hbar\omega / E_g, \right) \hbar^{2(N-1)} \times \\ \times \frac{P^{4N-5}}{n^{2N-1} E_g^{8N-7}} \left[f\left(E_c\left(k_{c,m_{v_i}}^{(2N-1,\omega)}\right)\right) - f\left(E_{v_i}\left(k_{c,m_{v_i}}^{(2N-1,\omega)}\right)\right) \right], \quad (2)$$

where

$$C_{2N-1} = \sqrt{2} \left(\frac{e^2}{\hbar c} \right)^{2N-1} \frac{N^{8N-6} \pi^{2(N-1)} 2^{1-2N}}{f^3 [(N-1)!]^4} f_{4N-2}, \\ F_{2N-1} \left(\frac{(2N-1)\hbar\omega}{E_g} \right) = \left(\frac{(2N-1)\hbar\omega}{E_g} - 1 \right)^{1/2} \cdot \left(\frac{(2N-1)\hbar\omega}{E_g} \right)^{7-8N}. \quad (3)$$

Figure 2 shows the plots of function $F_{2N-1} \left(\frac{(2N-1)\hbar\omega}{E_g} \right)$ describing the spectral dependences of the light absorption coefficient for three- and five-photon optical transitions corresponding to the optical transitions described in Figure 1. It can be seen from Fig. 2 that in narrow-gap crystals the spectral dependence of the three- and five-photon light absorption coefficients passes through a maximum, and with an increase in the photon energy, the maximum values of the functions $F_N(x)$ are shifted towards low frequencies. This is due to the fact that, in narrow-gap crystals, not only the matrix elements of optical transitions, but also the densities of states of current carriers depend on the ratio $\frac{(2N-1)\hbar\omega}{E_g}$.

A quantity characterizing the absorption of an even number of photons.

$$\begin{aligned} \Re_{c,m'_c;V,m'_V}^{(2N)} \left(k_{c,m_{V_i}}^{(2N\omega)} \right) \approx & \frac{2N}{2(2N-1)!} (\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;V,m'_V} \left| (\vec{e} \cdot \vec{p})_{c,m'_c;V,m'_V} \right|^{2(N-1)} \frac{m_0 (m_c + m_V) \hbar k_{c,m_{V_i}}^{(2N\omega)}}{m_c m_V (\hbar\omega)^{2N-1}} \times \\ & \times \left[f \left(E_c \left(k_{c,m_{V_i}}^{(2N,\omega)} \right) \right) - f \left(E_{V_i} \left(k_{c,m_{V_i}}^{(2N,\omega)} \right) \right) \right]. \end{aligned} \quad (4)$$

In this expression, the spectral dependence strongly depends on the frequency of light (with respect to case $(2N-1)$) because the quantity $\Re_{c,m'_c;V,m'_V}^{(2N)}$ depends on the wave vector $k_{c,m_{V_i}}^{(2N\omega)}$ in the presence of an even number of photons, while for an odd number of photons such dependence (4). As a result, the coefficient of multiphoton absorption of light with the participation of an even number $(2N)$ of photons is determined as follows

$$K^{(2N)}(\omega, T) = C_{2N} F_{2N} \left(\frac{2N\hbar\omega}{E_g} \right) \hbar^{2N-1} \frac{P^{4N-3}}{n^{2N} E_g^{8N-5}}, \quad (5)$$

where

$$C_N \square \left(\frac{e^2}{\hbar c} \right)^N N^{4N} \pi^{N-1} 2^{N-1} \sqrt{2} [(N-1)!]^2 f_{2N-2} f^{-1}, \quad (6)$$

$$F_N = (N\hbar\omega / E_g - 1)^{3/2} / (N\hbar\omega / E_g)^{4N-1}. \quad (7)$$

Now, based on the above results, we present the spectral dependence of the coefficients of two- and three-photon absorption of light.

$$K^{(N=2)}(x) = K_{20} (2x)^{-5} (2x-1)^{3/2}, \quad K^{(N=3)}(x) = K_{30} (3x-1)^{1/2} (3x)^{-9}, \quad (8)$$

Here $x = 3\hbar\omega / E_g$, $K_{20} = 0.4 \frac{\hbar P_{cV}}{n_\omega^2 E_g^3}$, $K_{30} = 5.5 \frac{\hbar^2 P_{cV}^3}{n^3 E_g^7}$. In particular, $K_{30} = 73.8 \frac{m^3}{G\text{Wt}^2}$ assumes the value InSb. In quantitative calculations, the fine structure constant is taken into account equal to $e^2 / (\hbar c) = 1/137$.

Literature

1. Ivchenko E.L. Two-photon absorption and optical orientation of free carriers in cubic crystals // FTT. -1972.-T.14. Issue 12. -FROM. 3489-3485 (in Russian).

2. Arifzhanov S.B., Ivchenko E.L. Multiphoton absorption of light in crystals with the structure of diamond and zinc blende // FTT. 1975. Vol. 17. # 1. 81-89 p. (in Russian).
3. Rasulov R.Ya. Linear circular dichroism in multiphoton interband absorption in semiconductors // FTP. - St. Petersburg, 1993. - T.35. - Issue 6. - Pp. 1674-1678 (in Russian).
4. Rasulov V.R. Rasulov R.Ya., Eshboltaev I. Linearly and circular dichroism in a semiconductor with a complex valence band with allowance for four-photon absorption of light // Physics of the Solid State. - Springer, 2017. - Vol.59. - No.3. - Pp.

OVERVIEW OF THE MULTI-CHANNEL MICROWAVE DISTRIBUTION SYSTEM (MMDS)

Rakhimova Alfiya Alekovna

master

Almaty University of Power Engineering and Telecommunications named after
Gumarbek Daukeyev, Kazakhstan

Chezhibayeva Katipa Slambaevna

candidate of Engineering Sciences, the professor

Almaty University of Power Engineering and Telecommunications named after
Gumarbek Daukeyev, Kazakhstan

Abstract

Currently, Kazakhstan has developed telecommunications based on the use of satellites, fiber-optic cable systems and radio repeaters. However, all these systems are not integrated systems for providing telecommunications services in a single information package, and creating them separately leads to large material costs. In this regard, Kazakhstan needs to use the latest integrated telecommunications technologies. These systems are wireless distribution systems. They use a higher frequency range, and therefore they are also called microwave distribution systems. Currently, MMDS, MVDS, and LMDS systems are used. A distinctive feature of these systems from the traditional approach is the operation with a low power level of the transmitting device.

Organization of hanging in the MMDS system. The scheme of broadcasting organization in the MMDS system is shown in figure 1 [1]. The source of signals for television programs can be: satellite TV reception unit; professional terrestrial television equipment; television and sound studios, including mobile installations; head station of cable TV. The transmitting station, using an antenna, depending on the configuration of the service area, creates either a circular uniform irradiation, or in a given sector [2]. The television signal in the range of 2500-2700 MHz from the receiving antenna located in the line-of-sight zone is fed to a step-down converter that transfers the spectrum of the received signal to the frequency range of broadcast television (48...862 MHz). To ensure a high signal-to-noise ratio, it is more appropriate to place the converter near the receiving antenna. It provides for the possibility of both individual reception (the signal from the converter goes to the input of the TV) and collective (the signal from the output of the converter goes to the distribution cable network).

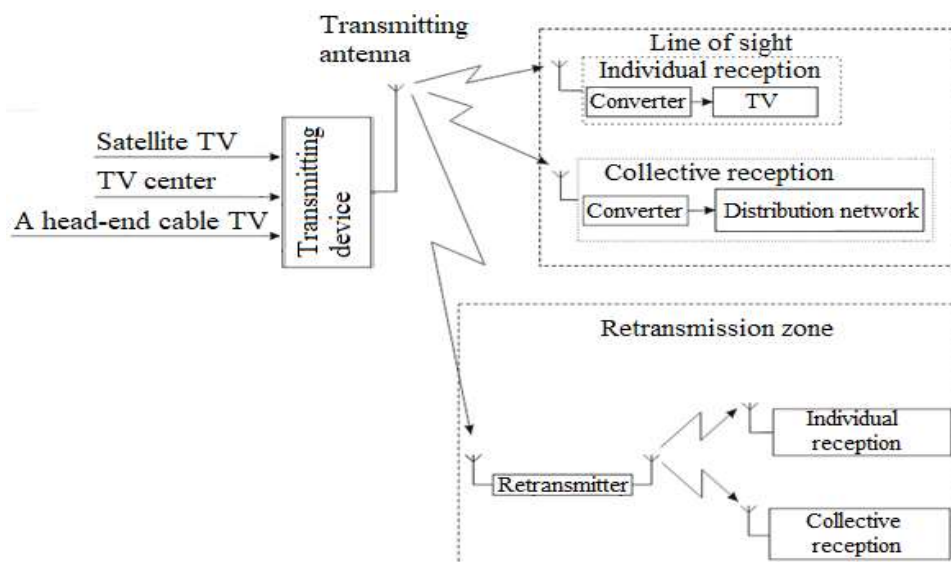

Figure 1 – Organization of broadcasting in the MMDS system

Technical equipment of the MMDS system. When designing a transmitting device, two variants of their construction are possible – according to single-channel and multi-channel schemes. In the single-channel version, N transmitting devices are used to transmit N television programs, including a modulator and a channel transmitter itself, and the power of different transmitters is summed using a frequency-dividing device (FDD). In the multichannel version, N TV programs after passing N modulators are combined by a frequency-dividing device, and only then they are sent to the group transmitter.

The transmitters can be designed to operate both indoors and outdoors near the transmitting antenna. The second placement option is more preferable according to energy criteria, since the almost complete elimination of losses in the feeder at the transmission frequency allows you to expand the service area. But significant fluctuations in ambient temperature and humidity increase the requirements for the design and temperature control system, as well as complicate maintenance.

Table 1 shows some comparative results on the range (km) of transmitters of different variants and power levels for different receiving antennas [3, 4].

Table 1 – Comparative results on the range of transmitters

Suspension height of the transmitting antenna, m	The gain of the receiving antenna, dB	The range of the transmitter, km				
		Group transmitter power		Channel transmitter power		
		50 W (1 W / channel)	100 W (2 W / channel)	2 W / channel	8 W / channel	20 W / channel
60	18	4,7	6,5	6,3	12	19
60	24	9,8	12,5	12	24	38,5
105	18	4,4	5,8	5,5	11	17,5
105	24	9,1	11,3	11	22,5	35
150	18	4,2	4,7	4,5	10	16
150	24	8,4	10,3	10	21	32

Analysis of the results of the table shows that multi-channel transmitters should be used in small towns and urban-type settlements, where the radius of the service area

does not exceed 6 km. The option with single-channel transmitters is preferred in large cities with multi-story buildings.

As mentioned above, receiving units include receiving antennas and a step-down converter. Can be used receiving antenna of the following designs: wave channel, the quasi-log-periodic aerial and a mirrored parabolic antenna. Commercially available wave channel and quasi-logoperiodic antennas have a gain of 16-20 dB, while parabolic antennas have a gain of 21-28 dB. In all types of antennas, a low-noise step-down converter is structurally installed, transferring the spectrum of the received signal without converting its structure from the range of 2500-2700 MHz to the range of 47,862 MHz. The designs of all types of antennas are made with a low wind load and are quite easy to install and configure.

MMDS systems have a number of advantages over conventional terrestrial broadcasting systems. Depending on the standard, up to 31 analog television programs can be placed in a relatively narrow frequency band. With digital broadcasting using the MPEG-2 compression algorithm, the number of TV programs can increase by 4-6 times.

MMDS systems allow you to eliminate the so-called "dead zones" in large cities with multi-story buildings. Operating costs are significantly reduced when comparing MMDS with cable networks due to the absence of long main and sub-main lines [5]. The reliability of the system increases in comparison with cable networks, since cable lines are easily damaged during various types of reconstructions, in natural situations.

One of the significant advantages of the MMDS system is the speed of deployment: depending on the configuration of the system, it takes from several days to several weeks to install it. The system is mobile - if necessary, it can be relocated to another area without much cost.

It should be noted that MMDS systems are environmentally friendly. They work with high-frequency low-power signals that are not dangerous for the human body. In addition, the commissioning of the systems does not affect the architectural appearance of buildings.

The listed advantages of the MMDS system make its introduction on the territory of our country in the organization of television and radio broadcasting in large and medium-sized cities, taking into account modern requirements for the volume and quality of services provided, sometimes the only possible reasonable solution due to the significant high cost and long terms of commissioning of large urban cable networks as an alternative solution.

Literature

1 Baidurashvili G. L. New features of MMDS (Integrated VIEWSONIC.S approach to create systems) // Telesputnik. - 2008. - №10. - pp. 66-68.

2 Mamaev N. Prospects for the development of satellite, cable and television broadcasting II 625. - 2009. - №9. - pp. 6-19.

3 Shirokov V. Technology of interactive radio networks MMDS for high-speed Internet access // TV and broadcasting. - 2009. - №5(9). - pp. 50-52.

4 Biteleva A. Wireless broadcasting networks. The Internet page of the magazine "Tele-Sputnik": <http://www.telesputnik.ru/archive/08/article/56.html>

5 Diakonia V. E., Ukrainskii O. V. New features of mobile TV systems.
Telemultimedia online magazine on broadband networks and multimedia technologies:
<http://www.telemultimedia.ru/art.php?id=27>

АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІҢ МАҢЫЗЫ

Еримбетова Гульвира Карибаевна

Физика пәні мұғалімі

Қызылорда облысы, Арал қ.

Ж. Әбдірашев атындағы №62 мектеп-лицей

Біз жаңа технологиялық тасқынның куәгері болып отырмыз. Қазір ғылыми-техниканың, өркениеттің даму заманы. Компьютер мен интернет, жаңа байланыс құралдары, ғылыми жаңалықтар, осының бәрі оқушылардың ой-өрісіне әсерін тигізеді. Ал білім сапасын жоғарылату, құзыретті маман тәрбиелеу – барлық оқытушыларды толғандыратын маңызды мәселе. Мына заманда білім алушылардың да алдына қойылатын талаптар да күннен-күнге, жылдан-жылға өсуде.

Тұлғаның өсуі мен қалыптасуы өмір сүру ортасы мен қоғамдық өмірге тәуелді. Қай кезде болмасын ұрпақ тәрбиесін қазақ халқы өзекті мәселе ретінде қарастырып бағалаған.

Қазіргі кезеңдегі информатика пәнінің мұғалімінің міндеті – жас буынды жан-жақты дамыту, қиялы жүйрік тұлға ретінде баули отыра оқытудың шығармашылық сипатын күшейту, сөйтіп баланың жеке қабілеті мен әлеуметтік белсенділігінің дамуына жол ашатын шығармашыл тұлға қалыптастыру. Информатика пәнін оқытуда нәтижеге бағытталған іс-әрекетті құзыреттілік тұрғыдан жүзеге асыру – негізгі міндет.

Қазіргі педагогика ғылымында негізгі базалық ілімдердің бірі «құзыреттілік» болып отыр. Құзыреттілік – адамның кәсіби талаптарға сай жеке сипат дәрежесі даралығы мен кәсіби тұлғалылық бейнесінің тұрақтануы. А.К.Маркова.

«Құзыреттілік» терминіне алғаш анықтама беріп, лингвистикаға енгізген американдық ғалым Н.Хомский.

Құзыреттілік дегеніміз – тұлғаның бойында білім, дағды, іскерлік, ерік күш – жігердің болуы.

Құзыреттілік – оқушы іс-әрекетінің сапасынан көрінетін білім нәтижесі. Құзыреттілік ұғымы «білім», «білік» және «дағды» сияқты ұғымдарды қамтиды. Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі.

Ақпараттық құзыреттілік арқылы нақты объектілер көмегімен қажетті ақпаратты іздеу, талдап, таңдап (іріктеп) алу, ұйымдастыру, түрлендіру, сақтау және ақпаратты беру біліктері қалыптасады. Бұл құзыреттілік оқушылардың оқу пәндеріндегі және білім аймақтарындағы, сонымен бірге қоршаған дүниедегі ақпараттармен жұмыс істей білу дағдыларын қамтамасыз етеді. Коммуникативтік құзыреттілік – қажетті тілдерді, қоршаған адамдармен және оқиғалармен әрекеттестікте болу тәсілдерін білуді, топта жұмыс жасау дағдыларын, ұжымдағы түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеруді қамтиды. Оқушы анкета толтырып, хат, арыз жазуды, сұрақ қойып, пікір таластыруды т.б. білуі

тиіс. Бұл құзыреттілікті оқу үрдісінде игеру үшін коммуникациялардың нақты нысаналарының қажетті және жеткілікті саны, олармен жұмыс тәсілі белгіленуі тиіс.

Мұғалімнің кәсіби құзіреттілігі нәтижелі білім берудің негізі,оның жан-жақты білімімен ,ұстаздық шеберлігімен ,оқытудың жаңа әдістерін меңгерумен өлшенеді. Педагог қаншалықты білімді болса, оның құзыреттілігі аясында да соғұрлым кең болмақ.

Ақпараттық - коммуникациялық технология бойынша педагогтардың ақпараттық құзырлылығын қалыптастыру:

- Білім беру жүйесінің әлемдік ақпараттық кеңістікке саналы түрде енуін қамтамасыз ету;
- Ақпараттардың шексіз көлемімен осы ақпараттарды аналитикалық түрде өңдеуді қамтамасыз етуге даярлау;
- Ақпараттық ортада комуникативтік және ақпараттық мәдениеттерін қалыптастыру;
- Интерактивтік телекоммуникациялық технолоияларды қолдануға даярлау;
- Ақпараттық –білімдік ортаны модельдеу және жобалау қабілетін қалыптастыру және осы дағдыны өзіндік қызметтеріне қолдануға даярлау;

Қазіргі уақытта білім алудың ілгері даму мүмкіндігі зор тәсілдерінің бірі – заманауи телекоммуникациялық технологияларды, атап айтқанда интернет желісін қамтамасыз ететін мүмкіндіктерді қолдана отырып, қашықтан оқыту. Қашықтан оқытудың тиімділігі оған енгізілген педагогикалық мағынамен анықталады, оның түсіндірулерінің ішінде екі түрлі көзқарасты бөліп көрсету керек. Біріншісі, бүгінгі күні кеңінен таралған, қашықтықтан оқыту арқылы мұғалім мен оқушы арасында ақпарат алмасуды білдіреді.

Екінші тәсілде қашықтан оқытудың басым бағыты – қазіргі заманғы телекоммуникация құралдарының көмегімен құрылған оқушының жеке танымдылығының қызметі. Бұл тәсіл білім беру субъектілерінің өзара іс-қимылының интерактивтілігін және оқу процесінің өнімділігін қамтамасыз ететін ақпараттық және педагогикалық технологияларды біріктіруді көздейді. Бұл жағдайда ақпарат алмасу және жіберу оқушылардың нәтижелі білім беру қызметін ұйымдастыру үшін көмекші ортаның рөлін атқарады. Оқыту нақты уақытта синхронды түрде жүреді (чат, бейне байланыс, қашықтағы оқушылар мен мұғалімдерге ортақ “виртуалды тақталар” және тағы басқалар), сонымен қатар асинхронды (электрондық пошта негізіндегі телеконференциялар).

Қашықтан оқытуды ұйымдастырудағы ең негізгісі әрине, АКТ құралдары: қазақстандық платформалар. Қашықтан оқытуды ұйымдастыруға арналған АКТ құралдары бойынша гидті және Онлайн- мектеп,bilimland, Telegram мессенджеріндегі,zoom платформасы ,ICT robot чат-ботын қолданып, оқу мақсатына сәйкес келетін цифрлық құралдарды таңдау арқылы қашықтан оқыту мен оқудың, сондай-ақ дәстүрлі сыныптағы сабағыңыздың тиімділігін арттыра аламыз. Осы телекоммуникациялық және ақпараттық құралдар негізінде әр түрлі педагогикалық қызмет түрлерін қолдануға болады. Мысалы, қашықтан

іскерлік ойындар, зертханалық жұмыстар мен семинарлар, қол жетімді емес нысандарға виртуалды бару, виртуалды экскурсиялар, мектеп оқушыларының, сондай-ақ мұғалімдердің бір-бірімен компьютерлік хат алмасуы, электронды бюллетеньдер шығару және тағы басқалар.

Қашықтықтан оқытудың уақыт пен кеңістікке тәуелсіз үдеріс екеніне, сандық технологиялар арқылы өз бетінше үздіксіз білім алып, сан алуан ақпаратпен алмасу мүмкіндіктерінің болуына, әлеуметтік жағдайына қарамастан еліміздің түкпір-түкпіріндегі білім, ғылым жаңалықтарымен танысып, өз бетінше игеру құқығының бар екеніне, сонымен қатар өзіндік мақсат-міндеттері және оқушыларға өз бетімен оқып-үйренуге негізделген кейс – технологиялардың тиімділігін арттырудың аса қажеттілігіне тағы бір мәрте көз жеткізді.

«Білекке сенген заманда ешкімге есе бермедік,

Білімге сенер заманда қапы қалып жүрмейік» деген ұлы көреген Абылайханның ой тұжырымы қазіргі уақытта еліміздің білім беру кеңістігіндегі көтеріліп отырған мәселелерді шешуге батыл кірісу қажетекендігіне әкеліп саяды. Сондықтан тәуелсіз еліміздің тірегі –білімді ұрпаққа сапалы білім мен ұлағатты тәрбие беру жолында қажымай талмай еңбек ету-басты міндетіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. Алматы-2008
2. Егемен Қазақстан. 26.12.2003ж. №332-333 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.
3. Б.А.Тұрғанбекова «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе» Алматы-2005
4. К.Кұдайбергенова «Кұзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі» (ғылыми-практикалық конференция материалдары) Алматы-2008
5. С.Бахишева «12 жылдық білім беру және оқушы тұлғасы» Білім кілті (№1,2006)
6. «Қазақстан мектебі» журналы № 3,7 56-58б 2010 жыл
7. Курманалина Ш.Х. «Обновление методического обеспечения учебного процесса в условиях информатизации образования» – г.Омск, 2002 год.
8. Молчанов С.Г. Профессиональная компетентность в системе повышения квалификации // Интеграция методической (научно-методической) работы и системы повышения квалификации кадров. Челябинск, 2003.

ВИДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАННІ

Клеба Анна Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

викладач кафедри інформатики

Комунальний заклад

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес надає викладачам нові можливості і особливості у викладанні своєї дисципліни, що сприяє підвищенню ефективності проведення занять, звільненню від буденної роботи, підсиленню привабливості подачі матеріалу, варіюванню форм зворотного зв'язку та підвищенню мотивації учасників процесу навчання.

Інформаційно-комунікаційні технології сприяють розвитку творчої особистості не тільки того, хто навчається, але і самого викладача, використання таких технологій сприяє реалізації головних людських потреб – спілкування, освіти.

Загалом, поява інформаційно-комунікаційних технологій пов'язана з появою сучасних засобів зберігання інформації, розвитку засобів комунікації, можливості переробки інформації за допомогою комп'ютера.

Для ефективного використання ІКТ необхідно, щоб дані технології були доступні як викладачам, так і тим, хто навчається. І якщо правильно організований доступ для обох сторін, то це значно підвищить якість успішності. Комп'ютери повинні бути встановлені у кожному кабінеті і мати доступ до мережі Інтернет [2].

Найбільш ефективний спосіб викладання – це наочна демонстрація й синхронне пояснення матеріалу. Класичні та інтегровані уроки у супроводі мультимедійних презентацій, онлайн тестів і програмних продуктів дозволяють поглиблювати знання, отримані раніше. Підвищення мотивації та пізнавальної активності досягається за рахунок різноманітності форм роботи, можливості включення ігрового моменту.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій відкриває дидактичні можливості, пов'язані з візуалізацією матеріалу, його «пожвавленням», можливістю здійснювати візуальні подорожі, можливістю представити наочно ті явища, які неможливо продемонструвати іншими способами, дозволяють поєднувати процедури контролю та тренінгу.

Мультимедійні системи дозволяють зробити подачу дидактичного матеріалу максимально зручною і наочною, що стимулює інтерес до навчання і дозволяє усунути прогалини в знаннях [1].

Виділяють основні напрямки використання комп'ютерних технологій на заняттях:

- візуальна інформація (ілюстративний, наочний матеріал);
- демонстраційний матеріал (вправи, опорні схеми, таблиці, поняття);
- тренажери;
- контроль за вміннями та навичками;
- робота в мережі Інтернет;
- навчальні і розвиваючі програми тощо.

Послугування мережею Інтернет надає доступ до унікального ряду матеріалів для занять: віртуальне проведення екскурсій; здійснення віртуальних подорожей музеями письменників, художників, що надає ще більше інформації про їх біографії та творчість; отримання можливостей познайомитися з творами, які не завжди можна знайти серед друкованих наочних посібників.

За допомогою пакету «Microsoft Office» пропонується широкий спектр можливостей викладачеві при елементарній підготовці і обмеженому часі підготувати наочність до заняття.

На сьогодні використання ІКТ допомагає викладачам ставати грамотними фахівцями у своїй професійній діяльності. Використання ІКТ – це не вплив моди, а необхідність, продиктована сьогоднішнім станом освіти в умовах карантину.

Таким чином, в інформаційному суспільстві, коли інформація стає найвищою цінністю, а інформаційна компетентність особистості – визначальним фактором, змінюються вимоги до системи освіти і професійної діяльності викладача. Значимість комп'ютера визначається людиною і тими знаннями, якими він володіє. У процесі навчання потрібно уміти цілеспрямовано використовувати комп'ютер у правильному руслі.

Список літератури.

1. Апольських Е. И., Афолина М. В., Подковырова В. Н., Тевс Д. П. Использование современных информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе: *учебно-методическое пособие*. Барнаул: БГПУ, 2006. 59 с.

2. Корень А. В., Иващенко Е. А., Голояд А. Н. Использование современных коммуникационных технологий в учебном процес се. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 8–5. 29 с.

«ІМІТАЦІЙНА ДЕМОКРАТІЯ» ЯК СПЕЦИФІЧНА МОДЕЛЬ ПОЛІТИКО-ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В КРАЇНАХ ТРОПІЧНОЇ АФРИКИ

Вегеш Микола Миколайович

доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кухта Василь Васильович

аспірант кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

В експертному політичному середовищі для аналізу особливостей і результатів політичного процесу і політичних структур країн Тропічної Африки (ТА) в контексті «третьої хвилі» найчастіше використовується термін «імітаційна демократія», суть якого передусім вказує на зміщене розуміння таких ознак влади, як легальність та легітимність.

У даній публікації з'ясуємо зигзагоподібний характер транзитивних процесів в означеному регіоні в контексті «третьої хвилі» і причини виникнення й закріплення імітаційної демократії.

Починаючи з 1990 р., в Африці спостерігалось стрімке розширення меж ліберальної демократії за рахунок демократичних реформ у цілому ряді країн. Однак два десятиліття експериментів з багатопартійними виборами дали неоднозначні результати, що призвело до так званих «неповних» типів демократії, або «гібридних» політичних режимів у кращому випадку, або ж виборчих автократій в гіршому і лише декількох ліберальних демократій. Вчені зазначають, що з-поміж виборчих режимів третьої хвилі тільки незначна частина африканських країн стала на шлях представницьких демократій – поліархій, які мають відносно високу якість демократії і є демократично консолідованими, що знижує загрози для призупинення чи розпаду демократії. Інші виборчі політичні режими «третьої хвилі» доцільніше, на думку автора, розглядати як виборчі автократії, при яких і самі вибори, і політичні режими мають фасадний характер і залишаються на рівні умовних плебісцитів з метою досягнення поверхневої легітимності самодержавного уряду: сильні опозиційні партії заборонені, а зміна посадових повноважень через вибори залишається малоімовірною, якщо не сказати неможливою [1].

Середню позицію та найбільш чисельну категорію виборчих режимів «третьої хвилі» в ТА можна віднести до конкурентного авторитаризму, при якому вибори мають ще більшу кількість невизначеності щодо результатів, аніж виборчі автократії чи «гегемонічні» виборчі авторитарні режими, оскільки

опозиційні партії допускаються до участі і формально мають можливість конкурувати, не отримуючи при цьому жодних шансів на перемогу і зміну владних повноважень. Вибори в подібних конкурентних авторитарних режимах хоча й безкоштовні, але недостатньо справедливі, що є одним із специфічних регіональних аспектів демократії африканських країн, який потребує постійного моніторингу в пошуках шляхів його повного усунення.

В умовах глибоко закорінених африканських реалій – етнічних і міжконфесійних проблем, суперечливих кордонів, трибалізму, корупції, клієнтелізму, бідності населення – запрацювала модель імітаційної демократії, що знаходиться приблизно посередині між демократією та авторитаризмом, легко піддається руйнації й схильна до повної авторитарної реакції, оскільки «імітаційна демократія – це спосіб організації влади, який об'єднує окремі принципи та інститути старих (традиційних і колоніальних) і нових форм автократії і демократії, при яких влада є власне суб'єктом, а суспільство, куди входять окремі групи громадян, бізнес, є об'єктом впливу» [2].

Характеризуючи імітаційну демократію як форму правління державою, О.Ємельянов вказує на її регіональну специфіку й підкреслює, що розподіл влади самі африканці розцінюють, як слабкість, а під демократією розуміють «пом'якшену форму авторитаризму», адекватну до потреб африканського соціуму, розділеного соціальними суперечностями. Причинами існування подібного політичного режиму та його оцінного сприйняття населенням є корінні африканські форми правління, колоніальні традиції, відсутність досвіду побудови й структурування національного політичного простору, несформованість відповідної політичної культури.

Перспективи стійкості демократії в регіональних африканських реаліях визначаються безліччю гіпотез, найбільш конструктивною з-поміж яких вважаємо наступну: щоб ліберальна демократія працювала в Африці, їй доведеться зняти з порядку денного абстрактні політичні права та наголосити на конкретних економічних правах, оскільки попит на демократію в ТА в більшій мірі, аніж у будь-якому іншому регіоні світу, тісно корелює з існуючими внутрішніми економічними умовами. Ліберальній демократії притаманні такі ознаки, які ускладнюють її прийняття в економічно слабких країнах без певної адаптації до внутрішніх регіональних умов. А залежність країн досліджуваного регіону від іноземної допомоги перетворює демократичний транзит в обов'язковий атрибут або важливу передумову для вкрай необхідних для подальшого розвитку західних інвестицій [3].

Для з'ясування двох питань – які чинники протистоять демократичному політичному розвитку країн ТА та чи є економіка необхідною передумовою політичної стабільності в розвитку регіону – скористаємося висновками У.Тара. По-перше, існує переважаюче уявлення, особливо в 1990 – 2000-і роки, що західна концепція демократії більш-менш прийнятна у всьому світі або що західні програми підтримки демократизації вітаються всіма, крім тих, хто витісняє процес демократизації. Насправді впровадження європейської моделі демократії в економічно слабких країнах є обмеженим. По-друге, політичні структури більшості країн потребують серйозних корекцій, а окремі їх норми

взагалі суперечать засадам ліберальної демократичної культури. По-третє, демократизація в Африці не забезпечила політичну й економічну стабільність регіону і, на думку У.Тара, вона не повинна була тут відбуватися через те, що «африканські країни були занадто бідними, занадто роздрібненими в культурі та недостатньо капіталістичними; середній клас переважно був слабким і більш бюрократичним, аніж підприємницький, і їх часто кооперували в авторитарні політичні структури» [4].

Варто вказати, що за відсутності реальних передумов для демократії з'явилася ідея так званої «тоталітарної демократії», або «нового тоталітаризму» на чолі з ліберально настроєним президентом, що, на наш погляд, в специфічних регіональних умовах ТА може мати ще більш руйнівний характер, аніж імітаційна. Водночас обговорюється питання синхронізації політичного й економічного змісту демократії, тобто мова йде про політичну модель, яка буде впроваджуватися шляхом цілеспрямованих реформ зверху, а не стихійно й дозволить уникнути дестабілізації.

Важливою для демократичного транзиту в ХХІ ст., на думку африканського вченого К.Кавалія-Тендо, є необхідність створення стійких інститутів управління, які зможуть пережити термін діяльності на посаді політичних лідерів, оскільки багатьом африканським країнам ТА не вистачає саме стійких та довгострокових політичних і державних інституцій, здатних протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім викликам [5].

Отже, політична та економічна культури багатьох країн досі нерозвинені та нестабільні, що позбавляє їх стійкого політичного фундаменту для подальших політико-трансформаційних процесів. Для утвердження демократичного транзиту найнеобхіднішими є три базових компоненти ліберальної демократії: сильний та незалежний середній клас, конкурентоспроможна багатопартійна система та потужна ринкова економіка.

Список літератури

1. Eerd, JonathanVan. Quality of Democracy in Africa: Opposition Competitiveness Rooted in Legacies of Cleavages. Place of publication not identified: Palgrave Mac Millan, 2019.
2. Емельянов А.Л. Особенности политического процесса и политических структур на Африканском континенте/Постколониальная история Африки южнее Сахары. URL: <http://www.politstudies.ru/files/File/2013/1/11.pdf> /Дата звернення 12.02.2019/
3. Ziblatt, Daniel. Challenges to Democracy. Challenges to Democracy. Center for European Studies at Harvard University. Accessed December 4, 2019. URL: <https://scholar.harvard.edu/dziblatt/challenges-democracy> /Дата звернення 15.03.2021/
4. Tar, Usman. The Challenges of Democracy and Democratization in Africa and Middle East. *Information, Society and Justice*. 2010. Vol.3. No.2. Pp.81 – 94.
5. Kawalya-Tendo C. Democracy in Africa. URL: [researchgate.net/publication/340476824_Democracy_in_Africa_A_literature_revier](https://www.researchgate.net/publication/340476824_Democracy_in_Africa_A_literature_revier) /Дата звернення 15.03.2021/

ЖАСТАРДЫҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Еменова Г. Б.

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз Қазақстан

Қазіргі заманда құқықтық мәдениет жалпы қоғамдағы материалдық және рухани мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде даму қажеттігін барлық адамдардың түсінуі керек деп ойлаймын. Құқықтық мәдениетінің таяздығынан қоғам мүшелері бір-бірінің құқықтарын аяққа таптап жемқорлыққа, парақорлыққа жол беруі, өркениетті елдер арасында жабайылықтың қалдығы болып саналатын ұрлық, тонау, бопсалау сияқты қылмыс түрлерінің қоғамымызда әлі де орын алуы, күштілер әлсіздерге күш көрсетіп, адами факторлардан алшақ жатқан келеңсіз көріністерге қарсы тосқауыл қою жолдары айтылады. Осы келеңсіз жағдайлардың орын алуына, оның туындау себептері неден болуда, деген сұрақ туындайды. Менің ойымша бұның басты себебі адамдардың құқықтық мәдениетінің төмендігі. Құқықтық мәдениеттің мақсаты қалыптасқан қоғамдық қатынастардағы жеке адамдардың, әлеуметтік топтардың, халықтың құқықты тану, меңгеру барысындағы немесе оны жалпы сыйлаушылықтан туындайтын құқықтық санасы болып табылады.

Құқықтық тәрбие беру әркімнің жеке тұлғасын қалыптастырып, олардың бойына жоғары идеялық пен қоғамдық меншікке қатынасты көзқарасты дарытудың асыл міндеттерін атқарады. Құқықтың тәрбие тура жолмен жүруге үйрететін әділеттілік әдістеріне сүйенеді. Адам мұндай жағдайда өзінің ар-ұятына жүгінеді. Оқушы өзінің айналасындағы адамдарды, әлеуметтік игіліктерді қате бағалауы мүмкін. Бұл көбіне құқықтық тәрбиенің бұзылуына әкеліп соқтырады. Құқық қоғам мен қоғамның әрбір мүшесінің бүкіл өмірін қамтып жатады. Құқықтық мәдениеті төмен дамыған адам тек заңның өрескел бұзылған жағдайында ғана оған зейін аударады да, құқықтық талаптарды мойындамаған көп жағдайларды байқамайды. Заңды білмеу — құқықтық мәдениеттің елеулі кемшілігі. Құқықты құрметтеу, әділдікті, борышты, жауапкершілікті, заңдылықты сезіну – адам тұлғасының жоғарыдан көрінуі. Осыдан келіп заңдылықты сезіну құқықтық мәдениеттің құрамы екендігін түсіну қиын емес. Құқықтық мәселелерді сөз ету, оны тыңдаушысына жеткізіп бере білу – аса қиын өнер. Бұған тек қана білімді болу жеткіліксіз, сонымен бірге, тәжірибелі, көпті көрген, адамдардың жүрегіне барар кілтті таба білер тәрбиеші болу маңызды.

Қазақстанның қазіргі даму кезеңі қоғам өмірінің барлық саласындағы терең өзгерістермен сипатталады. Осыған орай қазіргі заман адамға: өз іс-әрекетіне жауапты болу, әлеуметтік өзгерістер жағдайына тез бейімделе отырып, байыпты шешім қабылдай білу және т.с.с. жаңа талаптар қоюымен ерекшеленеді.

Сондай елеулі өзгерістердің бірі – демократиялық-құқықтық мемлекет құру міндетін шешу. Мемлекеттік саяси-құқықтық қайта құрудың маңызды құрамдас бөлігі – адамның құқықтық мәдениетінің деңгейін көтеруге тікелей тәуелді. Өйткені, құқықтық мемлекетке азаматтардың жоғары саяси және құқықтық білімділігі, құқық бұзушылыққа қарсы тұра білу қабілеттілігі мен дайындығы тән.

Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет ретінде дамуы әрбір азамат бойына құқықтық құндылықтарды сіңіріп, құқықтық сананы қалыптастырудан көрініс береді. Өркениетті қоғам үшін қымбат қазына – адам, адамның бостандығы мен өмірі десек, бүгінгі жас ұрпақтың осы қымбат қазынаны бағалай білуі аса маңызды. Сол себептен құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығы да осыдан басталады. Оны қалыптастыру үшін жүйелі де мазмұнды тәрбие қажет. Құқықты білу, санаға сіңіріп, құқыққа сәйкес мінез-құлық көрсетуге жастарды баулу. Ұлттық дәстүрлі құндылықтарды жаңғырта отырып тәрбиелеу. Құқықтық мәдениет біздің қоғамда мүлдем жоқ, оны жаңадан қалыптастыру керек деп айтуға келмес. Сондықтан мен құқықтық мәдениетті артыру қажет деп ойлай отырып оның негізгі жолдары ретінде төмендегі жағдайларды ұсынғым келеді:

Құқықтық білімді іске асыруға тәрбиелей отырып, құқықтық мемлекет адамдарының өзара өркениетті қарым-қатынасын дамыту; мемлекет заңдарын қастерлеуге, заң нормаларын сақтауға және орындауға, өз құқығын заңмен қорғай білуге, өзгелердің құқығын қастерлеуге, өз іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарауға балу. Оқушылардың құқықтық мәдениет деңгейін анықтап, бағалаудың диагностикалық жолдарын қалыптастыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Еникеев М. И. "Юридическая психология", Питер, 2005.
2. Жамбылов Д.А. "Саясаттану", Алматы, 2010.
4. Райс Ф. "Психология подросткового и юношеского возраста", Алматы, 2002.

ЖИТТЄВА КРИЗА ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Берегова Наталія Петрівна

кандидат психологічних наук, доцент
Хмельницький національний університет

Колба Вікторія Русланівна

студентка кафедри психології
Хмельницький національний університет

Криза, існує передусім в свідомості кожної людини. В психологічній науці життєва криза розглядається як різновид складної життєвої ситуації або як кризова ситуація і вивчається у площині подій, переживань, відносин, поведінки та реабілітації.

В процесі вивчення проблеми життєвої кризи були введені такі поняття, як “особистісна криза”, “психологічна криза” (А. Г. Амбрумова) [1], “біографічна криза” (Р. А. Ахмеров) [2], психодуховна криза” (С. Гроф, К. Гроф) [4], “криза професійного становлення” Е. Ф. Зеєр [5] та ряд інших.

Аналіз досліджень показав, що різні концептуальні напрями у своїй єдності утворюють складну, багаторівневу систему, яка є методологічною базою для вивчення такого складного психологічного феномену, як життєва криза.

В цілому ж життєва криза – це складний і багатовимірний стан, який мобілізує творчий потенціал особистості, захоплюючи при цьому різні підструктури організму. Це знаходить своє відображення в різноманітних емоційних і функціональних станах. Процес розгортання життєвої кризи має наступну послідовність – стрес, фрустрація, конфлікт, криза [3].

В свої працях Ф. Ю. Василюк виділяє кілька видів життєвої кризи:

Криза першого роду – може серйозно утруднити й ускладнити реалізацію життєвого замислу, однак ще зберігається можливість відновлення перерваного кризою ходу життя. З цього випробування людина може вийти зберігши в існуючому вигляді свій життєвий замисел й задовольнивши свою самототожність.

Криза другого роду (власне криза) – робить реалізацію життєвого замислу неможливим. Результат переживання цієї неможливості – модифікація самої особистості, переродження її, прийняття нового замислу життя, нових цінностей, нової життєвої стратегії, нового образу “Я”.

“Мікрокриза” – це відчуття глобальної втрати смислу, гіркої самотності, безнадійності існування; загострюються старі, давно пережиті образи, “комплекси”, розчарування, страхи. Така криза не має зазвичай явного, локалізованого, буттєвого джерела. По болючості мікрокриза може не

поступатися іншій кризі, проте зазвичай є нетривалою, іноді лише кілька хвилин, на відміну від кризи, тривалість якої може вимірюватися навіть місяцями.

“*Мерехтлива криза*” – маятникові рухи “зісковзування” в інший світ . Ф. Ю. Василюк називає дві причини виникнення такого різновиду криз: 1) загальне психосоматичне ослаблення призводить до посилення інфантильних механізмів; 2) стан кризи, викликаний об’єктивно важкими подіями, може змінюватися відчуттям безтурботності або байдужості, тобто виникає тимчасове захисне “зісковзування” до інфантильних станів [3].

Характерними особливостями життєвої кризи є: почуття неконтрольованості того, що відбувається; несподіваність того, що відбувається; порушення звичного ходу життя; невизначеність майбутнього; тривале страждання; переживання горя; почуття втрати, небезпеки або приниження [6].

На думку психологів, наслідки криз можуть бути різними, як негативні, так і позитивні. Зрештою криза постає водночас і як загроза для особистості, і як можливість для росту. Схильність до кризових станів особливо велика у дітей, підлітків та осіб старшого віку. До групи ризику по розвитку кризових станів також відносяться люди з фізичним виснаженням, які мають психотравму, та пережили важку втрату.

Життєва криза має низку особливостей, які відрізняють її від інших емоційно складних життєвих ситуацій. Усі типи життєвих криз суб’єктивно переживаються як більш-менш гостра необхідність реконструкції ставлення до себе, до власного минулого, теперішнього і майбутнього.

Щодо форм переживання життєвої кризи, то на думку Т. М. Титаренко однією з її форм є екзистенціальна фрустрація, що пов’язана з втратою смислу життя. Розуміння часу життя як цінності в системі особистісних смислів і ціннісних орієнтацій людини займає центральне місце, а інколи і асоціюється з цінністю самого життя. Цінність часу залежить від емоційного ставлення до події. Діяльність, пов’язана з творчим підйомом, натхненням, (у будь-якій діяльності, спілкуванні, коханні тощо), завжди переоцінюється людиною. Цінність часу життя на початку життєвого шляху не така, як у його кінці. Коли людина знає, що приречена, то життя, перетворюється у надцінність, що часто стає причиною серйозних психологічних змін.

Таким чином розуміння “життєвої кризи” в психології має досить різноманітну направленість залежно від змісту, характеру та причин психологічної проблематики. Загалом, в психологічній науці життєва криза характеризується як стан, породжений виниклою перед людиною проблемою, що сприймається як перешкода для досягнення життєво-важливої цілі, якої неможливо уникнути і неможливо розв’язати за короткий час й звичним способом. Життєву кризу утворюють як реальні обставини життя, так і їх сприймання та переживання особистістю.

Список літератури:

1. Амбрумова А. Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика / А. Г. Амбрумова // Психологический журнал. – 1985. – Т. 6, № 6. – С. 107-115.

2. Ахмеров Р. А. Биографические кризисы личности : автореф.дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец.19.00.01 “Общая психология, история психологии” /Ахмеров Рашад Анварович. – М., 1994.

3. Василюк Ф. Е. Типология переживания различных критических ситуаций / Ф. Е. Василюк // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16, № 5. – С. 104.

4. Гроф С. Духовный кризис : когда преобразование личности становится кризисом / С. Гроф, К. Гроф. – М. : Изд- во Трансперсонального, 2003. – 380 с.

5. Зеер Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18, № 6. – С. 35.

6. Перри Г., Как справиться с кризисом. М., Педагогика-пресс, 1995.

СОЦІАЛЬНА ТРИВОГА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Ясточкіна Ірина Анатоліївна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, Україна

Суспільні катаклізми та особистісні дисгармонії породжують один із різновидів тривоги – соціальну тривогу. Соціальна тривога розглядається як форма страху, почуття незручності і дискомфорту в ситуаціях соціальної взаємодії, що, зазвичай, супроводжується сором'язливістю і «соціальною незграбністю». Соціальна тривога є доволі поширеним явищем в наш час й однаково часто може проявитися і у чоловіків, і у жінок, незалежно від їх освіти і роду занять [1].

Соціальна тривога часто проявляється в страху перед різного роду соціальними контактами і ситуаціями, що можуть бути пов'язаними з виступом перед аудиторією. Це страх бути засудженим або висміяним через неадекватні дії або тривожну симптоматику, яка доволі часто поведінково проявляється.

Надмірна сором'язливість спостерігаються у багатьох людей. У великій кількості людей, які відчують соціальну тривогу (більше 10% населення), є труднощі у налагодженні взаємодії з іншими людьми або встановлення стосунків викликає справжній дискомфорт [2].

Соціальна тривога часто поєднується з іншими розладами і, як правило, передує їм. Є дані, що 69% осіб із соціальним тривожним розладом страждали супутніми розладами. Найчастіше супутніми діагнозами є проста фобія (59%); агорафобія (45%); алкоголізм (19%) та виражена депресія (17%) [3].

Встановлено, що спадкова схильність до постійно зростаючої напруги може бути важливою у виникненні соціальної тривоги. Соціальна тривога здебільшого проявляється у важкий чи напружений період.

Соціальна тривога не пов'язана ні із серйозними психічними розладами, ні з відомими фізичними недугами. Як правило, повсякденні ситуації провокують неприємні відчуття страху та тривоги. Соціально тривожні особи реагують на місця, події чи діяльність, що передбачають контакт з іншими людьми, так, ніби вони несуть реальну небезпеку, а іноді з перебільшеним страхом чи панікою. Сумніви та страхи, які переживають ці особи, мають тенденцію до розростання і стають настільки розвинутими, що контакт з іншими людьми чи навіть думки про це автоматично викликають тривогу.

Соціальну тривогу також підтримують реакції на проблему. Дослідження доводять, що люди з соціальною фобією більш самотні, вони рідко відзначають свята, мають менше шансів вступити до шлюбу. Часто виникають проблеми в отриманні освіти, так як страх перед групою і публічними виступами може сильно заважати процесу навчання, аж до його припинення. Також у цих людей виявляється безперспективність в плані кар'єрного зростання. У спробі

приборкати тривогу багато хто починає зловживати алкоголем. Крім того, для людей з соціальним тривожним розладом характерними є страждання від повної ізоляції і самотності, вони низько оцінюють якість свого життя [4].

Найпоширеніші ситуації, що викликають соціальну тривогу, - підтримання розмови, необхідність робити щось перед іншими (наприклад, спілкуватися чи вести записи), спілкування з незнайомими людьми, відвідування заходів, крамниць, кав'ярень чи вечірок. Абсолютна більшість бояться виступати на публіці, оскільки це супроводжується необхідністю контакту з незнайомими людьми. Інші різновиди страху – страх вживання їжі і води у присутності інших людей, страх заповнювати квитанції, чеки і відповідні письмові форми у присутності третіх осіб зустрічаються рідше.

Отже, для тривожної особистості характерним є постійне переживання почуття напруженості, приниження, важкі передчуття, уявлення про свою соціальну неспроможність, підвищена заклопотаність критикою на свою адресу, небажання вступати в соціальні контакти без гарантії сподобатися, ухилення від соціальної або навчальної діяльності, пов'язаної з інтенсивними і значущими соціальними контактами, вирішенням проблемних завдань.

Повністю подолати соціальну тривогу неможливо, але можливо значно знизити її рівень завдяки спеціалізованій допомозі особистості у виробленні соціальної впевненості.

Список літератури

1. Батлер Д. Подолати соціальну тривогу. Львів : Видавництво Українського католицького університету : Свічадо, 2014. 96 с.
2. Герриг Р. Психология и жизнь. СПб : Питер, 2004. 955 с.
3. Клиническое руководство по психическим расстройствам / ред. Д. Барлоу. 3-е изд. СПб. : Питер, 2008. 912 с.
4. Сагалакова О.А. Социальные страхи и социофобии. Томск : Изд-во Томский государственный университет, 2007. 210 с.

WAYS TO APPLY OF DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES BY KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF THE AIR FORCE DURING THE CORONIOVIRUS EPIDEMIC COVID-19

Kalachova Vironika

Ph.D., Senior Researcher, Associate Professor
Senior Researcher of Scientific center
Kharkiv National University of the Air Force Ivan Kozhedub

Global informatization taking place in the modern world society, the development of telecommunication and computer technologies and, more recently, in general, a powerful challenge to all mankind in the form of an epidemic of coronavirus infection COVID-19, cause significant changes in priority forms of education, where distance learning (DL) ranks first among the possible options for providing quality educational services with minimal financial costs for its organization.

Systems of distance learning of the Supreme military educational institutions of the Armed Forces of Ukraine are part of the education system of Ukraine, in which the DL is based on the didactic, methodological, organizational and informational principles and, taking into account the confidential nature of the information content of part educational disciplines, uses for communication of the Intranet type network, which have functionality The Internet is for internal use only.

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University (KNUAF) is conducting research on improving the effectiveness of training and assessment of the its personnel, based on the use of innovative information technologies, organization and implementation of distance learning (DL) [1-3]. At present, the main information technologies for automation of learning and realization of its distance form which were developed and partly implemented in KNUAF with the purpose of effective specialists training increase are: the informational and educational environment «DIALOG»; the universal system for the development and conducting of computer tests; the complex of designing the academic schedule «CASCAD». In addition, the learning process successfully uses the distance learning system with the open source code – MOODLE and the platform of Discord is used establishment as a ground for realization of international scientific conferences in their controlled from distance version [1-3].

The informational and educational environment «DIALOG» was developed in KNUAF in 2005 and allows: to plan learning by distributing subjects by type of training; to study as a group according to the subjects for which they are studying; organize classes in accordance with the requirements of the orders of the Ministry of Defense Ukraine regarding the training of military specialists; to carry out automated control of testing of those who learn with automatic fixing of time and results of passing

tests; control the process of learning by the average score for the group, the course through the system of statistical data generation (Fig. 1) [1-3].

The universal system for the development and conducting of computer tests was developed in KNUAF in 2006 and allows: locally, on separate PCs, to develop computer tests and conduct testing and self-control of those who study; choose the types of answers to questions (with one correct answer, with a few correct answers, with a response in the form of a record); divide the questions by category and type of answers and give the corresponding number of points for the correct answer; to randomly distribute questions by categories; use as a matter of a variety of document fragments (graphic, formulas, etc.) from other programs (MS Word, MS Excel, etc.); enter type of time limit and time limit; to pass the test and return to the questions; at the end of the test, analyze the responses [2-5]. Also, the MOODLE (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment), a modular object-oriented learning environment, is deployed and actively used by the KNUAF from 2003. (Fig. 2) [1-3]. The main advantages of the system «DIALOG», the universal system, MOODLE are: automation of knowledge control processes for those learning; exclusion of "human factor", impartiality of evaluation; automatic fixing of test results; automatic statistical processing of test results and the formation of accounting records for personnel training [1-3].

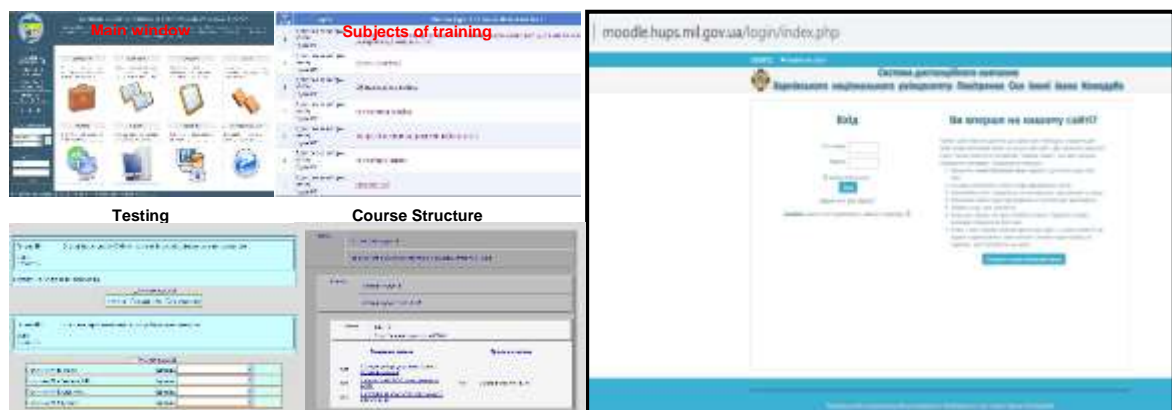

Figure 1. The specialized informational and educational environment «DIALOG»

Figure 2. The system MOODLE, deployed on the server of the university

The developed program tests complex of the automated system of designing the lessons schedule is deployed from 2015 at the work places of the educational departments of the faculties and the department of the university and is successfully used during the planning of the educational process at the university (Fig. 3) [2,3]. On April 14-15, 2021, the Discord platform was used to implement it in a remote format during the 17th International Scientific Conference "Newest Technologies - for Airspace Protection" in KNUAF. Discord is a platform that allows community to communicate quickly with text or voice messages. Well adapted under a videoconferencing (Fig. 4).

Figure 3. Program complex «CASCAD»

Figure 4. Software environment Discord window

The main advantages of the software complex «CASCAD» are: it is a unique software product, created at the university, which fully corresponds to the content of all stages of the planning of training sessions for the semester; automatic control of the formation lessons schedule according to the defined criterias of the quality of the lessons planning; automatic fixing of all user actions to change data; automated formation of reporting (statistical) documents for the planned learning process.

Thus, existing on current time in KNUAF a educational-methodical base, hardware software and highly skilled scientifically-pedagogical composition of university, allow with a complete confidence to talk that educational establishment, from the point of view of automation and application in the educational process of modern information technologies fully prepare to integration in educational space of European Union and NATO countries, and the global problem related to the submission of the COVID-19 coronal infection, only accelerates the pace of development and implementation of new information technologies for the implementation of high-quality distance learning in this university.

References

1. Дистанційне навчання. Основи, концепції, перспективи. (гриф надано МОН лист №1/П-10437 від 22.12.2009 р.) / Романенко І.О., Сумцов Д.В., В.В. Калачова, Сук О.П. // Навчальний посібник. Харків: НТУ«ХПІ», 2010, 276 с.
2. Analysis of positive experience of effective application of distance learning technologies by higher education institutions of Ukraine during the coronavirus epidemic COVID-19 / V.Kalachova, O.Misyura, D.Huriev, Z.Zakirov, I.Kryzhanivskyi // Technical research and developmen: collective monograph - USA: Primedia eLaunch LLC, 2021. pp.113-118.
- 3.-Analysis of successful examples of application of distance learning technologies by higher education institutions of Ukraine during the coronavirus epidemic COVID-19 / V.Kalachova, O.Misyura, D.Huriev, Z.Zakirov, I.Kryzhanivskyi // XXII Міжнар.наук-практ. конф-я «Interaction of society and science: prospects and problems», 20-23.04.2021, London, England, pp. 533-540.

PROBLEMS OF USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY

Khudoyberdiev Azizjon

PhD student

Institute of Digital Technologies and
Artificial Intelligence Development under
the Ministry of Information Technologies and
Communications of the Republic of Uzbekistan

Albert Einstein once said that if you cannot explain something simply, you do not understand it enough. Today's goal is to explain it simply so that everyone understands it well enough.

So, the first thing we need to understand is the two main terms Bitcoin and Blockchain. Bitcoin is a digital coin; it is money that is digital. We will not talk about this Bitcoin in this article.[1] We're going to talk about Blockchain, Blockchain is a technology that allows digital coins or assets to be moved from one person to another. It is very important to understand that Bitcoin is not a Blockchain. This is important in our common language because I have heard the people in charge of compliance say that we cannot talk about Bitcoin, it may have a bad reputation, but we should and can talk about Blockchain. So, after we understood the basic terms Bitcoin and Blockchain, it's time to move on to the problems that Blockchain is trying to solve, and the problem is transferring money.

Let's say Aziz is your business partner. He went on a business trip abroad and on the tenth day of the trip called you and said that he needed money, and you said that you would send him money. Then you call your bank account manager and tell him, "Please transfer \$10,000 from my account to Aziz's account". Your account manager replies, "Yes".

It opens the ledger, checks your account balance to see if you have enough balance to transfer \$10,000 to Aziz. Since you are a wealthy person, you have a lot of money and he makes the following entry in the registry:

April 23, 2021 16:00:00 am
You -----> Aziz \$10000

Transaction register.

You call Aziz and tell him: "I have transferred money to your account. The next time you go to your bank, you can withdraw the \$10,000 that I just transferred".

What just happened? You and Aziz entrusted the bank with managing your money. There was no actual movement of physical accounts to transfer money.[2] All that was required was a registry entry entered by your account manager. Or, more accurately, a registry entry that neither you nor Aziz own. We depend on individual third parties to build trust with each other.[3]

And this is considered a problem with existing systems. To solve this problem, it is advisable to use blockchain technology.

References

- [1] Nakamoto, S. (2009). The original bitcoin source code.
- [2] Dhillon, V., Metcalf, D., & Hooper, M. (2017). Blockchain Enabled Applications: Understand the Blockchain Ecosystem and How to Make it Work for You. Apress.
- [3] Consensus. (2018). Blockchain Basics. A Curated Collection.

THE NEED FOR MONITORING TO STUDY AND PREVENT FLOOD OF SETTLEMENTS

Miedviedieva Olha

Graduate student

Institute of Water Problems and Land Reclamation of the
National Agrarian Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Miedviediev Oleh,

Candidate of Geological and Mineralogical Sciences,
Separate subdivision "BLACK SEA Center of water resources and soils" of the
Basin management of water resources of the Black
Sea and lower Danube rivers

Since the beginning of the XXI century, especially in the last decade, all over the world, including Ukraine, there are manifestations of harmful effects of water, which is accompanied by flooding, inundation and, consequently, deteriorating water quality for various uses. This floods not only a large number of rural settlements, but also large cities. Accurate data on the scale and causes of flooding in Ukraine for a number of different reasons, despite the existence of a number of organizations, currently does not exist or they are not complete and do not reflect the real picture.

This thesis is confirmed by the "Analytical Review of Man-Made and Natural Security in Ukraine in 2018" [1]. According to this document, in recent years "... mapping of areas of the flooding process is carried out little and unevenly." This is due to several reasons, the main of which is the low level of funding for monitoring and individual monitoring of groundwater levels.

The flooding process itself can be influenced by various factors, sources and criteria. In this case, an objective assessment of the harmful effects of water can be given only on the basis of monitoring the level and hydrochemical composition of groundwater and surface water. To do this, it is necessary to conduct systematic monitoring observations: to have a grid of observation points and appropriate cartographic material. The absence of observable regime wells (points) or their insignificant number does not allow to monitor the dynamics of the groundwater regime and does not allow to map the flooding processes in general for each settlement. Due to these reasons, reliable data on the scale of flooding and inundation do not exist [2, 3].

In general, flooding is a complex, harmful and dangerous hydrogeological phenomenon of natural and man-made origin, which occurs in the surface thickness of soils and is expressed in water inflow, temporary or prolonged rise of groundwater close to the earth's surface, the harmful effects of these waters. It is widespread and covers the territory of many agricultural and forest lands, settlements, industrial and other facilities, which are mostly located at low hypsometric levels. This phenomenon causes a number of negative processes and consequences, including waterlogging,

waterlogging, salinization, subsidence and landslides, changes in their water-physical and physico-chemical properties. As a result of flooding on agricultural lands, the conditions for the development of the root system of plants, orchards and vineyards are deteriorating, the vital activity of soil microorganisms is reduced, and soil fertility is reduced. In cities and villages in built-up areas there is flooding and waterlogging of underground space - bearing soils, foundations of residential buildings, utilities and structures, their stability, construction resource and durability decreases, seismic danger increases, greenery dies. The high level of groundwater significantly complicates industrial and residential construction, does not allow the use of traditional technologies, increases the cost and timing of construction.

In our country, the problem of flooding along with flooding is gaining significant socio-political resonance. This is due, firstly, to the fact that the topic of dangerous phenomena and natural disasters has become open and widely covered in the media, while in Soviet times it was mostly closed and the main information was classified as "For official use". Secondly, the term "flooding" has become widely used when it comes to such a phenomenon as flooding, which occurs much more often than flooding. Third, water use in agricultural production in the private sector has increased. In the southern region, such growth occurs against the background of regular and intensive irrigation of homesteads. In some places they began to harvest three vegetables each - early radishes, early potatoes, tomatoes, cucumbers, peppers or eggplants. At the same time, in settlements the deterioration of the water supply network has increased and water consumption from it has increased, which significantly increases the threat of flooding processes. And clutter or construction of places of unloading of ground waters (beams, ravines) and places of passage of flood or rain waters (bridges, pipe and other crossings) encourages to even bigger display of negative action of waters. The analysis of materials of publications of the last years testifies to almost practical absence of publications of experts concerning flooding of settlements in the southern part of Ukraine. Most of the works and articles cover the situation in the western regions and they do not relate to classical flooding, but flooding, due to the harmful effects of rivers during floods. Although, for example, in Odesa oblast, according to the Analytical Review of the State of Technogenic and Natural Security in Ukraine in 2018, 983 settlements with an area of 20,575 km² are considered flooded, which is 22.2% of the number of flooded settlements in Ukraine.

Specialists of hydrogeological and reclamation expeditions and parties studied the state of flooding of rural settlements until 2018. But now these monitoring observations, due to optimization, have been significantly reduced, and professional information is needed for new administrative entities (districts, individual territorial communities, villages) to address socio-economic issues and engineering protection of their territories [4, 5]. Monitoring observations provide information and an opportunity not only to identify areas with manifestations of harmful effects of water, but also to identify places and priority areas where it is possible to prevent the manifestations of these negative phenomena. It is much better to prevent than to overcome the consequences, which are not only purely economic but also social.

References

1. Anality`chny`j oglyad stanu texnogennoyi ta pry`rodnoyi bezpeky` v Ukrayini za 2018 rik. UkrNDICzZ, 2019. 273s. URL: www.dsns.gov.ua. [in Ukrainian]
2. O. Miedviedieva. Manifestation of harmful effects of water in the settlements on the example Tatarbunary district of Odessa region. Bulletin of the Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture. Odessa. №3. March. 2021. P. 133-140.[in English]
3. Myedvyedyev O.Yu. Faktory` i dzherela pidtoplennya NP. Vodne gospodarstvo Ukrayiny`.Ky`yiv.2001. #3-4. s. 39-41. [in Ukrainian]
4. O. Miedviedieva. Change of hydrodynamic state within the Kiliya district of Odessa region. Conferința Internațională on-line 3rd International Scientific And Technical Conference “Innovative development of resource-saving technologies and sustainable use of natural resources”. Petrosani, Romania, October 26, 2020. P. 52-55.[in English]
5. O.Miedviedieva, O.Dyniak. Study of factors of formation of groundwater levels within the rural settlements of the Tatarbunary district. Theoretical and Applied Aspekts: XVIII International Conference.Kyiv.2019. P.5-8 (DOI: <https://doi.org/10.3997/2214-4609.201902063>). [in English]

ALGORITHMS FOR SOLVING THE OPTIMIZATION PROBLEM

Muhamediyeva Dildora Kabilovna

Doctor of Technical Sciences,

Docent

Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi

A multi parameter optimization problem, and a number of known methods can be applied to solve it [5-19]. However, the number of species of cultivated produce can be large, which even in case of physical examination can be a significant problem. In this connection, taking into account the specific features of the problem, in order to develop a friendly interface for a real business entity, two simplified algorithms can be proposed.

The problem of parametric programming with S independent parameters t_1, \dots, t_s or S , the parametric problem in the matrix form is written as follows:

$$z = (\bar{a}'_0 + t'\bar{b}) + \bar{e}t \rightarrow \min$$

$$(\bar{a} + \bar{c}t)x \subset K, \quad t \in E_s \quad (1)$$

here $K = \{y \mid y \in R^n, y \leq a_0 + dt\}$ is a given convex subset of R^n .

A problem of this type can be called a parametric programming problem with multiple-valued coefficients. Clearly, within the framework of this problem, it makes no sense to talk about the maximization of the goal function, since the values of this function are not numbers, but a set of numbers. In this case, it is necessary to find out what relation the preferences in the set of alternatives are generated by this function, and then to investigate the question of which elections are considered rational in the sense of this preference relation.

The next step on the way to refine the model under consideration is to describe the coefficients of the problem in the form of fuzzy sets. Moreover, in addition to specifying sets of possible parameter values, additional information is entered into the model in the form of the membership functions of these fuzzy sets. These functions can be considered as a method of accurate reflection by the expert in the aggregated form of his unformalized representation of the real value of this coefficient.

So we came up with the problem of fuzzy parametric programming.

The problem (1) reduces to the following parametric programming problem

$$z = (a'_0 + t'b)x + e't \rightarrow \min$$

$$(a + ct)x \leq a_0 + dt, \quad t \in E_s \quad (2)$$

In which the values of the coefficients a, b, c, d, e are described in the form of fuzzy subsets, i.e. assigned membership functions

$\mu_o^k(a_{0j}), \eta_{jl}^k(b_{jl}), \mu_{ij}^k(a_{ij}), v_{ijl}^k(c_{ijl})$ and $\xi_{il}^k(d_{il})$ corresponding sets, where $i=1, \dots, m;$
 $j=1, \dots, n; l=1, \dots, s$ and

$$a_{ij} = \sum_{k=1}^q \bar{a}_{ij}^k \mu_k^{ij} / \sum_{r=1}^q \mu_{ij}^r, b_{jl} = \sum_{k=1}^q \bar{b}_{jl}^k \eta_{jl}^k / \sum_{r=1}^q \eta_{jl}^r,$$

$$c_{ijl} = \sum_{k=1}^q \bar{c}_{ijl}^k \nu_{ijl}^k / \sum_{r=1}^q \nu_{ijl}^r, d_{il} = \sum_{r=1}^q \bar{d}_{il}^k \xi_{il}^k / \sum_{r=1}^q \xi_{il}^r.$$

References

- [1] Timonova, E.T. Fundamentals of ecology and environmental protection: training manual / E.T. Timonova, I.A. Timonov. - Vitebsk: VSTU, 2011 .-- 228 p. Meyer Bertrand. 2005 Object-oriented design of software systems. p 1232.
- [2] Bekmuratov T.F. 2006 *Algorithmic support system for making semi-structured decisions. Problems of Informatics and Energy*. vol 5.
- [3] Bekmuratov T.F. 2006 *Tabular models of production rules of fuzzy inference systems. Problems of Informatics and Energy* Issue 5. pp 3–12.
- [4] Muhamediyeva D.T. and Sayfiyev J. 2012 *Approaches to the construction of nonlinear models in fuzzy environment// IOP Conf. Series: Journal of Physics* Series 1260.
- [5] Sotvoldiev D., Muhamediyeva D.T., Juraev Z. *Deep learning neural networks in fuzzy modeling*. 1441.
- [6] Muxamediyeva D.K. 2019 *Methods for solving the problem of the biological population in the two-case. IOP Conf. Series* 1210.

DYNAMIC MODEL OF WEAKLY FORMALIZED PROCESSES

Muhamediyeva Dilnoz Tulkunovna

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Leading Researcher
Science and innovation center for information
and communication technologies
at the Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi

Khasanov Usmon

graduate student
Science and innovation center for information
and communication technologies
at the Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi

Let us consider a dynamic model with a more fractional structure of accumulation of the final product and pollution costs with a strict specification of the sectoral volumes of production. In the accumulation of the final product, in contrast to the static case, the most important part of the accumulation fund resources is allocated, directed to the expanded reproduction of the basic production assets; an element of pollution costs associated with extended reproduction of fixed assets for nature protection purposes; other components, including the consumption fund.

We will formulate the initial equations and limit, including the consumption fund of the dynamic ecological-economic model

$$\Phi^1 = u - \Delta^1 \Phi^1, \quad (1)$$

$$\Phi^2 = w - \Delta^2 \Phi^2, \quad (2)$$

$$(I - A)x - \bar{A}y - Bu - \bar{B}w - Cz - D = 0, \quad (3)$$

$$\tilde{A}x - y - z = 0, \quad (4)$$

$$X_{(0)} \leq x \leq X(\Phi^1), \quad (5)$$

$$Y_{(0)} \leq y \leq Y(\Phi^2), \quad (6)$$

$$u \geq 0, w \geq 0, D \geq D_{(0)} \quad (7)$$

where in addition to the previously introduced meaning $\Phi^1 = (\Phi_1^1, \dots, \Phi_n^1)$ is the volume vector of the basic production assets of the industries ; $\Phi^2 = (\Phi_1^2, \dots, \Phi_n^2)$ is the vector of capacities of treatment facilities branches; $u = (u_1, \dots, u_n)$ is the vector of growth of the basic productive assets of industries; $w = (w_1, \dots, w_n)$ is the vector of growth of environmental funds of industries; $D = (D_1, \dots, D_n)$ is the vector of other elements of accumulation of the final product; $X(\Phi^1)$ is the vector of production functions for production output; $Y(\Phi^2)$ is vector of production functions for

neutralization of waste; $B = [b_j^i], i, j = 1, \dots, n$ is matrix of shares of industries in the structure of capital investments in the growth of fixed productive assets ; $\bar{B} = [\bar{b}_j^i], i, j = 1, \dots, n$ is matrix of shares of industries in the structure of capital investments in the growth of fixed assets for waste treatment; $\Delta^1 = \text{diag}(\Delta_1^1, \dots, \Delta_n^1)$ is matrix of coefficients for knocking out fixed production assets ; $\Delta^2 = \text{diag}(\Delta_1^2, \dots, \Delta_n^2)$ is matrix of coefficients of the main environmental funds; $X_{(0)} = (x_{(0)}^1, \dots, x_{(0)}^n)$ is the vector of the minimum required gross starts industries; $D_{(0)} = (D_{(0)}^1, \dots, D_{(0)}^n)$ is vector producing the minimum required volume of other storage elements of the final product.

One of the differences between the considered dynamic models and the static ones is the inclusion in them of the dynamics of expansion of the volumes of gross output.

Naturally, this work is only a study of the macroeconomic properties of environmental and economic processes. Modification of the indices of harmonizing the development of the economy and protection of the environment from pollution adopted the system of measuring them, highlighting key limitations for the analysis of macro-models, justifying the criteria for optimality and identifying acceptable conditions for their equivalence for determining the economic optimum of the quality of the natural environment. All this is aimed at improving the management of the national economy, taking into account interaction of society and nature. The construction and analysis of mutual tasks of the national economy in generalized static and dynamic cases makes it possible to broaden the scope of the idea of combining the economics and the ecological compatibility of the decisions made at the macro level.

References

- [1] Graham I. 2004 *Object-oriented methods. Principles and Practice / 3rd ed.* p 880
- [2] Meyer Bertrand. 2005 *Object-oriented design of software systems.* p 1232

OPTIMIZASION MODEL OF WEAKLY FORMALIZED PROCESSES

Muhamediyeva Dilnoz Tulkunovna

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Leading Researcher
Science and innovation center for information
and communication technologies
at the Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi

Let us first consider the case of non-rigid specification of the branch volumes of production. Let us formulate the initial balance equations and the technological limitation

$$(I - A)x - \bar{A}y - Cz - V = 0, \quad (1)$$

$$\tilde{A}x - y - z = 0, \quad (2)$$

$$y - p\tilde{A}x \leq 0, \quad (3)$$

where $x = (x^1, \dots, x^n)$ - a vector of gross output of industries; $y = (y^1, \dots, y^n)$ - a vector of volumes of neutralization of gross waste of branches; $z = (z^1, \dots, z^n)$ - a vector of volumes of receipt in an environment of gross waste of branches; $V = (V^1, \dots, V^n)$ - vector of end use minus economic damage from environmental pollution; $A = [a_j^i], i, j = 1, \dots, n$ - intermediate consumption matrix; $\bar{A} = [\bar{a}_j^i], i, j = 1, \dots, n$ - cost matrix for neutralizing a unit of gross industry waste; $C = [c_j^i], i, j = 1, \dots, n$ - matrix of economic damage formed by additional costs of the industry i in connection with the receipt in the natural environment of a unit of gross waste from the industry j ; $\bar{A} = \text{diag}(\bar{a}^1, \dots, \bar{a}^n)$ matrix of coefficients of technological formation of gross waste in industries; $p = \text{diag}(p^1, \dots, p^n)$ matrix of technological coefficients for the maximum possible neutralization of a unit of gross waste in industries; I is the identity $n \times n$ matrix.

Relation (1) represents the initial equations with the calculation of environmental costs ($\bar{A}y$) and (Cz); (2) describe the technological balance of generation of hazardous waste production, one part of which (y) is eliminated by environmental costs, and the other (z) is released to the environment; (3) reflects the technological possibilities of neutralization ($p\tilde{A}x$), determined on the basis of sectoral forecast developments on the improvement of anti-pollution technologies.

Since in the models on studying the calculation is based on gross waste, the structure of the formation of emissions and the neutralization of waste by the contamination ingredients in the context of individual industries should be determined with the help of the initial sectoral technological developments. These sectoral developments serve as a basis for determining the coefficients p^i as the ratio of the potentially possible volume of waste disposal in the industries to the predicted value of their formation, taking into account the introduction of appropriate multi-purpose technologies. In general, the parameters $p^i \leq 1, i = 1, \dots, n$

Thus, a detailed microeconomic analysis of industrial and anti-pollution activities is the starting point for constructing individual parameters in macroeconomic conditions (1) - (3).

Using these conditions, we will form mutual tasks according to the criteria:

1) maximization of limited using for subtraction economic damage from environmental pollution

$$\sum_{i=1}^n V^i \rightarrow \max, \quad (4)$$

2) minimization of pollution costs

$$\sum_{i=1}^n (\bar{A}y + Cz)^i \rightarrow \min. \quad (5)$$

On the base of these criteria taking into account the substitution of equation (2) in the constraints and model criteria, the mutual optimization problems look like this:

$$\sum_i V^i \rightarrow \max, \quad (6)$$

$$-x^i + \sum_j a_j^i x^j + \sum_j (\bar{a}_j^i - c_j^i) y^j + \sum_j c_j^i \tilde{a}^j x^j + V^i = 0, \forall i, \quad (7)$$

$$\sum_{i,j} [(\bar{a}_j^i - c_j^i) y^j + c_j^i \tilde{a}^j x^j] \leq \alpha, \quad (8)$$

$$y^i - p^i \tilde{a}^i x^i \leq 0, \forall i, \quad (9)$$

$$V^i \geq V_{(0)}^i, \forall i, \quad (10)$$

$$y^i \geq y_{(0)}^i, \forall i, \quad (11)$$

$$x^i \geq 0, \forall i. \quad (12)$$

$$y^i \geq y_{(0)}^i, \forall i, \quad (18)$$

$$x^i \geq 0, \forall i. \quad (19)$$

References

1. Mukhamedieva D.T., Primova Kh.A. Approach to problem solving multicriterial optimization with fuzzy aim // International Journal of Mathematics and Computer Applications Research (IJMCAR) ISSN(P): 2249-6955; ISSN(E): 2249-8060 Vol. 4, Issue 2, USA. 2014, 55-68 pp. Impact Factor (JCC): 4.2949

SOLVING THE PROBLEMS OF ASSESSING THE LEVEL OF FORMATION OF THE COMPETENCIES OF STUDENTS

Muhamediyeva Dilnoz Tulkunovna

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Leading Researcher
Science and innovation center for information
and communication technologies
at the Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi

Kabilova Ozoda

magistr
National University of the Republic of Uzbekistan

The assessment of the competence of a bachelor student cannot be reduced to the assessment of knowledge, skills, and abilities. In addition to subject indicators, the quality of education is evidenced by communicative, reflexive, regulatory, personal results. In the professional activity of a teacher, a special role is given to such indicators as professional competence, creative organization of labor, the ability to use effective teaching methods that stimulate the cognitive activity of students, their independence. Therefore, the system for assessing the learning outcomes of undergraduate students is expanded with additional functions: conducting current and final measurements of the integration of the results of educational activities; analysis of educational indicators and comparing these indicators with the requirements of standards; diagnostics of positive and negative factors.

One of the forms of assessing the learning outcomes of undergraduate students is pedagogical testing.

Varieties of pedagogical testing methods are C tests, close tests, multiple choice test, dictation, interview [1]. Close test is a pragmatic test based on the recovery method (whole paragraphs are removed from the text). The C test is based on the removal of the second half of every second word from the text, and the first half of the word serves as an auxiliary material in filling in the gaps. The essence of the multiple choice test is the choice of an answer from the proposed options based on comparison or recognition. Dictation is a type of written testing that is a method of assessing spelling literacy. Interview is a pragmatic test of communicative competence, it is a direct speech interaction between a teacher and a student.

Another form of assessing the learning outcomes of undergraduate students was a rating assessment. The essence of rating assessment comes down to the summation of the marks received by the student at all stages of training. There are variations in the

final grade. For example, the grade received by a student for each type of work is multiplied by a coefficient calculated according to the level of difficulty of exercises or types of work [2].

Criteria for assessing student performance on a point system. For example, a fifty-point system for assessing the learning outcomes of undergraduate students is as follows: 41-50 points are given when a student freely applies knowledge in practice; does not make mistakes in reproducing the studied material; when completing the assignment, the student uses data from both domestic authors and materials from foreign authors and conducts their comparative analysis; 31-40 points are given when the student knows all the material studied; knows how to apply the knowledge gained in practice; does not make serious mistakes in answers; when completing the assignment, the student uses data from both domestic authors and materials from foreign authors and conducts their comparative analysis; 21–30 points are given when a student discovers mastering the basic material, but has difficulty in reproducing it on his own; when completing the assignment, the student uses data only from domestic authors.

The most acceptable form of learning for formative assessment is modular learning. Modular training assumes that each section of the program material of the academic discipline is studied by the student with an output to the result: the formation of a specific competence, mastering labor knowledge, skills, actions. For each module of the academic discipline, the teacher has developed formulations of knowledge, abilities and skills to characterize the competencies acquired by the student.

References

- [1] Volodina G. Ye., Obolonskaya A. V., Ratt T. A. University-school cluster - the environment for the development of teacher's professional competencies // Education Issues. 2014. No. 1. P. 46–56.
- [2] Mikhailova EK Rating approach in teaching // Modern research of social problems. 2012.No. 26, pp. 26–37.

THE ALGORITHM FOR SOLVING SUGEN'S PROBLEMS

Safarova Lola

Applicant for scientific and innovative center for information and communication technologies at TUIT named after Muhammad al-Khorezmi, Tashkent, Uzbekistan

Step 1. Choosing experimental data $(X_r, y_r), r = \overline{1, M}$, where $X_r = (x_{r,1}, x_{r,2}, \dots, x_{r,n})$ – input vector in r –th pair y^r – appropriate output.

Step 2. Normalization and scaling $U_{i,j}$. $U_{i,j} = l \frac{x_{i,j} - \min(x_{i,j})}{\max(x_{i,j}) - \min(x_{i,j})}$ where $l = 2$.

Step 3. Carrying out phasification $\mu_k(U_{i,j}) = \frac{1}{1 + \left(\frac{U_{i,j} - C_t}{\delta_t}\right)^2}$ where $C_t = 0, 1, 2$ $\delta_t = 1$

$k = 1, 2, 3. P_{i,j} = \{ \text{coefficients from } \max = \mu_k(U_{i,j}) \} k=1, 2, 3.$

$$\mu^*(U_{i,j}) = \max \mu_k(U_{i,j}) = \frac{1}{1 + \left(\frac{X_{i,j} - P_{i,j}}{1}\right)^2}$$

where M – line count, n – number of columns, $i = \overline{1, M}, j = \overline{1, n}$.

Step 4. Calculating norm $t mins = \{ \min(\mu(U_{i,j})) \}$ where M – line count, n – number of columns, $i = \overline{1, M}, j = \overline{1, n}$

Step 5. Calculating t – conorm $\mu d_j(X_r) = \{ \max(mins) \}$ where M – number of columns, m – number of diseases, $r = \overline{1, m}, j = \overline{1, M}$

Step 6. Calculating the matrix $\beta_{j,r}$. $\beta_{j,r} = \frac{\mu d_j(X_r)}{\sum_{k=\overline{1, m}} \mu d_k(X_r)}$.

Step 7. Compilation of the matrix **A**.

$$A = \begin{bmatrix} \beta_{1,1}, \dots, \beta_{1,m}; X_{1,1}\beta_{1,1}, \dots, X_{1,1}\beta_{1,m}, \dots, X_{1,n}\beta_{1,1}, \dots, X_{1,n}\beta_{1,m} \\ \vdots \\ \beta_{M,1}, \dots, \beta_{M,m}; X_{M,1}\beta_{1,1}, \dots, X_{M,1}\beta_{1,m}, \dots, X_{M,n}\beta_{M,1}, \dots, X_{M,n}\beta_{M,m} \end{bmatrix}$$

Step 8. Transposing the Matrix **A**.

Step 9. Calculating $A^T A$.

Step 10. Calculating the inverse matrix. $(A^T A)^{-1}$

Step 11. Calculating the vector **B**. $B = (A^T \cdot A)^{-1} \cdot A^T \cdot Y$

Step 12. Building the Sugeno model.

$$\begin{aligned} \bigcup_{i=1}^{k_j} \left(\bigcap_i^n x_i = a_{i,jp} \text{ with the weight } w_{jp} \right) &\rightarrow y \\ &= b_{j,0} + b_{j,1} \cdot x_1 + b_{j,2} \cdot x_2 + \dots + b_{j,n} \cdot x_n \end{aligned}$$

Step 13. Checking the adequacy of the model. $Y = A \cdot B$

Step 14. The end of the algorithm.

References

[1] Mukhamedieva D.T., Safarova L.U. Main problems and tasks of intellectualization of information processing system // International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN: 2278-3075, Volume-8 Issue-9S3, July 2019 DOI: 10.35940 / ijitee.i3032.0789s319 (Scopus) [https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0.085072114795 & origin = resultslist](https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0.085072114795&origin=resultslist)

[2] Kh.A. Primova, L.U. Safarova, Predictive model for diagnosing osteodystrophy disease in cows using fuzzy set // of the Uzbekistan-Malaysia international online conference COMPUTATIONAL MODELS AND TECHNOLOGIES, August 24-25, 2020, 143-149 pp

[3] Kh.A. Primova, D. Sotvoldiev, L.U. Safarova, Approaches to solving the problem of risk assessment with fuzzy initial information // Documents Export Date: 17 Apr 2019 Searc // [https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0.85061841096 & doi = 10.1109% 2fDynamics.2018.8601485 & partnerID = 40 & md5 = 70c37f0136e0d6e0afd1798ff756a6aa](https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0.85061841096&doi=10.1109%2fDynamics.2018.8601485&partnerID=40&md5=70c37f0136e0d6e0afd1798ff756a6aa) // DOI:10.1109 / Dynamics.2018.8601485

[4] Primova Kh.A., L. Safarova, A prognostic model of osteodystrophy in cows based on a fuzzy set has been developed // Journal of Descendants of Muhammad al-Khorezmi, No. 1 (2) January 2020, pp. 29-32

INFLUENCE OF CORD REINFORCEMENT OF COMPOSITES BASED ON A RUBBER COMPOUND ON THE CHANGE IN DYNAMIC STIFFNESS OVER TIME

Semak Artem,
Senior Lecturer
Russian University of Transport

Kolmakov Alexey
Doctor of Technical Sciences, Corresponding Member
of the Russian Academy of Sciences,
Institute of Metallurgy and Materials Science

Kurzina Elena
Ph.D., Associate Professor
Russian University of Transport

An effective means of reducing the vertical and longitudinal dynamic loads acting during operation on the elements of the superstructure of the railway track, as well as the running gear of the rolling stock, is the additional use of various polymer gaskets and blocks.

In accordance with the tasks solved by shock absorbers, a number of requirements are imposed on their materials, the most important of which are:

- Resilience to provide damping of dynamic vibrations.
- Mechanical strength - the ability not to collapse under the influence of mechanical stress for a long time.
- Temperature resistance - the ability to maintain its mechanical properties when exposed to high and low temperatures.
- Cheap and affordable to reduce operating costs.

In this connection, the actual task of designing dampers for railway transport is a reasonable choice of the appropriate damping material.

Various rubber-based composites are effective polymer damping materials in the structures of rolling stock undercarriages and rail fastenings. Various types of reinforcement are used to strengthen such composites.

In order to compare the elastic-hysteresis properties under cyclic compressive action, two types of rubber composites are considered:

- polymer composite based on a rubber compound (TPRK), including rubber, sulfur vulcanizing agent, accelerating group, vulcanization activator (zinc oxide and stearic acid), filler (carbon black), plasticizer, antioxidant and high molecular weight additive (ethylene vinyl acetate copolymer - sevilen);
- rubber-fiber composite (RVC) containing rubber, semi-active carbon black, a system of adhesion modifiers and rubber-fiber filler in different percentages (crushed waste rubberized polyamide cord of tire production).

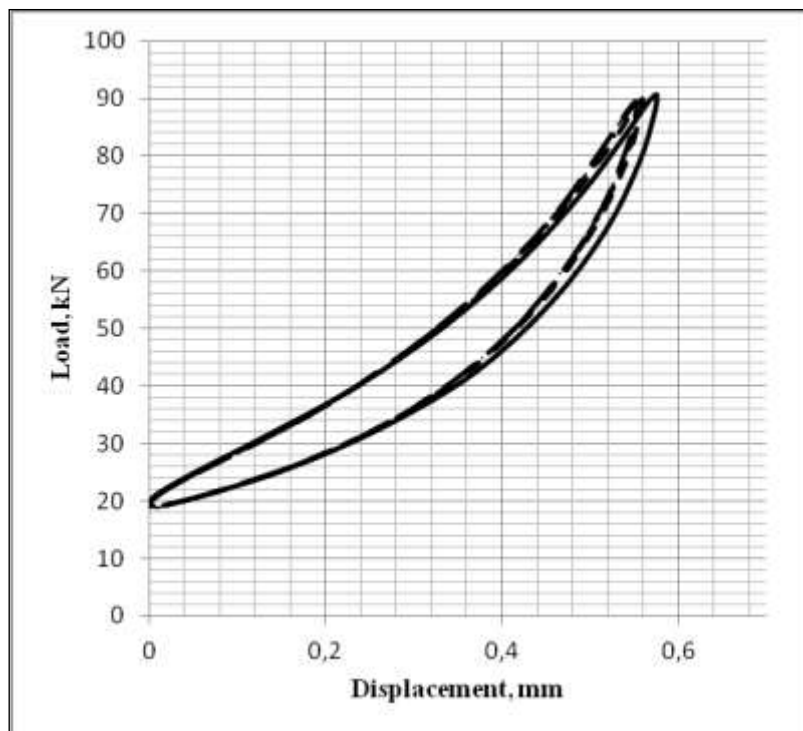
As a result of experimental studies, it was found that under cyclic action with a frequency of 10 Hz for 10 minutes, the hysteresis loop of the TPRK material practically does not change, and the hysteresis loop of the RVK material shifts to the left, increasing its rigidity (Fig. 1), which is associated with the compaction of the boundaries between the main die and the cord filler.

In this case, the percentage of increase in the rigidity of the rubber-cord material under cyclic exposure is directly proportional to the percentage of the cord filler.

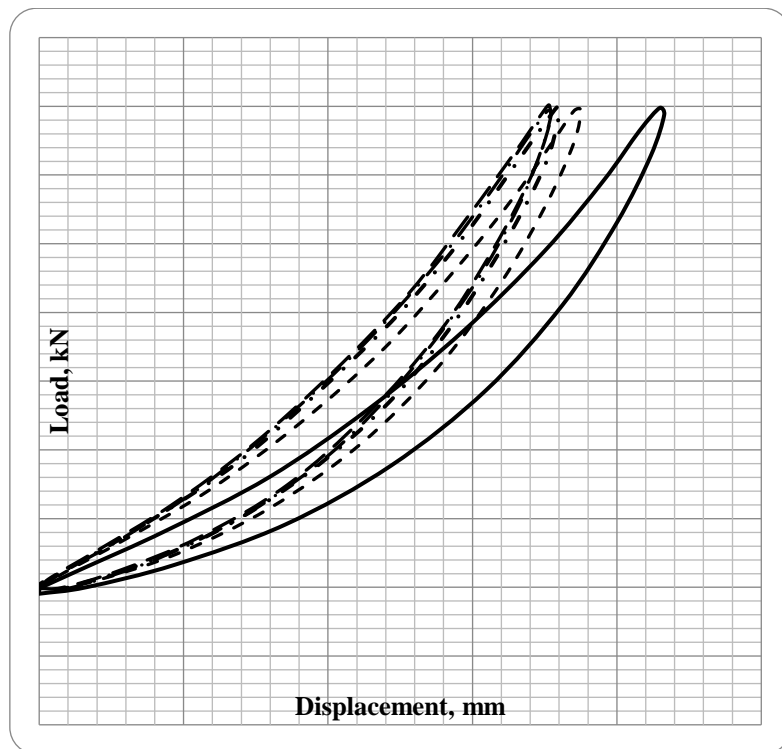
After the completion of the process of compaction of the boundaries, the parameters of the rigidity of the RVC material are stabilized and the development of permanent deformation does not occur.

Consequently, rubber-fiber composites with crushed cord are expedient and economically advantageous to use in shock absorber designs to stabilize the geometric parameters of the general dynamic system for a longer time, in contrast to unfilled rubber composites.

The research was carried out within the framework of state assignment No. 075-00328-21-00.

a)

b)

Figure 1. Dependence of dynamic hysteresis on loading time for samples made of material: a) TPRK, b) RVK

EFFICIENT METHODS FOR SOLVING FUNCTIONS USING QUANTUM GENETIC ALGORITHMS

Toirov Shukhrat Abduganievich

Senior Lecturer at Samarkand Branch of Tashkent University of Information
Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi

Quantum computing is the opposite of classical computing. It uses a combination of superposition, coherence, and various quantum state qubits to perform quantum computing [1]. Quantum computing is a product of quantum mechanics usually used in the sphere of algorithms. The ability to parallelism is an important difference between quantum computing and classical computing. When calculating probabilities, the system is not in a constant state. On the contrary, it has a certain probability, and the state probability vector corresponds to various possible cases. Quantum computing is similar, the probability amplitudes of quantum states are used in quantum computing, and the probability amplitudes of quantum states are normalized, so the speed of quantum computing is \sqrt{N} times higher than the classical computation speed. Quantum transformation is done through quantum revolving doors. Quantum computing has some peculiarities compared to classical computing [2]. Some mechanisms of these functions will become possible when the optimization algorithms are implemented to improve the traditional optimization algorithm.

Our main goal in the framework of this article is to consider the canonical classification of quantum evolution algorithms, the process of solving problems using quantum genetic algorithms.

Quantum genetic algorithms might be revised as classical optimization methods based on quantum computational principles. Programs implementing such methods might be run on a digital computer without practical or theoretical difficulties. However, one of the problems of quantum artificial intelligence today is the development of real algorithms and programs for quantum evolution that can be executed on a quantum computer. Also, some problems arise when we translate the main steps of a simple genetic algorithm into a quantum version. This is unexpected because a simple genetic algorithm is similar to the quantum Grover algorithm, simple genetic algorithms are considered parallel search methods. One of the main problems in quantum genetic algorithms is to determine the population state of individuals without disturbing the superposition state of these chromosomes [3]. In addition, one of the most important problems that remains unresolved today is how to implement the crossover operator on a quantum computer. Given that mutations can be easily performed on a quantum computer, i.e., using the Pauli (x) gate, it is unclear how to perform a crossover using quantum mechanical phenomena for this purpose [4].

One of the more interesting ideas came from 2006, when the first steps has been done to implement a genetic algorithm in a quantum computer. The authors of these studies proposed a true quantum evolution algorithm called the abbreviated quantum genetic algorithm. This algorithm consists of the main steps described below (Table 1).

Table 1. The main stages of the AQGA

#	<i>Quantum computer</i>
1	<i>Creation of a superposition of all possible chromosomes</i>
2	<i>Estimates the objective function using the operator F</i>
3	<i>Using Grover's algorithm</i>
4	<i>Calling Oracle O</i>
5	<i>Using the Grover diffusion operator</i>
6	<i>Result</i>

The above algorithm begins, first of all, by creating a superposition of all individuals, that is, N or $Q(t)$ chromosomes of the population, i.e.

$$|\psi\rangle^{Q(t)} = \frac{1}{\sqrt{N}} |\psi\rangle_i \quad (1)$$

Therefore, all inductors are represented by only one quantum register. Thus, the entire set is represented by one chromosome in superposition, and it is written as follows:

$$\begin{pmatrix} \alpha_1 & \alpha_2 & \dots & \alpha_j \\ \beta_1 & \beta_2 & \dots & \beta_j \end{pmatrix}_i = c_0 |00..00\rangle + \dots + c_{(2^n-2)} |11..01\rangle + c_{(2^n-1)} |11..11\rangle \quad (2)$$

One of the main stages of the AQGA is the relationship between the single quantum register $|x\rangle_i$ and the objective $|fitness_x\rangle_i$ function of the quantum register

$$|\psi\rangle_i = |x\rangle_i \otimes |fitness_x\rangle_i \quad (3)$$

At the second stage, the algorithm searches for maximum compatibility:

$$|fitness_x\rangle_i^{\max} \quad (4)$$

In the late of 1990s [5], a quantum algorithm was proposed to find the maximum value between the values of N . After applying of F operator, the reduced quantum genetic algorithm searches for the maximum value of the objective function based on the Grover search algorithm [6]. It is one of the most popular quantum algorithms for searching a chaotic database. The abbreviated quantum genetic algorithm performs the following two steps. Firstly, Oracle O has been created to define all sets in a register that has a set of objective function values:

$$|\psi\rangle_i$$

Desired value that exceeds the maximum value,

$$O|\psi\rangle^{Q(t)} = (-1)^{f(x)} |\psi\rangle^{Q(t)} \quad (5)$$

Secondly, the algorithm is completed using the Grover diffusion operator. This operator is used to find specified states, i.e. $f(x) = 1$:

$$|\psi\rangle^{Q(t)} = G|\psi\rangle^{Q(t)} \quad (6)$$

Finally, the maximum number of chromosomes is obtained by performing $|\psi\rangle^{Q(t)}$.

References

1. Rafael Lahoz-Beltra. “Quantum Genetic Algorithms for Computer Scientists” *Acta Electronica Sinica*, vol. 34, no. 5, pp. 897–901, 2016. View at: [Google Scholar](#)
2. S. Zhou, W. Pan, B. Luo, W. L. Zhang, and Y. Ding, “A novel quantum genetic algorithm based on particle swarm optimization method and its application,” *Acta Electronica Sinica*, vol. 34, no. 5, pp. 897–901, 2006. View at: [Google Scholar](#)
3. J. Huang, R. A. Berry, and M. L. Honig, “Auction-based spectrum sharing,” *Mobile Networks and Applications*, vol. 11, no. 3, pp. 405–418, 2006. View at: [Publisher Site | Google Scholar](#)
4. S. Y. Yang, F. Liu, and L. C. Jiao, “Novel genetic algorithm based on the quantum chromosome,” *Journal of Xidian University*, vol. 31, no. 1, pp. 76–81, 2004. View at: [Google Scholar](#)
5. Lahoz-Beltra, R. *Bioinformatica: Simulacion, Vida Artificial e Inteligencia Artificial*; Ediciones Diaz de Santos: A Coruna, Spain, 2004; pp. 237-323. (In Spanish)
6. Lahoz-Beltra, R.; University of Stirling, Computing Science and Mathematics School of Natural Sciences, Stirling, Scotland, United Kingdom. Quantum Genetic Algorithms for Computer Scientists. Computing Science Seminars, Spring 2015, 26 June. Personal communication, 2015.

ДОТИЧНІСТЬ ЦИФРОВІЗАЦІЇ І ПРИКЛАДНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Волоха Микола Петрович,

доктор технічних наук,
старший науковий співробітник
завідувач лабораторії
агроекомоніторингу, землеробства та діджиталізації
Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків
Національної академії аграрних наук України

Геворгіс Наталя Славівна,

науковий співробітник
агроекомоніторингу, землеробства та діджиталізації
Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків
Національної академії аграрних наук України

Процес цифровізації, насамперед як джерело накопичення об'ємних баз даних, спонукає науковців України до пошуку напрямків поєднання його з науково-прикладними дослідженнями, адже діджиталізація в сучасних умовах господарювання відіграє значну роль в трансформації процесів розвитку національної економіки взагалі і агропромислового комплексу зокрема. І тому методи діджиталізації наразі активно обговорюються науковою спільнотою, все ширше висвітлюються в інтернет-мережі як сучасний підхід до застосування в різноманітних сферах виробничої діяльності, хоча при цьому можуть мати як позитивний вплив на діяльність підприємства, збільшуючи його конкурентоспроможність шляхом впровадження новітніх підходів до стратегії розвитку, так і негативні прояви на розвиток суспільства, наприклад у сільській місцевості, населенню якої притаманна прихильність до усталених традицій та звичаїв [1-4].

У дисертації М. В. Руденка [1], наприклад, цифровізація розкривається як складова методів сучасного управління, багатогранність якого водночас розглядається з кількох позицій: - держави; - науковців; - практиків (підприємців); - суспільства.

У сфері діджиталізації землекористування шляхом залучення сучасних ІТ-технологій виділено п'ять основних трендів:

- розвиток систем точного землеробства з використанням технологій глобальних навігаційних супутникових систем і систем дистанційного зондування Землі;
- безпілотні технології;
- системи віддаленого обліку і контролю матеріально-технічних цінностей;
- інтелектуальний аналіз даних і сценарне моделювання;
- агроскаутінг, який передбачає використання мобільних додатків для моніторингу стану землекористування в межах конкретного поля.

На мікрорівні (на рівні сільськогосподарських підприємств) оцифрування отриманих даних дозволяє здійснювати: моніторинг виробничих процесів і процесів розвитку рослин; оцінку стану посівів і прогноз врожайності культур; визначення ділянок, що потребують внесення добрив та отрутохімікатів; контроль сівозмін та якості проведення агротехнічних заходів; визначення площ вимерзання; оцінку снігового покриву, вологості ґрунту. Прикладом може бути використання дронів для обприскування посівів.

Державний рівень застосування сучасних технологій дистанційного зондування Землі та оцифрування отриманих даних дозволяє здійснювати: підтримку управлінських рішень; прогноз валових зборів урожаю по основних культурах; картографування земельних угідь; моніторинг стану розвитку сільськогосподарського виробництва, надзвичайних явищ, стану забур'яненості полів і екологічного стану ґрунтів; стану навколишнього середовища і т. п.

На рівні громад, з метою ефективного використання земельних ресурсів, необхідним є локальний моніторинг кожного поля. Особливо це актуально в умовах завершення земельної реформи та передачі громадам сільськогосподарських угідь. За допомогою дистанційного зондування земель держава зможе знати, що і де росте, матиме можливість робити чіткі прогнози та коригувати свою аграрну політику на основі реальних даних [4].

Нами в роботі [5] розширено класифікацію поняття «діджиталізація» в залежності від області його застосування в агропромисловому комплексі країни.

Таким чином, для успішного проведення аграрних реформ в Україні важливість цифровізації, як бази для прикладних наукових досліджень, є незаперечною.

Список літератури

1. Руденко М. В. Розвиток цифровізації управління в сільськогосподарських підприємствах: теорія, методологія, практика. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук України. Київ. 2020. 472 с.

2. Костецький Я. І. Новітня парадигма розвитку аграрного сектору України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Тернопільський національний економічний університет. Міністерства освіти і науки України. Тернопіль. 2019. 504 с.

3. Волощук Ю. О. Напрямки цифровізації аграрних підприємств / Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». № 2, 2019, 28.02.2019 / http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2019/68.pdf.

4. Данкевич В. Діджиталізація у сфері земельних відносин. Режим доступу: <https://agropolit.com/blog/350-didjitalizatsiya-u-sferi-zemelnih-vidnosin>.

5. До питання діджиталізації в АПК України. Волоха М. П., Геворгіс Н. С. Обуховські читання: XV міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 березня 2021 року: тези доп. К.: 2021. С. 44-47.

НОВЫЕ ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ ЗАКУПОРКИ ПОЛЫХ ПРОВОДНИКОВ И ПОВЫШЕННЫХ ТЕПЛОВЫДЕЛЕНИЙ ОБМОТКИ СТАТОРА МОЩНЫХ ТУРБОГЕНЕРАТОРОВ С НЕПОСРЕДСТВЕННЫМ ВОДЯНЫМ ОХЛАЖДЕНИЕМ

Выговский Александр Васильевич

Кандидат технических наук,
старший научный сотрудник,
Старший научный сотрудник
Отдела безопасности ядерных установок
Институт проблем безопасности
АЭС НАН Украины

Безопасность, надежность и эффективность эксплуатации энергоблока АЭС в целом зависит от показателей надежности каждого элемента технологической цепи преобразования энергии «ядерный реактор - парогенератор - турбина - турбогенератор - блочный трансформатор».

Турбогенераторы – самый сложный элемент электрической части тепловых и атомных электростанций, в которых сочетаются проблемы мощности, габаритов, электромагнитных характеристик, тепловых процессов нагрева и охлаждения, статистической и динамической прочности элементов конструкции и тому подобное. Надежность их работы определяет надежность функционирования энергоблока в целом.

Турбогенераторы мощностью 1000 МВт типа ТВВ (российского производства) украинских АЭС были и остаются самым ненадежным элементом на АЭС [1 - 4]. Схожие проблемы наблюдаются с турбогенераторами аналогичной мощности американских и европейских производителей [2]. Низкая надежность турбогенераторов мощностью 1000 МВт является существенным фактором, влияющим на безопасность, надежность и эффективность эксплуатации энергоблоков в целом. Простой энергоблока АЭС мощностью 1000 МВт - это экономические потери в 480 000 USD в сутки только от недовыработки электроэнергии [5].

Мощные турбогенераторы с непосредственным водяным охлаждением проводников имеют повышенную опасность засорения каналов охлаждения.

В турбогенераторах типа ТВВ с непосредственным охлаждением обмоток статора водой отказы, связанные с нарушением циркуляции воды в стержнях обмотки, по удельной стоимости уступают лишь отказам, первопричиной которых является разпушовка крайних пакетов сердечника статора. В ряде случаев дефект прекращения циркуляции воды в обмотке проявляется лишь тогда, когда процесс разрушения изоляции достигает последней стадии своего развития - происходит пробой корпусной изоляции.

В ряде случаев современные системы контроля и диагностики не справляются с обнаружением закупорки полых проводников обмоток статора [6].

Использование штатной системы теплового контроля также малоэффективно для выявления локальных перегревов в стержнях обмотки статора. Термометры сопротивления установлены в ограниченном количестве мест на наружной поверхности изоляции стержней, они являются распределенными по поверхности и, следовательно, измеряют усредненное значение температуры в месте расположения, и не могут непосредственно контролировать температуру в наиболее нагретых местах обмотки, тем более, что размещение локальных перегревов изменяется с изменением режимов работы турбогенератора.

Комплексное использование данных показаний штатных измерительных датчиков и адекватных математических моделей дает возможность с достаточной для практики точностью решать проблему определения частичной или полной закупорки полых проводников и локальных перегревов в активных узлах и элементах турбогенераторов.

С помощью разработанных методики, алгоритмов, математических моделей и программы расчета [5, 7] выполнены многочисленные вычислительные эксперименты по определению трёхмерного температурного поля в стержнях обмотки статора турбогенератора типа ТВВ-1000-2У3 при наличии полной и (или) частичной закупорки полых проводников обмотки в переходных режимах эксплуатации (для пуска).

В качестве новых диагностических признаков технического состояния стержней обмоток статора турбогенераторов типа ТВВ предлагается применить такие результаты обработки температурно – временных зависимостей нагрева полого проводника стержня и изменения показаний термометра сопротивления при нагреве стержня, как постоянная времени регулярного режима T_1 , начальная производная $d\theta/dt|_{t=+0}$, время начала регуляризации t^{**} .

В результате обработки температурно-временных зависимостей по определению их параметров установлено, что при частичной и полной закупорке полых проводников стержней обмотки статора, постоянная времени регулярного режима и время начала регуляризации существенно возрастают, как для медного полого проводника, так и для термометра сопротивления, а начальные производные (проводника и термометра сопротивления) не изменяются; при повышенных тепловыделениях в элементарном проводнике постоянная времени регулярного режима и время начала регуляризации не изменяются, а начальные производные существенно возрастают (проводника и термометра сопротивления).

Таким образом, с помощью вышеприведенных диагностических признаков в процессе маневренных режимов турбогенераторов по показаниям штатной системы теплового контроля (при применении мероприятий по подавлению «шумов») можно надёжно определять закупорку полых проводников стержней и повышенные тепловыделения в элементарных проводника обмоток статоров турбогенераторов.

Список литературы

1. Выговский, А.В. Основні проблеми розвитку атомної енергетики України та шляхи їхнього вирішення / А.В. Выговский // Проблемы безопасности атомных электростанций и Чернобыля. – 2016. – Вип. 27. – С. 5 – 12.
2. Кенсицький, О.Г. Надійність генеруючого обладнання та перспективи розвитку атомної енергетики в Україні / О.Г. Кенсицький, Г.М. Федоренко // Проблемы безопасности атомных электростанций и Чернобыля. – 2016. – Вип. 26. – С. 69 – 74.
3. Operating Experience with Nuclear Power Stations in Member States in 2014 [Electronic resource] /. – Vienna: IAEA, 2015. - 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).
4. Ключников А.А. Прогнозування термодфектів в обмотці та осерді статора потужних турбогенераторів блоків АЕС та їхня локалізація за допомогою інтелектуальних методів та засобів/ А.А. Ключников, Г.М. Федоренко, А.В. Выговский // Проблемы безопасности атомных электростанций и Чернобыля. – 2011. – Вип. 17. – С. 17 – 26.
5. О.В. Виговський, Т.В. Краснянская. Моделирование стационарных и переходных тепловых процессов в обмотках статора мощных турбогенераторов типа ТВВ в трёхмерной постановке // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal), 53 part 3 - 2020. - С 12 – 23.
6. Поляков, В.И. Диагностика технического состояния каналов водяного охлаждения и крепления стержней обмоток мощных турбогенераторов для продления срока их службы / В.И. Поляков // «Электрические станции». – 2001. - №10. - С.34 – 39.
7. Выговский, А.В. Оцінка впливу дефектів в обмотці та осерді статора потужного турбогенератора на максимальні температури та показання штатної системи теплового контролю / А.В. Выговский // Технічна електродинаміка. – 2010. – № 3. – С. 52 – 58.

КОМПОЗИЦИОННЫЙ МАТЕРИАЛ НА ОСНОВЕ ПОЛИМЕРНОЙ МАТРИЦЫ

Колмаков Алексей Георгиевич

член-корреспондент РАН, доктор технических наук,
ведущий научный сотрудник
Институт металлургии и материаловедения РАН, Россия

Опарина Ирина Борисовна,

кандидат технических наук,
старший научный сотрудник
Институт металлургии и материаловедения РАН, Россия

В качестве материала для остекления фар и кабин различной техники довольно часто используется ПММА, который представляет собой аморфный термопластик с высокой степенью прозрачности (светопропускание 92 %), стойкостью к слабым кислотам, растворам щелочей и солей, спиртам, воде, маслам, жирам, топливу, атмосферостойкостью и стойкостью к УФ-излучению. ПММА характеризуется высокими электроизоляционными свойствами, высокими для пластиков прочностью при растяжении (до 80 МПа) и стойкостью к царапанью. ПММА имеет рабочий диапазон температур от -40°C до $+90^{\circ}\text{C}$ [1, 2].

Были проведены исследования свойства синтезированного композита на основе ПММА с армирующими сферическими наноструктурными микрочастицами ZrO_2 , которые сравнивались со свойствами ПММА без наполнителя. Содержание частиц ZrO_2 в ПММА-матрице составляет 0,1 - 5 мас. %.

Для синтеза композиционного материала использовалась матрица из ПММА, полученная путем полимеризации жидкого мономера. В качестве наполнителя использовался порошок двуокиси циркония, стабилизированный церием. Контрольные лабораторные образцы ПММА без наполнителя готовили путем блочной полимеризации метилметакрилата, используя в качестве инициатора полимеризации дициклогексилпероксидикарбонат (ЦПК). Концентрация ЦПК в мономере составляла 0,3 мас. %. Первую стадию полимеризации проводили при 25°C в течение 24 часов. После этого проводили ступенчатый отжиг с шагом 20°C с выдержкой 3 часа на каждом шаге. Конечная температура отжига составляла 115°C . Также в качестве контрольных образцов использовали промышленный листовой ПММА марки СО-120.

Исследования структуры образцов выполнялись на инвертированном металлографическом микроскопе Carl Zeiss Axiovert 40 в поляризованном свете.

Образцы из ПММА представляют собой однородный прозрачный материал. Образцы композита с 0,1 мас. % ZrO_2 обладали высокой прозрачностью. Порошок ZrO_2 в исходном состоянии не слипается и не агломерируется. Однако наблюдаемые частицы в ПММА упорядоченным образом выстроены в трехмерные

кластерообразные фрактальные структурные образования в виде дендритов. Размер таких фрактальных образований в среднем составляет 500 мкм. Это свидетельствует о том, что в ходе полимеризации ПММА с ZrO_2 проходили нелинейные процессы их самоорганизации, которые приводят к появлению сложной упорядоченной фрактальной структуры распределения частиц в матрице ПММА.

Механические испытания образцов в виде цилиндров были проведены на универсальной испытательной машине ИНСТРОН 3382 методом сжатия со скоростью нагружения 0,5 мм/мин. Исследовали образцы полимеризованного ПММА и ПММА с добавками 0,1 и 5 мас. % порошка ZrO_2 .

Прочность матрицы ПММА в результате испытаний на сжатие составила в среднем 119 МПа. Незначительная добавка ZrO_2 (0,1 мас. %) привела к повышению предела прочности в среднем на 3 %, а 5 мас. % ZrO_2 - к 5 % росту. Аналогичным образом изменился и предел текучести. Вид кривой деформации в зависимости от содержания ZrO_2 не изменялся. Заметное улучшение механических свойств наблюдается при самых малых дозах ZrO_2 (до 0,5 мас. %). Дальнейшее увеличение содержания наполнителя не приводит к существенному изменению прочностных показателей.

Триботехнические испытания образцов проводились в условиях сухого трения скольжения на установке CETR UMT Multi-Specimen Test System по схеме осевого нагружения: палец (КМ) по диску (контртело) из стали 45 (HRC>63). Диаметр пальца 6,3 мм. Скорость испытания (0,37 м/с). Осевую нагрузку ступенчато увеличивали в пределах от 7 до 23 Н. Время испытаний при каждой нагрузке составляло 10 мин. Сила трения фиксировалась тензодатчиком. Износостойкость образцов определяли по отношению потери массы к пройденному пути $I_m = \Delta m / L$ (мг/м). Исследовались образцы ПММА в промышленном исполнении, полимеризованного в лабораторных условиях (лабораторный) и ПММА с добавкой 1 мас. % порошка ZrO_2 .

Данные по износу исследованных образцов приведены в таблице 1. Износостойкость композита ПММА+5 мас.% ZrO_2 более чем в 2 раза превышает износостойкость обычного ПММА. Таким образом, введение незначительной добавки аэрозольных порошков ZrO_2 в ПММА-матрицу увеличивает стабильность процесса трения: в 1,25 раза снижает коэффициент трения скольжения и в 2 раза увеличивает износостойкость.

Таблица 1

Износостойкость ПММА и композитов на его основе

Материал образцов	$I_m = \Delta m / L$, мг/м
ПММА (промышленный)	0,0568
ПММА (лабораторный)	0,0455
ПММА + 5 мас.% ZrO_2	0,0221

Композиционный материал на основе полиметилметакрилата (ПММА) с армирующими сферическими наноструктурными микрочастицами ZrO_2 по сравнению с обычным ПММА при сохранении прозрачности для человеческого глаза обладает лучшими прочностными характеристиками, меньшим коэффициентом трения и повышенной износостойкостью (более чем в 2 раза).

Список литературы

1. Гудимов М.М., Перов Б.В., Органическое стекло, М: Химия, 1981, 216 с.
2. ГОСТ 10667-90. Стекло органическое листовое. Технические условия.

АВТОМАТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ТЕХНИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ ГАЗОПЕРЕКАЧИВАЮЩЕГО АГРЕГАТА

Крыкбаев Мурат Муханович,

кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры "Автоматика и телекоммуникация"
Таразского Регионального университета имени М.Х.Дулати,
Республика Казахстан, г.Тараз

Тлешова Акмарал Схановна

старший преподаватель
кафедры "Автоматика и телекоммуникация"
Таразского Регионального университета имени М.Х.Дулати,
Республика Казахстан, г.Тараз

На сегодняшний день надежная и бесперебойная транспортировка газа обеспечивается во многом путем сохранения работоспособности газопроводов и основного технологического оборудования, прежде всего газоперекачивающих агрегатов (ГПА), в условиях высокого износа производственных фондов и ограниченных инвестиционных возможностей по их капитальному ремонту и реконструкции. Вопросы оценки технического состояния газотранспортного оборудования являются ключевыми факторами при определении работоспособности, возможности продления ресурса и дальнейшей безопасной, с допустимыми уровнями риска, эксплуатации. Надежный и бесперебойный транспорт газа обеспечивается во многом путем сохранения работоспособности газопроводов и основного технологического оборудования, прежде всего газоперекачивающих агрегатов (ГПА), в условиях высокого износа производственных фондов и ограниченных инвестиционных возможностей по их капитальному ремонту и реконструкции. Вопросы оценки технического состояния газотранспортного оборудования являются ключевыми факторами при определении работоспособности, возможности продления ресурса и дальнейшей безопасной, с допустимыми уровнями риска, эксплуатации. Применение газопроводных установок последних поколений на предприятиях газовой отрасли привело к необходимости разработки нового и эффективного инструмента, способного решать задачи их комплексной диагностики.

Основной целью системы диагностики любой технической системы является повышение надежности объектов на этапе их эксплуатации. Методами технической диагностики удается выявлять возникновение дефекта и прогнозировать его развитие, что позволяет не только сократить количество отказов, но и устранить имеющиеся дефекты во время плановых обслуживаний и ремонтов. Все чаще перед системами диагностики газоперекачивающих агрегатов (ГПА) ставятся задачи не только гарантированно предотвратить

аварию, но и определить эффективность работы проточной части агрегата с целью рационализации использования промышленных мощностей, топливных ресурсов и, как следствие, сокращения вредного влияния промышленных выбросов на экологию окружающей среды.

Газоперекачивающий агрегат как функциональная единица характеризуется совокупностью существенных признаков, отражающих особенности его конструкции, определенные видом и сочетанием структурных элементов, и особенности функционирования элементов в составе узла, системы и агрегата в целом.

Объективной предпосылкой для разработки и развития автоматической системы технической диагностики (АСТД) является планируемое внедрение в отрасли технических средств автоматических систем управления (АСУ) на базе микропроцессорной техники, обеспечивающих возможность автоматизированного сбора, накопления, передачи и обработки диагностической информации. При такой постановке АСТД органически объединятся с АСУТП как в аппаратном исполнении, так и алгоритмическом и составляют единую систему. Требования к техническим средствам определяются заданными объемом, глубиной и чувствительностью диагностирования, а также периодичностью сбора и особенностями циркуляции информации в системе.

Централизованное диагностическое обслуживание организуется с целью:

- углубленного диагностирования для распознавания неисправностей, которые не могут быть выявлены АСТД;

- контроля за техническим состоянием парка ГПА на газопроводах, технические средства АСУТП которых не позволяют организовать автоматизированное диагностирование.

Состав автоматической системы технической диагностики:

- Агрегат (газотурбинный двигатель и нагнетатель);

- Первичные преобразователи (датчики вибрации, тока, температуры, давления и т.п.);

- Фазоотметчик;

- Согласующие усилители;

- Шкаф АСТД в состав которого входит модуль сбора и цифровой обработки информации STD-3168;

- Персональный компьютер;

- Технические средства сбора, накопления, передачи и обработки входной диагностической информации; комплекс алгоритмов и программ, обеспечивающих функционирование системы.

Пример оснащения предлагаемой системы непрерывного контроля и диагностики технического состояния газоперекачивающего агрегата. На рисунке 1 приведена структура автоматической системы технической диагностики.

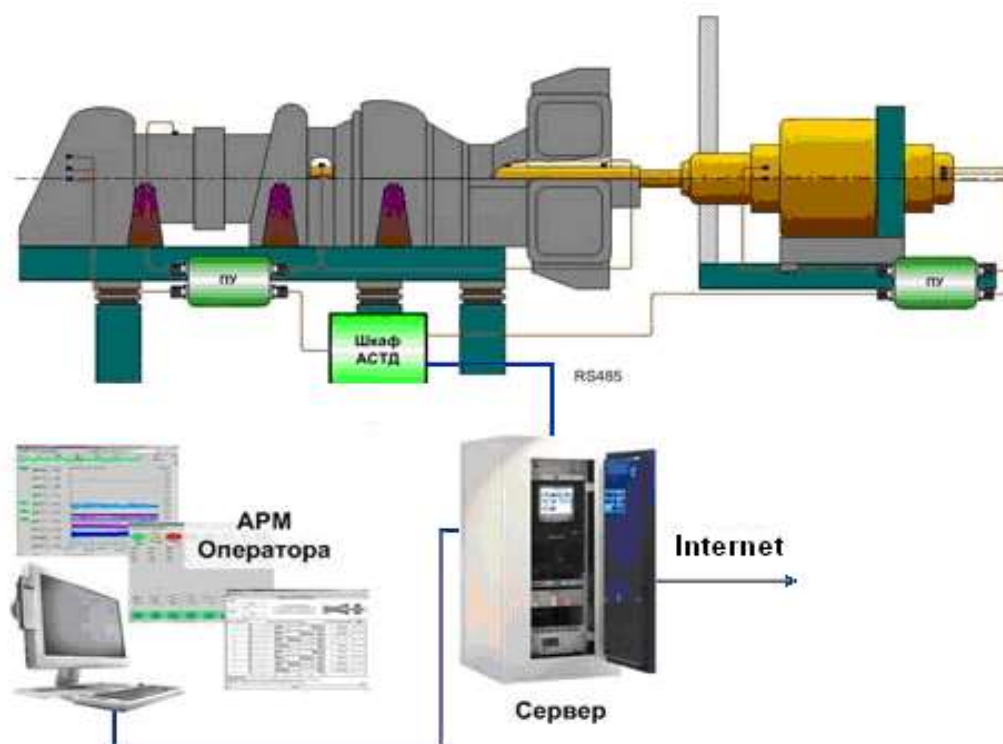

Рисунок 1. Структура автоматической системы технической диагностики.

В качестве датчиков вибрации в системе могут использоваться корпусные зарядовые виброметры и вихревые токовые датчики. Все датчики через согласующие усилители подключаются к модулю сбора и обработки информации STD-3168 установленному в шкаф АСТД. При необходимости можно контролировать и другие параметры (температура, давление, уровень, токи и т.п.). Количество и расположение датчиков может быть изменено в соответствии с требованиями заказчика. Блоки предварительных усилителей ПУ, в которые устанавливаются согласующие усилители, и датчики вибрации имеют взрывозащищенное исполнение.

STD-3168 непрерывно (с интервалом не более 0.1 сек) собирает и обрабатывает (расчет и сравнение СКЗ с предельными уставками по 16 спектральным полосам) сигнал со всех датчиков одновременно. Для каждой полосы канала настраиваются предупредительная и аварийная уставки. В случае превышения предупредительного уровня срабатывает аварийная сигнализация, информирующая персонал о необходимости принять меры. Если вибрации превысят аварийный уровень, агрегат может быть остановлен автоматически. Также STD-3168 может контролировать не только уровни вибраций, но и другие важные параметры технического состояния агрегатов (температура, давление, токи и т.д.). В случае останова агрегата есть возможность просмотреть информацию о состоянии агрегата непосредственно перед остановкой, функция «черного ящика» (временной интервал «черного ящика» настраивается по программе).

Из модуля STD-3168 через RS485 интерфейс вся информация о состоянии компрессорного оборудования передается на компьютер для последующей обработки. Через RS422 интерфейс контролируемые параметры передаваться в

устройства автоматики (АСУ ТП). При необходимости можно подключиться к системе управления агрегатом для автоматического отключения оборудования. В цеху устанавливается сервер, который автоматически собирает всю информацию с модулей, интервал сбора 1 сек. Все текущие значения контролируемых параметров отображаются на экране АРМ оператора в удобном и понятном виде, при необходимости оператор может посмотреть динамику по каждому каналу за смену и распечатать отчеты. Также сервер может осуществлять хранение и передачу данных оператору (непрерывно по Internet).

Данное решение позволяет полностью автоматизировать процесс контроля и защиты технологического оборудования разных цехов предприятия, а также обеспечивает автоматический сбор, хранение и передачу всех диагностических данных на АРМ. Один диагностический центр может обслуживать несколько объектов или предприятий, автоматически получая диагностические данные. Специалисты по диагностике на рабочих станциях могут анализировать данные, хранящиеся на сервере, и делать заключения о состоянии каждого узла контролируемого оборудования.

Список литературы

1. Гриб В.В. Диагностика технического состояния нефтегазохимических производств. - М.: ЦНИИТЭнефтехим, 2002.-268с.
2. Зарицкий С.П. Диагностическое обслуживание оборудования КС. - М.: ИРЦ "Газпром". Обз. инф. Серия "Газовая промышленность на рубеже XXI века", 2000.-156с.
3. Галас, В. П. Автоматизация проектирования систем и средств управления: учебник / В. П. Галас. — Владимир : Владимирский государственный университет им. А.Г. и Н.Г. Столетовых, 2015. — 255 с. — ISBN 978-5-9984-0609-6. — Текст : электронный // Электронно-библиотечная система IPR BOOKS.
4. Сотник, С. Л. Проектирование систем искусственного интеллекта : учебное пособие / С. Л. Сотник. — 3-е изд. — Москва : Интернет-Университет Информационных Техно-логий (ИНТУИТ), Ай Пи Ар Медиа, 2021. — 228 с. — ISBN 978-5-4497-0868-7. — Текст : электронный // Электронно-библиотечная система IPR BOOKS.

АНАЛІЗ ТЕЧІЇ СТЕПЕНЕВОЇ РІДИНИ ПО ЦИЛІНРИЧНИМ ТРУБАМ

Москвітїна А.С.,

асистент кафедри теплогазопостачання і вентиляція
Київський національний університет будівництва і архітектури

Пефтьєва І.О.,

асистент кафедри теплогазопостачання і вентиляція
Київський національний університет будівництва і архітектури

Неньютонівські рідини, які використовуються в інженерних системах (теплоносій в геліоколекторах, теплообмінниках акумуляторів теплоти [1,2]) або утворюються в технологічному процесі (пило-водяна суміш, яка може утворюватися при очищенні повітря від пилу краплями води [3,4]) відрізняються реологічними (структурно-механічними) властивостями від ньютонівських рідин. І саме тому вдосконалення усіх процесів з ньютонівськими рідинами неможливе без врахування реологічних властивостей речовин, в тому діапазоні напружень (зсуву), в якому вони використовуються в Розглянемо усталений ізотермічний ламінарний, повністю розвинутий рух/течію нестиснутої степеневої (неньютонівської) рідини у горизонтальній трубі під дією гідростатичного тиску, прикладеного до одного з кінців труби. Необхідно знайти: 1) профіль швидкостей; 2) об'ємні витрати.

Розв'язок. 1. Оскільки течія здійснюється у трубі, використаємо циліндричну систему координат. Течія ізотермічна, й рідина нестиснута; тому рівняння руху безперервності й визначальне рівняння повністю визначають течію. Із міркувань симетрії будемо вважати, що у напрямку θ течія відсутня й $v_\theta = 0$. Рух повністю розвинутий – це означає, що $\frac{\partial v_z}{\partial t} = 0$. (Введена циліндрична система координат (r, θ, z)) [5,6]. Рівняння безперервності приймає вид:

$$\frac{\partial}{\partial r}(r \cdot v_r) = 0 \quad (1)$$

Після інтегрування (1) матимемо: $r \cdot v_r = C$, де C – константа.

На стінці труби $v_r = 0$, й, відповідно, $C = 0$, та $v_r = 0$. Таким чином, маємо тільки одну ненульову компоненту швидкості $\vec{v} = (v_r, v_\theta, v_z)$, а саме $v_z \neq 0$, яка є функцією одного лише r . Три компоненти рівняння руху приймуть вид:

$$\frac{\partial P}{\partial r} = 0; \quad \frac{\partial P}{\partial \theta} = 0; \quad \frac{\partial P}{\partial z} = \frac{1}{r} \cdot \frac{\partial}{\partial r} \cdot \{r \cdot (\tau_{rz})\}, \quad (2)$$

де, P – ізотропний тиск у трубі, $\tau_{rz} - (rz)$ – компонента динамічного чи тензор-девіатора напружень.

Зрозуміло, що P є функцією тільки z (це впливає зі співвідношень (2)), а права частина останнього рівняння у (2) залежить тільки від r , тому частинні похідні можна замінити на повні й провести інтегрування [7]:

$$\tau_{rz} = -\frac{r}{2} \cdot \frac{dP}{dz} + C_1, \quad (3)$$

де, C_1 – константа інтегрування.

Єдина ненульова компонента градієнту швидкості у розглядуваній течії – це dv_z/dr . Тензор швидкостей деформації зсуву приймає вид:

$$\dot{\gamma} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & dv_z/dr \\ 0 & 0 & 0 \\ dv_z/dr & 0 & 0 \end{pmatrix}. \quad (4)$$

Визначальне рівняння записується як:

$$\tau_{rz} = -m \cdot (\dot{\gamma})^{n-1} \cdot \dot{\gamma}_{rz}. \quad (5)$$

Тут:

$$\dot{\gamma} = \sqrt{\frac{1}{2} (\dot{\gamma} : \dot{\gamma})} = \sqrt{\frac{1}{2} \cdot \sum_i \sum_j \dot{\gamma}_{ij} \cdot \dot{\gamma}_{ji}} = \sqrt{\left(\frac{dv_z}{dr}\right)^2} = \left|\frac{dv_z}{dr}\right|. \quad (6)$$

Після підстановки у визначальне рівняння це дає:

$$\tau_{rz} = -m \cdot \left[\left(\frac{dv_z}{dr}\right)^2\right]^{\frac{n-1}{2}} \cdot \frac{dv_z}{dr} = -m \cdot \left|\frac{dv_z}{dr}\right|^{n-1} \cdot \frac{dv_z}{dr}. \quad (7)$$

Зазначимо, що $\dot{\gamma}$ (модуль $\dot{\gamma}$) – величина завжди додатка, тому беруться абсолютне значення величини, котра визначає залежність в'язкості від швидкості зсуву. З рівняння (7) випливає, що при $r = 0$, де $\frac{dv_z}{dr} = 0$, $\tau_{rz} = 0$ й константа C , у (3) дорівнює нулю. З рівнянь (3) та (7) матимемо:

$$m \cdot \left|\frac{dv_z}{dr}\right|^{n-1} \cdot \frac{dv_z}{dr} = \frac{r}{2} \cdot \frac{dP}{dz}. \quad (8)$$

При течії у трубі для всіх r справедливою є нерівність $dv_z/dr < 0$, тому (8) запишеться як:

$$-\frac{dv_z}{dr} = \left(-\frac{r}{2m} \cdot \frac{dP}{dz}\right)^S, S = \frac{1}{n}. \quad (9)$$

Похідна $\frac{dP}{dz} < 0$, а величина, яка піднесена до степені S у правій частині (9) додатня [8]. Це рівняння можна проінтегрувати з граничною умовою $v_z(R) = 0$, де R – внутрішній радіус труби:

$$v_z(r) = \frac{R}{(S+1)} \cdot \left(-\frac{R}{2m} \cdot \frac{dP}{dz}\right) \cdot \left[1 - \left(\frac{r}{R}\right)^{S+1}\right]. \quad (10)$$

Розв'язок 2. Об'ємні витрати отримуємо з (10):

$$Q = \int_0^R 2\pi r v_z dr = \frac{\pi R^3}{(S+3)} \left\{ \left(-\frac{R}{2m}\right) \cdot \left(\frac{dP}{dz}\right) \right\}^S. \quad (11)$$

Оскільки $\frac{dP}{dz}$ – величина постійна, (11) можна записати як:

$$Q = \frac{\pi R^3}{(S+3)} \left(-\frac{R}{2m} \cdot \frac{\Delta P}{L}\right)^S, \quad (12)$$

де, $\Delta P = P_L - P_0$ (P_0 – тиск при $z = 0$, P_L – при $z = L$).

При $s = 1$ рівняння (12) перетворюється у відоме рівняння Гагена-Пуазейля:

$$Q = \frac{\pi R^4}{8\mu L} (P_0 - P_L), \quad (12)$$

де, μ – динамічна в'язкість рідини.

Список літератури

1. Любарець О.П., Москвітіна А.С. Порівняння конструкцій теплових акумуляторів з твердим теплоакумуючим матеріалом та комбінованим теплоакумуючим матеріалом. Вентиляція, освітлення та теплопостачання: Наук.-техн. збірник. – К., КНУБА, 2016. – Вип. 19. – С. 101-111.
2. Москвітіна А.С. Аналітична модель системи теплопостачання з геліоколекторами та акумулятором теплоти. Молодий вчений. 2020. №3. с. 193-198
3. Теверовский Б.З. Очистка газов в чёрной металлургии / Б.З. Теверовский – Днепропетровск.- Проминь. -1971.-91 с.
4. Русанов А.А. Очистка дымовых газов в промышленной энергетике / А.А. Русанов, И.И. Урбах, А.П. Анастасиади. – М.: «Энергия»,- 1969. - 456с.
5. Милн-Томсон Л. Теоретическая гидродинамика. М.: Мир, 1964. 655 с.
6. Фройштетер Г. Б., Данилевич С. Ю., Радионова Н.В. Течение и теплообмен не-newтоновских жидкостей в трубах. Киев: Наукова думка, 1990. 216с.
7. Джеффрис Г., Свирлс Б. Методы математической физики. М.: Мир, 1969. Вып. 1. 424с.; Вып. 2. 1970. 352с.; Вып. 3. 1970. 344с.
8. Мэтьюз Дж., Уокер Р. Математические методы физики. М.: Атомиздат, 1972. 392с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРЕПАРАТОВ ТАНИНА В ТЕХНОЛОГИИ ВИНОГРАДНЫХ ВИН

Оваденко Елена Рафиковна,

студентка IV курса

Национальный университет пищевых технологий, Украина

Билько Марина Владимировна,

доктор технических наук, доцент,

профессор кафедры биотехнологии продуктов

брожения и виноделия

Национальный университет пищевых технологий, Украина

Введение. Препараты танина нашли широкое применение в виноделии. Ранее их активно использовали при оклейке виноматериалов в комплексе с желатином и другими препаратами для стабилизации вин от помутнений. В современном виноделии препараты танина все чаще применяют еще на стадии переработки винограда как для белых и розовых, так и для красных вин. При обработке мезги или суслу до брожения препараты танина выступают в качестве антиоксидантов, способных предотвратить нежелательное окисление, образуя комплексы с антоцианами и связывая белковую часть молекул оксидаз [1-2].

Танины делятся на два класса: конденсированные и гидролизуемые, различный химический состав которых обуславливает их технологические свойства.

Цель данной работы заключалась в определении влияния препаратов танина разного происхождения и химического состава на эффективность защиты красных сухих вин от окисления.

Объектом исследования были красные сухие виноматериалы, изготовленные из винограда сорта Мальбек в условиях микровиноделия.

В исследованиях были использованы препараты танина (Martin Vialatte, Франция), изготовленные из разного растительного сырья: галловых орешков, семян и кожицы винограда, коры и древесины дуба, каштана, акации, дерева квебрахо, которые имели разную химическую природу – конденсированные, гидролизуемые и смешанного типа.

Препараты танина вносили в мезгу винограда в количестве 2 г/дал одновременно с сульфитацией, из расчета 50-70 мг/дм³, тщательно перемешивали и направляли на брожение по-красному способу.

В виноматериалах определяли массовые концентрации терпеновых спиртов, фенольных веществ, в том числе и антоцианов, а также редокс-потенциал. После сульфитации из расчета 20 мг/дм³ виноматериалы подвергали индуцированному окислению, которое предусматривало выдержку образцов в термокамере со свободным доступом воздуха при температуре 45 ± 5 °C в течении 7 суток. В

виноматериалах определяли оптические показатели (интенсивность, оттенок цвета) до и после индуцированного окисления.

Результаты исследования показали, что использование гидролизуемых танинов способствует повышению содержания фенольных веществ в красных виноматериалах в среднем на 20 %, по сравнению с конденсированными танинами. При этом танины смешанного типа занимают промежуточное значение между конденсированными и гидролизуемыми.

Также было отмечено, что в образцах, технология которых предусматривала использование гидролизуемых танинов, содержание антоцианов увеличивалось на 13 % в сравнении с конденсированными танинами. Все препараты способствовали сохранению антоцианов, в отличие от контрольного образца, где танины не использовались.

Известно, что терпеновые спирты мацерируются из винограда и обуславливают цветочную ноту в аромате виноматериалов. Они, как и фенольные вещества, окисляются при переработке винограда [3]. Анализ содержания терпеновых спиртов в виноматериалах позволил установить, что во всех опытных образцах их значения были больше, чем в контроле, на 19...54 %. Зависимость влияния на этот показатель между конденсированными и гидролизуемыми танинами установить не удалось, хотя следует отметить, что наибольшее содержание терпеновых спиртов было в образце, где использовали танин кожицы белых сортов винограда, который относится к конденсированному типу.

Внесение препаратов танина в процессе производства виноматериалов сопровождалось подавлением окислительной полимеризации, на что указывало снижение значений начального редокс-потенциала на 2...43 мВ. Наибольшее значение было отмечено при использовании гидролизуемого танина галлового, а также конденсированного танина из кожицы белого винограда. Танин смешанного типа не показал существенной разницы с контролем.

Результаты исследования оптических показателей виноматериалов после индуцированного окисления позволили установить, что в образцах усилились оттенки желтой составляющей в цвете и уменьшились красные пигменты. Наивысшие значения интенсивности цвета и оттенка были отмечены при использовании гидролизуемых танинов. Полученные результаты указывают на сохранение антоцианов гидролизуемыми танинами за счет снижения активности оксидаз еще на стадии переработки винограда, вместе с тем предотвращение окисления фенольных веществ приведет к увеличению значений оттенка цвета, что связано с их окислением на стадии хранения.

Вывод. Таким образом, использование препаратов гидролизуемого танина в технологии красных вин позволяет увеличить содержание фенольных и красящих веществ, защитить антоцианы от окисления, стабилизировать цвет вина, не оказывая при этом существенного влияния на его вкусовые и ароматические свойства.

Список литературы

1. Способи підвищення та збереження біологічної цінності червоних столових вин/ М.В. Білько та ін. *Біоресурси та природокористування*. 2018. Том 10, №3-4. С. 228-234.
2. Яковенко Т., Білько М.В. Дослідження застосування танінів для захисту антоціанів червоних столових вин. *Наукові здобутки молоді—вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті: зб. матеріалів доп. учасн. 84 Міжнар. наук. конф.* Київ: НУХТ, 2018. С. 260.
3. Ткаченко О.Б., Тринкаль О.В. Химия ароматов вина. *Харчова наука і технологія*. 2015. №1. С. 42-50.

АКТУАЛЬНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Сабырханова Лаззат Шалхарбайкызы

Магистр, преподаватель
кафедры «Информационные и коммуникационные технологии»
Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Казахстан

Сабырханова Гулзат Шалхарбаевна

Магистр, преподаватель
кафедры «Информатика и математика»
SilkWay университет, Казахстан

Современная система образования предусматривает использование разнообразных инновационных технологий. Развитие новых информационных технологий в образовании, стимулирует разработку программных средств и приложений, реализующих методологические идеи, связанные с полуавтоматическим или автоматическим доступом к учебной информации, проверкой правильности результатов, полученных, оценка исходного и текущего обучения, и т. д. Используя современные технологии, позволяющие решать "пространственной" задачи - в процессе обучения познакомить учащихся с "природные объекты", которые они будут создавать, или систем, в которых используются теоретические принципы, которые они только что узнали. Таким образом, телевидение и видеоконференции вносят значительный вклад в изучение различных дисциплин. В настоящее время информационные технологии проникают во все сферы жизни. Образование не может оставаться в стороне, и информационные технологии в образовательном процессе должны занять свое законное место.

Основной целью использования информационно-коммуникационных технологий в профессиональном образовании является обеспечение студентов практическим и эффективным представлением учебного материала для полного усвоения учебного материала. Для достижения этих целей служат программные продукты, такие как электронные учебники, тестовые программы, учебные планы.

Необходимо обеспечить необходимыми учебными пособиями повышение квалификации работников профессионального образования, полностью модернизировать его материально-техническую базу, готовить высококвалифицированных работников, обладающих современными знаниями, конкурентоспособных, хорошо разбирающихся в информационно-коммуникационных технологиях.

В связи с этим формирование информационного общества стало необходимым условием обмена информацией и коммуникации в период широкого использования информационно - коммуникационных технологий. Формирование информационной культуры у молодежи - членов нашего

будущего общества. Для достижения этой цели необходимо использовать новые методы формирования информационной культуры студентов.

Если главная цель нашего суверенного государства-подняться в ряды цивилизованных стран, то роль развитого, духовно богатого человека в достижении цивилизации особенная. Главная цель современного образования - формирование развитой, духовно богатой личности.

У каждого из нас возникает вопрос: что такое информационно - коммуникационные технологии? Понятие "ИКТ в образовании" тесно связано с понятиями "новые информационные технологии обучения", "современные информационные технологии обучения", "компьютерные технологии обучения" и др. Информационно-коммуникационные технологии основаны на работе с электронными вычислительными машинами, использовании компьютеров в образовании, моделировании, использовании электронных учебников, интерактивных досок, работе в Интернете, компьютерных обучающих программах.

"Образование становится главным источником ценностей в информационном обществе в эпоху глобализации." Мировые тенденции развития науки и новых технологий, образования:

1. Информационно - коммуникационные технологии.

2. Центр информационной культуры. Поставленная задача внедрения и эффективного использования новых технологий обучения, в том числе кредитных, дистанционных, информационно-коммуникационных технологий, способствующих быстрой адаптации программ профессионального образования к изменяющимся потребностям общества и рынка труда. Одна из технологий - интерактивная доска, мультимедиа и онлайн-уроки.

Использование новых информационных технологий на занятиях приводит к следующим результатам:

1. Позволяет студентам свободно мыслить;

2. Развивает языковые навыки;

3. Учит выражать мысли, вглядываться в детали;

4. Повышает креативность и учит работать в команде.

5. Формирует образованного человека, самоучку, хорошо разбирающегося в информационных технологиях.

Слова великого Баласагуна-это мой жизненный принцип: "Насколько ты знаешь, следуй снова и снова желанию квалифицированного человека достичь сада." Великий учитель Ушинский говорил: "Учитель есть учитель только тогда, когда он постоянно совершенствует свои знания, а если он перестанет учиться и искать, его учение будет потеряно." Поэтому каждый учитель должен быть готов к ежедневным занятиям в соответствии с требованиями жизни и широко использовать информационно - коммуникационные технологии. Это современное требование.

Освоение новых информационно-коммуникационных технологий-это современное требование. XXI век - век информационных технологий. Информационно - коммуникационные технологии играют важную роль в развитии системы образования в современном обществе. Задачи -

информатизация образования и преподавания дисциплин на научно-технической основе. На этапе развития информационных технологий основной задачей преподавателя является подготовка хорошо образованных и квалифицированных рабочих. Стремительное развитие процессов информатизации общества требует формирования целостной личности, владеющей новыми технологиями.

Образование-это направление будущего, одной из главных задач любого образовательного учреждения является развитие личностных компетенций. Компетентность-это социальный заказ на обучение знаниям, необходимым для успешной деятельности студента в целях удовлетворения потребностей личности и общества.

Компетентность-это результат знаний, который находит свое отражение в комплексном овладении учащимся способами действий. Информационная компетентность-это способность человека получать, находить, хранить, реализовывать различную информацию и использовать возможности информационно-коммуникационных технологий. Конечными компетенциями студентов являются новые образовательные результаты. Компетентность не следует рассматривать как совокупность знаний и умений, приобретенных студентом по предмету. Это новое качество-способность применять на практике знания, умения и навыки, приобретенные в результате обучения в изменяющейся среде.

Основной целью формирования информационной компетентности является оснащение студентов знаниями о передаче, преобразовании и использовании информации, формирование у них умения свободно и эффективно использовать компьютерные технологии в своей работе.

Формирование информационного общества стало необходимым условием обмена информацией и общения между людьми в соответствии с современными требованиями в период широкого использования и бурного развития информационно-коммуникационных технологий. Основным требованием информационного общества является обеспечение студентов основами информационных знаний, развитие логического и структурного мышления, формирование навыков использования информационных технологий и обучение студентов информационной грамотности и адаптации к информационному обществу.

Информационные технологии-это совокупность математических и кибернетических методов и современных технических средств, обеспечивающих сбор, хранение, обработку и передачу информации на основе современных компьютерных технологий.

Коммуникация-это общее понятие, включающее в себя методы и механизмы передачи информации, а также устройства для ее записи и доставки.

Функции общего учебного процесса в контексте информационно-коммуникационных технологий определяются: обучением, воспитанием, развитием, информационным прогнозированием и развитием творческих способностей.

Область информационных, коммуникационных и интерактивных технологий обучения:

- а) электронные учебники;
- б) телекоммуникационные технологии;
- б) мультимедийные и гипертекстовые технологии;
- в) дистанционное обучение (менеджмент) Интернет.

Внедряя информационно-коммуникационные технологии в учебный процесс, учитель ставит перед собой новые задачи:

- Создание учебно - методических электронных комплексов по предмету, открытие сайтов по методическим предметам;
- Использование общих компьютерных сетей;
- Разработка программных сайтов, инструментов с использованием инновационных методов в среде программирования. (мультимедийные и гипертекстовые технологии).
- Обеспечить дополнительное самообразование в ходе дистанционного обучения (Интернет).

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан "Об образовании".
2. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы.
3. Мухамбетжанова С. Т., Мельдебекова М. Т. Методика формирования компетенций педагогов в области использования информационно - коммуникационных технологий. Алматы: ТОО "Даир Баспа", 2010.

ДЕТОНАЦИОННЫЕ ПОКРЫТИЯ НА ОСНОВЕ МЕХАНОСИНТЕЗИРОВАННЫХ ПОРОШКОВ АЛЮМИНИДА ЖЕЛЕЗА

Сироватка Вячеслав Леонидович

кандидат технических наук, старший научный сотрудник
Институт проблем материаловедения НАН Украины

Во многих случаях работоспособность изделий определяется свойствами их поверхности. Упрочняя поверхностный слой, удается более чем на порядок повысить срок службы валов, подшипников, резцов и других изделий, подвергающихся интенсивному износу. Износостойкие покрытия применяются в аэрокосмической промышленности, атомной энергетике, автомобилестроении, при изготовлении инструментальных материалов. Использование покрытий позволяет увеличить в несколько раз срок службы изделий, сэкономить дорогостоящие и дефицитные металлы. Любые структурные препятствия, возникающие на пути движущихся дислокаций, повышают предел текучести материала, но одновременно снижают вязкость разрушения, и наоборот. Преодолевая это противоречие, можно изготовить композиционный материал, в котором сочетаются прочные, твердые включения с пластичной, вязкой, трещиностойкой матрицей. Созданные порошковые материалы можно успешно применить для нанесения износостойких покрытий. Сродство химических составов основы и покрытия создает хорошие условия для обеспечения между ними прочной адгезии - одного из важнейших условий высокой работоспособности изделия. В этой связи разработка железосодержащих износостойких покрытий для деталей аэрокосмической техники, изготовленных из сплавов железа, представляется актуальной и перспективной.

Нами были разработаны детонационные композиционные покрытия на основе алюминидов железа. Испытания на абразивный износ проводили на установке, представленной рис.1. В качестве абразива использовали карбид кремния (с 60-120 мкм – размером частиц).

Сравнительными исследованиями стойкости к абразивному изнашиванию детонационных покрытий на основе алюминидов железа было установлено, что наиболее высокими показателями обладает покрытие со структурой из интерметаллидной матрицы с включениями твердых фаз виде оксидов.

Наиболее низкой стойкостью к абразивному изнашиванию обладает покрытие, основа микроструктуры которого представляет двухфазную смесь из сравнительно мягких интерметаллидных фаз. Таким образом, вопрос обеспечения работоспособности железных сплавов в различных машиностроительных конструкциях может быть успешно решен за счет применения покрытий из механически синтезированных порошков на основе системы Fe-Al. Предлагаемый детонационный метод напыления этих покрытий при оптимальном выборе технологических параметров обеспечивает хорошую адгезию получаемых покрытий, в чем легко убедиться, визуально

проанализировав представленные покрытия, частично изношенные до основного материала потоком абразивных частиц. Переход от основы к покрытию носит плавный характер, отсутствует ступенька, что свидетельствует о высокой адгезионной прочности, способной удержать покрытие вплоть до его полного износа абразивными частицами.

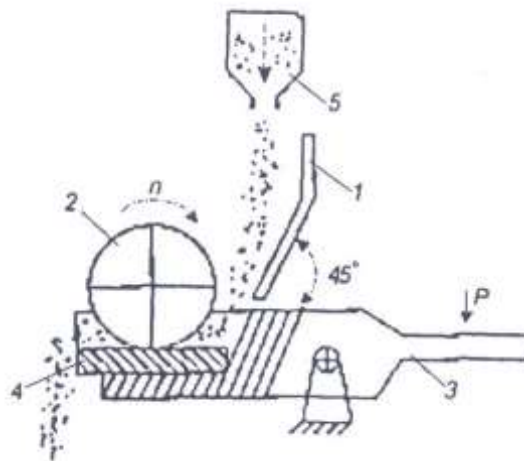

Рисунок 1. Схема абразивного изнашивания: 1-лоток; 2-ролик; 3-рычаг; 4-образец; 5- дозатор.

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ БСКО НА СТАХАНОВСКОМ МЕСТОРОЖДЕНИИ ПАО «БАШНЕФТЬ»

Article title:

**ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF LARGE-VOLUME SELECTIVE
ACIDIZING AT STAHANOVSKOYE OILFIELD OF THE PUBLIC COMPANY
«BASHNEFT»**

Хакимзянов Ильгизар Нургизарович

доктор технических наук, профессор кафедры «Разведки
и разработки нефтяных и газовых месторождений»

Уфимский государственный нефтяной технический университет, Россия

Фазульянов Айдар Ильгизович

Студент II курса

Уфимский государственный нефтяной технический университет, Россия

Аннотация. Среди мероприятий, направленных на увеличение добычи нефти, немаловажная роль отводится кислотным обработкам. Однако наблюдается тенденция снижения успешности кислотных обработок, что особенно наблюдается в малодобитных скважинах, добывающих высокообводненную продукцию. Выбор объектов обработки и кислотных составов проводится без достаточного обоснования, в связи с чем эффективность воздействия оставляет желать лучшего. В рамках совершенствования технологий кислотного воздействия на пласт предлагается применение большеобъемной селективной кислотной обработки (БСКО). Целью данной работы является исследование эффективности применения технологии БСКО для увеличения продуктивности скважин Стахановского месторождения.

Abstract. Acid treatment is one of the most important operation which is aimed to increase oil production. However, there is a tendency to reduce the efficiency of acid treatments, which is especially observed in marginal wells producing highly water-cut products. There are no enough sufficient justifications to choose wells for acidizing and acid solutions, therefore the efficiency of treatment should be more high performance. For increasing of effectiveness of the acidizing technology the large-volume selective acidizing proposed to use. This research paper is aimed to analyze the efficiency of using the large-volume selective acidizing technology for improving oil production in wells of Stahanovskoye oilfield.

Ключевые слова: геолого-техническое мероприятие (ГТМ), большеобъемная селективная кислотная обработка (БСКО), проницаемость, карбонатный коллектор, эффективность, обводненность, дебит.

Keywords: well intervention, large-volume selective acidizing, permeability, carbonate reservoir, efficiency, water cut, production rate.

Самым распространенным геолого-техническим мероприятием (ГТМ) является кислотная обработка и ее модификации. Это основное мероприятие, применяемое для увеличения продуктивности добывающих и приемистости нагнетательных скважин Стахановского месторождения Республики Башкортостан.

При обработках карбонатных пластов применяют технологические жидкости на основе соляной кислоты. Использование солянокислотных растворов осложняется неоднородностью пласта по проницаемости, вследствие чего в первую очередь кислота будет поступать в высокопроницаемые зоны, поэтому эффективность их применения снижается [1]. Эта проблема становится более явной при воздействии на карбонатные коллекторы с природной трещиноватостью. Стахановское месторождение находится на последней стадии разработки, поэтому вместо стандартных кислотных обработок применяются новые составы, а также активно разрабатываются более эффективные методы их применения.

С учетом геологии пластов данного месторождения на данный момент разработано и внедрено множество новых методов кислотного воздействия на пласт, в том числе большеобъемная селективная кислотная обработка (БСКО). Особенностью данного метода является то, что предварительно закачивается селективный раствор в пласты с высокой проницаемостью, далее идет нагнетание кислотного состава, объем которого кратно выше по сравнению с обычной соляно-кислотной обработкой [2]. За счет данной методики происходит блокировка зон, насыщенных водой, вследствие чего в разработку вовлекаются нефтенасыщенные области коллектора. Поэтому данная технология применяется в добывающих скважинах, характеризующиеся низкими проницаемостями в призабойной зоне пласта по сравнению с удаленной частью, высокой обводненностью (до 95%), а также в скважинах, где повторные кислотные обработки не дали положительных результатов по дополнительной добыче нефти.

Метод БСКО предполагает использование больших объемов кислотного раствора, а именно более 2 м³ на 1 м обрабатываемой толщины пласта. Концентрация соляной кислоты в растворе составляет примерно 12-15 %. Так же рекомендуется добавка в кислотный состав растворов поверхностно-активных веществ (ПАВ) (типа марвелан) для увеличения фазовой проницаемости по нефти в призабойной зоне пласта и более лучшего выноса продуктов реакции агента воздействия и материала пласта.

Для увеличения глубины проникновения кислоты в пласт можно применять растворы повышенной концентрации. При увеличении концентрации в 2 раза, глубина проникновения кислотного состава увеличивается примерно в 1.5-2 раза. За счет увеличения концентрации можно закачивать меньшие объемы кислотного раствора, а также уменьшить время обработки [3]. Однако повышение концентрации кислоты приводит к увеличению коррозионной активности состава, что отрицательно сказывается на скважинном оборудовании. Поэтому вопрос подбора оптимальной концентрации закачиваемого состава является приоритетным.

С 2015 по 2017 год на Стахановском месторождении было проведено 8 большеобъемных селективных кислотных обработок. После обработки

наблюдалось увеличение доли скважин с дебитами от 2 до 5 т/сут и от 5 до 10 т/сут. Метод прямого счета для оценки технологической эффективности применения БСКО показал, что дополнительная добыча нефти составила 4 тысячи тонн. Метод изменения коэффициента продуктивности показал, что дополнительная добыча нефти составила 5 тысяч тонн, что на 1 тысячу тонн выше в сравнении с методом прямого счета. Данное расхождение возможно обусловлено искажением данных при расчете значения коэффициента продуктивности в динамике до и после воздействия на пласт.

Применение технологии БСКО на Стахановском месторождении показало недостаточно высокую эффективность из-за низкой успешности выполненных работ. На рисунке 1 представлено сравнение дебитов скважин до и после проведения БСКО.

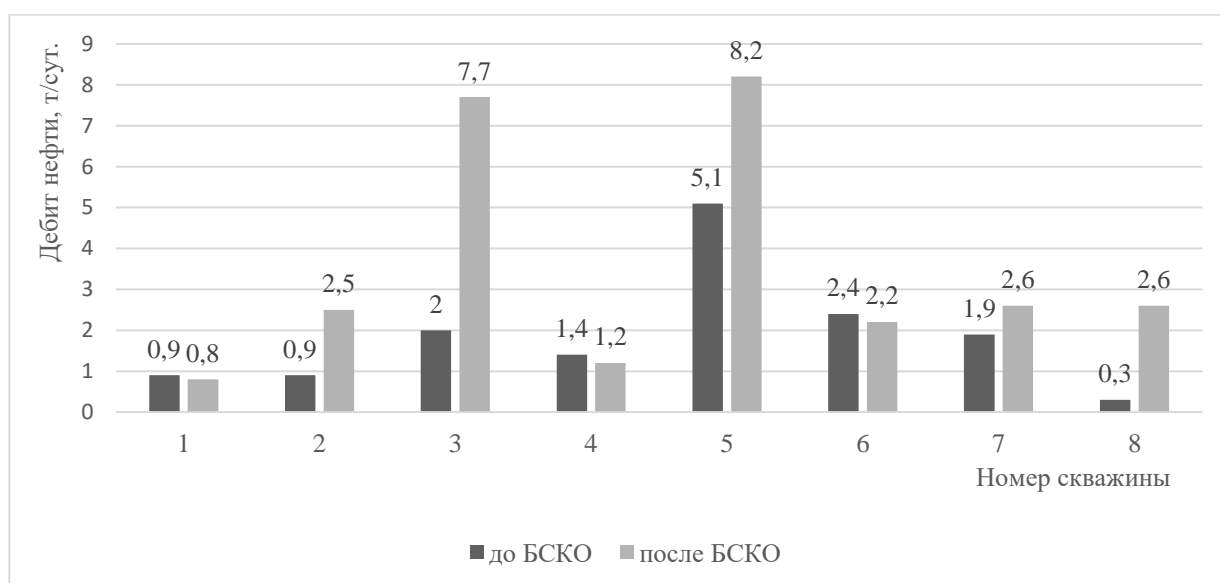

Рис. 1. Изменение дебита нефти скважин Стахановского месторождения до и после БСКО

Как видно по рисунку 1 после применения БСКО из 8 скважин положительная эффективность по приросту дебита нефти достигнута только по 5 скважинам. Таким образом успешность технологии составила 62,5%. Максимальный прирост дебита нефти составил 5,7 т/сут, отмечен по скважине № 3, минимальный – 0,7 т/сут. по скважине № 7. По 3 скважинам (№ 1, № 4 и № 6) прироста нефти после применения технологии БСКО не получено. Средний прирост дебита нефти составил 1,7 т/сут.

Таким образом, анализ применения технологии БСКО на Стахановском месторождении показал, что данная технология является недостаточно эффективной, что обусловлено невысокой успешностью выполненных работ. Также необходимо отметить, что по некоторым скважинам отмечено увеличение обводненности скважинной продукции после проведения обработки пласта. Следовательно, при планировании воздействия на пласт с целью увеличения дополнительной добычи нефти, необходимо более тщательно подбирать скважины-кандидаты, а также проводить ремонтно-изоляционные работы, которые направлены на снижение обводненности добываемых флюидов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. В.Н. Глущенко, М.А. Силин. Нефтепромысловая химия: Изд. В 5-ти томах. Т.4. Кислотная обработка скважин / Под ред. проф. И.Т. Мищенко. М.: Интерконтакт Наука, 2010. – 703 с.
2. Иванов С.И. Интенсификация притока нефти и газа к скважинам. – М.: ООО «Недра-Бизнесцентр», 2006. – 565 с.
3. Логинов Б. Г., Малышев Л. Г., Гарифуллин Ш. С. Руководство по кислотным обработкам скважин. - М.: Недра, 1966. – 396 с.

ДИНАМИКАЛЫҚ СЫНАҚТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІМЕН ҚАДАЛАРДЫҢ КӨТЕРГІШ ҚАБІЛЕТІН ЗЕРТТЕУ

Қаршыға Ғалымжан Орынбасарұлы,
техника ғылымдарының кандидаты, Сәулет және
құрылыс өндірісі кафедрасының доценті
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда
университеті, Қазақстан

Низанова Шолпан Асқарқызы,
І курс магистранты
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда
университеті, Қазақстан

Қазіргі уақытта Астана, Алматы және Қазақстан Республикасының басқа да ірі қалалары үшін ғимараттар мен құрылыстарға, оның ішінде қалалардың тарихи орталығына тікелей жақын орналасқан жаңа объектілер салу және жұмыс істеп тұрғандарын реконструкциялау проблемалары ерекше өзектілікке ие болды. Сонымен қатар, аймақтың инженерлік-геологиялық жағдайы өте күрделі болғанда, әлсіз топырақ құрылымының бұзылуы топырақ массиві жұмысының статикалық схемасының өзгеруі (жаңа ғимараттар салу кезінде қосымша жүктеме, қазаншұңқырларды орнату кезінде жүктемені алу), жылжымалы құрылыс машиналарынан динамикалық әсер ету және іргетастарды, әсіресе темірбетоннан қағылған қадалардан (зауытта дайындалған) орындалатын қадаларды орнату кезіндегі технологиялық әсер ету салдарынан болады[1].

Жоғары техникалық және экономикалық көрсеткіштерді алу үшін іргетастарды жобалау және жұмыс жүргізу жобаларын әзірлеу кезінде қадалардың оның діңінің материалы мен негіз топырағы бойынша көтергіш қабілетінің шамамен теңдігін, жақын орналасқан ғимараттар мен құрылыстардың конструкцияларының тұтастығын, сондай-ақ экология талаптарының орындалуын қамтамасыз ету қажет.

Зауытта дайындалған қадалық іргетастарды орнату кезіндегі динамикалық әсер ету себептері, негізінен: балғаның қадалардың "басымен" соққы әрекеті; құрылыс алаңында топырақтың қосымша динамикалық бұзылулары әсер етеді. Сондықтан, жұмыс барысында айналадағы ғимараттар мен құрылыстарды сақтау үшін, сондай-ақ салынып жатқан іргетасты бақылау үшін қазаншұңқырды игеруден бастап құрылыстың бүкіл кезеңі ішінде олардың жауын-шашынына, геодезиялық және динамикалық бақылауды қамтитын тұрақты геотехникалық мониторинг жүргізу қажет.

Сонымен қатар, динамикалық сынақтардың нәтижелері бойынша қадалардың көтергіш қабілетін анықтау құрылыс саласын дамытудың қазіргі кезеңінде өзекті мәселе болып табылады. Қазіргі заманғы инженерлік-

техникалық құралдарды, компьютерлік және басқа да есептеу техникасын пайдалана отырып зерттеулер жүргізу қажеттігі туындап отыр. Динамикалық жүктемелер кезінде қадалардың көтергіш қабілетін бақылауды мынадай талаптарға сәйкес анықтау ұсынылады: МЕМСТ 5686-94 "Топырақтар. Қадалармен алаңдық сынау әдістері "ҚР ҚН 5.01-07-2002 "Қадалы іргетастар".

Табиғи қадалардың көмегімен топырақты динамикалық жүктемелермен далалық сынау үшін қадаларды қағу үшін пайдаланылған жабдық қолданылады. Динамикалық жүктемемен сынауға арналған қадада оны батырғаннан кейін ашылуы 0,2 мм астам бойлық және көлденең жарықтар, сондай-ақ қаданың көлденең қимасын 15% - дан артық азайтатын қаданың басында сынықтар болмауы тиіс[2].

Қаданы динамикалық жүктемемен сынау әрбір батыру метріне балғаның соққыларының санын және соққылардың жалпы санын, ал соңғы метрде - әрбір 10 см батыру санын есептеуді қамтуы тиіс; "демалғаннан" кейін қағу кезінде қаданың істен шығуын анықтау, яғни қағудың аяқталуы мен аяқтаудың басталуы арасындағы үзілістен кейін болуы тиіс.

С12-30 сынамалы қадаларды соққы бөлігінің массасы 1,8т С-996 құбырлы дизель балғасымен бітеу кезінде істен шығулар 0,55-1,66 см шекте және соққы бөлігінің массасы 4,0т ННК4–1200 гидравликалық балғамен бітеу кезінде істен шығулар 1,6-4,3 см шекте құрады. Осы сынақ қадаларын 6-17 күннен кейін "демалу" арқылы бір соққымен аяқтау кезінде сәтсіздіктер 0,26-0,7 см құрады.

Сынақтардың нәтижелері сынақтар бағдарламасына сәйкес тіркеледі, дербес компьютердің мониторуна шығарылады, компьютердің жадына тіркеледі және сынақ аяқталғаннан кейін орындалған жұмыстар бойынша журналдың басып шығарылуы түрінде ресімделеді. Сынау кезінде механикалық тораптардың, өлшеу және тіркеу аппаратурасының жұмысқа қабілеттілігін бақылау жүзеге асырылады. Нәтижелерді өңдеу арнайы бағдарлама бойынша жүзеге асырылады. Есеп қалыптасқан ережелерге сәйкес жасалады және сыналған параметрлер бойынша түсіндірме жазбаны, кестелер мен графиктерді, сынақ жүргізудің фотоиллюстрацияларын қамтиды. Қадалар МЕМСТ9804-91 "Темірбетон қадалар. Техникалық шарттар", сондай-ақ өндіруші кәсіпорын бекіткен технологиялық құжаттама. Қадаларды тереңдету тәсілі бойынша жіктеу: қағылған темірбетон, ағаш және болат; қадалар-темірбетон қабықшалар; толтырылатын бетон және темірбетон; бұрғылау темірбетон; бұранда және т.б..

Жұмыс жағдайлары бойынша қадаларды жіктеу: қадалар-тіреулер(жартасты топырақтарға сүйенетін); аспалы (сығылатын топырақтарға сүйенетін және базаның топырақтарына жүктемені бүйір бетімен және төменгі ұшымен беретін). Қағылатын темірбетон қадалар: бетонның нақты беріктігінің көрсеткіштері бойынша: жобалық дамуында, тапсыру және жіберу; бетонның аязға төзімділігі және су өткізбеушілігі бойынша; коррозиядан қорғау бойынша; арматуралық және салмалы бұйымдарға, оның ішінде монтаждау ілмектеріне арналған болаттардың маркаларына МЕМСТ 13015.0 талаптарын қанағаттандыруы тиіс[3].

Сандер қаданың Q көтергіштігінің келесі динамикалық формуласын ұсынды:

$$Q = M \cdot H / e, \quad (1)$$

мұндағы, M - балғаның массасы;

H - балғаның құлау биіктігі;

e - қаданың істен шығуы (шөгуі).

Формула (1) жоғары нәтиже береді, осыған байланысты бірқатар басқа динамикалық формулалар ұсынылды.

Қадалардың көтергіштік қабілетін бағалау үшін динамикалық бітеу формулаларын пайдалану бірқатар жағдайларда статикалық жүктемемен, мысалы, байланыстырылған суландырылған топырақтармен бақылау сынақтарымен сүйемелденуі тиіс[4]. Бұл статикалық жүктемелер мен соққылар кезіндегі әрекеті бірдей емес екендігіне байланысты.

Қазіргі заманғы интерпретацияда компьютерге арналған ең жаңа электрондық тіркеу аппаратурасы мен бағдарламалық құралдарды қолданады. Сынақтар табиғи қададағы бір осьті динамикалық деформацияланған күйді тудыратын соққы жүктемелерімен жүргізіледі және бұл әдіс АҚШ, Еуропа елдерінде (Еурокод 7) стандартталған.

Әдебиеттер тізімі

1. Далматов Б.И. Механика грунтов, основания и фундаменты (включая специальный курс инженерной геологии. Издание второе, переработанное и дополненное. Л.: Стройиздат, ЛО, 1988, 416 с.

2. Далматов Б.И. Механика грунтов, основания и фундаменты: Учебник для вузов. - М.: Стройиздат, 1981, 319 с.

3. Харр М.Е. Основы теоретической механики грунтов. - М.: Стройиздат, 1971, 320 с.

4. Горбунов-Посадов М.И., Маликова Т.А., Соломин В.И. Расчет конструкций на упругом основании. Издание третье, переработанное и дополненное. М.: Стройиздат, 1984, 679 с.

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Боруцька Юлія Зіновіївна,
к.геол.н., в.о. доцента кафедри туризму,

Дудяк Роман Петрович,
к.е.н., доцент, завідувач кафедри туризму,
Львівський національний аграрний університет

В Україні стали, екологізовані форми туризму, які використовують природні туристичні ресурси, активно розвиваються в Одеській області. Переваги фізико-географічного розташування, сприятливі природно-кліматичні умови, різноманітні природні лікувальні багатства, наявність піщаних пляжів, розвинута мережа водних, залізничних та автомобільних магістралей обумовлюють розвиток в області сфери туризму і рекреації. Загалом, за деякими оцінками, екологічний туризм охоплює вже понад 10 % туристичного ринку, а темпи його зростання перевищують відповідні темпи у всій індустрії туризму.

Серед природних ресурсів, які активно використовуються у курортно-рекреаційному господарстві області, важливе місце посідають лікувальні грязі та ропа Куяльницького, Хаджибейського, Шаболатського лиманів, сірчано-водневі, гідрокарбонатні, йодо-бромні та натрієві мінеральні води, які дають можливість ефективно лікувати захворювання органів кровообігу, нервової системи, органів дихання не туберкульозного характеру, органів травлення, порушення обміну речовин тощо. Своєрідність туристично-екскурсійного потенціалу області також визначена численними пам'ятками різних часів із відомими історико-культурними заповідниками, пам'ятниками та музеями. В області є понад 5000 об'єктів культурної спадщини та 120 об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення. На її території є 92 природно-заповідні зони, у тому числі державного значення, до прикладу, Дунайський біосферний заповідник, Дунайські і Дністровські плавні, Тилігульський регіональний ландшафтний парк, ботанічний сад Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, 19 парків-пам'ятників садово-паркового мистецтва тощо. Ці ресурси говорять про туристичне багатство області як у екологічному, так і у культурному плані.

Проте туризм – це не лише подорожі та відпочинок, але і важлива сфера економіки. Індустрія туризму охоплює підприємства різних галузей, продукції і послуг яких туроператор створює привабливий для споживача туристичний продукт. Це сприяє притоку в країну фінансових ресурсів. Вона не тільки дає доходи туристичним фірмам, але і забезпечує податкові надходження, збільшує попит на продукти харчування і різноманітні послуги, стимулюючи тим самим

розвиток супутніх галузей (транспорту, готельного господарства, зв'язку, торгівлі та громадського харчування, виробництва сувенірів тощо).

Обслуговування туристів – це джерело доходів для місцевого населення. Даний вид діяльності не вимагає великих стартових інвестицій, відрізняється високим рівнем рентабельності і відносно невеликим терміном окупності капітальних вкладень. Необхідність вивчення туристичного феномену виникла після сталого збільшення туристичних потоків, зростання економічного значення туризму. Завдяки належно організованому туризму можна активізувати господарську діяльність у регіоні. Функціонування туристичної індустрії сприяє:

- притоку грошових коштів за рахунок продажу туристичних путівок та супутніх послуг;
- розвитку продуктивних сил районів, де є туристичні ресурси;
- використанню таких природних ресурсів, які не використовуються у іншій господарській діяльності;
- розширенню сфери працевлаштування та забезпеченню підвищеної зайнятості населення;
- наближенню споживача до продуктів споживання та зменшенню транспортних витрат;
- інвестиційній діяльності завдяки вищій рентабельності туризму, ніж інших сфер економіки.

За даними статистичної звітності 2016 –2020рр., були проаналізували деякі показники розвитку туристичної індустрії в Одеській області (рис. 1, 2). Потрібно зауважити, що свій відбиток наклала і пандемія коронавірусної хвороби Covid-19.

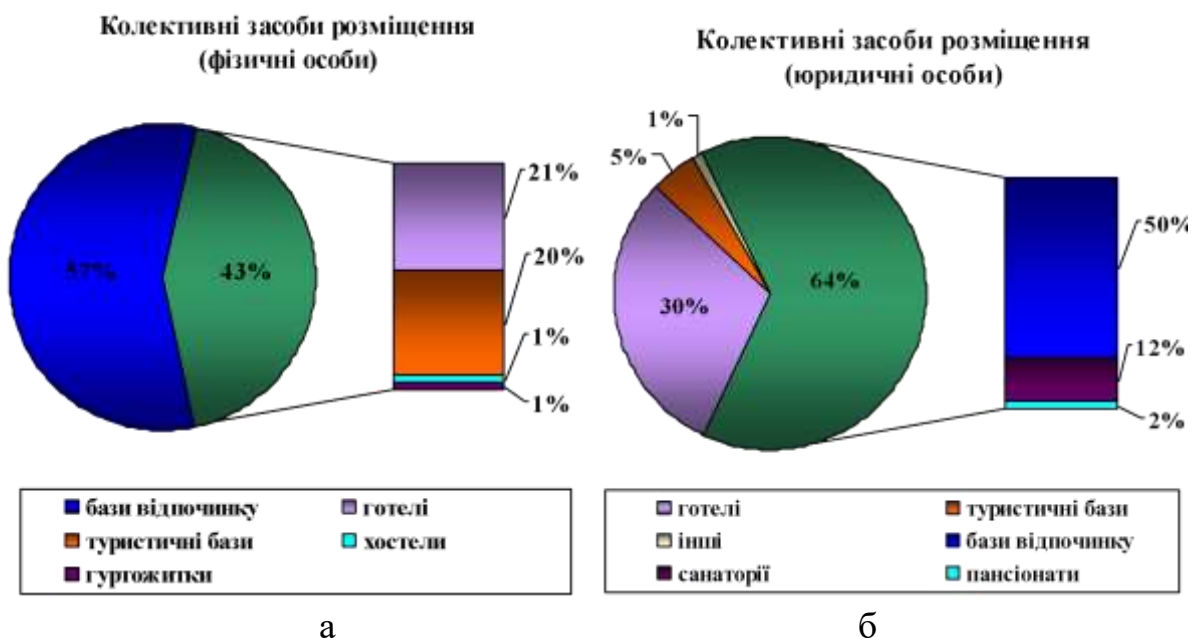

Рис. 1. Співвідношення колективних засобів розміщення щодо фізичних і юридичних осіб в Одеській області (а, б)

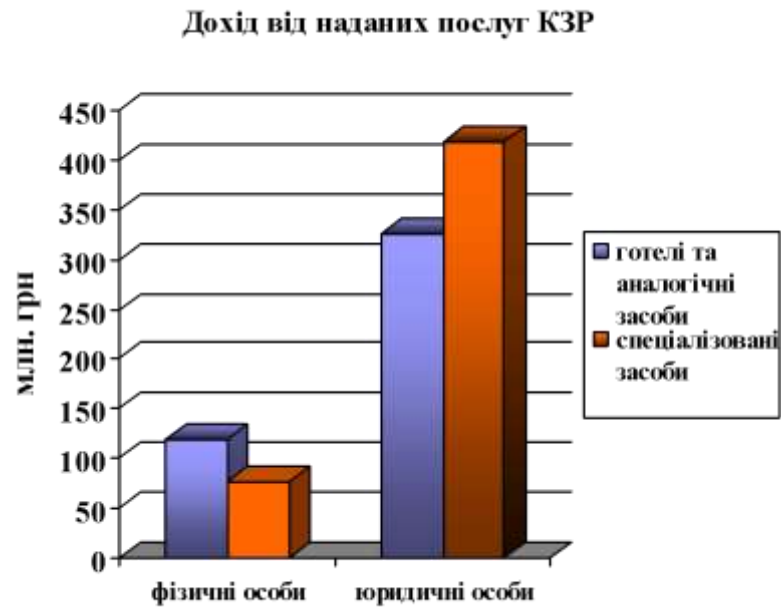

Рис. 2. Дохід від наданих послуг колективними засобами розміщення в Одеській області

Кількість туроднів за реалізованими турагентами туристичними путівками склала 109 тис., що дорівнює 5,2 % загальної кількості реалізованих туроднів щодо всієї території України [1; 2].

Отже, насамкінець, варто наголосити, що розвиток туристичної індустрії в регіоні стимулює і природоохоронну діяльність. Привабливість рекреаційної території безпосередньо залежить від стану охорони довкілля, тобто від заходів щодо підтримання її високої продуктивності та привабливості, адже туристична діяльність – одна з тих природо-експлуатуючих галузей, які дуже чутливі до антропогенного забруднення довкілля.

Список літератури

1. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Одеська область [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Одеська_область.

ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ СИСТЕМ ПРОДАЖУ АВІАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Герасименко Ірина Миколаївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації авіаційних робіт і послуг Національного авіаційного
університету, Україна

Збільшення числа авіакомпаній, транспортних засобів, а також зростання обсягів авіаперевезень привели до необхідності створення і використання комп'ютерних систем бронювання, які стали основним інструментом для резервування авіаквитків. Комп'ютерні системи бронювання дозволяють суттєво покращити якість обслуговування клієнтів за рахунок скорочення часу на оформлення квитків, забезпечити їх бронювання, підвищити якість і ефективність роботи персоналу авіакомпаній.

Глобальна дистрибутивна система (GDS) - це міжнародна комп'ютерна мережа бронювання, створена для використання туристичними підприємствами, інтернет порталами, що здійснюють бронювання у режимі реального часу, а також великими транснаціональними корпораціями в якості єдиної точки доступу з метою резервування квитків авіакомпаній, готельних номерів, оренди автомобілів та забезпечення постачання інших послуг.

Провідні глобальні дистрибутивні системи забезпечують у режимі реального часу прямий доступ до баз даних практично усіх підприємств, що спеціалізуються на продажу туристичних товарів та авіаційних послуг.

А почалося все у 1960 році, коли спеціалісти компанії IBM (один із найбільших світових виробників усіх видів комп'ютерів і програмного забезпечення) та авіакомпанії American Airlines (один з найбільших авіаперевізників у світі за розмірами пасажирського флоту, доходом, пасажиропотоком та кількістю обслуговуваних напрямків) розробили першу комп'ютерну систему резервування Sabre, призначену для бронювання авіаквитків. American Airlines витратила на створення цієї системи 150 млн дол. США. За такі гроші можна було придбати на той час цілий повітряний флот з понад півтисячі літаків.

Ідея створення першої комп'ютерної системи резервування народилася у пасажирському літаку, під час випадкової зустрічі генерального директора компанії American Airlines та директора компанії IBM з продажу. Їх продуктивна розмова на шляху з Лос-Анджелеса до Нью-Йорка згодом реалізувалася у спільне дослідження двох потужних корпорацій щодо можливостей створення у найближчому майбутньому автоматичної системи резервування авіаквитків. Обидві компанії вирішили скористатися результатами науково-практичних розробок дослідників Массачусетського технологічного інституту, яким вдалося реалізувати комерційний проект системи безпеки повітряного руху SAGE (Semi-Automatic Ground Environment). Цей проект забезпечив появу технологій оперативної обробки інформації та відіграв важливу роль в процесі розвитку

комерційних обчислювальних систем. Саме ці рішення згодом були покладені в основу системи Sabre [1].

На сьогодні, після різноманітних корпоративних об'єднань та придбань сформувалися три потужні глобальні дистрибутивні системи:

- Amadeus;
- Travelport (технологічні платформи Apollo, Galileo і Worldspan);
- Sabre.

Глобальна дистрибутивна система Amadeus – провайдер технологій, які забезпечують потреби всесвітньої індустрії транспорту та туризму в галузі маркетингу, продажу та дистрибуції на ринках багатьох країн світу.

Компанія пропонує різноманітні засоби обробки транзакцій, а також технологічні рішення для постачальників туристичних послуг, зокрема для авіакомпаній з повним набором послуг та бюджетних перевізників, готелів, залізничних, круїзних та поромних операторів, компаній з оренди автомобілів.

Amadeus є загальносвітовою мережею, що об'єднує постачальників послуг з туристичними підприємствами за допомогою високопродуктивної платформи для розповсюдження різних продуктів. Компанія також пропонує комплексний набір інформаційно-технологічних рішень для автоматизації таких критично важливих бізнес-процесів для постачальників послуг, як бронювання, управління виробничими ресурсами та операційна діяльність.

Компанія Amadeus заснована у 1987 році.

Стратегічний і фінансовий центр, штаб-квартира Amadeus знаходиться у Мадриді, Іспанія.

Центр обробки даних знаходиться у Ердингу, Німеччина.

Центр по розвитку та маркетингу програмних продуктів знаходиться у Софії Антиполіс, Франція.

Регіональні офіси працюють у Майамі, Буенос-Айресі, Бангкоку та Дубаї.

Amadeus провадить свою діяльність у понад 210 країнах світу.

Amadeus поширена в:

- Європі,
- Латинській Америці,
- Північній Америці,
- Африці,
- у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

В системі Амадеус відбувається більш ніж 480 мільйонів транзакцій в день по всьому світу, більш ніж 100 000 туристичних агенцій здійснює бронювання і до системи підключено більш ніж 400 000 терміналів. 19% продажів займає on-line бронювання [2].

Travelport є одним з найбільших провайдерів послуг, що спеціалізуються на електронному розповсюдженні туристичних продуктів. Компанія об'єднує провідні глобальні дистрибутивні системи Galileo, Apollo та Worldspan. Travelport пропонує послуги з впровадження комплексних програмних рішень для продажу авіаквитків, навчання персоналу, технічної й технологічної підтримки. Значних успіхів компанія досягла у сфері розробки продуктів онлайн

бронювання, які зараз повністю відповідають всім вимогам суб'єктів туристичного ринку.

Заснована компанія у 1971 році. Штаб-квартира знаходиться у Ленглі, Великобританія. Travelport представлений на всіх континентах у понад 170 країнах світу [3].

Sabre є відомим постачальником новітніх технологій та програмних продуктів для сфери туризму. Сотні різних авіакомпаній, а також тисячі готелів використовують програмне забезпечення, бази даних, мобільні технології цієї компанії, що допомагають їм реалізувати ключові функції бізнесу, такі як бронювання авіаквитків, проживання у готелі, управління розвитком мережі, розкладом польотів і ресурсами екіпажів. Sabre є також провідним торговим майданчиком, що зв'язує напряду постачальників туристичних послуг з кінцевими споживачами.

Заснована компанія у 1960 році. Головний офіс розташований у Саутлейку, США. Sabre обслуговує своїх клієнтів у понад 160 країнах світу [4].

Висновки. Ринок глобальних дистрибутивних систем є дуже непростим, тому практично всі гравці світової індустрії транспорту та туризму переважно працюють з описаними вище трьома технологічними платформами.

Економія часу, яка досягається при цьому, дає здатність всім учасникам даного ринку розраховувати на додаткові прибутки від залучення ще більшої кількості клієнтів.

Література.

1. Т. І. Ткаченко, Є. В. Козловський. Вплив глобальних дистрибутивних систем на розвиток сучасного туристичного бізнесу. Економіка та держава. 2018. № 6. С. 56–59.
2. Amadeus. Офіційний сайт. - Режим доступу: <https://www.amadeus.com>
3. Travelport. Офіційний сайт. - Режим доступу: <https://www.travelport.com>
4. Sabre. Офіційний сайт. - Режим доступу: <https://www.sabre.com>

ВІКОВА ДИНАМІКА ЕЗОФАГОСТОМОЗНОЇ ІНВАЗІЇ СВИНЕЙ

Антіпов Анатолій Анатолійович

кандидат ветеринарних наук, доцент
доцент кафедри паразитології та фармакології
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

Гончаренко Володимир Петрович

кандидат ветеринарних наук, доцент
доцент кафедри паразитології та фармакології
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

Актуальність теми. Пріоритетними завданнями подальшого розвитку агропромислового комплексу України є забезпечення населення високоякісними продуктами харчування тваринного походження, підвищення конкурентоспроможності тваринницької галузі та гарантування продовольчої безпеки держави. Сьогодні в Україні інтенсивно розвивається свинарство, запроваджуються різноманітні прогресивні технології утримання, вирощування і годівлі свиней. Проте, досягти високої продуктивності можливо лише за умови надійного контролю паразитарних хвороб [1, 2].

Паразитарні хвороби, у даний час набули широкого розповсюдження і завдають значних економічних збитків [3, 4]. Молодняк свиней на дорощуванні та відгодівлі під впливом паразитарної інвазії позбувається від 20 до 60 % добового приросту. Водночас зростає (від 25 до 100 %) затрата кормових одиниць на приріст маси тіла, а термін відгодівлі подовжується на 2–2,5 місяці.

Серед інвазійних хвороб свиней найбільш часто зустрічаються аскароз, трихуроз, метастронгілоз та езофагостомоз [5].

Езофагостомоз свиней завдає значних економічних збитків, зокрема хвороба супроводжується зниженням апетиту, профузною діареєю та схудненням тварин, що призводить до зниження приростів маси тіла, збільшення витрати кормів. Крім того, переважна більшість кишечників уражених переважно ларвальними стадіями езофагостом вибраковується [4].

Боротьба з езофагостомозом свиней – це складний комплекс заходів, до яких входять лікування, дезинвазія приміщень, ґрунту, гною. Особливе значення при цьому має створення належних умов утримання і повноцінна годівля тварин. Але на перше місце ставиться раціональна етіотропна терапія – використання антгельмінтних препаратів. Особливе місце в сучасних умовах займає пошук нових антгельмінтних препаратів і визначення терапевтичної та економічної доцільності схем їх використання [1].

Мета роботи – вивчити розповсюдження та вікову динаміку езофагостомозної інвазії серед свиней в умовах ТОВ „Агрофірма Глушки” Білоцерківського району Київської області.

Матеріали і методи дослідження. Роботу проводили в умовах ТОВ „Агрофірма Глушки” Білоцерківського району Київської області та в лабораторії паразитології кафедри паразитології та фармакології факультету ветеринарної медицини Білоцерківського національного аграрного університету Київської області з жовтня по листопад місяці 2020 року.

З метою вивчення епізоотологічної ситуації щодо езофагостомозної інвазії у свиней був проведений відбір проб фекалій від тварин різних вікових та виробничих груп. Для гельмінтокопроовоскопічних досліджень фекалії відбирали індивідуально з прямої кишки тварин в ранковий час і досліджували у лабораторії паразитології комбінованим методом стандартизованим Г.О. Котельніковим та В.М. Хреновим [1] з використанням насиченого розчину гранульованої аміачної селітри з щільністю 1,3. Таким чином було відібрано і досліджено 150 проби фекалій. Тестами для обліку епізоотологічної ситуації були екстенсивність інвазії (ЕІ) та інтенсивність інвазії (ІІ).

Результати досліджень. З метою вивчення епізоотичної ситуації щодо езофагостомозної інвазії серед свиней ми разом з головним лікарем ветеринарної медицини господарства провели відбір 150 проб фекалій від свиней різних вікових та виробничих груп.

В результаті досліджень проб фекалій ми знайшли яйця середні за розміром, овальної форми, які мали двоконтурну шкарлупу, сірого кольору, в середині знаходився зародок на стадії морули. Це були яйця езофагостом (рис. 1.).

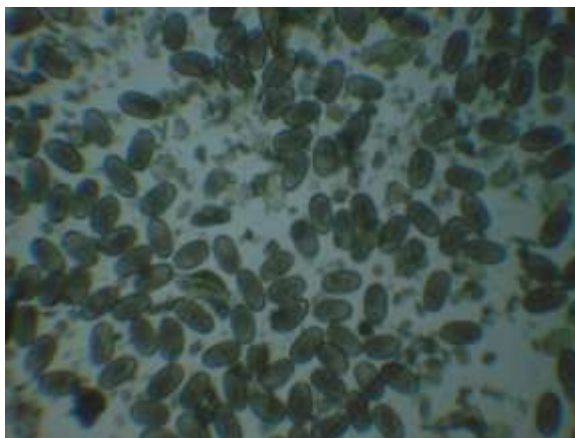

Рисунок 1. Зовнішній вигляд яєць езофагостом

Із 150 голів свиней досліджених нами гельмінтокопроовоскопічно, езофагостомами було уражено 76 голів, тобто екстенсивність інвазії (ЕІ) склала 50,67 % при інтенсивності інвазії (ІІ) 68,2 екземплярів яєць (табл. 1.).

Ми простежили за ураженістю свиней по кожній віковій групі і встановили, що вперше яйця езофагостом ми знайшли у поросят у віці від 2 до 4-х місяців. ЕІ та ІІ становила, відповідно 20,0 % і 13,6 екземплярів яєць в середньому у трьох краплинах флотаційної рідини. Потім ЕІ та ІІ поступово наростала. Так, у поросят віком 4–6 місяці, ЕІ та ІІ відповідно, становила 60,0 % та 41,2 екземпляра яєць в середньому у трьох краплинах флотаційної рідини.

Таблиця 1.

**Результати гельмінтокопроовоскопічних досліджень свиней
різних вікових та виробничих груп**

Вікові та виробничі групи тварин	Всього досліджено тварин, гол.	Всього уражено тварин, гол.	Е.І., у проц.	І.І., екз., яєць
1,5–2-місячні	15	–	–	–
2–4-місячні	25	5	20,0	13,6
4–6-місячні	25	15	60,0	41,2
Відгодівельні	50	36	72,0	83,6
Свиноматки	33	20	60,61	74,3
Кнурі-плідники	2	–	–	–
Всього	150	76	50,67	68,2

Максимально були уражені свині езофагостомами, які знаходились на відгодівлі. Екстенсивність інвазії становила – 72,0 % при інтенсивності інвазії 83,6 екземплярів яєць в середньому у трьох краплинах флотаційної рідини. Потім ЕІ та ІІ екстенсивність та інтенсивність езофагостомозної інвазії поступово зменшувалась і у свиноматок становила, відповідно, 60,61 % та 74,3 екземплярів яєць. Молодняк свиней у віці до 2-х місяців і кнурі-плідники були вільні від езофагостомозної інвазії.

Таким чином можна зробити висновок, що ТОВ „Агрофірма Глушки” Білоцерківського району Київської області являється неблагополучним щодо езофагостомозу свиней. Зараженість тварин по господарству становить езофагостомами – 50,67 % при інтенсивності інвазії 68,2 екз. яєць. Максимальна езофагостомозна інвазія відмічена у свиней на відгодівлі. Екстенсивність інвазії становила 72,0 % при інтенсивності інвазії 83,6 екз яєць.

Список літератури

1. Пономар С.І. Епізоотологія нематодозів свиней в Україні / С.І. Пономар, А.А. Антіпов // Ветеринарна медицина України. – 1998. – № 5. – С.30–31.
2. Пономар С.І. Особливості розвитку патологічних процесів за гельмінтозних інвазій // С.І. Пономар, Н.М. Сорока, В.П. Гончаренко та ін. // Науковий вісник ветеринарної медицини – № 1. – 2015. – С. 79–85.
3. Поширення, вікова динаміка змішаних кишкових нематодозів свиней та ефективність Івермеквету 1 % ін'єкційного розчину / А.А. Антіпов, С.І. Пономар, В.П. Гончаренко та ін. // Наук. вісник вет. медицини: зб-к наук. праць. – Біла Церква: БНАУ, 2012. – Вип. 9 (92). – С. 5–8.
4. Шмаюн С.С. Ефективність застосування Аверсекту-2 при кишкових нематодозів свиней / С.С. Шмаюн, А.А. Антіпов // Ветеринарна медицина України. – 2003. – №6. – С.27–28.
5. Євстаф'єва В. О. Епізоотична ситуація щодо паразитарних захворювань в свинарських господарствах Київської області / В. О. Євстаф'єва // Аграрний вісник Причорномор'я: Зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 39. – С. 88–92.

Scientific publications

MATERIALS

The XI International Science Conference «Theoretical approaches of Fundamental Sciences. Theory, Practice and prospects»

Geneva, Switzerland. 280 p.

(April 26 – 28, 2021)